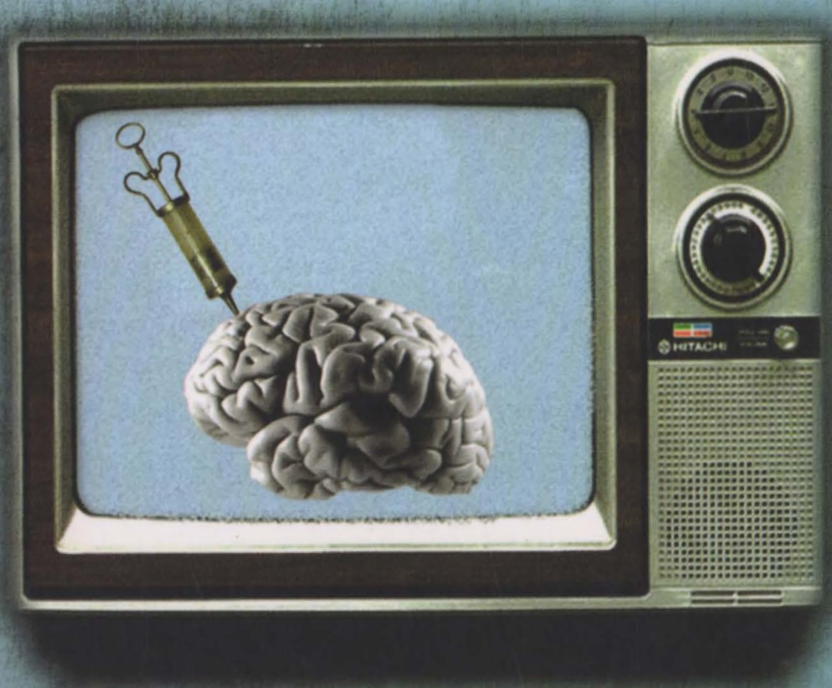
MEDYA ve İKTİDAR

-hegemonya, statüko, direniş-

Hazırlayanlar: ESRA ARSAN-SAVAŞ ÇOBAN

inceleme

evrensel
kültür kitaplığı

evrensel
kültür kitaplığı

Hazırlayanlar:
Esra Arsan - Savaş Çoban

MEDYA ve İKTİDAR

-Hegemonya, Statüko, Direniş-

İnceleme

DOĞA BASIN YAYIN
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Tarlabaşı Blv. Kamerhatun Mah. Alhatun Sk. No: 25 Beyoğlu / İstanbul
T: 0212 255 25 46 F: 0212 255 25 87
www.evrenselbasim.com - info@evrenselbasim.com

Evrensel Basım Yayın **569**
Evrensel Kültür Kitaplığı **6**
Medya ve İktidar -Hegemonya, Statüko, Direniş-

Hazırlayanlar: **Esra Arsan - Savaş Çoban**
Kapak Tasarım: **Devrim Koçlan**

ISBN 978-605-331-075-4
© Evrensel Basım Yayın **2014** - Sertifika No: **11015**

Birinci Basım **Nisan 2014** • İstanbul

Baskı: **Ezgi Matbaacılık Tekstil Pors. İnş. San. Tic. Ltd. Şti.**
Sanayi Cd. Altay Sok. No: **14** Yenibosna / İstanbul • Sertifika No: 12142
T: 0212 452 23 02 - www.ezgimatbaa.net

MEDYA ve İKTİDAR

-Hegemonya, Statüko, Direniş-

İÇİNDEKİLER

ÖZGEÇMİŞLER 9

GİRİŞ 11

ÖNSÖZ *Evrim Alataş* 25

"İKTİDAR"IN "MEDYA"SI *Savaş Çoban* 27

KEMALİST İKTİDAR VE BASIN:
1919'DAN 1950'YE *Esra Ercan Bilgiç* 53

DÖNÜŞEN MEDYA DEĞİŞMEYEN SORUNLAR *Ceren Sözeri* 70

DÜNDEN BUGÜNE TÜRKİYE'DE MEDYANIN
EKONOMİ POLİTİĞİ *Mustafa Sönmez* 86

İKTİDARLARA ÇELME TAKANLAR: DEVLET İÇİN SUÇLU,
KAMU İÇİN HABER KAYNAĞI *Semra Somersan* 103

MONARŞİDEN BUGÜNE TÜRKİYE MEDYASINDA BASKI VE SANSÜR:
AKP İKTİDARI VE YENİ MEDYA KARTELİ *Ertuğrul Mavioğlu* 137

NEREYE MEDYA NEREYE *Hüseyin Aykol* 153

TÜRKİYE'DE KÜRT MEDYASI *Bedri Adanır* 164

İKTİDARA KARŞI BİR MUHALEFET MEDYASI OLARAK
ÖZGÜR GÜNDEM'E ELEŞTİREL BAKIŞ *Ragıp Duran* 170

BİR ALTERNATİF MEDYA ÖYKÜSÜ: BİRGÜN *Barış İnce* 178

YENİŞAFAK'IN GEZİ PARKI KARNESİ: ENTELEKTÜEL
GAZETEDEN PARTİ BROŞÜRÜNE... *İsmail Saymaz* 188

GEZİ DİRENİŞİ VE PENGUEN MEDYASI *Savaş Çoban* 199

HEGEMONYA MÜCADELESİNDE FEDA EDİLEN GAZETECİLİK:
TARAF ÖRNEĞİ *Fatih Polat* 208

28 ŞUBAT'I BİRİKİM VE AKSİYON DERGİLERİNDE OKUMAK:
SİYASİ BİLİM KURGUDAN MEDYA KURGUSUNA *Esra Arsan* 220

ÖZGEÇMİŞLER

Doç. Dr. Esra Arsan

1966 yılında İstanbul'da doğdu. 1987 yılında Marmara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Gazetecilik ve Halkla İlişkiler bölümünden mezun oldu. 1985-94 yılları arasında Hürriyet, Milliyet gazeteleri ile Tempo ve Aktüel dergilerinde muhabir olarak çalıştı. 1998 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak akademik hayata adım attı. 2001 yılında Reuters Foundation Journalism Fellowship bursunu kazanarak Oxford Üniversitesi'nde ziyaretçi akademisyen statüsünde araştırma yapma olanağı buldu ve bu program için "Türkiye medyasında 'Öteki'nin temsili: İslamcılar ve Kürtler" adlı çalışmayı hazırladı. 2007'de Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalında "AB Gazeteciliği ve Avrupa Kamusal Alanının İnşası: Macaristan ve Yunanistan Örnekleri" başlıklı doktorasını tamamladı. 15 yıl İstanbul Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde gazetecilik dersleri veren Arsan, son iki yıldır aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel Çalışmalar yüksek lisans programında görev yapmaktadır. Akademik çalışmalarını siyasal iletişim ve siyasal gazetecilik üzerine yoğunlaştıran yazarın daha önce yayımlanmış "AB ve Gazetecilik" (Ütopya Yayınları- 2007) ve "Medya Gözcüsü" (Evrensel Basım Yayın- 2007) adlı iki kitabı daha var. Arsan, aynı zamanda Evrensel gazetesinde haftalık medya eleştirileri yazmaktadır.

Dr. Savaş Çoban

1975 yılında Gerze'de doğdu. Lisans öğrenimini Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi 'İngilizce Öğretmenliği' bölümünde, Yüksek Lisansını Yıldız Teknik Üniversitesi 'Yabancı Dil Olarak Türkçe' Anabilim dalında yaptı. Doktorasını Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi 'Radyo-Televizyon' Anabilim dalında tamamladı. Üniversite öğrenciliği döneminde Bursa ASTV ve İstanbul'da Kanal 9'da dış haberci olarak çalıştı. Medya ve siyaset üzerine ulusal ve uluslararası dergilerde makaleleri yayımlanan Savaş Çoban 'bağımsız araştırmacı' olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Basılan kitap çalışmaları: "Azınlıklar ve Dil" (Su Yayınları - 2005), "Hegemonya Aracı ve İdeolojik Aygıt Olarak Medya" (Parşömen Yayınları - 2013), "Media's Role in the Socialist Era" (Amani International Publishers - 2013), "Azınlıklar, Ötekiler ve Medya" (Yasemin İnceoğlu ile birlikte - Ayrıntı Yayınları - 2014).

GİRİŞ

İktidarı elinde bulunduran egemen güçler, başat ideolojinin baskı altında tuttuğu kitlelerin rızasını kazanırken aynı zamanda bu ideolojinin kültürel kurumlarda ve ürünlerde yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Gramsci, ideolojik hegemonya kuramında, iktidarı elinde bulunduran egemenlerin, kendi felsefelerini, kültürlerini ve etik değerlerini yaymak, zenginliklerini, güçlerini ve konumlarını güçlendirmek ve sürdürmek için kitle iletişim araçlarını kullandıklarını belirtmektedir.

Devlet, toplumsal üretimin toplumun tümünün rızasıyla yapılmasını uzun dönemde sermayenin ve yönetici sınıfın hegemonyasını sürdürmesini güvence altına alan yapıdır. Althusser'in ifade ettiği şekliyle, üretimin yapıldığı tüm aygıtlar, devlet tarafından örgütlenmiş olsun olmasın, Devletin İdeolojik Aygıtlarıdır (DİA). Bu ideolojik aygıtların en önemlilerinden biri de medyadır. Burjuvazinin ideolojik hegemonyasını kurmasının ve sürdürmesinin araçlarından biri olan medya, toplumun sürekli değişen koşullarına uygun olarak ideolojik yeniden üretimini gerçekleştirmesi ve bu ideolojiyi toplumu oluşturan bireylere ulaştırarak ve onların bu düşünceleri sahiplenmesini sağlayarak, ideolojik hâkimiyeti ve denetimi sağlar.

Medya, siyasi tercihler başta olmak üzere, kültür, algılama, yaşam biçimleri, ekonomik tavırlar ve daha birçok konuda belirleyicidir. En etkili kamuoyu oluşturma aracı olan medya; ülkemiz özelinde medya holdinglerinin elindedir. Son dönemde siyasi anlamda yaşanan hegemonya ve ideoloji çatışmasına sahne olan medya bu konularda ne kadar önemli olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Türkiye'nin kuruluşundan bu yana ana akım medya her zaman -devletin- iktidarın yanında yer almıştır. Geçmişte, ana akım medyanın Kemalist-milliyetçi-militarist bir hegemonyanın güdümünde olduğu söylenebilir. Günümüzde ise hegemonyayı eline geçiren ve Türk-İslam sentezi projesinin son aşamasını başarılı bir şekilde yerine getiren muhafazakâr iktidar, ana akım medyayı baskı altına almış ve medya patronlarını doğrudan tehdit ederek haber içerikleri üzerinde baskı kurmuş, hükümeti eleştiren gazetecileri işinden kovdurtmuş, sansür ve otosansür marifetiyle neredeyse tüm muhalif sesleri susturmuştur. Alternatif medya organları -özellikle Kürt medyası ve sosyalist medya- ise ağır bir baskı altındadır. Çuval davalardan tutuklanan birçok gazeteci ise geçerli kanıtlar olmadan birçok 'suç' yüzünden cezaevlerinde bulunmaktadır. Diğer yandan iktidar yanlısı medya ise

siyasetçileri, gazetecileri, akademisyenleri -daha doğrusu ses çıkaran tüm önemli muhalifleri- hedef gösteren yayınlar yapabilecek kadar pervasız ve gazetecilik meslek ve ilkelerinden uzak yöntemlerle yayın yapmaktadır.

Şunu belirtmek gerekir ki, Türkiye'de basın özgürlüğü alanındaki sıkıntılar son 10 yıla özgü değil. Çarpık medya sahipliğinden kaynaklanan problemler, basın çalışanlarının örgütsüzlüğü, meslek içinde köşe yazarı ve muhabirler arasında yaratılan kast sistemi, medya tüketicisinin ifade özgürlüğü engellerine karşı duyarsızlığı, habercilikte kalitesizleşme ve doğru düzgün medya çalışanlarının tek tek basın sektörünü terk etmesi tarihin bir evresinde aniden ortaya çıkmış durumlar değildir. Aslında 1980 sonrasında başlayıp 1990'larda doruk noktasına ulaşan sistematik bir "temizlikle" basın sektörü siyasal iktidarların ve neoliberal kapitalist sistemin emrine verilmiştir. Bu nasıl oldu? Önce medya sahipliği temelden değişti, Simaviler'in, Karacanlar'ın, Ilıcaklar'ın yerine yenileri geldi. İzmir'in gazeteci ailesi Bilginler İstanbul'a göç edip hem gazetecilik yapma biçimini hem de gazete dağıtım biçimini değiştirdi. Bu dönem aynı zamanda gazeteciliğin partizanlıktan öte, çılgın kârlılıklara yelken açtığı bir dönemdir. Medya sektörünün devlet eliyle reorganize edildiği, makine parkından çalışma koşullarına kadar yeni kapitalist sisteme uydurulduğu dönemdir. Medya çalışanlarının da örgütsüz bırakıldığı bir dönemdir aynı zamanda. Basında sendikasızlaştırma (bir başka deyişle gazeteciyi güçsüz kılma) süreci, Aydın Doğan'ın medya sektörüne girmesiyle birlikte gerçekleşmiştir. Sabah Grubu'nun patronu Dinç Bilgin ise, AKP iktidara gelene kadar Türk basınında (gazeteler arasında) promosyon yarışları, kupon toplama çılgınlığı, tiraj savaşları için kirli pazarlıklar, işten atılan gazetecileri sektöre geri almamak için patronlar arası anlaşmalar, yükselen değerlerin popüler yazarlarını keşfetmek ve piyasaya sürmek, iktidar severlik ve hatta iktidar yaratma, gerekirse iktidar devirme gibi alengirli konularda hem kendisini "geliştirmiş", hem de diğerlerini kendisine benzetmiştir. 1990'lar, Türkiye'de gazeteci denen insanın ve gazetecilik mesleğinin en çok yara aldığı, yolundan çıktığı -belki de çıkarıldığı demek daha doğru- bir dönem. Bu dönemde gazete sayfaları parayla satın alınmaya, gizli reklam-haberler gazete ve dergilerde yayımlanmaya başladı. Aynı dönem, Tansu Çiller iktidarı ve Güneydoğu'da korkunç cinayetlerin işlendiği, Kürt meselesinin yayın yasaklarıyla ve "terörizm" çerçevelemesiyle halka aktarıldığı dönemdir. Bu dönemde Kürtçenin bile basın patronları tarafından terörle eşdeğer tutulduğunu Dinç Bilgin, 7 Mayıs 2013'te Zaman gazetesine verdiği bir söyleşide şöyle anlatmıştır: "İtiraf edeyim, Kürtçe konuşulduğunu ilk defa, arkadaşım Başkurt Okaygün İzmir'e geldiğinde duydum. Ayakkabısını boyattığı çocukla Kürtçe konuşmaya başladı. 1975-76 yılı gibiydi. Duyunca ürktüm. Kürt meselesine bakışımız hastalıklıydı. Hepimiz gibi benimki de hastalıklıydı."

Ülkesini, tarihini, sosyal, kültürel, etnik meselelerini bilmekten aciz bir medya sahipliği ve onların seçtiği yöneticiler sosyal siyasal gerçekliği halka anlatıyordu. Özgür basın geleneği, yani Kürt medyası ise en çok bu dönemde zu-

lüm gördü. Öldürülen gazeteciler, bombalanan gazete binaları, kaçırılıp tehdit edilen muhabirler ve daha nice insan hakkı ihlali. Bu kadar ağır ve şiddet içeren şekilde değil ama, 28 Şubat döneminde İslami basına uygulanan baskı ve gözdağı da yine basın ve ifade özgürlüğünün ne derece baskı altında olduğunun göstergesiydi. O dönemde, Kemalist, milliyetçi, kapitalist sistemle uyum içinde olan, devletin ve onun aygıtlarının her koşul altında bekasını gözeten gazeteciler ve basın kurumları dışında kalanlar terörist ve ayrık otu ilan edilmişti. Onlara yapılacak her türlü kötülük, mesela ilan vermemek, gazetecilerine yönelik suikast hazırlamak, ötekileştirmek, şeytanlaştırmak ve gerekirse gazetelerini, TV kanallarını kapatmak meşru idi.

2002'de AKP'nin iktidara gelmesiyle birlikte aslında basın ve ifade özgürlüğünde az çok rahatlama oldu. 2002-2007 arası dönem, eski dönemin marjinalleri olan Zaman, Yeni Şafak gibi yayın organlarının ana akımlaştırılması ve medya sahipliği içindeki güç dengelerinin laikçi kanattan İslami kanat lehine dönüştürülmesiyle geçti. Bu dönüşüme reklam sektörü de adapte edildi. AKP'nin bu dönemine kimileri "korku" dönemi diyor. Yani AKP bu dönemde daha henüz muktedir olamamıştır. İktidardadır, ama hâlâ daha eski medyanın ve devlet kurumlarının (ordu vs.) kendilerine karşı darbe yapıp yapmayacağından emin değildir. Bunu önlemek yolunda kararlı adımlar atmakta, hem yargı içinde, hem orduda, hem de basında gerekli dönüşümleri yapmaktadır. AKP'nin 2007 yılı sonrası gelen ikinci seçim başarısından sonra ise AKP artık muktedirdir ve "korkarak" değil, "korkutarak" adımlar atmaya başlar. Basındaki köşe yazarı temizliği ve gazete patronlarına karşı getirilen olağanüstü vergi cezaları bu döneme denk gelir. AKP bir yandan "sivilleşiyoruz", "demokratikleşiyoruz" derken, devleti siyasal İslami bir dönüşüme tabi tutmakta, eğitimden sosyal yaşama kadar hayatımızın tüm aşamasını toplum mühendisliğiyle kontrol altına almaya başlamaktadır. AKP ileri gelenleri kendilerinden önceki dönemin kötü uygulamalarını çok iyi çalışmış, sistemin nasıl devlet kontrolünde sıkıyönetime alınabileceğini, korkunun bu toplumda rıza üretmekte nasıl etkili kullanılabileceğini, sosyal dinamikleri, dinin toplumsal hayattaki önemini de bilerek medya içeriğini manipüle etmekte ustalık kazanmışlardır. AKP iktidarı döneminde gördüğümüz basın ve ifade özgürlüğü ihlallerinin, bir önceki dönemlerdekine benzer, ama çok daha sofistike, açık ve fütursuzca yapıldığı söylenebilir. Çünkü AKP bu despotizmi tek parti iktidarının gücüyle, yasama ve yargıyı tek elde etkileme gücünü de elinde tutarak uygulamaktadır.

AKP iktidarının medya üzerindeki baskısı hapse atılan gazeteci sayısındaki dünya rekoruyla taçlanmıştır. Gezi protestoları sürecinde istifa eden ya da işten çıkartılan gazetecilerin yazdığı kitaplara baktığımızda hep aynı şey görülmektedir: Ankara'dan haber sipariş ediliyor. Yayınlanacak ve yayınlanmayacak haberlere başbakan veya başbakanın danışmanları karar veriyor. Medya kurumlarına hükümet komiserleri atanıyor. İktidar televizyon kanallarında kimin konuşacağına, kimin tartışma programlarında yer alacağına, kimlerin ise ekranlara çı-

kartılmayacağına karar veriyor. Artık ana muhalefet liderlerinin sözlerinin bile medyada haber olmasına tahammül edemeyecek derecede baskıcı bir iktidardan söz ediyoruz.

Aşağıda okuyacağınız alıntı, 23 Ağustos 2010 tarihinde yayımlanan meşhur *Stratfor Global Intelligence* raporundan. Hatırlarsınız, ABD Savunma Bakanlığı tarafından Türkiye'ye ilişkin gizli raporlarm hazırlanması için görevlendirilen Stratfor araştırma şirketinin raporları WikiLeaks tarafından faş edilmiş, bu sızıntı belgelerin bir bölümü de Taraf gazetesi tarafından dizi yazı olarak yayımlanmıştı.[1] Bu özel raporda genel olarak Türkiye'de İslam ve sekülarizm ekseninde ülkenin geleceğine ilişkin 'kavga' konu edilirken, bir bölümünde de medya ve iktidar ilişkilerine yer veriliyor. Bilhassa AKP döneminde büyük medya gruplarının güç ilişkilerinde oynadıkları rolün incelendiği bu bölüm "Medya Sektörü: Seküler Yapıya Meydan Okumak" başlığını taşıyor. WikiLeaks belgelerinde okuyabildiğimiz kadarıyla, bu şirket Türkiye'de ve dünyada üst düzey devlet yetkilileriyle görüşmeler yaparak raporlarını hazırlıyor.[2] Stratfor raporlarının WikiLeaks aracılığıyla yayımlanması, pek çok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de en azından şeffaflık adına önem taşıyor. Hele de bu kitabın konusu olan Türkiye'de medya ve iktidar alanı söz konusu olduğunda, raporda yazılan pek çok konu ayrıca önem ihtiva ediyor.

"Türkiye medyası ülkedeki güç çatışmasının tam göbeğinde oturmaktadır. Gazeteler, generallerin hapse girmesine neden olan sızıntı bilgileri aktaran kaynaklardır ve mahkeme salonları medya kurumlarıyla ülkenin hangi ideolojik yöne gitmesi gerektiği konusunda ağız dalaşı yapan köşe yazarlarının hukuki savaşına sahne olmaktadır.

Medya, özellikle Gülencilerin ve orduyla savaşan AKP'nin elinde etkili bir araçtır. Ergenekon ve Balyoz davalarına ilişkin sızıntı haberlerin büyük çoğunluğu gizemli bir şekilde tek bir gazete tarafından yayılmaktadır: Taraf. Taraf gazetesi, 2007 yılında, liberal demokratlar için yayımlanan bir gazete olarak, Ergenekon soruşturmasının başlamasından çok kısa bir süre önce yayın hayatına başladı. Gülen yandaşları Taraf'ı, özellikle derin devletle mücadele konusundaki detaylı yayınlarıyla, 'Türkiye'nin en cesur gazetesi' olarak tanımladılar. Bu gazete, darbe hazırlığında oldukları ileri sürülen askerlerin telefon görüşmelerinin transkriptlerinden, PKK militanlarının Irak'tan Türkiye'ye girişlerinin uydu görüntülerine ve bu sırada askerlerin ihmallerine kadar pek çok haberi yayımladı. Gülen yandaşları Taraf gazeteciliğinin başarılı bir araştırmacı gazetecilik olduğunu iddia ederken, sekülarist kampta olanlar Taraf'ın yayımladığı bunca hassas ve gizli bilginin

---

1 Amerikan özel istihbarat kuruluşu Stratfor, Amerikan Savunma Bakanlığı birimleriyle birlikte özel kuruluşlara da kritik istihbarat satan, o yüzden doğru bilgiler vermeye özen gösteren bir kuruluş. Hatta, kimilerince gayriresmî CİA olarak da adlandırılıyor. Raporun orijinal metni için bkz: http://wikileaks.org/gifiles/attach/5/5717_TURKEY_POWER_STRUGGLE.pdf (son erişim tarihi 25.02.2014)

2 Bkz. "Stratfor'un Türkiye kaynağı Başbakan'a danışman olmuş" http://t24.com.tr/haber/stratfor-un-turkiye-kaynagi-basbakana-danisman-olmus/199460 (son erişim tarihi 11.02.2013)

Cemaatin ordu içine yıllardır ustalıkla yerleştirdiği elemanları sayesinde sızdırıldığını iddia ediyorlar."

Stratfor raporunda Türkiye'de medya sahipliği ve medyadaki güç ilişkileri anlatılırken, incelenen gazetelerin ideolojik arka planları ve politik paralellikleri de aktarılıyor. Örneğin, raporda Zaman için "Gülenci-AKP yanlısı" denmiş. Sabah için "genellikle AKP yanlısı", Habertürk için "genellikle yansız", Radikal için "sosyal demokrat-genellikle yansız", Milliyet için "genellikle AKP karşıtı", Hürriyet için keza "genellikle AKP karşıtı", Star için "genellikle AKP yanlısı", Taraf için "liberal demokrat, düzenli olarak Gülenciler ve AKP tarafından kutsanan", Vakit için "tutucu-İslamcı", Yeni Şafak için "tutucu-AKP yanlısı", Cumhuriyet için ise "sadık sekülarist-AKP karşıtı" tanımlamaları yapılmış. Kanımızca az çok gerçekçi bir tablo... En azından, raporu hazırlayanların bunları kaleme aldıkları dönemde henüz Fatih Altaylı-Tayyip Erdoğan-Fatih Saraç diyaloglarından habersiz oldukları düşünülürse.

Partizanlık, yanlılık ve politik paralellik Türkiye basınının temel karakteristiği. 1980 darbesine kadar daha çok sağcı, solcu (sosyalist, ülkücü, millî görüşçü, sosyal demokrat) partizanlık ve yanlılık gibi kaba kalıplarla tarif edilen ana akım Türkiye basını, darbe sonrası dönemde, özellikle kapitalist sistemdeki neoliberal dönüşümün ertesinde yarılmalar, dönüşümler geçirdi. Partizanlık ve yandaşlık kaldı, ama siyasal alandaki aktörler ve tanımlar değişti. Artık yeni düzenin yeni bekçileri vardı. Neoliberal kapitalist sistemde, özellikle de AKP iktidarıyla, statüko ve yeni muhafazakâr burjuvazinin çatışmasından yeni bir medya atmosferi doğdu. Eski medya sahipleri arasında mal paylaşımı oldu. Alandan çekilenler, bertaraf edilenler, hapse girip çıkanlar, büyük vergi cezalarıyla servetleri ellerinden alınanlar, küçülenler, büyüyenler, yükselen değerlere ayak uyduramayıp kaçanlar çıktı. Taze medya sahiplikleri, aynı 2002 öncesinde olduğu gibi, devlet bankalarından sağlanan düşük faizli, uzun vadeli kredilerle ve serbest rekabet koşulları ihlal edilerek düzenlenen ihalelerle oluşturuldu. Bu sayede sahaya yeni oyuncular çıktı. AKP'ye ve başbakan Erdoğan'a yakın işadamlarının medya patronu olabilmesi için bazı eski patronlar diskalifiye edildi. Seküler, orducu medya temerküzünün en güçlü patronu Aydın Doğan, vergi idaresi marifetiyle zayıflatıldı. Doğan medyasının müzmin AKP muhalifi kalemleri ve grubun yönetici eliti saha dışına atıldı. Sabah'ın, Star'ın, ATV'nin sahipleri AKP ve Gülen Cemaati yanlısı gruplar oldu. Cemaatin en güçlü yayın organı olan Zaman'ın üzerindeki akreditasyon baskısı kalkarken, hem gazete hem de aynı medya grubuna bağlı Samanyolu TV yeni dönemin medya elitlerinin gözdesi oldu. Televizyon kanalları arasında hâlâ en yüksek reytingi alan Kanal D olmasına rağmen, reklam pastasından en büyük pay Samanyolu TV'ye akmaya başladı. 2002 öncesinde siyasal İslami hareketin entelektüel kâbesi olan Kanal 7 tele-

vizyonu bu misyonunu yitirdi. Ama kanalın statüko muhalifi star isimleri yüksek maaşlarla büyük medya gruplarına tayin edildiler; keskin muhalif tavırları yeni dönemde törpülendi, popülerleştirildi. Bu sefer en azından büyük medya sahnesinde, daha geniş bir kitleye (eskiden statükocular diye eleştirdikleri kitleye) hitap ediyorlardı. Gülen Cemaatine bağlı Zaman ve Samanyolu TV'den bazı üst düzey gazeteciler ve muhabirler de sekülarist medya gruplarında istihdam edilmeye, hatta yönetici pozisyonlara gelmeye başladılar. Kaleyi içten fethetme yöntemiydi bu belki de. Bu yeni profesyonel medya eliti, bir yandan yeni muhafazakârlığın medya temerküzünün temellerini atarken, diğer yandan da ürettikleri haber içerikleriyle 28 Şubat postmodern darbesinin rövanşını alıyorlardı. Onlara bakılırsa, Ergenekon ve Balyoz tutuklamalarıyla ordu içindeki Kemalist darbeci generallerin ekarte edilmesi, devletin askerî vesayetten ve darbeci zihniyetten arınmasını sağlayacaktı. Geçmiş dönemle yeni dönemin militer zihniyeti arasında bilhassa Kürt meselesine ilişkin konularda bir fark olmadığım söyleyenler fesattı. Türk ordusu dindar, muhafazakâr, 'Kemalist statüko karşıtı' generallerden oluştuğu müddetçe, en büyük asker bizim asker olmaya devam edecekti. Gülenist-AKP yanlısı medyanın alkışlarıyla her Yüksek Askerî Şûrâ'da ordudaki "çürük elmalar" (eskiden solcular ve dindarlar, bu sefer de solcular ve Kemalistler) temizleniyordu. İyi olacaktık...

AKP'nin sivilleşme, demokratikleşme ve askerî vesayetten kurtulma söylemleriyle orduyu, yargıyı ve medyayı yeniden yapılandırması sürecinde, 2007 yılında yayın hayatına başlayan Taraf gazetesi büyük rol oynadı. Aynı yukarıdaki Stratfor raporunda belirtildiği gibi, özellikle Ergenekon ve Balyoz operasyonlarında Taraf'ta yayımlanan haberler, köşe yazıları ve gizli belgeler yargı süreçlerini tetikledi ve etkiledi. Ahmet Altan ve ekibi tarafından çıkarılan Taraf, kadrosunda hayatında hiç gazetecilik yapmamış muhabir ve editörlerle, Türkiye'de bir şey söylediklerinde dönüp dikkate alınan gazetecileri, entelektüel ve moral liderleri bir arada barındırıyordu. Kendilerini solcu, liberal veya sivilleşmeci olarak tanımlayan bu isimlerin ortak özellikleri, 1980 sonrası ülkede hâkim olan sivil toplumcu, anti-militarist akımın fikri veya sembolik temsilcileri olmalarıydı. Taraf, aynı zamanda Gülenci kadroların kontrolüne geçmiş olan polis teşkilatının bazı isimleriyle de dirsek temasındaydı. Bu polislerin bazıları gazetede köşe yazarı yapıldı ve sıkça gündem oluşturdular.[1] Taraf'ın polis teşkilatındaki güçlü haber kaynakları, Ergenekon ve Balyoz davalarına ilişkin çok gizli ve yayımlanması yasak belgelerin hızlıca ve ayrıcalıklı olarak bu gazeteye servis edilmesine olanak tanıdı. Gazete, dava süreçlerini etkileyen ve özel hayatın gizliliği ilkesini ihlal eden çok sayıda belgeyi hiç düşünmeden, araştırmadan yayımladı. Tarafçılar, belki askerî vesayete karşıydılar, ama polis devletine doğru gidişe karşı duyarsız, hatta sanki bunun destekçisi gibiydiler. Bu gazete, çoğu

1 Bkz. Taraf'ın polis-yazarı uyardı: PKK Batıya bomba aktarıyor, bayram öncesi eylem yapabilir!___ http://www.euractiv.com.tr/politika-000110/article/tarafn-polis-yazar-uyard-pkk-batya-bomba-aktaryor-bayram-ncesi-eylem-yapabilir-021947 (son erişim tarihi 25.02.2014)

Fethullahçı olmuş olan Türk polis teşkilatını seviyor ve onlara güveniyordu... Yazarları da sık sık "Kemalist ordu kötü, Gülenci polis iyi" yazıları yazıyorlardı. Taraf, sanki bir zamanlar Emniyet, ordu ve derin güçlerle yakınlığı nedeniyle "devletin gazetesi" olarak nitelendirilen Hürriyet'in tahtına oynuyordu. Bir farkla: Tirajı ne yazık ki büyük gazeteleri yakalayamıyor, reklam pastasından aldığı pay da gazetenin sağlıklı yaşamasına yetmiyordu.

Aslında gazetenin mali yapısı kendine özgü bir iş modeli olarak kapalı kutuydu. Gazeteyi kuran Alkım Yayıncılık'ın sahiplerinin gazeteyi kurdukları sırada finansal sıkıntı içinde oldukları biliniyordu. Taraf, 2007'den beri zarar ediyor, çoğunlukla çalışanlarının maaşlarını bile ödemiyordu. Gazetenin pek çok çalışanı yıllar içinde maaşlarını alamadıkları gerekçesiyle istifa edip ayrıldı. İçlerinden bazıları içeride kalan haklarını alabilmek için tazminat davası açtı. Aynı gazetenin piyasa değeri 19 milyon lirayı aşan bir matbaayı 2,1 milyon lirayı nakit ödeyerek satın alması kafaları karıştırdı. Sponsor, Mehmet Betil adlı bir işadamıydı. Liberal düşünceye inanan ve Taraf'ın misyon gazeteciliğini desteklemek isteyen Mehmet Betil, önce sadece bir yazarın (Neşe Düzel), ardından da tüm gazetenin maddi destekçisi olduğunu açıkladı. Betil'in Taraf'a verdiği toplam borcun kaç milyon lira olduğu ise hiçbir zaman tam olarak açıklanmadı.[1]

Kısacası Taraf, medya sahiplik yapısı açısından, Türkiye'de mütemadiyen eleştirdiğimiz ana akım medyadan oldukça farklıydı. Alternatif bir gazete olan, ancak büyük medyadan yönetici ve yazar devşiren Taraf'ın mülkiyet cephesi karışıktı. Ana akım medyada büyük holding patronları, onların diğer sektörlerdeki yatırımları, hükümetle kurdukları kirli ilişkileri (kamu ihaleleri vs.), borsada halka arz edilmiş şirketlerinin bilançoları, ideolojik oryantasyonları ve politik yanlılıkları şeffaf bir şekilde okunabiliyordu. Taraf'm ise, yayınlandığı ilk günden itibaren üzerine yapışan Fethullahçı gazete iddiası ne çürütüldü ne de ispatlandı. Gazetede neredeyse Gülen Cemaati karşıtı hiç haber yayımlanmaması, "hizmetin" neferi olduğu bilinen Cemaat mensuplarının gazetede yazarlık yapması veya sıkça haber kaynağı olarak kullanılması, Taraf'ın Cemaatin mali kaynaklarıyla beslendiği kuşkusunu doğurdu. İlk zamanlarındaki söylemleriyle Kürtlerin sahiplendiği gazete, bir süre sonra PKK=sol=şiddet anlam içerikli haber söylemi nedeniyle bir kısım Kürt okur tarafından terk edildi. Ardından, gazetenin AKP muhalifi gazetecilere yönelik tutuklama operasyonlarına alkış tutması, hatta "bekleyelim görelim, bakalım arkasından ne çıkacak" mantığıyla manşetler atması, Taraf yönetiminin demokrasi ve adalet söylemlerine gölge düşürdü. Bu tutuklamalar, Gülenci savcılar ve polis teşkilatı marifetiyle yapıldığından, gazetenin Gülen Cemaatiyle paralelliği burada da gündeme geldi. Taraf'ın büyük medyada sansürlenen Deniz Feneri gibi yolsuzluk davalarının üzerine gitmemesi, AKP iktidarına karşı müsamahakâr tavrının da bir göstergesiydi. Tarafçılar, ülkede askerî vesayeti yok edeceğine inandık-

1 Arena ve Armada Bilgisayar'ın sahibi Mehmet Betil'in Taraf'a sponsor oluşuyla ilgili CNBC-e Business dergisine verdiği röportaj için bkz. "İşadamı Mehmet Betil: Taraf'a ortak olma ihtimalim yüzde 50" http://www.medyatava.com/Haber/50330 (son erişim tarihi 12.02.2013)

ları her iktidara destek olmaya kararlıydılar. Askerî vesayetten kurtulacağız sloganlarıyla Taraf gazeteciliği yüceltildi. Taraf'ı eleştirmek ulusalcılıkla, darbecilikle eşdeğer tutuldu ve bu gazete okurlarınca âdeta bir "kutsal kitap" gibi dokunulmaz addedildi. Taraf tutkunlarına göre bu gazete seçkinci medyaya karşı halkın medyasıydı. CHP faşizmine karşı Taraf liberalizmiydi. Militerliğe karşı sivillikti... Bu arada, Taraf'ın yaptığı bazı haberler ve polis tarafından üretilen sehven delillerle birkaç yüz kişi haksız yere tutuklanmış, hapse atılmışsa, ne olurdu ki? Sivilleşme davası için değmez miydi yani? Böyle irrasyonel bir Taraf mistifikasyonundan bahsediyoruz. Sonunda, saplantılı bir anti-Kemalizmle takıntılı bir solcu düşmanlığı arasında gidip gelen gazetede bir süre sonra fikir ayrılıkları çıktı. Solcu Taraf yazarlarından bazıları (Ümit Kıvanç ve Nabi Yağcı gibi) 1 Mayıs 1977'nin sorumlusu olarak solcuların gösterildiği köşe yazılara dayanamayıp gazeteden ayrıldılar.[1] Ahmet Altan, Yasemin Çongar ve Neşe Düzel ise, çok kısa bir süre öncesine kadar gazeteyi çıkarmaya devam etti. Ancak, AKP'yi ve başbakan Tayyip Erdoğan'ı eleştiren manşet ve köşe yazıları başlayıp bir de bu yazıların sertlik dozu arttıkça, belli ki tepe yönetimin operasyonel olanakları zorlaştırılmaya başladı. Başlangıçta "biz bu yola Ahmet Altan'la çıktık, o ne derse o olur" diyen gazetenin patronu Başar Arslan, aniden "gideni tutamayız, giderlerse biz yolumuza kendimiz devam ederiz" noktasına gelmişti. Ahmet Altan, Yasemin Çongar ve Neşe Düzel istifa ettiklerinde, gazeteden ayrılmalarının nedeni de şeffaf değildi. Kimilerine göre bu üç kurucu gazeteci şirketin ekonomik bunalımı aşamaması nedeniyle ayrıldı. Bir diğer yorum ise, Ahmet Altan ve tepe ekibin AKP karşıtı tutumları nedeniyle gazeteden ayrılmalarının istendiği, patronun da bu sonu hazırladığı yönündeydi. Gazetenin kısa bir süre Oral Çalışlar yönetiminde AKP yanlısı haberciliğe evrilmesinin ardından Çalışlar'ın ekibi de tasfiye edilerek, bu sefer Neşe Düzel'in yayın yönetmenliğinde yine iktidar karşıtı bir pozisyon alması dikkat çekmiştir.

Taraf gazetesinin AKP iktidarı dönemindeki gazetecilik performansını doğru analiz etmek, ülkede son 12 yıldır var olan medya-iktidar ilişkilerini anlamlandırmak açısından önemlidir. Çünkü Taraf, AKP iktidarı döneminde askerî vesayetten kurtulma ve sivilleşme mottolarının söylemsel ve entelektüel arka planını kamusal alana taşıyan medya personeliyle dikkate değerdir. Taraf gazetesi, ülkede sürmekte olan derin hukuki süreçler, yargı reformu, yeni anayasa, Kürt meselesi, siyasal İslam gibi konularda konuşulan, gündem belirleyen bir yayın olmakla kalmamış, aynı zamanda uzunca bir süre kamusal alanda AKP yanlısı görüşleri pekiştiren bir entelektüel zemine kaynaklık etmiştir. AKP ile Cemaat arasındaki güç kavgasının başlamasıyla birlikte ise, Taraf'ın polis kökenli yazarı Emre Uslu ile Cemaatin sızıntı gazetecisi Mehmet Baransu'nun haber içeriklerine ağırlıklarını koydukları ve gazetenin yeniden AKP-Erdoğan karşıtı, Cemaat destekçisi bir yapıya büründüğü gözlenmiştir.

1 Ümit Kıvanç'ın "Hoşça kalın" başlıklı veda yazısı için bkz. http://www.evrensel.net/news.php?id=28405 (son erişim tarihi 12.02.2013)

AKP iktidarının özellikle 2007 seçimlerinden sonra tek parti iktidarı olmanın da verdiği güven ve güçle, yasama, yürütme ve yargı alanlarında mutlak hâkimiyetini kurduğunu ifade etmiştik. 2007'den 2013 Haziranında ortaya çıkan Gezi olaylarına kadar basında hükümet kaynaklı sansür ve otosansürün varlığı bazen kulaktan kulağa, bazen de gazetecilik alanına ilişkin akademik çalışmalarla dile getirilmiştir. Buna karşın, kamusal alanda etkili olan AKP yanlısı medya elitleri ve liberal kanaat önderlerinin gündelik söyleminde ve yazılarında sansürün varlığı ısrarla saklanmıştır. Normal koşullar altında medya, değişik toplumsal grupların ve örgütlerin kendi alternatif görüş açılarını ifade edebilmelerine olanak sağlayacak biçimde düzenlenmelidir. Ancak bu düzenleme, kamusal alandaki çeşitli görüşleri yaymanın ötesine geçer. Medya sistemin bir parçası, sivil toplumu canlandıracak biçimde işlev görmelidir.[1] AKP Türkiyesi'nde ise medyanın kamusal alandaki varlığı sadece iktidarın sesi ve propaganda aygıtı olmaya indirgenmiş; alternatif düşüncelerle karşı manifestoların ana akım medyaya girişi ustalıkla kontrol altına alınmıştır. Alternatif, muhalif düşüncelerle sivil itaatsizlik eylemleri ise medya içeriklerinde marjinal, yıkıcı, anarşist eylemlermiş gibi çerçevelenerek iktidarın yanlış işlerine karşı çıkanlar susturulmuş, haber izleyicisi suskunluk sarmalına itilmiştir.

2013'ün Mayıs ayı sonunda patlak veren Gezi Parkı protestoları özellikle televizyon haberciliğinde etkili olan Ankara'nın sansür baskısını ilk kez çok açık biçimde kamunun idrak etmesine olanak tanımıştır. İstanbul'un göbeğinde, Taksim Gezi Parkı çevresinde yasal protesto haklarını kullanan çevrecilere karşı devletin polisinin kullandığı aşırı şiddetin görüntülerinin sansürlenmesi, medya tüketicisi tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır. Özellikle CNN Türk ve NTV gibi tematik haber kanalı olma iddiasındaki büyük medya kurumlarının uzun saatler boyunca Taksim'de olan biteni kamuya aktarmakta direnmeleri, protestocular çevik kuvvet polisleri, TOMA'lardan sıkılan tazyikli su, gaz bombaları ve fişeklerle derdest edilirken büyük bir aymazlıkla (korkaklıkla mı demeli?) penguen belgeseli yayınlayarak eleştiri odağı olmuşlardır. NTV, kuruluşundan beri ilk kez kanalın önünde toplanan kalabalık bir halk kitlesi tarafından protesto edilmiş, bu protestonun ardından kanalın bağlı olduğu Doğuş Grubu'ndan çok sayıda editör ve muhabir istifa etmiştir.

Gezi protestoları sırasında büyük ticari medyanın halktan gerçekleri gizlediği düşüncesi sıradan halk kitleleri arasında yaygınlık kazanırken, medyaya güven de dibe vurmuştur. Shoemaker ve Reese, medya içeriğinin toplumdaki iktidar ilişkilerinin kabataslak bir haritasını oluşturduğunu söylerken, ideolojik düzeyde özellikle toplumdaki güçlü grupların medya aracılığıyla iktidarlarını nasıl sürdürdüklerine bakmamız gerektiğine işaret ederler.[2] Nitekim AKP dönemi Türkiyesi'ndeki medya performansına eleştirel baktığımızda, iktidarın basını

1 James Curran, "Medya ve Demokrasi: Yeniden Değer Biçme", Medya, Kültür, Siyaset'in içinde, Der: Süleyman İrvan, Ark Yayınları, Ankara, 1997, s. 177.

2 Age. s. 102.

kontrol etme biçiminde sergilediği baskıcı yöntemlerini açık bir biçimde görmekteyiz. Yani bu dönemde ticari medya gizli veya örtük söylemsel pratiklerle egemen ideolojinin yeniden üretilmesine katkı sunmayı da aşmış, şeffaf bir şekilde iktidar partisinin oyun oynadığı bir arka bahçe konumuna indirgenmiştir. Ticari medyanın doğası gereği hegemonyadan gelen baskıcı taleplere açık olduğu bilinmekle birlikte, toplumda ses getiren siyasal gösteriler gibi gerilim dolu olayları aktarmaktan geri durduğu da pek rastlanan bir şey değildir. Medya, her şeye rağmen güvenilirliğini sürdürmek için halkın ortaya çıktığını bildiği olaylardan kendisini uzak tutamaz.[1] ABD'de Vietnam Savaşı karşıtı gösterilerin büyük basında yaygın olarak yer alması, Arap coğrafyasındaki halk ayaklanmalarının veya Avrupa'daki ekonomik kriz protestolarının ticari basında mecburen haber olması gibi. Bu noktada Türkiye basınının Gezi protestolarını sanki hiç yokmuşçasına görmezden gelmesi ve saatler boyu haber yapmayarak halkın sokaklarda bizzat yaşadığı gerçeği haktan gizlemesi basına duyulan güvenin derinden sarsılmasına neden olmuştur.

Başbakan Erdoğan'ın ve iktidar partisi ileri gelenlerinin medya içeriğini kontrol etmeye dönük direkt sansür girişimleri 17 Aralık 2013'te AKP ile Fethullah Gülen Cemaati arasında patlak veren siyasi gerginlik sonrasında artık iyiden iyiye saklanamaz olmuştur. Emniyet ve yargı içinde kadrolaşarak iktidar partisini zor durumda bırakacak siyasi ve sosyal sorunlar yaratan Nurcu Gülen Cemaati ile Başbakan Erdoğan arasındaki çatışma, İslamcı medyanın Gülenci-AKP'ci olarak ikili bir karşıtlığa bürünmesine neden oldu. 2002 yılından beri iktidarın paydaşı olan bu iki grup arasındaki çatışmanın medya içeriklerine yansıması AKP ve Cemaate ilişkin yolsuzluk/skandal haberlerinin sosyal medyaya sızdırılması yanında, gizli ses dinleme tapelerinin kamusal alana yayılması şeklinde oldu. Kamusal alana yayılan ses tapelerinden medya-iktidar alanını en çok ilgilendiren ve izlerkitle üzerinde büyük şok etkisi yaratanlardan biri basında "Alo Fatih" vakası olarak adlandırılan olaydır. Habertürk adlı televizyon kanalında hükümet temsilcisi olarak istihdam edildiği öğrenilen Fatih Saraç adlı kişinin özel telefonuyla yaptığı görüşmelerinin kayıtları 2014'ün Şubat ayında hem sosyal medyanın hem de TBMM'nin gündemine girmiştir. Bu telefon kayıtlarından birincisinde Başbakan Erdoğan'ın Gezi olayları sırasında Fas'tan Fatih Saraç'ı arayarak, Bahçeli'ye ait bir 'kayan yazıyı' Habertürk ekranından kaldırttığı ortaya çıkmıştır. Fatih Saraç'ın bunu panik içinde hemen kaldırttığı anlaşılmaktadır. Saraç'ın başbakana 'evet efendim, emredersiniz efendim' şeklinde verdiği yanıtlar, özellikle sosyal medyada basına direkt sansürün belgesi olarak dikkat çekmiştir. Ses kayıtlarının ikincisinde ise Fatih Saraç ve Habertürk gazetesi genel yayın yönetmeni Fatih Altaylı'nın, Bilal Erdoğan ve Başbakan Erdoğan'ın bilgisi dahilinde Habertürk'te yayınlanacak bir seçim anketini MHP'den, BDP'ye oy kaydırarak manipüle ettikleri anlaşılmaktadır. İkisi de 'medya etiği' ve 'basın

1 Pamela Shoemaker & Stephan D. Reese "İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi", Medya, Kültür, Siyaset'in içinde, Der: Süleyman İrvan, Ark Yayınları, Ankara, 1997, s. 118.

özgürlüğü' gibi artık neredeyse unutulmuş kavramlar açısından vahim olaylardır.[1] İktidarın haber içeriklerini doğrudan etkilediği, neyin haber olup neyin olmayacağına medya kurumlarına yerleştirilmiş olan hükümet komiserlerini kullanarak karar verdiği artık ses kayıtlarıyla da belgelenmiştir. Büyük medya kanallarında yaşanan bu dramatik teslimiyet hali o kadar acıklıdır ki, medya ve gazetecilik alanında kimlerin var olabileceği, kimlerin alandan dışarı atılacağı, hangi gazetecinin hangi medya kurumlarında nasıl ve ne koşullarda istihdam edileceğine bile artık AKP ileri gelenleri karar vermektedir.

2000'li yıllarda medya ve iktidar ilişkisi söz konusu olduğunda, sızıntı haberlerden bahsetmemek olmaz. Dijital teknolojideki gelişmelerle birlikte bilginin depolanması ve saklanmasındaki açıklar, internet aktivistlerinin ve bilgisayar korsanlarının devletlerin gizli belgelerine erişimini kolaylaştırmıştır. WikiLeaks tarafından Amerikan gizli istihbarat belgelerinin ortaya dökülmesiyle birlikte dünyada sızıntı bilgilerle devletlerin kirli işleri ortaya dökülürken, sızıntı belgelerle haber yapan gazetecilere yönelik baskı da artmış durumda. Başta ABD ve İngiltere olmak üzere Türkiye dahil pek çok ülkede resmî otoriteler araştırmacı gazetecilerin bilgisayarlarına, e-mail hesaplarına gizlice giriyor, özel hayatlarını bahane ederek tehdit ediyor, haberleri nedeniyle onları ömür boyu içeride tutacak kadar hapis cezaları kesiyor veya patronlarına emir vererek susturulmalarını istiyor.

AKP iktidarı döneminde de devlet ve hükümet aleyhine, kamu yararı içeren haber yapan gazetecilerin durumu iç açıcı değildir. Hükümet ve derin devlet aleyhine haber üreten gazeteciler ağırlıklı olarak Nurcu Gülen Cemaati ile bu Cemaatin mensuplarının Emniyet teşkilatı ve yargıda kadrolaşmasıyla sürmekte olan derin dava süreçlerinde ortaya çıkan hatalı pratikler üzerine haber yapmaya çalışmışlardır. Kamu ihalelerinde yolsuzluk, bürokraside rüşvet, polis teşkilatının yanlış işleri ve Deniz Feneri gibi büyük çaplı soygunlar da bu tip gazetecilerin ilgi alanındadır. Ancak, bu birinci gruptaki gazetecilerin haberleri sansür ve otosansür nedeniyle büyük medyada yayınlanamamıştır. Yine bu gazetecilerin büyük bir bölümünün son on yılda işlerini kaybetmiş, yaptıkları haberler nedeniyle tehdit edilmiş, soruşturmalara uğramış, bilgisayarlarına el konulmuş, henüz yayınlanmamış kitapları nedeniyle yargılanmış, Ahmet Şık, Nedim Şener, Soner Yalçın, Barış Terkoğlu gibi uzun tutukluluklarla hapse atılmış, kamusal alanda prestijleri sorgulanmış, bazıları bizzat başbakan, bakanlar, valiler tarafından patronlarına şikâyet edilmiş ve birçok olayda vatan hainliğiyle suçlanmışlardır. Aynı, Pentagon'un ve ABD Dışişleri Bakanlığı'nın gizli belgelerini yayınlayan Jullian Assange'ın veya Amerikan-İngiliz hükümetlerinin gizli kitle gözetimi programlarını açığa çıkartan Glenn Greenwald'ın başına gelenler gibi.

1 "Kim bu Alo Fatih?", Yurt Gazetesi: http://www.yurtgazetesi.com.tr/gundem/kim-bu-alo-fatih-h48341.html, 8 Şubat 2014 (son erişim tarihi: 22.02.2014).

Bu bağlamda medya ve iktidar arasındaki girift ilişki süreçleri Türkiye açısından büyük bir önem arz etmektedir. Medyanın gücü ve etkisi ülkemizde de siyasal ve ekonomik iktidar odakları tarafından pervasızca kullanılmakta ve alternatif medya baskı altında gerçekleri anlatmaya çalışmaktadır.

Alternatif bir bilgi ve habere genel anlamıyla ne toplumsal yaşamda ne de medya kanalları yoluyla erişemeyen, erişse bile bunu tehlikeli ya da yaşamını ona zehir edecek bir şey olarak gören bireyler ise egemen ideolojiye ve onun hegemonyasına gönüllü olarak rıza göstermektedir.

> *"Hegemonya toplumsal düzen ve o toplumsal düzenin gidebileceği belli yönler için rıza kazanmayı gerektirir. Rıza kazanmak bir dereceye kadar kültürel bir savaş (yalnızca kültürel bir savaş olmasa da) olduğundan seçim siyaseti, medya, yardım kuruluşları, tüketici grupları, okullar, üniversiteler ve dini gruplar bir dizi toplumsal kurum bu savaşa sahne olur. Ancak, düşünce ve değerlerin ağırlığının yapısal olarak tahakküm ilişkilerine yönelik kılınması toplumsal düzenin kendini tekrar üretmesinin tek nedeni değildir. Rızanın içinde çok geniş bir yelpaze olabilir ve yekpare, çelişkisiz bir konsensüsle karıştırılmamalıdır. Toplumsal bir düzenin ateşli bir inanç kadar pragmatik olarak kabullenilmesi de toplumsal değişim karşısında güçlü bir engel olabilir. Alternatif düzenlere dair akla yatkın düşüncelerin yokluğu da etkenlerden biridir."*[1]

Alternatif olan her şeye karşı gözleri ve kulakları kapalı olan bir toplumsal yapı içerisinde güçlü bir alternatif yaratmak için önce güçlü bir alternatif ideoloji yaratmak ve karşı hegemonyayı güçlendirmek gerekmektedir. Bu da ancak toplumun geniş kesimlerinin başat ideolojiden memnuniyetsiz olduğu bir ortamda gerçekleşebilir. Bu ortam Gezi süreciyle birlikte kendisini göstermiş ve Türkiye'de ilk defa alternatif medya ve alternatif bir mecra olarak sosyal medya önemli hale gelmiştir. Alternatif medyanın güç kazanışı, hegemonyadan gelen baskıcı taleplere karşı direnişin de sembolü olmuştur. Nitekim, AKP iktidarının internet erişimini ve kendince "zararlı" gördüğü içeriği engelleyici yasaları acilen hayata geçirme çabası da bu meşru direnişten ne kadar rahatsız olduğunun göstergesidir.

Türkiye açısından alternatif medyayı konuştuğumuzda karşımıza üç-dört günlük gazete ve üç-dört televizyon kanalı çıkar. Bunların dışında Türkiye'de barış yanlısı ve nefret söylemi kullanmayan bir medyadan bahsetmek neredeyse olanaksızdır. Alternatif medyanın gazetelerinin satış rakamları beklenenin altındadır, televizyon kanalları ise Gezi sürecinden sonra belli bir izleyici kitlesine ulaşmışlardır. Kürt halkının izlediği alternatif medya organları ise yayın hayatlarının başlangıcından itibaren birçok engelleme ve baskılarla karşı karşıyadır. Cezaevindeki Kürt gazeteci sayısı hâlâ çok fazladır ve suçları gerçekleri insanlara duyurmaktır. Türkiye'de burjuva medyası ise sahibinin sesi olmak için elinden geleni yapmakta ve egemen gücün emirlerine harfiyen uymaktadır.

Egemenlerin medyası teknolojiyi elinde bulundurması ve milyonlara rahatça her kanaldan ulaşabilmesi açısından alternatiflerini boğmak için her olanağa

1 Mike Wayne, *Marksizm ve Medya Araştırmaları*, Yordam Kitap, İstanbul, 2009, s. 222

sahiptir ve bunu sonuna kadar kullanmaktadır. Son internet yasasıyla birlikte en özgür alan olarak kalan 'sosyal medya' mecrası da denetim altına alınmıştır. Ulus Baker'in medyaya karşı direnme yollarını irdelediği makalesi biraz da bu durumu öngörür niteliktedir. Şöyle demektedir o yazının bir bölümünde Baker:

> "İletişim alanında son teknolojilerin getirdiği 'sarhoşluk' insan ırkının yalnızca geleceği açısından değil, geçmişi açısından da büyük bir tehlike olarak beliriyor. Hatta bu ikincisinin daha büyük bir tehlike olduğunu düşünüyorum. Nasıl Nazizm, 'totaliter' bir dili genel bir toplumsal/kütlesel denetim mekanizması olarak kurmuş ve bu sayede 'mitolojik' bir dili 19. yüzyılın sahip olduğu belli bir tür 'tarih bilinci'nin yerine getirmişse, medyanın dili de geçmişi kaybettirme etkisine sahiptir. *Nazizmin en ilginç tiplerinden olan Doktor Goebbels 'görsel-işitsel' adını verdiğimiz iletişim ve propaganda tekniklerinin babası ve destekleyicisiydi: Nazi propagandasının rakipleri karşısındaki üstünlüğünü, rakiplerinin hâlâ 19. yüzyıl kamu alanlarını varsayan 'bilişsel' bir dili, bilinçlere hitap eden 'yazılı' basın tekniklerini kullanmakta ısrar etmelerinin dolaysız bir sonucu olarak görüyordu. Her şey medyanın görsel-işitsel dilinin 'düşünme' faaliyetini engellemesi üzerine kurulmuştur. Modern iletişim teknolojilerinin cephaneliğinde 'düşünme' ile 'iletişim' arasında hiç değilse Nazizmden bu yana süregiden bir mücadelenin sona erdirilmesi yolunda sayısız beklenti bulunmasına karşın, bazılarının 'enformasyon toplumu' adını verdiği ve yeni yeni girmekte olduğumuz (Türkiye olarak büyük bir şevk ve tedbirsizlikle girmeye can attığımız) 'denetim toplumu' tüm bu beklentileri bir karamsarlık denizinde boğmaya adaydır. Hele Türkiye gibi kırık dökük bir demokrasiye sahip bir ülkede medyatik denetim toplumu bilgi alışverişlerinde son derecede tehlikeli bir eşitsizliği kurumsallaştırabilir.*"[1]

Egemenler, egemen medyanın alternatifini etkisiz ve sessiz kılmaya çalışarak ve tüm topluma 'yalancı gerçekliği' kabul ettirerek, onu istediği gibi şekillendirme yolunda engelleri ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Basına uygulanan gizli/açık sansür ve baskı sonucu gazetecilerin işlerinden atılmaları ve hatta sebebi bilinmeyen ya da isnat edilemeyen iddialarla cezaevine gönderilmeleri, devletin ideolojik hegemonyası açısından her şeyin yolunda gittiğinin göstergesiydi. Ortaya dökülen dinleme kayıtları ile iktidarın medyayı nasıl doğrudan yönettiği de ortaya çıkmıştır. Tüm bunlara rağmen alternatif medya toplumu bilgilendirme ve bilinçlendirme görevini yerine getirmek için elinden geleni yapmaktadır.

Bu derleme kitap, basın ve iktidar ilişkilerine tarihsel bir perspektiften bakarken, özellikle AKP iktidarı döneminde değişen ve dönüşen medya atmosferine odaklanmakta. Bunu yaparken, dünyada basın ve ifade özgürlüğünü tehdit eden güvenlik devleti yasalarıyla kitle gözetim toplumu yaratmaya çalışan uluslararası gizli servislerin medya kurgusuna çomak sokan alternatif enformasyon ağlarını ve dünyada sızıntı gazeteciliğinin –bizdeki tabirle– "operasyonel olmayan" halini

1 Ulus Baker, "Medyaya Karşı Nasıl Direnilir" Birgün Gazetesi internet baskısı, 15.07.2007, http://www.birgun.net/forum_index.php?news_code=1184495038&year=2007&month=07&day=15, (son erişim tarihi 22.05.2014)

de irdeliyor. İlerleyen sayfalarda göreceğiniz gibi, bu derlemeye katkı sunanların sadece akademisyenler olmasını istemedik. Bir parçası oldukları gazetecilik alanına eleştirel bakan gazeteciler ve AKP döneminde ortaya çıkan hassas dava süreçlerini izleyen araştırmacı gazeteciler de bu çalışmaya özgün makaleleriyle destek verdiler. Teori ve pratiğin bir aradalığının medya-iktidar ilişkisi sorunsalına eğilen böylesi bir çalışmaya büyük zenginlik kattığını düşünüyoruz.

Esra Ercan Bilgiç, çalışmasının başlığından da anlaşılacağı gibi "Kemalist İktidar ve Basın: 1919'dan 1950'ye" başlığı altında Türk basınının 1919-1950 arasındaki iktidarla olan ilişkisini özetliyor. Savaş Çoban, "İktidarın Medyası" isimli çalışmasında medya ve iktidar ilişkisini genel anlamda ortaya koymaya çalışıyor. Mustafa Sönmez "Dünden Bugüne Türkiye'de Medyanın Ekonomi Politiği" adlı makalesinde Türk medyasının ekonomik yapısının kısa bir tarihçesini veriyor. Ceren Sözeri kaleme aldığı "Dönüşen Medya Değişmeyen Sorunlar" adlı makalesinde 2002 sonrası medyanın ekonomi politiğinde yaşanan değişimleri, yeni sahiplik mekanizmalarını ve iktidar ilişkilerini ele alıyor. Semra Somersan "Her Tür İktidara Çelme Takanlar: Devlet için suçlu, kamu için haber kaynağı" isimli çalışmasında 'oyunbozan'ları ve onların haber ağlarını ele alıyor. Kamu yararına kirli devletlerin işlerini ihbar edenlerin iktidarların gerçek yüzünü nasıl ortaya serdiklerini ortaya koyuyor. Ertuğrul Mavioğlu "Medyanın Yeni Karteli" yazısında Türkiye'de medya-iktidar ilişkisini geçmişten günümüze kısaca ele alıyor, özellikle 1980 askerî darbesi ve sonrasında medyanın yaptığı iktidar yanlısı yayınları örnekleriyle veriyor. Hüseyin Aykol, "Nereye Medya Nereye" isimli çalışmasında Türkiye'nin son 60 yıllık tarihinde önemli dönemeçlerinde medyanın tutumunu ele alıyor. Bedri Adanır yazdığı makalenin ismiyle çalışmanın içeriğini özetliyor; "Türkiye'de Kürt Medyası". Ragıp Duran "İktidara Karşı Bir Muhalefet Medyası Olarak Özgür Gündem'e Eleştirel Bakış" isimli yazısında iktidara muhalif bir gazeteyi, Özgür Gündem'i eleştirel bir gözle ele alıyor. Barış İnce "Bir Alternatif Medya Öyküsü: BirGün" adlı çalışmasında iktidara muhalif alternatif basının bir parçası olan BirGün gazetesi hakkında eğlenceli bir yazı kaleme alıyor. İsmail Saymaz "Yenişafak'ın Gezi Parkı Karnesi Entelektüel Gazeteden Parti Broşürüne" adlı makalesinde Gezi direnişi sürecinde Yenişafak gazetesinin tutumunu gözler önüne seriyor. Savaş Çoban, ikinci çalışması "Gezi Direnişi ve Penguen Medyası" isimli çalışmasında Gezi direnişi sürecinde ana akım medyanın çok eleştirilen tutumunu kısaca ele alıyor. Fatih Polat ise "Hegemonya Mücadelesinde Feda Edilen Gazetecilik ve Taraf Örneği" adlı makalesinde Taraf gazetesinin iktidarla ilişkilerini değerlendiriyor. Esra Arsan "28 Şubat'ı Birikim ve Aksiyon Dergilerinde Okumak -Siyasi Bilim Kurgudan Medya Kurgusuna" isimli çalışmasında 28 Şubat'ı birbirine karşıt görüşlere sahip iki dergi üzerinden ele alıyor.

Bu kitapta değerli makaleleriyle yer alan tüm yazarlara çalışmaya katkı sundukları için çok teşekkür ediyoruz.

Esra Arsan - Savaş Çoban

ÖNSÖZ

Evrim Alataş[1]

Medyanın, insanların ideolojik görüşleri ve günlük fikirlerinin oluşmasındaki etkisini belirleyebilmek için birkaç noktaya bakmak lazım. Özellikle zaman ve mekâna...

Şöyle bakabiliriz. Tek gazetenin veya tek TV kanalının olduğu bir dönemde, bilginin tek elde toplanması, kuşkusuz ki insanların tek yönlü düşünmesine ve verili yaşamasına önemli etkide bulunmuştur. Mesela 1970-80'lerin Türkiyesi'ne bakalım. Sadece TRT'nin yayın yaptığı zamanlara... TRT devlettir. Dün de öyleydi, bugün de öyle. Ve toplum yıllarca sadece devletin ağzından öğrendi dünyada ve ülkede neler olduğunu. Çoklu yayına geçilmesi ise bir yandan bilgi çeşitliliği ve kaynak doğrulamasını çoğaltırken, öbür yandan da bilgi kirliliğine neden oldu. Fakat en azından iyimser bakarak şunu söyleyebiliriz ki artık herkesin "kendine göre" yayını var.

İşte tam da bu noktada ideolojik görüşlerin belirmesine değinebiliriz. Bu bir yanıyla arz-talep ilişkisine dönüştü. Medyanın dördüncü kuvvet olmaktan çıkıp neredeyse birinci kuvvet haline geldiği Türkiye'den bahsedecek olursak, arz-talep durumunun karşılıklı birbirini besleyen, birbirini üreten olgular olduğunu görürüz. Sistemin kendisini sürekli üretmesi gibi.

Medyanın tanımı gereği bağımsız, tarafsız ve iktidarlardan uzak olması gerekir. Peki ya kendisi iktidarsa? Ya da sistemin ta kendisiyse? İşte o zaman insanların "kişileşme" sürecini tamamlamadığı bir ülkede, verili olan devreye girer. İktidarın düşüncesi ne ise, toplumunki de o olmaya başlar. En azından çoğunluğunki... İktidar güçlendikçe, kitlesi de güçlenir. Bir zaman olur, medya, düşüncesini değiştirse bile kitlesinin düşüncesini kolay kolay değiştiremez. Yılların pompası, kemikleşmiş düşüncelere neden olur.

---

1 "Önsöz" olarak kullandığımız bu yazı 2010 yılında aramızdan ayrılan gazeteci-yazar Evrim Alataş'ın "Medya, insanların ideolojik görüşlerinin ve günlük fikirlerinin oluşmasında önemli midir? Ne kadar önemlidir?" sorusuna 22.09.2008'de e-posta yolu ile verdiği yanıttır. Kendisini saygıyla anıyoruz. - Savaş Çoban

Türkiye'de medyanın erkek, Türk ve Müslüman olduğunu düşünüyorum. Ve bu üç unsura Türkiye ortalamasında tam da "iktidar" kavramının karşılık geldiğini... İktidarlar kendi sistemlerini üretirler. Ürettiklerini ya zorla ya da arz-talep ilişkisi ile sunar, karşılığını toplarlar. Devridaimdir bu. İşte bu noktada "trafik terörü", "dost hayatı", "aşk yapmak", "eli kanlı", "sözde", "tehdit" gibi kavramlar bilinçaltında yer edinir. Sonra bu kavramlar durumlarla özdeşleşir, ardından da tavır oluşur. Alkollü araba kullanan trafik teröristleri, evlilik dışı ilişki kuran namussuzlar, eli kanlı teröristler, sözde vatandaşlar, ülkenin tehdit altında olması... Bir zaman sonra seferberlik ruhuna girmiş, her an mahvolacağını düşünen ve buna göre tutum belirleyen vatandaşlar ordusu oluşur... Medya önce tanımlar, sonra tanıma riayet ister ve karşılığını alır. Herkesin ortalama aynı şeyi düşündüğü, aynı kavramlar etrafında döndüğü, aynı lügatı kullandığı bir toplum oluşmuştur artık.

Özetle medya iktidardır ve iktidarlar ideolojilerin kendini üretim yerleridir.

"İKTİDAR"IN "MEDYA"SI

Savaş Çoban[1]

"Bedenlere işkence etmek zihinleri şekillendirmek kadar etkili değildir."

(Castells, 2013:20)

Giriş

Kitle iletişim araçlarıyla, kurgulanmış yalancı gerçeklik, bilgisizleştirici öyküler kitlelere sunulur. Haber, bilgi ve enformasyonun belli bir ideoloji çerçevesinde istenilen miktarda ve şekilde verilmesi iktidarı ayakta tutar; ona kendisini ve ideolojisini yeniden üretmesi için imkân verir. İktidarın bilgiyi tekelleştirmek istemesinin altında yatan ana neden budur. "Hiçbir bilgi kendi içinde bir iktidar formu, bir iktidar fonksiyonu ve diğer iktidar formlarına bağlı bulunan bir iletişim, kayıt, insanları toplayıp kontrol etme ve kendi sistemini yayma düzeni olmaksızın şekillenemez, varlığını devam ettiremez. Hiçbir iktidar da bilginin üretimi, düzenlenmesi, dağıtımı ve alıkonması olmaksızın uygulanamaz, gerçekleşemez." (Foucault, 1980:131) Bu açıdan, iktidar açısından kitle iletişim araçlarının önemi büyüktür. Rızanın sağlanması ve ideolojik yeniden üretimin devamı için kitle iletişim araçları önemli bir görev üstlenmektedir. İktidar hegemonyasını kabul ettirmek ve rıza üretmek için uğraşırken, muhalifler ise iktidarın gücünü kötüye kullandığını ortaya koymaya çalışmaktadır. "Hegemonya, egemen ideoloji aktarımı, bilinç biçimlendirmesi ve sosyal iktidar deneyimi aracılığı ile işleyen bir süreçtir. Eleştirel yaklaşım, gücü ve egemenliği kötüye kullanmanın bütün biçimlerine karşı yöneltilmekte ve egemenliğin ideolojik temeline odaklanmaktadır. İdeoloji, iletişim içinde ifade edilen fikirler sistemi; bilinç grupları ya da bireyler tarafından taşınan duygular, kanılar, tutumlar toplamının temelini oluşturmaktadır." (Lull; 2001:19). Medya bu anlamda oldukça önemlidir. Çünkü 'yanlış bilinç' üretme işi aile okul ve medya üçgeninde üretilmekte ve gerektiğinde yeniden-üretilmektedir.

---

1 Dr. - Bağımsız Araştırmacı - İletişimci.

Abeles ise siyaset ve iletişim arasındaki ilişkiyi çok net bir şekilde ortaya koymaktadır;

> *"İletişim, sahnenin önüne çıktığı zaman yenilik kıymete biner; mesaj olmasa da, mesajın desteği olmasa da, sürekli yenilenmek gerekir. Buna karşın ayin, her zaman bir geleneği ortaya sürer ve tüm çekiciliğini açık ya da kapalı bir biçimde geleneğe gönderme yaparak sağlar. Bir başka belirleyici özelliği ise şudur: modern iletişim bireyliği pekiştirme eğilimindedir. Ekran karşısındaki televizyon izleyicisi, bir yüzün görünmesini bekler, bir sese, bir tonlamaya kulak kesilir: iyi bir lider, pazarlama ve görsel-işitsel iletişim uzmanlarının yardımıyla o 'farkı' oluşturmayı bilendir." (Abeles, 2012:158)*

Bu bağlamda iletişim sadece siyaset açısından değil her anlamda önemlidir. Günümüzde siyaset iletişimle iç içe geçmiş bir görünüm arz etmektedir. Hatta siyaset ve iletişim arasındaki ilişki güçlenmektedir.

Gramsci ve Althusser'in 'hegemonya' ve 'rıza' kavramlarının açtığı yoldan gidildiğinde görülür ki medya, 'egemen' olmaya çalışan ideolojilerin mücadele alanlarından biridir. Bu mücadele anlam üretme, anlam kazanma ve bunu topluma kabul ettirme üzerinden yürütülür. Kitle iletişimi, toplumsal iktidarın kurulmasına aracılık eden bilginin denetimini sağlayarak toplumsal 'rıza'nın alınmasında önemli role sahiptir. "Gramsci, burjuva devletinin baskıcı yönünün yanı sıra 'ikna edici' yönünün olduğunu öne sürmekte, bu iknayı hegemonya kavramı ile açıklamaktadır... kapitalist toplumda çoğunluğun rızasını sağlamaya yardımcı olan üstyapı kurumlarınm başında medya gelir. Diğerleri eğitim, aile, hukuk, sendika gibi sivil toplum kurumlarıdır. Bu kurumlar hegemonyanın kurulmasını sağlayan kurumlardır." (Dağtaş, 1999, s. 34) Bu anlamda egemen ideoloji rızayı üretmek, toplumsal anlamda kendisini gerçekleştirmek zorundadır. Günümüzde bu kurumların içinde en çok medya tartışılmakta ve öne çıkmaktadır. Kamuoyunun sürekli değişen özelliğine dikkat çeken Gramsci yıllar öncesinden, ideolojik hegemonyayı radikal değişimlerin temel faktörü olarak görmekte ve bu çerçevede kitle iletişim araçlarını ideolojik mücadele alanı olarak kabul etmektedir.

Çalışmamız bir makale olması nedeniyle medya ve iktidar ilişkisini hegemonya ve ideoloji bağlamında kısaca ve önemli noktalara değinerek ele almaktadır. Teorik anlamda Marksist ve eleştirel bir yaklaşım benimsenmiştir. Yorumlar konusunda nesnel bir bakış açısı yakalanmaya çalışılmaktadır. Nihai amacımız iktidarı elinde bulunduran egemenlerin, kendi felsefelerini, kültürlerini ve etik değerlerini yaymak, zenginliklerini, güçlerini ve konumlarını güçlendirmek ve sürdürmek için kitle iletişim araçlarını kullandıklarını ortaya koymaktır.

Devlet ve İktidar

Üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf tüm alanlarda denetimi ve iktidarı elinde bulundurmaktadır. Bu anlamda ideolojik hegemonyasını sağlamlaştır-

mak ve yeniden üretmek için çeşitli aygıtları kullanmaktadır. Bazı dönemlerde hegemonik çatlaklar ya da sürtüşmeler yaşansa da sonuçta kazanan taraf (uzlaşma olursa her iki taraf) ezilenlerin rızasını almak için çabalar.

İktidar sorununa değinmek için önce 'devlet'i ele almamız gerekir. Devlet neden ortaya çıkmıştır? "Devletin kökenini, sosyal bütünlüğün bir iktidar odağı yaratılması üzerine ortadan kaybolduğu anın çok öncesinde, insanların toplum olarak bir araya geldikleri andan başlayarak ortaya çıkan, kendi kaderine hâkim olamama olgusunu doğuran zorunlulukta aramak gerekmektedir." (Bakal, 2000:36) Yani devletin çıkış noktası insanların yaşadıkları anı ve geleceklerini belirleme istekleridir. Devlet topluluk halinde yaşamanın ve yarın kaygısının bir sonucudur diyebiliriz. Ancak bizim burada ele alacağımız devlet kapitalist devlettir ve o ortaya çıkan ilk devlet şekli olan feodal devletin ardılıdır. Ancak 1789 burjuva demokratik devriminden sonra kurulan kapitalist devletle günümüz devleti arasında düşünsel olmasa da birçok anlamda büyük farklar vardır. Teknoloji ile birlikte üstyapı kurumları oldukça farklılaşmış ve bazıları önemlerini yitirirken, yenileri ortaya çıkmıştır. Özellikle basın yayın alanındaki yenilikler ile iletişim yerini ve önemini çok artırmıştır. "Devlet, toplumu belirlenmiş bir düzen içinde tutan, bu düzeni koruyan, total bir birleştiricilik ile üst belirleyici olan ve bir dünya görüşü ile toplumsal bütünlük sağlayan" (Poulantzas, 1992:40-41) iktidar alanıdır.

Geçmişten günümüze "Devlet, bir sınıf hegemonyası aracıdır; ancak bu, onun tüm toplumun yeniden üretimi için vazgeçilmez olan 'ortak işlevlerin' taşıyıcısı olmasına engel değildir." (Abeles, 2012:93) Bu anlamda devlet toplumsal hayatın tüm alanlarına girmekte ve kendini hissettirmektedir. Bu bağlamda devlet Foucault'un ifade ettiği gibi "iktidar mekanizmalarını ve tekniklerini teşhir etmek, iktidarın mikro ilişkilerini, kılcal damarlarını çözümlemek ister, yani toplumun merkezi siyasal düzeyindeki iktidarın evrensel tanımını ya da kuramını oluşturmak yerine, 'iktidarın bireylerin hücrelerine nüfuz ettiği noktayı' çözümlemeye çalışır." (Larrain, 1995, s.130) Ancak Foucault işin sınıfsal yanının önemine değinmemiştir. Oysa; "Devlet, yalnızca iktidardaki blok ile tahakküm altındaki sınıflar arasındaki çelişkilerin değil, iktidar blokunu oluşturan sınıflar ve sınıf kesimleri arasındaki çelişkilerin de etkisindedir. Bu mücadeleler, devletin kendisini oluşturan aygıtlardaki maddiliğin içinde gerçekleşirler." (Abeles, 2012:95) Bu bağlamda devletin içindeki çelişkiler ve çatışmaları daha iyi çözümleyebilmek için sınıf temelli yaklaşım kaçınılmazdır. Çünkü şunu gözden kaçırmamak gerekir; "Marx'ın metinlerinde iktidar, sürekli olarak sınıf mücadelesine atıf yapılarak ele alınır: siyasal olan, mücadele sırasında kimlik kazanan ve bilinçlenen grupların çıkarlarının karşıtlığından doğar." (Abeles, 2012:91) Marx'tan bugüne birçok anlamda değişiklikler olsa da devletin doğası temel anlamıyla olduğu gibi kalmıştır. "Günümüzde iktidarı siyasal, yani devlet adına hareket eden bireylerin eylemleriyle özdeşleştiriyorsak, bu, modern dünyada devletlerin merkezileşmiş önemli iktidar merkezleri olmasından dolayıdır."

(Thompson, 2008:30) Bireyler ve kurumlar üzerinden kendini ifade eden iktidar sembolik anlamda 'devlet' denilen şeyi var eder.

Sınıflararası çatışma eninde sonunda iktidar mücadelesi noktasında kendini görünür kılar. Eğer tahakküm altındaki sınıf iktidarı alabilecek güce ulaşırsa çatışma şiddetlenir. "Mücadeleler iktidarın düzenekleri ve aygıtlarının stratejik alanı içinde kayıtlıdırlar, bunlar kendine özgü stratejik alanı içinde devlete yönelik mücadelelerdir, bununla birlikte ve zorunlu olarak egemen sınıfların iktidarıyla 'bütünleşmiş' olmaları gerekmez." (Poulantzas, 2004:169) Ancak eninde sonunda iktidar ister kapitalist ister sosyalist olsun sınıfsal gücü elinde tutar. Poulantzas şöyle der; "Özetliyorum: Her iktidar (ve yalnızca bir sınıf iktidarı da değil) ancak birtakım aygıtların (ve yalnızca devlet aygıtları da değil) içinde maddeselleşmiş olarak mevcuttur. Bu aygıtlar iktidarın basit uzantıları değildir, orada oluşturucu bir rol oynarlar: Devletin kendisi de sınıfsal erklerin yaratılmasında örgensel (*organik, uzvi*) bir biçimde mevcuttur." (Poulantzas, 2004:51) Bu anlamda iktidar sadece soyut değil yaşam içinde somut bir şekilde kendisini gösterir.

Kapitalist devlet reel sosyalizmin çözülüşünün ardından tarihin sonunu ilan etmiştir ama Latin Amerika'da yaşananlar ve son krizler ile birlikte Marx'ın haklı olabileceği ve tarihin sonunu ilan etmek için erken olduğu ortaya çıkmıştır. Lenin şöyle diyor: "Demokratik cumhuriyet, kapitalizmin olanaklı olan en iyi politik biçimidir; çünkü sermaye, demokratik cumhuriyeti ele geçirdikten sonra, iktidarını öyle sağlam, öyle güvenli bir biçimde kurar ki, burjuva demokratik cumhuriyetindeki hiçbir kişi, kurum ya da parti değişikliği, onu sarsamaz." (Lenin, 1978:24) Lenin'in bu görüşünün ne kadar doğru olduğu tarih tarafından onaylanmıştır.

Althusser ise devleti şöyle tanımlamaktadır: "Öyleyse devlet, devletin baskı aygıtı ile Devletin İdeolojik Aygıtlarının devlet iktidarının altında bir araya gelmesidir." (Althusser, 2003:58) Althusser'in önemle üzerinde durduğu ideoloji devlet için çok önemlidir. İdeoloji ve iktidar birbirinden ayrı düşünülemez, ideolojisiz bir iktidardan ve iktidarı hedeflemeyen bir ideolojiden söz edilemez. "İdeoloji, çoğunlukla, göstergeler, anlamlar ve değerlerin bir egemen toplumsal iktidarın yeniden üretilmesine katkıda bulunma tarzları anlamına gelir; aynı zamanda siyasal çıkarlar ile söylem arasındaki her anlamlı konjonktürü ifade eder." (Eagleton, 1996:304) Bu anlamda iktidar kendini ifade etmek ve yeniden üretmek için ideolojiye ihtiyaç duyar. Eliade'nin ifade ettiği şekilde aslında bu ideoloji genel anlamıyla bellidir, ama iktidarın amaçları ve yaptıkları toplumdan gizlenmektedir; aslında her şey göz önünde yapılmasına rağmen hiç kimse olanları görememektedir." İktidara nüfuz edilemez. İktidara sahip olan insan başka insanların içini *okur*, ama onların kendi içini okumalarına izin vermez, iktidar sahibi herkesten ketum olmalıdır; niyetlerini ve fikirlerini hiç kimse bilmemelidir." (Eliade, 1998:291) İktidarı değerlendirebilecek ve onun niyetlerini ve fikir-

lerini anlayabilecekler ise egemen ideoloji karşısında kendi varlık mücadelesini veren muhalif devrimci ideolojidir.

Devleti ele geçiren yani iktidarı ele geçiren ideoloji kendi hegemonyasını sürekli kılmak için iktidarını güçlendirmek zorundadır. Bu bağlamda 'iktidar' egemen ideoloji açısından kaybedilmemesi ve sürekli olarak tahkim edilmesi gereken bir kaledir.

> *"İdeolojinin iktidarı yalnızca dramatik olayların yaşandığı konjonktürlerde değil, ama yavaş gelişen tedrici süreçler içinde de varlığını hissettirir. İdeolojiler iktidar sistemlerinin yalnızca çimentosu olmakla kalmazlar, onların çatlamasına da neden olabilir ve onları yok etmeseler de, başka yer ve biçimlere doğru kum yığınları gibi sürükleyebilirler. Ama her iki durum içinde, toplumdaki farklı eğilim ve ilişkilerin içinde yer aldığı ve maddeci açıklamaya tabi tutulabileceği toplumsal güç ve seslerin varlığı söz konusu olacaktır." (Therborn, 2008:136)*

'İktidar' dünden bugüne en çok tartışılan kavramlardan biri olmuştur. Özellikle Marksist eserlerde iktidar konusu özellikle ele alınmıştır. Kapitalist iktidarın yıkılması için sınıfsal anlamda savaşın işçi sınıfının lehine sonuçlanması gerekir. Marx ve Engels' göre "...egemen olmak isteyen her sınıf, proletaryanın durumunda söz konusu olduğu gibi, kendi egemenliği bütün eski toplum biçiminin ve bizzat egemenliğin ortadan kalkması anlamına gelecek olsa bile, kendi çıkarını herkesin çıkarıymış gibi gösterebilmek için —ki ilk başta bunu yapmak zorundadır— siyasal iktidarı ele geçirmesi gerekir." (Marx ve Engels, 1992, s.55) İktidarın ele geçirilmesi bu anlamda ilk yapılması gereken iştir.

Marx'ın önermesini ete kemiğe büründüren Lenin'in de ifade ettiği gibi; "Devletin egemenlik biçimleri değişebilir: sermaye, iktidarını, sahip olduğu bir biçimde şu yolda, bir başka biçimde bu yolda ortaya koyar –ama esas olarak, ister oy hakkı ya da öteki haklar olsun ya da olmasın, ya da ister cumhuriyet, demokratik bir cumhuriyet olsun ya da olmasın, iktidar sermayenin ellerindedir– aslında ne denli demokratik olursa, kapitalizmin yönetimi o denli kaba ve o denli vurdumduymaz olur." (Lenin, 1990:301) Kapitalist sistemi yıkmak için iktidarı onun elinden almak gereklidir. Bu anlamda mücadele eden Marksistler ve 'iktidar' aygıtının tamamıyla yok edilmesini savunan anarşistler arasında önemli farklar vardır;

> *"Marksistler ile anarşistler arasındaki fark şudur; 1) Marksistler, devletin tamamen ortadan kalmasını hedef almakla birlikte, bu hedefe ancak sınıfların sosyalist devrim tarafından ortadan kaldırılmasından sonra, devletin yok olup gitmesine yol açan sosyalizmin kurulmasının bir sonucu olarak erişebileceğini kabul ederler; anarşistlerse, devleti akşamdan sabaha bütünüyle ortadan kaldırmak isterler. 2) Marksistler, siyasi iktidarı ele geçirdikten sonra proletaryanın eski devlet makinesini tepeden tırnağa parçalaması ve onun yerine, silahlı işçilerin örgütlenmesinden oluşan, Komün örneğine uygun yeni bir devlet makinesi geçirmesi gerektiğini kabul etmiştir." (Lenin, 1969:128)*

Günümüzde de anarşist görüşe yakın duran ve iktidar olmadan değişiklikler ve reformlar isteyen ya da iktidarı almadan yapıyı değiştirmeyi ileri süren düşünürler ve örgütlenmeler vardır. Ancak bu kişi ve yapıların fazla bir taraftar buldukları söylenemez.

Lenin, Marx'ın öğrettiklerini bir adım öteye götürmüş ve hayata geçirmek başarısına ulaşmıştır. Sosyalist devlet de kendi iktidarını korumak ve sağlamlaştırmak durumundadır. Stalin bunu şu şekilde ortaya koymaktadır:

> *" 'Her devrimin temel sorunu, iktidar sorunudur' (Lenin). Bu, iktidarı almakla, iktidarı ele geçirmekle yetinmek gerekir demek midir? Hayır, bu demek değildir. İktidarın ele geçirilmesi, ancak başlangıçtır. Bir ülkede devrilmiş olan burjuvazi, birçok nedenden ötürü onu deviren proletaryadan daha güçlü olan durumunu uzun zaman korur. Bundan dolayı, iktidarı korumak, sağlamlaştırmak, yenilmez hale getirmek, her şeyden önce gelir." (Stalin,1978, s. 41)*

Bu anlamda burjuvazinin tekrar devlet aygıtını ele geçirmesini engellemek için devlet iktidarını sağlamlaştırmak gerektiğini ortaya koyan Stalin, iktidarın ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermiştir.

Ancak yaşanan olumsuzluklar ve yapılan büyük hatalar sonucu Lenin'in 1917'de başlattığı devrim 80 yıl sonra arkasında önemli bir miras bırakarak çözülmüştür. Bu anlamda 'iktidar'ı almaktan öte 'iktidar'ın nasıl kullanıldığının ve sosyalizmin içinde yer alan 'devlet olmayan devlet' öngörüsünün gerçekleşememesinin nedenini sorgulamak gerekmektedir.

Bu bağlamda 'iktidar' kendini gerektiği zaman yok edemiyorsa başkalaşıp onu eline alanı da zehirlemektedir. Bu açıdan bakıldığında 'iktidar' kendisini elinde bulunduran için de tehlikelidir. Burada ortaya çıkan sorun hegemonyayı ele geçiren gücün sınıfları yok etmek yerine yeni ve görünmeyen bir sınıf yaratmasıdır. Yani sosyalizm isminin altında emekçilerin üstünde yer alan bürokratik ve çalışmadan kazanan eski kapitalist sınıfın ayrıcalıklarına sahip olan 'elit'ler devletin sönümlenmesini engellemişlerdir. Çünkü çıkarları sistemin devamından yanadır ve sistem zamanla içten çürüyerek çözülmüştür.

Hegemonya, Rıza ve İktidar

Hegemonya kavramı Lenin'le birlikte siyaset alanına girmiş ve Gramsci ile ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmıştır. "Hegemonya, en iyi, rızanın örgütlenmesi olarak anlaşılır. Bağımlı bilinç biçimlerinin şiddet ya da zora başvurulmadan inşa edildiği süreçtir" (Barrett, 1996:65) Hegemonya kurmak iktidar için vazgeçilmezdir. "Yani Gramsci, hegemonyayı gerçekleştirmek için madun sınıfın, 'bilinçli' ya da yönlendirici bir unsur tarafından biçimlendirilmesi gerektiğine inanıyordu." (Sanbonmatsu, 2007:188) Egemenler, iktidarlarını sağlamlaştırmak ve ezilenlerin düzeni sorgulamaması için devletin ideolojik aygıtlarını ya da baskı aygıtlarını kullanırlar. Kitleleri biçimlendirme ve 'bilinçlendirme' anlamında ideolojik aygıtlar her zaman devletin yani egemenlerin hizmetindedir.

"İdeolojik egemenlik ve boyun eğdirme bir soyutlama içerisinde değil, yaşamsal bir önemi olmakla birlikte her zaman sınıfların ve sınıf bölümlerinin tüm düzeylerdeki -ekonomik, siyasal ve ideolojik- ilişkilerinin bir görünümü olarak anlaşılmaktadır. Hegemonya kavramı Gramsci tarafından sınıflar arasındaki bu ilişkileri irdelemek için ortaya konmuştur." (Hall, 1985:12) Bu ilişkiler değişik düzeylerde ve oldukça kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Bu anlamıyla hegemonya kavramı ve toplumsal yansıması daha net bir şekilde ele alınabilmiştir. Sınıfsal açıdan bakıldığında egemenler ve ezilenler arasındaki hegemonik ilişki daha net biçimde anlaşılabilir.

> *"Hegemonya kavramı egemen sınıfın geliştirdiği ve yaydığı eklemlenmiş ve biçimsel anlamları, değerleri ve inançları dışlamaz. Yalnızca bunların bilinçten farklı olduğunu kabul eder, yani bilinci bu değerler ve anlamlara indirgemez. Tersine egemen olma ve boyun eğme ilişkilerini pratik bilinç ve tüm yaşama sürecinin yoğunlaşması olarak ele alır. Dolayısıyla hegemonya artık ne yalnızca 'ideolojinin' üst düzeyi ne de ideolojinin çoğunlukta 'idare etme' ya da 'beyin yıkama' olarak görülen denetleme biçimleridir. Hegemonya yaşamın tümünü kapsayan pratikler, beklentiler bütünüdür. (Bizim enerji duyularımız kendimizi ve dünyamızı biçimlendiren algılarımız. Hegemonya pratikler olarak yaşantılandığında doğrulayıcı görünen anlamlar ve değerler dizgesidir. Dolayısıyla da toplumda birçok insan için gerçeklik duygusu, toplumun çoğu üyeleri için yaşantılanan gerçekliğin ötesine geçmek çok zor olduğu için, yaşamlarının birçok alanlarında mutlak bir duygu oluşturur.) Başka bir deyişle bu en güçlü anlamıyla bir 'kültür'dür, ama belirli sınıfların yaşanmış egemenliği ve boyun eğmesi olarak görülmesi gereken bir kültür." (Williams, 1990:88-89)*

Bu bağlamda hegemonya tüm alanlarda içselleştirilmekte ve yaşama kültürü haline dönüşmektedir. "Önemli ölçüde Gramsci'nin yazıları sayesinde, hegemonya kavramı artık edebiyat, eğitim, sinema araştırmalarından, siyaset bilimi, çok sayıda farklı alanda güç ilişkilerinin çetrefilliğini tanımlamak için kullanılmaktadır." (Ives, 2011:18) Bu 'kültür'ün kırılması ya da başka bir 'kültür'e dönüştürülmesi ise yoğun ve zorlu bir mücadele gerektirmektedir.

Gramsci özellikle üstyapı kuramı üzerinde durmuş ve bu kuramdan yola çıkarak 'hegemonya' kavramını geliştirmiştir. Gramsci üstyapı kuramını incelediği 'Hapishane Defterleri'nde üstyapının sivil toplum ve politik toplum olarak iki düzeyden oluştuğunu anlatmaktadır. "Şimdilik, iki büyük 'kat' kurulabilir üstyapılarda; 'sivil toplum', yani halk dilinde 'özel' denilen örgütler bütünlüğü katı olarak adlandırılabilecek kat ile, 'politik toplum' ya da 'devlet' katı; egemen grubun tüm toplum üzerinde uyguladığı 'hegemonya' işleviyle, kendini devlette ya da 'hukuksal' hükümette dışavuran 'doğrudan egemenlik' ya da buyurma işlevine karşılık düşerler bu katlar. Örgütleme ve bağlantı işlevlerinin ta kendileridir bu işlevler." (Gramsci, 1986:318) Toplumsal örgütlenmedeki temel üstyapı düzeyleri, görüldüğü gibi, birbirine zıttır ve bu zıtlık iktidarın korunması ve yeniden üretilmesinde kullanılan yöntemlerden kaynaklanmaktadır.

Gramsci'nin yazdıklarında incelenen tarihsel koşulların ve toplumların özelliklerine göre zor ile rıza, egemenlik ile hegemonya, devlet ile sivil toplum ilişkilerinin farklı biçimlerde oluştuğu alt modeller söz konusudur. "Hegemonya fikri hegemonya uygulanacak kesimlerin çıkar ve eğilimlerini dikkate almayı ve belirli bir uzlaşma dengesinin kurulmasını gerektirir; yani önder grup ekonomik-korporatif türden fedakârlıkta bulunmalıdır. Ancak, hiç şüphe yok ki, hegemonya ahlaki ve siyasi olmanın yanı sıra ekonomik de olmak zorundadır. Çünkü önder grubun esas olarak ekonomik faaliyetin belirleyici sektörlerinde yürüttüğü belirleyici çalışmaya dayanmak zorundadır." (Anderson, 1988:37) Bu anlamda altyapının ne kadar belirleyici olduğu yeniden kendini göstermektedir.

Kapitalist devlette iktidar hegemonyayı kurmak ve rıza üretmek için her alanda, kullanabildiği her araçla topluma ulaşır. "Kapitalizmin ideolojik hegemonyası, kendisini çok farklı şekillerde ele verir. İktisadi, askerî, kültürel, toplumsal, ahlaki hemen her alan, işlik ve işlik dışı (leisure) boş zaman süreçleri kapitalizmin ideolojik hegemonyasını kurduğu, kendisini yeniden ürettiği, varlığını/gücünü perçinlemek için her tür enstrümanı kullandığı birer iktidar alanı olarak fonksiyon görür." (Rojek, 1995:18-22) Yani kapitalizm yaşamın her alanına çeşitli şekillerde hegemonyasını yayar.

Hegemonya siyasal iktidarın olduğu her alanda ortaya çıkmaktadır. Siyasal iktidar da insanların toplum olarak bulunduğu her alanda vardır. "Gramsci, hegemonik bir konumu korumanın ve sürdürmenin hâkim sınıfın değişen koşullara uyması, gerektiğinde kendi dışından gelme düşünce ve değerleri bünyesine katması ve onları kendi çıkarları ve kapitalist düzenin yapısal ihtiyaçlarına göre yönlendirmesinin, oluşan sürekli bir süreç anlamına geldiğinin farkındaydı." (Wayne, 2009:221)

Öztürk, Gramsci'nin düşüncelerini şöyle özetliyor.

> *"Marx'ın açtığı yoldan ilerleyen bir diğer kuramcı olan Gramsci de burjuvazinin halk kitleleri üzerinde hegemonya kurma sürecinde, sadece asker ve polis gibi baskıcı aygıtlardan yararlanmadığını, aynı zamanda kültür, hukuk, din ve eğitim kurumları gibi sivil aygıtların da bu aşamada büyük etkilerinin olduğunu söyler (Gramsci, 1997). Gramsci'nin başlıca sorunu şuydu: Batıda pek çok kez yenilgiye uğramış işçi sınıfı nasıl iktidara gelir ve nasıl hegemonya kurar? Salt politik, yani Doğuda olduğu gibi, toplumun bütün hücrelerine yayılmış bir devletin egemen olduğu toplumlarda, iktidar savaşı saldırıyla yapılır. Ancak Batıda savaş, mevzi savaşı olacaktır, çünkü burada sivil ve politik toplumlar bir arada yaşamaktadır. Dolayısıyla burjuvaziyle, sivil toplum alanında verilecek mücadele, sosyalist devriminin gerçekleştirilmesinde sıcak bir çatışmadan daha etkili olacaktır." (Öztürk, 2007:68)*

Marksist anlayışa göre kapitalizmin hegemonyası eninde sonunda işçi sınıfı tarafından parçalanacak ve devlet işçi sınıfının eline geçecek ve daha sonrasında tüm ezme-ezilme ilişkileri ve yapılarıyla birlikte ortadan kalkacaktır. Ancak bunun gerçekleşmesi için işçi sınıfının sınıf bilincinin gerçekleşmesi gerekir, an-

cak gelişen kapitalist devlet, hegemonyasını bu bilinçlenmenin gerçekleşmemesi için de kullanmaktadır. Gramsci iktidar elde edilmeden önce hegemonyanın sağlanması gerektiğini düşünmektedir. Devlet zor kullanma tekeline sahiptir. 'Zor'a başvurma yoluyla veya devletin 'zor'un araçlarına sahip olduğunun ve yeri geldiğinde bunları kullanabileceğinin bilinmesi/bildirilmesiyle siyasal iktidarın sürdürülmesi madalyonun bir yüzüdür. Diğer yüzde 'rıza' yer almaktadır. Yönetilenlerin, zor kullanma tehdidi dışında kalan yöntemlerle rızasının sağlanması, siyasal iktidarın meşruiyetinin ve buna bağlı olarak sürekliliğinin sağlanması açısından olmazsa olmaz koşullardandır (Gramsci, 1986:186). Egemenler, olağan dönemlerde iktidarını yeniden üretmek ve toplumu denetim altında tutmak için rızayı kullanırlar. Olağanüstü dönemlerde ortaya çıkan uzlaşmazlıkları ve çatışmaları ortadan kaldırmak için baskı ve zor aygıtlarına başvurmaktan çekinmezler. Gramsci'nin de ifade ettiği gibi zor aygıtlarını kullanmak yani politik toplumun denetim ve yönetimdeki ağırlığını arttırmak genellikle geçici bir uygulamadır ve çatışma sona erince baskı ve zor aygıtları eski konumlarına geri dönerler.

Bir başka Marksist kuramcı Althusser'e göre Marksist devlet kuramının özsel öğeleri, devlet aygıtıyla devlet iktidarının birbirinden ayrılmasına dayanır. Devlet iktidarı, sınıf mücadelelerinin alanıdır. Buna göre Marksist devlet kuramı:

> *"– Devlet devletin baskı aygıtıdır.*
>
> *– Devlet iktidarını devlet aygıtından ayırmak gerekir.*
>
> *– Sınıf mücadelesinin hedefi devlet iktidarıdır ve bunun sonucunda devlet iktidarını ellerinde tutan sınıflarca devlet aygıtının kendi hedefleri doğrultusunda kullanılmasıdır.*
>
> *– Proletarya, var olan burjuva devlet aygıtını yıkmak ve bu ilk aşamada onun yerine bambaşka bir devlet aygıtı koymak ve ileriki aşamalarda radikal bir süreci, devletin yıkılma sürecini (devlet iktidarının ve her türlü devlet aygıtının sonu) başlatmak için devlet iktidarını elde etmelidir." (Althusser, 1991:31)*

Althusser burada Marksist iktidar anlayışını çok net bir şekilde ortaya koymuştur.

Foucault'nun yaklaşımındaki temel kavramlardan biri iktidar kavramıdır. Foucault'ya göre iktidar, "somut olarak her bireyin elinde bulundurduğu ve bir iktidar, bir siyasal hükümranlık oluşturmak için devredebilecek olduğu şeydir." (Foucault, 2003:29) "... son tahlilde iktidar özgürlüğü tümüyle belirlemek eğilimindedir." (Foucault, 2000, 75) Bazı mücadeleler iktidara karşıdır, bazı mücadelelere ise iktidar karşıdır. "İktidar ilişkisinin özünde yatan ve onu devamlı kışkırtan etken, istencin boyun eğmeyişi ve özgürlüğün inadıdır." (Foucault, 2000:76) Bu anlamda iktidar ve iktidarın karşısında yer alan özgürlük istenci birbiriyle çatışmaktadır. Canpolat bu konuyu şöyle özetler:

> *"Foucault'ya göre iktidar ilişkileri hem amaçsaldır, hem de öznel değildirler. Amaç ve hedef olmaksızın işletilen iktidar yoktur, iktidarın akılsallığını*

niteleyen taktiklerdir. Foucault nerede iktidar varsa orada direnme olduğunu belirterek iktidar ilişkilerinin var olmalarım bir direnme noktaları çokluğuna dayandırır. Ve bu noktaların, iktidar ilişkilerinde hasım, hedef ya da dayanak rolü oynadıklarını söyler. Foucault'nun bu direnme noktaları iktidar ağının her yerinde bulunur ve kendiliğinden sert, yalnız, planlı, saldırgan, şiddetli ya da tavizkâr, katılımcı ve kendini feda edici olabilirler." (Canpolat, 2003:100)

Bu bir anlamda iktidarın ortadan kalktığı komünist ya da tamamıyla iktidarın karşısında yer alan anarşist düşünceye yakınlaşmaktır. Foucault, "iktidar mekanizmalarını ve tekniklerini teşhir etmek, iktidarın mikro ilişkilerini, kılcal damarlarını çözümlemek ister, yani toplumun merkezi siyasal düzeyindeki iktidarın evrensel tanımını ya da kuramını oluşturmak yerine, 'iktidarın bireylerin hücrelerine nüfuz ettiği noktayı' çözümlemeye çalışır." (Larrain, 1995, s.130) Foucault Özne ve İktidar adlı makalesinde 'özne'nin ne olduğunu ve iktidarla ilişkisini kısaca şöyle anlatır;

"Bu iktidar biçimi kendini, bireyi kategorize eden doğrudan gündelik yaşamda geçerli kılar, ona kendi bireyselliğinin damgasını vurur, ona kendi kimliğini takar, kendisinin kabul etmesi gereken bir hakikat yasası dayatır. Bu, bireyleri özne yapan bir iktidar biçimidir. Özne sözcüğünün iki anlamı vardır: denetimle ve bağımlılıkla başka birilerine tabi, vicdanı ya da öz bilgisiyle kendi kimliğine bağlı. Her iki anlam da özneye boyun eğdiren ve özneye tabi kılan bir iktidar biçimini akla getirir." (Foucault,1994:112)

Foucault, özne kavramını ortaya koyduktan sonra, özne ve iktidar ilişkisini ayrıntılı biçimde ele almıştır; "öznel deneyimi açıklamak için öznenin değil, o deneyimi kuran söylem ile söylemin karşılıklı ve kaçınılmaz bir ilişki içinde olduğu iktidar sistemlerinin analizini yapmak gerektiğini gösteren Foucault, bir yandan iktidar ile özne arasındaki ayrılamaz ilişkinin altını çizmiş, bir yandan da öznel deneyimin kurulmasında insan bilimlerinin oynadığı rolü ortaya çıkararak çok güçlü bir bilim eleştirisi getirmiştir." (Keskin, 2000: 10) Foucault iktidar konusunu çok çeşitli yönleriyle ele almıştır. "Foucault iktidarı belirli bir toplumda ilan edilmemiş, çeşitli toplumsal kurumlarda, ekonomik eşitsizliklerde, dilde, bedenlerimizde yaşayan çatışmaları kapsayan sessiz ve gizli bir iç savaş olarak tanımlar." (Canpolat, 2003:101)

İktidar için rıza üretimi sürekli tekrarlanan bir süreçtir. "İktidar kendi başına özgürlükten vazgeçilmesi, hakların devredilmesi, tek tek herkesin sahip olduğu iktidarı birkaç kişiye emanet etmesi (bu, rızanın iktidarın var oluşu ya da korunmasının bir koşulu olabilmesini engellemez) değildir; iktidar ilişkileri önceden var olan ya da durmadan yinelenen bir rızanın ürünü olabilir; ama, kendi doğası gereği, bir konsensüsün dışavurumu değildir." (Foucault, 2000:73) Rıza alındıktan sonra özgürlüklerin sınırları belirlenir. Sınırsız özgürlüğün olduğu yerde iktidarın sorgulanması kaçınılmazdır. Buradan hareketle devletlerin ve sınırların olmadığı, herkesin yeteneğine göre çalışıp, ihtiyacı kadarını aldığı, iktidarsız ve sınıfsız bir toplum isteği özgürlüğün vardığı son nokta olacaktır. Ancak yaşananlara dönersek iktidar ve toplum yaşamın önemli parçalarıdır.

"... Bu anlamda, en basitinden en karmaşığına, her toplum siyasi iktidarlı ve siyasi toplumdur. Yalnızca söz konusu siyasi iktidar ilişkisinin niteliği, toplumun tipi değiştikçe onunla birlikte değişir." (Bakal, 1998:350)

İktidarın kullandığı en etkili ve önemli araçlardan biri de şiddettir. "Şiddet olmaksızın İktidar da olamaz. İktidar zorunlu olarak, şiddetin bırakmış olduğu o müstehcen lekeye dayanır... şiddet iktidarın mecburi eklentisi değildir, bunun yanında her tür siyaset-dışı şiddet ilişkisinin kökeninde de (siyasal) iktidar mevcuttur." (Zizek, 2005:232) Bu şiddet söylemsel de olabilir fiili de olabilir. Muhaliflerine karşı söylemsel olarak şiddet uygulayan iktidar son noktada fiziksel şiddete de başvurur. Şiddetin amacı hegemonyasını perçinlemek ve muhalifleri susturmak için etkilidir.

Medya ve İktidar

Medya ve iktidar arasındaki ilişki medyanın oluşumundan bu yana gündemdedir. Çünkü medya belli bir gücün etkisinde varlığını sürdürebilir. Bu anlamda alternatif medyalar dışındaki tüm medya toplamı farklı güç odaklarının elindedir. Ancak en çok sesi çıkan medya unsurları egemen ideolojiye uyum sağlayanlardır. Hegemonyanın kurulması için kullanılan en önemli araçlardan biri medyadır ve medya patronları bu işi gönüllü olarak yapmaktadır. Çünkü düzenin devamı anlamında ortak görüşlere sahiptirler. Çıkar ya da görüş anlamında çatıştıkları zamanlarda ise ya medya patronu fikrini değiştirir ya medya işini bırakmak zorunda kalır ya da iktidarın görünen yüzü değişir. Bu konuda çeşitli araştırmalar ve çalışmalar yapanlar farklı görüşlere sahip olsalar da medyanın büyük paralara sahip olan insan ya da şirketlerin elinde olduğunu ve onların çıkarları dışında davranamayacağını ortaya koymaktadırlar. Medya iktidarın ideolojisini ve onun hegemonyasını yayan bir araçtır. "Medya araştırmaları, Gramsci'nin hegemonya fikrinin ileri sürdüğü savlara paralel olarak, medyanın ideolojik yeniden üretimde kritik bir rol oynadığı inancı ile yönlendirilmekte idi. Başka bir deyişle, medya eleştirel düşünüşü engelleyen gerçeklik tanımlamaları üretmektedir. Stuart Hall, Gramsci'den ve Althusser'den yararlanarak medyadaki ideolojik mesajların çoğunlukla gerçekliğin yanlış bir imgesini yaratarak işlediğini savunur." (Smith, 2005:213) Bu gerçeklik Marx'ın *'Camera Obscura' örneğinde dediği gibi 'baş aşağı'* durmaktadır. Ancak bu o kadar kanıksanmıştır ki ayakları üzerinde duranlar garip görünmektedir.

Hegemonya kavramından farklı bir yere bakan Althusser, Devletin İdeolojik Aygıtları kavramını ortaya atarak konuya yeni bir perspektiften bakmıştır. Devletin İdeolojik Aygıtları (DİA) soyut anlamda yönlendiricilik görevini üstlenirler. Bu noktada ideolojik aygıtlar yani kitle iletişim araçları, eğitim kurumları, dini kurumlar gibi aygıtlar gizliden gizliye insanlarda egemen sınıfın ideolojisinin sahiplenilmesini sağlarlar. "Devletin İdeolojik Aygıtlarının öyle bir özelliği vardır ki, bu aygıtlar, üst-yapıya ait oldukları için, devletin baskı aygıtının

koruması ve yardımı sayesinde üretim ilişkilerinin yeniden-üretimini sağlarlar. Üretim ilişkilerinin yeniden-üretimini, üretimin vb etmeni olan öznelerin 'vicdanında' sağladıkları için, üretim ilişkilerinin ideolojik aygıtlar tarafından söz konusu yeniden-üretimin ve bu aygıtların üretim etmeni olan özneler üzerinde yarattığı ideolojik etkilerin, üretim ilişkilerinin kendi işleyişleri içinde sağlandığını belirtmek zorundayız." (Althusser, 2003, s. 117) Buradan hareketle Althusser'in açtığı yolda devam eden Poulantzas ideoloji ve devletin ideolojik aygıtlarını daha net bir biçimde ortaya koymuştur. "İdeoloji toplum içinde yansız bir şey değildir: İdeoloji ancak sınıfsal olur. Özellikle de egemen ideoloji, egemen sınıfın başat bir erkinden ibarettir."

Egemen ideoloji böylece devlet aygıtlarında cisimleşir, bu aygıtların rolü aynı zamanda da bu ideolojiyi geliştirmek aşılamak ve yeniden-üretmektedir; bu da toplumsal işbölümünün, toplumsal sınıfların ve sınıf egemenliğinin oluşumu ve yeniden-üretimi için de önem taşıyan bir olgudur. "Bu en başta devletin küresinde yer alan ve *devletin ideolojik* araçları olarak gösterilen bazı aygıtların üstlendiği roldür; bunlar biçimsel olarak devlete ait olabildikleri gibi, 'özel' bir hukuki karaktere de sahip olabilirler: Kilise (dinsel aygıt), okul aygıtı, resmî enformasyon aygıtı (radyo, televizyon), kültürel aygıt vs egemen ideoloji, şüphe yok ki, meşru fizik şiddet uygulama işini öncelikle üstlenmiş olan aygıtların (ordu, polis, adalet-hapishane, idare) örgütlenmesinde de müdahalede bulunmaktadır." (Poulantzas, 2004:31-32) Burada devletin ideolojik aygıtlarının illa devletin malı olması koşulu olmadığı özel de olabileceğini ortaya koyan Poulantzas önemli bir noktaya değinmiştir. Devlet dediğimiz soyut varlığın cisimleştiği alan ideolojisini yayma araçları ve kendisine karşı olanlara uyguladığı şiddettir.

Egemenlerin yarattığı 'sahte gerçeklik' bize iktidar ve onun ideolojik aygıtlarından biri olan medya tarafından fark ettirmeden verilmektedir. Bu gerçekliğin bilgisi toplumsal anlamda ortada görünmemektedir. Gerçeklik sadece egemen ideolojinin hegemonyasını ve kendini yeniden üretmesi için kullanılmaktadır. "İktidar sadece basit bir baskı rejimi değildir. Eğer öyle olsaydı nasıl olup da az sayıda seçkinin geniş insan kitlelerini hâkimiyetleri altına aldığı anlaşılamazdı. Uzun dönemli bir egemenliğin sağlanması için hayati önem taşıyan şey egemenlik altına alınanın rızasının alınmasıdır." (Crehan, 2006:146) Burada rıza imalâtının nereden geldiğine ve ne olduğuna bir bakmak gerekiyor. "Walter Lipmann'ın 'rıza imalâtı' adını verdiği süreçte propagandanın özel bir öneme sahip olduğu fikri, kamuoyu, propaganda ve toplumsal düzenin politik koşulları üzerine çalışan yazarlar arasında uzun süreden beri kabul gören bir gerçekliktir. 1920'lerde yazan Lipmann, propagandanın çoktan beri 'hükümetin düzenli bir organı' haline geldiğini ve gelişkinliği ile öneminin düzenli olarak arttığını savunmuştur." (Herman ve Chomsky, 2006:75) Medya bir propaganda aracıdır ve bu propagandanın amacı da rızayı üretmektir. "Medyanın haberleri işleyişine yönelik bir propaganda yaklaşımı, ülkedeki önemli iktidar odaklarının

çıkarlarına hizmet etme ilkesi uyarınca, haberlerin sistematik ve siyasi bir kutuplaştırmanın konusu haline geleceğini öngörür. Bunun, kutuplaşmaya dayalı hikâye seçimlerine, haberlerin kapsam ve niteliklerine bakılarak gözlenebilmesi gerekir." (Herman, Chomsky, 2006:120) Bu anlamda Herman ve Chomsky ABD açısından olaya bakmakta ve biraz yüzeysel değerlendirmektedirler. Sonuçta 'hükümet' eden kim olursa olsun 'iktidar' olan kapitalizmdir. Partiler ve isimler değişse de genel anlamıyla ideolojik yaklaşım ve hegemonik düzen aynı kalmaktadır. Amaç egemenlerin rahatça ticaret yaptığı ve halkın bundan memnun olduğu kapitalist sistemin sürmesidir. "İktidar zorlama yoluyla (meşru olsun olmasın, devletin kontrolü altındaki şiddet tekeliyle) ve/veya sembolik manipülasyon mekanizmaları yoluyla insanların zihinlerinde anlamlar yaratılmasıyla icra edilir." (Castells, 2013:20)

Marksist yaklaşım medyayı egemenlerin elinde insanların ideolojik yapısını belirlemek için kullandığı bir aygıt olarak ele almaktadır. Bu görüşe karşı olanlar kendi kanıtlarını ortaya koyarak bu görüşün yanlış olduğunu kanıtlayamadıklarına göre ortada bir gerçeklik söz konusudur. Medya alanında çalışmalar yapanlar da bu görüşleri kabul ederek tartışmaya başlamaktadırlar. Dines ve Jensen şöyle diyorlar; "Solcular; yaygın medyayı, egemen sınıfın dünyaya dair tanım ve açıklamalar oluşturmak ve bunları empoze etmek için kullandığı bir alan olarak değerlendiriyorlar. Haber bültenlerinin tarafsız; eğlence programlarının sadece eğlence ve oyundan ibaret olmadığını biliyoruz. Buralar, ideolojinin sağlamlaştırıldığı, iktidar sahibinin dünya görüşünün ifade edildiği yerler. Bu süreç her zaman bir mücadele süreci; egemen sınıfların dünyayı tanımlama teşebbüslerine karşı durulabilir ve karşı duruluyor. 'Hegemonya'; egemen sınıfın, anlamın kurgulanması üzerinde kontrol sahibi olmak için çabaladığı bu çekişmeli süreci tasvir etmek için kullanılan bir terim." (Dines ve Jensen, 2005) Bu anlamda ideolojinin önemi daha net bir şekilde anlaşıldı ve "Medya çalışmalarında ideolojinin yeniden keşfiyle iktidar kavramı yeniden kendisini gösterdi ve gerçekliğin inşasına daha eleştirel bir şekilde bakılmaya başlandı." (Stevenson, 2008:69) Bu anlamda kurgulanan gerçeklik ve nesnel gerçeklik arasında seçim yapmak zorunda kalınsa insanların kurguyu seçtiklerini görüyoruz. Çünkü nesnel gerçeklik kabul edilemeyecek kadar yalın ve anlamsız görünmektedir. "Burada medyanın rolü, medyaya sahip olan ve onu denetleyen sınıfın çıkarlarını yanlış bilinç üretimi aracılığıyla meşrulaştırmaktır. Medyanın bunu yapabilmesi için, Marksist toplum görüşünün kalbinde yer alan sınıf düşmanlıklarını gizlemesi ve çarpıtması gerekmektedir." (Shoemaker ve Reese 1997:141) Sınıfsal yapısının farkında olmayan yani sınıf bilincine sahip olmayan sınıf, ezilenlerle eşit olduğunu ve medya yoluyla kendine verilen bilgilerin doğruluğuna inanarak yaşamına devam etmektedir.

Toplum devletin ağırlığı altında ezildiğinin farkında olmadan onu varlığının garantisi olarak görmekte ve ona yönelen her hareketi yanlış bulmaktadır. Bu anlamda devlet, ideolojik aygıtları ile insanları şekillendirir, hegemonyasını pekişti-

rir. "Toplumsal iktidarın iktidarının uygulanması ve korunması ideolojik bir çerçeveyi öngerektirir. Toplumsal olarak müşterek bir grubun ve üyelerinin çıkarla ilgili temel bilişlerinden oluşan bu çerçeve, esasen iletişim ve söylem yoluyla kazanılır, onaylanır ya da değiştirilir." (Dijk, 1999:335) İletişim iktidar için önemlidir ve toplumla iletişim kurmak için kullanacağı en iyi iletişim aracı medyadır.

Medya konusunda çalışmalar yapan araştırmacılar medyanın insanları yönlendirmek için kullanıldığını kabul etmekle işe başlamaktadırlar. Medyayı hegemonya ve rıza üretme aracı, ideolojik bir aygıt olarak görmeseler bile onlar da bu gerçeği başka bir şekilde -temelleri olmasa, ayakları tam yere basmasa da- ortaya koymaktadırlar. Medyanın önemi ve gücü artık her anlamda ortadadır. Haber bültenleri siyasi görüşleri belirlemek ve insanları belli bir görüş çevresinde toplamaktan başka bir amaç taşımamaktadır. Kurgulanan gerçek daha doğrusu 'yalan'larla insanlar uyutulmaktadır. "Günümüzde medyanın kamuoyu oluşturmadaki gücü yadsınamayacak kadar belirgindir. Medya, mevcut siyasal düzeni yansıtırken, diğer yandan toplumdaki etki merkezlerinden kaynaklanan iletişimi de gerçekleştirir. Medya, bu iki işlevinin yanı sıra kendi sahiplerinin görüşlerini de yayar." (Bektaş, 2002:96) Öte yandan medyanın etkisi görmezden gelinemeyecek kadar tüm toplumsal alanlarda kendini hissettirmektedir. "Yalnızca bireylerin değil, aynı zamanda toplumsal grupların, toplumsal kurumların ve kuruluşların, kısacası toplumumuzun tamamının ve kültürün de, medyanın şekillendirici ve belirleyici etkisinden kaçabilmesi çok zor görülmektedir." (Arslan, 2001:135) Medyanın gücü ve etkisi tartışılmaz bir şekilde önümüzde durmaktadır.

Hegemonya ve İdeoloji Bağlamında Medya ve İktidar

Medya tüm dünyada konuşulan ve tartışılan en önemli ve karmaşık konulardan biridir. İnternetin toplumsal yaşama hızlı bir şekilde girmesiyle beraber medyanın ulaşım ve etkileşim anlamında birçok sınırı aşarak ceplerimize kadar girdiğini söyleyebiliriz. Hem ekonomik anlamda hem de kültürel anlamda kapitalizmin küreselleşmesinin etkileri daha hızlı bir şekilde yaşamımızı etkilemeye ve şekillendirmeye başlamıştır. Reel-sosyalizmin siyaset sahnesinden çekilmesinin ardından kapitalizm kendi galibiyetini ilan etmiş ve ideolojilerin sonunun geldiğini iddia etmiştir. Ancak günümüzde kapitalizmin küresel ölçekte yaşadığı krizler, aslında gerçekliğin görünen ve söylenenden çok farklı olduğunu ortaya koymuştur. Yaşanan sosyalizm deneyimlerinden alınan derslerle daha iyi ve saf bir sosyalizm anlayışına sahip olan yeni kuşak sosyalistler henüz örgütlenme ve alternatif olabilme konusunda netliğe sahip değildir. Marx'ın ve Lenin'in öğretileri yeniden gözden geçirilirken bazı noktalarda çok aşırıya kaçılmıştır, Leninist örgütlenme anlayışının terk edilmesinin hata olduğunun görülmesi için şu an yaşanan ve kendiliğinden gelişen kitle hareketlerine bakmak yeterli olacaktır. Kitleler örgütleri ve yol göstericileri olmadan sistemi sadece rahatsız etmekte ama ona alternatif bir sistem yaratma konusunda adım atamamaktadır.

Medya eleştirileri de bu anlamda birçok noktada eksik kalmaktadır. Marksist yaklaşımın yeniden gündeme gelmesiyle daha ayakları yere basan ve isabetli eleştiriler yapılmaya başlanmıştır. Özellikle internet ve sosyal medya alanını devrimci bir araç gibi gören ya da gösteren temelsiz ve dayanaksız yaklaşımlar eleştirilmeye ve gerçekler görülmeye başlanmıştır. Sonuçta kapitalist üretim ilişkilerinden ayrı düşünemeyeceğimiz medya, denetim ve serbestlik anlamında egemenlerin elindedir ve onların izin verdiği kadarıyla özgürdür. Marksist yaklaşıma göre konuya bakanlar:

> *"İktidar oyunları ve toplumsal ilişkiler dizileriyle konuyu ele alır. Anlam üretimi ve tüketimi (making and taking of meaning) toplumsal ilişkilerdeki yapılanmış bakışımsızlıklar tarafından nasıl her düzeyde şekillendirildiğini ortaya koymakla ilgilenir. Bu ilgiler tabii ki, ekonomi politikçi olmayan araştırmacılar tarafından da geniş bir kabul görür. Eleştirel ekonomi politiği diğerlerinden ayıran şey, onun belirli mikro bağlamların genel ekonomik dinamiklerce ve onların dayandığı daha geniş yapılarca nasıl şekillendirildiğini göstermek üzere, konumlanmış eylemin her zaman ötesine gitmektedir." (Golding ve Murdock, 1997:66, 67)*

Bu anlamda ekonomi ve toplumsal yaşam, kültürel bağlam arasında kopmaz bağlar vardır. Altyapı ve üstyapı arasındaki bağı görmezden gelmek ya da yok saymak bu anlamda imkânsızdır. Marksist yaklaşıma göre:

> *"Ekonomik örgütlenmeyle siyasal, toplumsal ve kültürel yaşam arasındaki etkileşimle ilgilenir. Kültür endüstrileri konusunda, özellikle ekonomik dinamiklerin kamusal kültürel anlatımın yayılım alanı ve çeşitliliği ile bunlardan farklı toplumsal grupların yararlanabilirliği üzerindeki etkisinin izini sürmektedir. Bu ilgiler tabii ki eleştirel yorumculara özgü değildir. Ekonomi Politik ile İktisat Biliminin Ayırt Edici Özellikleri ekonomik politikçiler için de eşit ölçüde merkezi konumdadır. Farklılık, çözümlemenin hareket noktalarında yatmaktadır." (Golding ve Murdock, 1997:65, 66)*

Kapitalizm kültürü bir endüstri malzemesi olarak görmekte ve buna göre biçimlendirmeye çalışmaktadır. Kültürel alan kitle iletişim araçlarını da içermekte ve üretim ilişkileri bu alanları istediği gibi şekillendirmektedir. Kapitalist üretim ilişkileri ve iletişim alanı konusunda Murdock ve Golding şöyle diyor:

> *"Bize göre kitle iletişim araçları, ilkin ve en başta günümüz kapitalist ekonomik düzeninde emtialar üreten ve dağıtan endüstriyel ticari kuruluşlardır. Sonuç olarak bizce ideoloji üretimi, medya üretiminin genel ekonomik dinamiklerinden onların belirleyiciliklerinden ayrılamaz ya da onlar dikkate alınmadan yeterince anlaşılamaz. Bu ekonomik dinamikler farklı medya sektörlerinde, çeşitli düzeylerde ve onların içindeki çeşitli bölümlerde farklı yoğunluk derecelerinde işlerler. En genel düzeyde ekonomik kaynakların dağılımı, mevcut medyanın alanını belirlemede kesin bir rol oynar." (Murdock ve Golding, 2008:37-38)*

Bu anlamda yaşam içindeki hiçbir olguyu ekonomik bağlamdan soyutlayarak ele alamayız. Çünkü üretim ilişkileri hayatın her alanında bireyleri ve

toplumsal yaşamı etkilemekte ve tüm üretim süreçlerini -maddi ya da kültürel- elinde tutmaktadır. Bu anlamda kapitalist sistem doğası gereği içerisinde bulunduğu tüm ilişkileri kendine göre şekillendirmektedir.

> *"Ekonomi politik yaklaşımın en iyi bilinen iki düşünürü: Edward Herman ve Noam Chomsky'dir. Diğer eleştirel yaklaşımcılar gibi, Herman ve Chomsky de medyanın egemen seçkinlere hizmet ettiğini, bu anlamda devlet ve özel mülkiyet medyasının farklı bulunmadığını savunurlar. Herman ve Chomsky, propaganda modeli adını verdikleri yaklaşımlarında medyanın beş haber süzgeci olduğunu ileri sürerler. Bunlar; 1. Başat medya firmalarının büyüklüğü, mülkiyet yoğunlaşması, medya sahibinin zenginliği ve kâr yönelimi; 2. Medyanın ana gelir kaynağı olarak reklam; 3. Medyanın hükümet ve sermaye ile bu kaynaklardan ve iktidar birimlerince desteklenen ve onaylanan uzmanlar tarafından sağlanan bilgilere aşırı derecede bağımlılığı; 4. Medyayı yola getirmenin bir aracı olarak olumsuz eleştiri; 5. Ulusal bir din ve kontrol mekanizması olarak komünizm düşmanlığı." (Shoemaker ve Reese, 1997:114)*

Kapitalist ilişkiler içerisinde sahipliğin kimde olduğu çok önemli değildir. Çünkü "medya mülkiyetindeki değişmeler iktidar ilişkilerini çok fazla değiştirmemektedir, çünkü her medya sahibi sermayenin çıkarlarıyla uyumlu biçimde hareket etmektedir." (Shoemaker ve Reese, 1997:141) İktidar ile medya arasındaki ilişki birbiriyle bazı durumlarda sorun yaşasa da genel anlamıyla uyum içerisindedir. Çünkü son noktada çıkarları birbiriyle kesişmektedir.

Kapitalizm, egemen sınıfın çıkarlarını her şeyin üstünde tutmakta ve bu yönde hareket etmektedir. Egemen ideoloji kendi ideolojisini yeniden üretmek ve hegemonyasını sağlamak için medyayı yoğun olarak kullanmaktadır. Bu bağlamda medyaya eleştirel anlamda bakmak için ekonomik altyapıya ve egemenlerin bundan kaynaklı ideolojik ve hegemonik yaklaşımlarına dikkat etmek gerekmektedir.

> *"Hegemonya, egemen ideoloji aktarımı, bilinç biçimlendirmesi ve sosyal iktidar deneyimi aracılığı ile işleyen bir süreçtir. Eleştirel yaklaşım, gücü ve egemenliği kötüye kullanmanın bütün biçimlerine karşı yöneltilmekte ve egemenliğin ideolojik temeline odaklanmaktadır. İdeoloji, iletişim içinde ifade edilen fikirler sistemi; bilinç grupları ya da bireyler tarafından taşınan duygular, kanılar, tutumlar toplamının temelini oluşturmaktadır." (Lull, 2001:19)*

Buradan hareketle ideoloji, hegemonya ve iletişim ilişkisi iktidar bağlamında değerlendirilmelidir. "İdeoloji, iletişim içinde ifade edilen fikirler sistemi; bilinç grupları ya da bireyler tarafından taşınan duygular, kanılar, tutumlar toplamının temelini oluşturmaktadır. Hegemonya, egemen ideoloji aktarımı, bilinç biçimlendirmesi ve sosyal iktidar deneyimi aracılığı ile işleyen bir süreçtir." (Lull, 2001:19) Bu süreç her gün medya aracılığıyla toplumsal alanda kendini gerçekleştirmektedir.

> *"Kitle iletişimi modern toplumlarda ideolojinin birincil vasıtası haline gelmiştir, ancak hiçbir surette tek vasıta değildir. İdeolojinin -genel hatlarıyla iktidarın hizmetindeki anlam olarak anlaşılan ideolojinin- arkadaşlar ara-*

sındaki sıradan sohbetlerden televizyonun en çok izlendiği saatlerde yayınlanan ulusa seslenişe kadar gündelik hayatın çeşitli bağlamlarında faaliyet gösterdiğinin altını çizmek önemlidir." (Thompson, 2013:31)

Medya ve ideoloji arasındaki ilişki kendini çok farklı şekillerde göstermektedir. Wayne bu ilişkiyi şöyle tanımlar;

> *"İdeoloji göstergelerden sömürücü toplumsal ilişkileri devam ettirmek için yararlanıldığı zaman göstergelerin aldığı haldir ve o toplumsal güdülenimler yüzünden bu tür ideolojik göstergeler dünyaya dair bilgi sağlamak yönünden zayıflar. Popüler medyada ideoloji imgelem ve mini anlatıları harekete geçirerek, bizde içgüdüsel bir korku, duygu ve arzu düzeyi yaratarak işler. Tanım gereği irrasyoneldir. Ancak yine de sömürücü toplumsal ilişkilerin kendini tekrar üretebilmesini sağlayacak şekilde yeni veri ve fenomenleri yorumlamak ve gerekli tepkileri vermek için kullanılacak bir ağ veya bir çerçeve ya da bir dizi düzenleyici ilke ve değer sağlaması açısından belli bir sistematik özelliğe sahip olması gereklidir." (Wayne, 2009:216-217)*

Medya alanındaki Marksist yaklaşım dışındaki eleştirel yaklaşımlar da konuya farklı açılardan eleştiriler getirmektedir. Bazı noktalarla Marksist yaklaşımla kesişen bu yaklaşımlar da eleştirel anlamda ciddiye alınmalıdır.

Medya toplumsal yaşamın her alanında karşımıza çıkarak bize nasıl düşünmemizi, nasıl yaşamamızı hatta ne yiyip ne içmemizi söylemektedir.

> *"Benliğimizi tümüyle medya teslim aldı. Kitle iletişim araçları kişisel hayatımız, siyasal, ekonomik, estetik, psikolojik, ahlaki ve etik hayat alanlarımızı öylesine yaygın biçimde etkilemektedir ki ilişmedikleri, dokunmadıkları, değiştirmedikleri hiçbir yanımız kalmadı. Yaradanımız medya şimdi. Kültürel ve toplumsal değişimin hiçbir yanını medyanın bugünkü ortamımızı nasıl ve ne yollarla oluşturduğunu ele almadan anlayamayız." (McLuhan ve Fiore, 2005:26)*

Medya tüm yaşam alanlarında karşımıza çıkmakta ve yaşantımızın en mahrem alanlarına bile müdahale etmektedir. Buna karşı çıkmak, çıkabilmek için medyayı anlamak ve doğru değerlendirmek gerekmektedir. Birçok insan yaşadığı bu durumdan rahatsız olmamaktadır. Ancak medyanın bu müdahalelerinden rahatsız olanlar konuya eleştirel gözle bakmaktadır. "Medyanın verdiği bilgiyle ve medyanın hepimizin üzerindeki total etkisiyle başa çıkabilmek için bir çare bulmanın zamanı geldi de geçiyor bile. Herkesin yapıp ettiğiyle bu kadar uğraştığı, hepimizin bir toplumsal değişimin amelesine dönüştüğü günümüz dünyasına nasıl gelip dayandık? Bunu kim programladı? Bu ne iştir?" (McLuhan ve Fiore, 2005:12) Bu sorular aslında sorunun kendisine işaret etmektedir. Medya sayesinde egemenler bizi denetim altında tutmaktadır. "Evrensel, tiranca bir gözetim, hem de ana rahminden mezara kadar gözetim altındayız." (McLuhan ve Fiore, 2005:12) Medya sadece gözetmekle kalmamaktadır, ayrıca bizi yönlendirmektedir.

Medyanın içeriğinin insanları nasıl yönlendirdiği ve şekillendirdiği konusu artık tartışma konusu değildir. Medya, egemenlerin ideolojilerini her gün yeniden üretmek ve hegemonyalarını her gün sağlamak için kullandıkları bir aygıt olarak görevini layığıyla yerine getirmektedir.

> *"Laflar birbiri ardına sıralandıkça, medya size ne düşünmeniz gerektiğini söylemez fakat söylenenler size ne düşünmeniz ve nasıl düşünmeniz gerektiğini gösterir. Bir habere niçin ve nasıl yer verildiğini anlamak için kaynaklara göz atmak gerekir. Çünkü meşru/resmî kaynaklar siyasi ve ekonomi elitleri olmaya eğilimlidir, iktidardakilere göre gazeteciler birer stenograf olarak çalışırlar -tıpkı, resmî basın özgürlüğünün hiç olmadığı ya da çok az olduğu otoriter bir toplumda olduğu gibi-." (McChesney, 2006:81)*

İnsanları yönlendirme işi en net biçimiyle haberlerde kendini göstermektedir. Radford'un konuyla ilgili söyledikleri bu anlamda en önemli noktaya işaret etmektedir:

> *"Ryszard Kapuscinski'nin Le Monde Diplomatique'te yazdığı gibi: Görmek ve bilmek, görmek ve anlamak arasındaki kargaşa televizyon tarafından, insanları manipüle etmek için kullanılır. Bir diktatörlükte sansür alışıldık; demokratik bir idaredeyse manipülasyondur. Bu saldırıların hedefi, her zaman aynıdır: sıradan vatandaş. Medya, kendisi hakkında konuştuğu zaman, temel problemi biçimin arkasına gizler: felsefenin yerine teknolojiyi ikame ederler. Medya, haberlerin nasıl basılacağını, nasıl düzeltileceğini, nasıl kesileceğini tartışır. Tasarım, veritabanları veya hard-disklerin kapasite problemleri hakkında konuşurlar. Onlar, kestikleri, düzelttikleri ve bastıkları haberin içeriğiyle ilgili kaygı taşımazlar." (Radford, 2004:81)*

Haber, kısa bir tanımla; zamana uygun bir şeyin, bir olayın raporudur, acele bir şekilde kaleme alınmış bir edebiyattır ve yarının tarihidir. Haber, bir bilgi iletme hareketidir. Haber, insanların kendi yaşamlarını ve toplumdaki konumlanımlarını belirlemeleri, düzenlemeleri ve yönlendirebilmeleri için ihtiyaç duydukları bilgidir. Bu bilgi bize isteğimiz dahilinde ya da haricinde iletilmektedir. Ne şekilde bize iletilirse iletilsin, haber hayatımızda önemli bir etkiye sahiptir ve düşünsel anlamda üzerimizde önemli bir etkiye sahiptir. "Haberin basın sahipleri ve editörler ya da gazeteciler ile haber kaynakları arasında var olan ilişkiler tarafından yapılandırma tarzı, televizyon izlemenin ev yaşantısının düzenlenmesi ve ailedeki iktidar ilişkileri tarafından etkilenmesi tarzı gibi birçok alan ortaya çıkmaktadır." (Golding ve Murdock, 1997:67) Bu anlamda haber ve kitle iletişim araçları makro düzeyden mikro düzeye toplumsal alanda iktidarı belirlemektedir. "Haberin basın sahipleri ve editörler ya da gazeteciler ile haber kaynakları arasında var olan ilişkiler tarafından yapılandırma tarzı, televizyon izlemenin ev yaşantısının düzenlenmesi ve ailedeki iktidar ilişkileri tarafından etkilenmesi tarzı gibi birçok alan ortaya çıkmaktadır." (Golding ve Murdock, 1997:67) Bu anlamıyla haber insanların yaşamları üzerinde oldukça büyük bir etkiye sahiptir. "Medyanın haberleri işleyişine yönelik bir propaganda yaklaşımı, ülkedeki önemli iktidar odaklarının çıkarlarına hizmet etme ilkesi uyarınca,

haberlerin sistematik ve siyasi bir kutuplaştırmanın konusu haline geleceğini öngörür. Bunun, kutuplaşmaya dayalı hikâye seçimlerine, haberlerin kapsam ve niteliklerine bakılarak gözlenebilmesi gerekir." (Herman ve Chomsky, 2006:120) Buradan hareketle verilen haberlerin içeriğinin nasıl belirlendiği ve haber bültenlerinin neye ve kime hizmet ettiği ortadadır. Bu bakımdan "güç manivelalarının bir devlet bürokrasisinin elinde bulunduğu ülkelerde, çoğu zaman resmî sansür yoluyla tamamlanan medya üzerindeki tekelci denetim, medyanın hâkim bir seçkinler grubunun çıkarlarına hizmet ettiğini açıkça ortaya koyar." (Herman ve Chomsky, 2006; 81) Bu denetim bir diğer yönüyle de kitlelerin nasıl düşünmesi gerektiğini belirler. "Medyanın 'toplumsal amacı' topluma ve devlete egemen ayrıcalıklı grupların ekonomik, toplumsal ve siyasal gündemlerini halka aşılamak ve bunları savunmaktır." (Chomsky ve Herman: 1998:100) Medya, toplumsal iktidardan, aile içi iktidara kadar insan ve iktidar arasındaki ilişkiler konusunda belirleyici bir konumda bulunmaktadır.

> *"Hükümet ve yönetim örgütleri için medya, onların kurumsal etkinliklerinin adil, eşit, meşru ve kamu yararına olduğunu kamusal alanda iddia ettikleri bir aygıttır. İktidar seçkinleri ve iktidarı temsil eden kurumların sözcülerinin öznel görüşlerinin haberde nesnel olarak temsil edilmesi, haberin söylemsel yapısı içerisinde ideolojinin işleyişinde bir strateji olarak çok önemlidir. Var olan toplumsal gerçekliğin bir parçası olan ve bazen mücadeleli ve çelişkili, bazen yönlendirilen ve kapalı anlamlandırma pratikleri içinden, çoğunlukla egemen gücü ve iktidarı elinde bulunduranların lehine gerçekliği inşa eden ve tanımlayan bir dolayımlayıcı olarak değerlendirilen eleştirel medya anlayışı içinde haberlerin konumlanması, bu çerçeve ile uygunluk göstermektedir." (Dursun, 2001:123,125)*

Bu bağlamda medyanın devletin ve onun ideolojisinin bir aracı olduğu ve egemenlerin söyleminin geçerli olduğu bir aygıt olarak kitleleri yönlendirmek ve 'bilinçlendir(me)mek' için kullanıldığı artık neredeyse tüm medya eleştirmenleri tarafından kabul görmektedir. Kitle iletişim araçları "konuları seçme, ilgilenilecek olayları saptama, bu olayların hangi sınırlar içinde işleneceğini belirleme, bilgileri çeşitli süzgeçlerden geçirme, vurgu ve üsluba karar verme, tartışmaları kabul edilebilir ilkeler çerçevesinde tutma" (Chomsky ve Herman, 1998: 100) görevlerini yerine getirirler. Hayata yönelik eleştirel bir bakışla medyaya bakılırsa aslında "gerçek"ten ne kadar uzakta olduğu ve çarpıttığı ya da onu anlamsızlaştırdığı rahatça görülebilir. Medya "ortalama insana edindirildiği resmî ideolojik yargıları pekiştirerek, gerçeğin yerine gerçek olmayanı koyarken; sınıflar arası çelişki ve çatışma gerçekliği yerine, sınıfiçi çıkar çelişkilerini koymayı, emekçi hareketini etkisizleştirmeyi, sıkıştırmayı, şovenleştirmeyi hedefler." (Arhan, Demirer, Hozatlı, Orhangazi ve Özbudun, 1998: 41) Serge Halimi de medya ve medya çalışanları konusunda şunları ifade etmektedir:

> *"Gittikçe daha bir hazır ve nazır kesilen medyalar, gitgide daha itaatkâr gazeteciler, günbegün bayağılaşan haber. Toplumsal dönüşüm iradesi daha uzun bir süre bu engele takılacak. İsimsiz bir parti, hiçbir şey beklenemeyecek*

bir oligarşi karşısında, medyadaki çizgi dışılıklarının değişmez olduğunun bilincindeki muhalif sesleri aramak ve cesaretlendirmek tek çıkar yol. Eğer biraz olsun bu kara tabloya -ki bu tablo aynı zamanda bir tahmindir- bir ferahlık getirebiliyorsa, bunu propagandanın başarısızlığına borçluyuz. Toplumsal hayat ekrana direnç göstermekte, çünkü bu hayat sanal değil ve iktidarın mekanizmalarını, reddin ivediliğini haberden daha iyi gözler önüne sermekte." (Halimi, 1997:133)

Medya ve toplumsal rıza konusuna dönersek Lippman'ı hatırlamak gerekir ve medyanın rıza üretimi konusuna ilk değinen kişi olan Lippman'ın düşüncesini, Zizek kısa ve açıklayıcı biçimde önümüze koyuyor:

"XX. yüzyıl Amerikan gazeteciliğinin ikonu olan Walter Lippman, ABD demokrasisinin kendi kendisini anlamasında temel bir rol oynamıştı. Politik açıdan ilerici olsa da (Sovyetler Birliğine karşı adil bir politika uygulanmasını savunuyordu vb) insanda ürkütücü bir doğruluk etkisi bırakan kamusal bir medya kuramı öne sürdü. Daha sonra Chomsky tarafından üne kavuşturulan Rızanın İmalâtı terimini o bulmuştu; ama Lippman bu terimi olumlu bir anlamda kullanmıştı. Public Opinion (Kamuoyu 1922) adlı kitabında, 'yerel görüşler kaosunun' saldırısını -kamuyu Platon gibi, o da büyük bir canavar ya da vahşi sürü olarak görüyordu- bir 'yönetici sınıfın' karşılaması gerektiğini yazdı. Yani yurttaşlar sürüsünün 'ilgileri yerellerin ötesine uzanan bir uzman sınıfı' tarafından yönetilmesi gerekiyordu -bu elit sınıfı demokrasinin başlıca kusuru olan şeyin, yani 'her şeyi bilen yurttaş' gibi olanaksız bir idealin önüne geçen bir bilgi mekanizması gibi davranmaktı. Demokrasiler böyle işler -bizim rızamızla: Lippman'ın söylediği şeyin gizemli bir yanı yok, apaçık bir gerçek; asıl gizem, bizim bunu bile bile oyunu oynuyor olmamız. Sanki özgürmüşüz ve özgürce karar veriyormuşuz gibi davranıyoruz sessizce (ifade özgürlüğümüzün biçimine kaydedilmiş olan)görünmez bir emrin bize ne yapacağımızı ve ne düşüneceğimizi söylemesini kabul etmekle kalmıyor, hatta bunu talep ediyoruz. Marx'ın çok uzun zaman önce anladığı gibi, sır biçimin kendisinde." (Zizek, 2008:44)

Bu bağlamda toplumsal rıza dolayısıyla aslında insanların kendi istekleriyle kapitalist sistemin kölesi olduklarını ve onun ideolojisini benimsediklerini düşünebiliriz ama "sır" orada tam da biçimin içinde bir yerde. Toplumsal anlamda doğumundan itibaren kapitalist üretim ilişkileri dahilinde şekillenmiş bir ailede doğan çocuk, bu ilişkiler ve kurallar dizini içinde büyümekte, sonrasında okul denilen egemen ideolojinin bilinç fabrikasında tornadan geçerek kapitalist sistemin çalışma alanı içinde ya da dışında kalarak yaşamaya çalışırken her gün "medya" denilen yine egemen ideolojinin hegemonya sağlama ve ideolojisini yeniden üretme aracı karşısında bilgi, eğlence, kültür "endüstrisi"ni tecrübe etmektedir. Sonuçta ortaya üretilmiş bir "rıza" çıkmaktadır. Ancak üretilen bu "rıza" karşısında bunu üreten birey ne kadar "özgür düşünce"ye sahip ya da ne kadar "gerçek"in bilincindedir.

Sonuç

Günümüzde iktidar konusu çok farklı şekillerde ele alınmaktadır. "Kimlik, toplumsal cinsiyet ve bilgi 'siyaseti' hakkındaki tartışmalar dört bir yanımızda devam edip gidiyor. Siyasetin vazgeçilmez uzantısı olan iktidar da bugün artık gözlerden saklanmış, perdelenmiş, içselleştirilmiş bir halde yaşamımızın köşe bucak her yerine nüfuz edip yayılmış gibi. İktidar ve siyasetin (bunların eskiden devlet içinde yuvalandığı düşünülürdü) giderek devlet gibi kurumlarla bir ilgisinin kalmadığı, ama bizim gündelik yakın gerçekliğimiz içerisindeki kendi mikro-temelleriyle giderek daha fazla ilintili oldukları gözlenmiştir." (Thomas, 2009, 23) Burada ifade edildiği şekliyle siyaset ve iktidar Foucault'un görüşüne yakın bir şekilde ele alınmıştır. Diğer taraftan iktidar toplumsal anlamda içselleştirilirken devlet başka bir anlam ifade etmeye başlamıştır. Devlet artık bir gözetim ve denetim aracı işlevini sürdürmektedir. "Devleti bir gözetim aracı olarak görmeksizin gözetim olgusunu tartışmak abestir. Devleti özellikle modern bir görüngü kılan koşullar –Andrew Feenberg haklıysa, buna, bürokratik devlet ile tekno-yapının kapitalist çağ boyunca yukarıdan aşağıya gözetimin ve yukarıdan kontrolün ilkeleri ortaklaşması da dahildir– henüz ortadan kaybolmamıştır. Modern gözetim teknikleri bürokratik devleti ve tekno-yapıyı daha önce hiç olmadığı kadar birbirine yaklaştırıyor olabilir pekâlâ." (Thomas, 2009:29) Burada anlatılan devlet 1984'te ve Fahrenheit 451'de gördüğümüz devleti çağrıştırmaktadır. Artık devletlerin elindeki en önemli denetim ve gözetim aracı ise kitle iletişim araçlarıdır.

Çağımızda bilgi güçtür ve gücü ellerinde bulunduranlar 'bilgi'nin ne olduğunu belirleyenler ve 'bilgi'yi topluma sunanlardır. "Bilgi insanları güçlendirir. Medyaya hâkim olanlar bizi yalıtmak ve yabancılaştırmak için böyle yapıyor. 'her çağın egemen düşünceleri, o çağın egemen sınıfının düşünceleridir.' Batının egemen sınıfının bugünlerde görmezden geldiği birinin, Karl Marx'ın müthiş gözlemlerinden biridir bu." (Flanders, 2007:93) Marx'ın uzun zaman önce söylediği bu söz değerinden hiçbir şey kaybetmemiştir. Hâlâ yaşanan gerçekliği net bir şekilde özetlemektedir.

> *"Medyanın rolü, medyaya sahip olan ve onu denetleyen sınıfın çıkarlarını yanlış bilinç üretimi aracılığıyla meşrulaştırmaktır. Medyanın bunu yapabilmesi için, Marksist toplum görüşünün kalbinde yer alan sınıf düşmanlıklarını gizlemesi ve çarpıtması gerekmektedir. Medya mülkiyeti, yöneten sınıfın medya kurumlarını denetleyebilmesinin temel aracı olarak düşünülmektedir. Ekonomi-Politik Yaklaşım en sonunda bizi, kapitalistlerin sahip olduğu medya kararlarının ve medya içeriğinin ekonomik iktidara sahip olanları kayıracağı beklentisine itmektedir." (Shoemaker ve Reese 1997:141)*

Teknolojik gelişmeyle birlikte medyanın toplumsal anlamda girdiği alanlar artmıştır. Bilgiye erişim ve alternatif medya (yani iktidar karşıtı ya da eleştirel bir bakış açısına sahip görüşler) daha kolay bir hale gelmiştir. Ancak "bugün iktidar kendini salt teknoloji aracılığıyla değil, tersine teknoloji olarak ölümsüzleştir-

mekte ve genişletmektedir ve bu da kültür alanlarını içine alan, geniş politik erki, büyük meşrulaştırmayı sağlamaktadır." (Habermas, 1997:36) Teknoloji iktidarı zayıflatmamakta tersine etkisi ve gücünü artırmaktadır. "Teknolojik rasyonellik iktidarın haklılığını ortadan kaldırmaktan çok onu korumaktadır ve aklın araçsalcı ufku rasyonel türde totaliter bir topluma açılmaktadır." (Habermas, 1997; 36) Teknoloji ve iletişim devletin denetimindedir. Adorno "teknolojik yeniliklerin nasıl kolaylıkla tahakküm amacıyla kullanılabileceği üzerinde durmuştur... Kimi zaman Adorno modern toplumlarda esas mistifiye edici gücün ideolojiler değil de, artık, teknoloji olduğunu söylemektedir... Teknolojinin toplum üzerinde iktidarını kurmasının temelinde, diye ısrarla vurgulamaktaydı Adorno, toplumdaki en büyük ekonomik güç sahiplerinin iktidarı bulunmaktadır." (Jay, 2001:171) Teknolojik gelişmelere ve geleneksel kitle iletişim araçlarına alternatif birçok yeni alanın oluşmasına rağmen 'televizyon' hâlâ en etkili kitle iletişim aracı olma işlevini sürdürmektedir. "Devlet elektronik enformasyon denetim alanından çekilmemektedir: tersine, devlet birimleri özel sektördeki partnerleri ile uyum içerisinde TV yayıncılığını iktidara özel hale getirmek için bağlantılar kurmaktadır." (Atkins, 1995:62) TV kanalları artık her anlamda bilgisayar ve cep telefonları aracılığıyla daha kolay ulaşılabilir olmuştur. Günümüzde, sosyal medyada ve internette hâlâ geleneksel alanda güçlü olan gazete ve kanallar en çok izlenen ve takip edilenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknolojiye rağmen yaratılan "medya kültürü, medyanın dış dünyadan seçip bize sunduğudur ve dünya bireyin görüş alanı dışında kaldığı sürece de, genellikle, bireyin dünya hakkında sahip olduğu tek görüştür." (Kepplinger'den akt. Neumann, 1998: 173) Buradan hareketle hegemonyanın teknolojiyi de elinde bulunduran güç olarak ondan kendini güçlendirmek ve onu toplumsal denetim ve gözetimi sağlamak anlamında kullandığını söyleyebiliriz.

Egemen ideoloji kendi hegemonyasını rıza üreterek sağlamlaştırmakta ve kendisini sürekli olarak yeniden üretmektedir.

> *"Hegemonya toplumsal düzen ve o toplumsal düzenin gidebileceği belli yönler için rıza kazanmayı gerektirir. Rıza kazanmak bir dereceye kadar kültürel bir savaş (yalnızca kültürel bir savaş olmasa da) olduğundan seçim siyaseti, medya, yardım kuruluşları, tüketici grupları, okullar, üniversiteler ve dini gruplar bir dizi toplumsal kurum bu savaşa sahne olur. Ancak, düşünce ve değerlerin ağırlığının yapısal olarak tahakküm ilişkilerine yönelik kılınması toplumsal düzenin kendini tekrar üretmesinin tek nedeni değildir. Rızanın içinde çok geniş bir yelpaze olabilir ve yekpare, çelişkisiz bir konsensüsle karıştırılmamalıdır. Toplumsal bir düzenin ateşli bir inanç kadar pragmatik olarak kabullenilmesi de toplumsal değişim karşısında güçlü bir engel olabilir. Alternatif düzenlere dair akla yatkın düşüncelerin yokluğu da etkenlerden biridir." (Wayne, 2009:222)*

Günümüzde son cümlede belirtilen bir alternatifin olmadığı argümanı kapitalizm tarafından sürekli olarak tekrarlanmakta ve sosyalizm tarihe gömülmüş bir ideoloji olarak gösterilmektedir. Ancak sosyalist ideoloji varlığını sürdür-

mekte ve son yıllarda kapitalizmin yoğun krizleri karşısında varlığını hissettirmektedir. Buradan hareketle şunu söyleyebiliriz, mevcut iktidarı devirmeyi amaçlayan devrimci bir ideoloji olmadan ve o devrimle iktidarı ele geçirmeden egemenler toplumu uyutmaya ve varlığını sürdürmeye devam edecektir. Marksist yaklaşımla bakıldığında başka çıkar yol gözükmemektedir. Öte yandan işçi sınıfı üzerinde ideolojik hegemonya kuran bir örgütlenme yaratmak ve onu egemen sınıfa karşı harekete geçirmek günümüzde oldukça ütopik görünmektedir. Ama unutulmamalıdır ki Fukuyama dün 'tarihin sonu'nu ilan etmişti ama kapitalizm bugün tüm dünyada kriz yaşamaktadır ve Marx'ın haklı olabileceği kapitalistler tarafından bile düşünülmeye başlanmıştır. Yani dün Marx'ın modası geçti diyenler bugün Marx haklıymış demeye başlamıştır.[1] Dün rüya olan şey yarın gerçek olabilir. Başka bir deyişle iktidarlar el değiştirebilir. Ancak toplumsal anlamda etkili olan medya kapitalistlerin elindedir ve "gerçek"leri kendi istediği şekilde gösterebilme gücüne sahiptir. Castells'in ifade ettiği gibi; "İktidar ağları, insan zihnini ağırlıklı olarak kitlesel iletişimi sağlayan mültimedya ağları üzerinden etkileyerek iktidarlarını icra eder. Dolayısıyla iletişim ağları iktidar oluşturmada belirleyici kaynaklardır." (Castells, 2013:22) Bu bağlamda medya ve iktidar ilişkisinin önemi kendini günümüzde daha net bir şekilde ortaya koymaktadır.

İktidarı elinde bulunduran egemen güçler tahakküm altında tuttukları kitlelerin rızasını kazanırken, aynı zamanda kendi ideolojisini kültürel kurumlarda ve ürünlerde yeniden üretirler. Gramsci'nin de ifade ettiği gibi, egemenler, felsefelerini, kültürlerini ve etik değerlerini öğretmek, zenginliklerini, güçlerini ve konumlarını güçlendirmek ve sürdürmek için kitle iletişim araçlarını kullanırlar. Egemenler, toplumun sürekli değişen koşullarına uygun olarak ideolojik yeniden üretimini gerçekleştirmesi ve bu ideolojiyi toplumu oluşturan bireylere ulaştırarak ve onların bu düşünceleri sahiplenmesini sağlayarak, ideolojik hâkimiyeti ve denetimi sağlamak, hegemonyalarını sağlamlaştırmak ve sürdürmek için medyayı ellerinde bulundururlar.

Medya, siyasi tercihler başta olmak üzere, kültür, algılama, yaşam biçimleri, ekonomik tavırlar ve daha birçok konuda belirleyicidir.

1 "Dünya piyasalarını altüst eden kapitalizmin ekonomik krizi Karl Marx'ı yeniden gündeme taşıdı. Dünyanın en büyük kitap fuarı olan Almanya'daki Frankfurt Kitap Fuarı'nda en çok satan kitap Kapital oldu. Alman yayıncı Joern Schuetrumpf, dünyanın önde gelen ülkelerinin ekonomik duraklama sürecinde olmasının ve piyasaları altüst eden krizin Karl Marx'a dönüşe neden olduğunu söyledi." http://www.takvim.com.tr/2008/10/19/akt106.html - (italikler bana ait)

KAYNAKÇA

Abeles, Marc (2012), *Devletin Arkeolojisi*, Ankara, Dipnot Yayınları.

Arhan, Faruk, Temel Demirer, Umur Hozatlı vd. (1998), *Medya Eleştirisi ya da Hermes'i Sorgulamak*, İstanbul, Öteki Yayınları.

Althusser, Louis (1991), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Althusser, Louis (2003), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İstanbul, İthaki Yayınları.

Anderson, Perry (1988), *Gramsci Hegemonya Doğu/Batı Sorunu ve Strateji*, İstanbul, Alan Yayıncılık.

Arslan, Ali (2001), "Türk Medya Elitleri: Bir Durum Tespiti", *Sosyoloji Araştırmaları dergisi*, sayı: 8, sayfa: 135-164.

Atkins, Will (1995), "*Friendly and Useful*": *Rupert Murdoch and the Politics of Television in South-East Asia*, 1993-95. Australia, Media International.

Bakal, Cemal Ali (2000), *Devlet Kuramı*, Ankara Dost Kitabevi.

Bakal, Cemal Ali (1998), *İktidarın Üç Yüzü*, Ankara, Dost Kitabevi.

Barrett, Michéle (1996), *Marx'tan Foucault'a İdeoloji*, İstanbul, Sarmal Y.

Bektaş, A (2002), *Siyasal Propaganda*, İstanbul, Bağlam Yayınları.

Canpolat, Nesrin (2003), "*Michel Foucault*", *Kadife Karanlık*, İstanbul, Su Yayınları.

Castells, Manuel (2013), *İsyan ve Umut Ağları*, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları.

Chomsky Noam ve Edward S. Herman (1998), *Medya Halka Nasıl Evet Dedirtir*, İstanbul, Minerva Yayınları.

Crehan, Kate (2006), *Gramsci Kültür Antropoloji*, İstanbul, Kalkedon Yayınları.

Dağtaş, Banu (1999), "İngiliz Kültürel Çalışmalarında İdeoloji", *Kurgu Dergisi*, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayını, sayı: 16, s. 335-357. Eskişehir

Dijk, Teun A. Van (1999), Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları, *Medya İktidar İdeoloji*, derleyen: Mehmet Küçük Ankara, Ark Yayınları.

Dines, Gail ve Robert Jensen (2005), "Pornografi Solun Meselesidir" erişim tarihi: 6 Aralık 2005 http://www.zmag.org/Turkey/gd061205.htm

Dursun, Çiler (2001), *TV Haberlerinde İdeoloji*, Ankara, İmge Kitabevi.

Eagleton, Terry (1996), *İdeoloji*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Eliade, Mircea (1998), *Şamanizm*, Ankara, İmge Yayınları.

Flanders, Laura (2007), "Kükreyen Fare: Halk Medyası Kozları Ele Geçiriyor", *Medya ve Savaş Yalanları*, Lenora Foerstel (haz.), İstanbul, Yordam Kitap.

Foucault, Michel (2000), *Özne ve İktidar –Seçme Yazılar* 2, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Foucault, Michel (1980), *The Will to Truth*, New York, Tavistock Pr.

Foucault, Michel (1994), "Özne ve İktidar", *Edebiyat Eleştiri Dergisi*, Sayı 6/7, Yaz 1994

Foucault, Michel (2003), *İktidarın Gözü*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Gramsci, Antonio (1986), *Hapishane Defterleri*, İstanbul, Onur Yayınları.

Golding, Peter ve Graham Murdock (1997), "Kültür İletişim ve Ekonomi Politik", *Medya Kültür Siyaset*, Der: Süleyman İrvan, Ankara, Ark Yayınları.

Habermas, Jurgen (1997), *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, İstanbul, YKY.

Halimi, Serge (1997), *Düzenin Yeni Bekçileri*, İstanbul, Evrensel Yayınları.

Herman, E. ve N. Chomsky (2006), *Rızanın İmalâtı: Kitle Medyasının Ekonomi Politiği*, İstanbul, Aram Yayınları.

Hall, Stuart (1985), *Siyaset ve İdeoloji 'Gramsci'*, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları Herman, Edward ve Noam Chomsky (2006), *Rızanın İmalâtı: Kitle Medyasının Ekonomi Politiği*, İstanbul, Aram Yayınları.

Ives, Peter (2011), *Gramsci'de Dil ve Hegemonya*, İstanbul, Kalkedon Yayınları.

Jay, Martin (2001), *Adorno*, İstanbul, Der Yayınları.

Keskin, Ferda (2000), "Önsöz", *Büyük Kapatılma*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Larrain, Jorge (1995), *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, İstanbul Sarmal Yayınları.

Lenin, V.İ. (1978), *Devlet ve Devrim*, Ankara, Bilim ve Sosyalizm Yayınları.

Lenin, V.İ. (1969), *Devlet ve İhtilal*, Ankara, Bilim ve Sosyalizm Yayınları.

Lenin, V.İ. (1990), *Marx-Engels-Marksizm*, Ankara, Sol Yayınları.

Lull, James (2001), *Medya İletişim Kültür*, İstanbul, Vadi Yayınları.

Marx, Karl ve F. Engels (1992), *Alman İdeolojisi - Feuerbach*, Ankara, Sol Yayınları.

McChesney, Robert W. (2006), *Medyanın Sorunu*, İstanbul, Kalkedon Yayınları.

Murdock, Graham ve Peter Golding (2008), "İdeoloji ve Kitle İletişim Araçları: Belirlenim Sorunu", *Medya, Popüler Kültür ve İdeoloji*, Der. Levent Yaylagül, Nilüfer Korkmaz, Ankara, Dipnot Yayınları.

McLuhan, Marshall ve Quentin Fiore (2005), *Yaradanımız Medya*, İstanbul, Merkez Kitaplar.

Neumann, Elisabeth N. (1998), *Kamuoyu: Suskunluk Sarmalının Keşfi*, Ankara, Dost Yayınları.

Öztürk, Cemil (2007), "Marksizm'de İdeoloji Tartışmaları", *Sosyoloji Notları*, Temmuz-Ağustos-Eylül 2007 Ankara.

Poulantzas, Nicos (1992), *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*, İstanbul, Belge Yayınları.

Poulantzas, Nicos (2004), *Devlet, İktidar, Sosyalizm*, Ankara, Epos Yayınları.

Rojek, Chris (1995), *Decentring Leisure: Rethinking Leisure Theory*, London, Sage Pub.

Shoemaker, P., S. Reese (1997), "İdeolojinin Medya İçeriği Üzerinde Etkisi", *Medya Kültür Siyaset*, Der: Süleyman İrvan, Ankara, Ark Yayınları.

Smith, Philip (2005), *Kültürel Kuram*, İstanbul, Babil Yayınları.

Stalin J.V. (1978), *Leninizmin İlkeleri*, Ankara, Sol Yayınları.

Stevenson, Nick (2008), *Medya Kültürleri*, İstanbul, Ütopya Yayınları.

Radford, Benjamin (2004), *Medya Nasıl Yanıltıyor?*, İstanbul, Güncel Yayıncılık.

Sanbonmatsu, John (2007), *Postmodern Prens*, İstanbul, Bağlam Yayınları.

Therborn, Göran (2008), *İktidarın İdeolojisi İdeolojinin İktidarı*, Ankara, Dipnot Yayınları.

Thomas, Paul (2009), *Yabancı Politik*, Ankara, Dipnot Yayınları.

Thompson, John B. (2008), *Medya ve Modernite*, İstanbul, Kırmızı Yayınları.

Thompson, John B. (2013), İdeoloji ve Modern Kültür, Ankara, Dipnot Yayınları.

Wayne, Mike (2009), *Marksizm ve Medya Araştırmaları*, İstanbul, Yordam Kitap.

Williams, Raymond (1990), *Marksizm ve Edebiyat*, İstanbul, Adam Yayınları.

Zizek, Slavoj (2005), *Gıdıklanan Özne: Politik Ontolojinin Yok Merkezi*, Ankara, Epos Yayınları.

Zizek, S. (2008), *1968*, İstanbul, Encore Yayınları.

Radford Benjamin (2004), *Medya Nasıl Yanıltıyor?* İstanbul, Güncel Yayıncılık.

Sanbonmatsu, John (2007), *Postmodern Prens*, İstanbul, Bağlam Yayınları.

Therborn, Göran (2008), *İktidarın İdeolojisi İdeolojinin İktidarı*, Ankara, Dipnot Yayınları.

Thomas, Paul (2009), *Yabancı Politik*, Ankara, Dipnot Yayınları.

Thompson, John B. (2008), *Medya ve Modernite*, İstanbul, Kırmızı Yayınları.

Thompson, John B. (2013), *İdeoloji ve Modern Kültür*, Ankara, Dipnot Yayınları.

Wayne, Mike (2009), *Marksizm ve Medya Araştırmaları*, İstanbul, Yordam Kitap.

Williams, Raymond (1990), *Marksizm ve Edebiyat*, İstanbul, Adam Yayınları.

Zizek, Slavoj (2005), *Gıdıklanan Özne: Politik Ontolojinin Yok Merkezi*, Ankara, Epos Yayınları.

Zizek, S. (2008), *1968*, İstanbul, Encore Yayınları.

KEMALİST İKTİDAR VE BASIN: 1919'DAN 1950'YE

Esra Ercan Bilgiç[1]

Türkiye'nin modern bir ulus devlet olarak inşası tek parti döneminde gerçekleştirilirken, bu süreçte yeni rejim karşıtı muhalefetin her türlüsüne kuvvetle mukavemet gösterilmiştir. Kurucu Kemalist elit, uyguladığı otoriter politikalar vasıtasıyla ulus devlet projesinin karşısında yer alan ya da alabilecek, mevcut veya potansiyel tüm engellerle baş etmeye gayret etmiştir. Yeni kurulan cumhuriyeti şekillendiren milliyetçilik ve modernleşme problematiklerinin, devlet, toplum ve birey arasındaki ilişkileri belirleyen otoriter politikaları da şekillendirdiği göze çarpar. Tek parti rejiminin dönemin basınıyla olan ilişkilerinde belirleyici olan da bu otoriter politikalardır.

Kemalist tek parti iktidarı her fırsatta basını denetimi altına almaya çabalamış; düşünce çeşitliliğinin gelişebilmesini sağlayacak bir ortamın yeşermesini engellemiştir. Bu dönemde basın ve iktidar ilişkilerinin temel belirleyicisi kuşkusuz bizzat Mustafa Kemal'dir. Mustafa Kemal, çeşitli vesilelerle gazetecilere 'basın özgürlüğünü suistimal etmemeleri' ve yeni rejimi desteklemeleri çağrısını yinelemiş, bu çağrıya uyulmadığı takdirde bunun sonuçları olacağı uyarısında bulunmuştur. (Parla, 1997: 152-163)

Tek parti rejiminin otoriter tutumu, basının temel işlevi olması beklenen toplumdaki farklı düşünceleri yansıtma prensibine ciddi anlamda sekte vurmuştur. Hükümetin her çeşit muhalefeti önlemedeki kararlılığı, basının muhalif düşüncelere yer verme hususundaki cesaretini her geçen gün daha fazla kırmıştır. Özellikle 1931'e kadar, hükümet ve basın arasındaki ilişkileri belirleyen tutarlı bir siyasi perspektiften çok gündemdeki olaylardır. Bu sebeple, tek parti döneminde basın özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar belirli olaylar paralelinde, öncelikle kronolojik olarak ele alınıp incelenmelidir. Bu yazıda Kemalist tek parti iktidarının basınla ilişkisi 1919'dan 1931'e kadar belli olaylar çerçevesinde ele alınıp incelenecek, 1931'den sonra ise çıkarılan basın kanunları çerçevesinde değerlendirilecektir.

1 Dr. - İstanbul Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi.

Basın ve İktidar: 1919-1923

1923-1950 arası dönemi öncüleyen 1919-1923 arası dönem, Kemalist tek parti iktidarının özellikle ilk on yılında basın-iktidar ilişkilerini belirleyen temel paradigmanın oluştuğu dönemdir. 31 Ekim 1918 tarihli Mondros Antlaşması, Osmanlı devletinin dağılmasını simgelediği kadar, imparatorluğun son döneminde basın ve kamuoyunda baskın olan üç temel düşünce akımının, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülüğün de çöküşünü simgeler (Berkes, 1964:431). Mondros Antlaşması sonrası Batılı güçler tarafından işgal edilen ülkede 1919'dan itibaren başlayan millî mücadele, yeni paradigmanın belirleyenidir. Basın artık millî mücadeleyi destekleyen ve millî mücadelenin karşısında yer alan gazeteler arasında bir bölünmeye sahne olmaktadır (İnuğur, 1999:337). Bu yıllarda yeni bir gazeteci kuşağının oluştuğu göze çarpar. Gevgilili'nin işaret ettiği gibi, 1910'ların sonundan itibaren pek çok genç gazeteci kendi gazetesini çıkarmaya başlamış ve bunların neredeyse tamamı 1960'lara kadar Türk basınının önemli isimleri olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir (Gevgilili, 1983: 211). Gazetelerini İstanbul'da çıkaran bu genç gazetecilerin hepsi, millî mücadeleyi desteklemişlerdir.

Millî mücadelenin ilk günlerinden itibaren, Mustafa Kemal'in mevcut iletişim imkânlarını ve iletişim altyapısını kontrolü altına almaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Örneğin, İstanbul hükümetinin Anadolu ile bağlantısını kesebilmek amacıyla öncelikle telgraf ağını ele geçirir (Koloğlu, 1992:61). 1919-1923 arası dönemde, Mustafa Kemal'in başını çektiği millî mücadele sürecinde, basınla ilişkileri belirleyen dört temel motivasyon öne çıkar: (1) hareketin gidişatı ve başarıları hakkında halkı bilgilendirmek; (2) millî mücadele için halkın desteğini kazanmaya çalışmak; (3) özellikle İstanbul basını vasıtasıyla yayılan millî mücadele karşıtı propagandaya karşı koymak; (4) İstanbul hükümetinin meşruiyetine meydan okuyarak Anadolu'nun her yerinde Ankara hükümetinin otoritesini kabul ettirmeye çalışmak. Bu motivasyonlar doğrultusunda Müdafaa-i Hukuk'un sesini duyurmak için 14 Eylül 1919'dan itibaren İrade-i Milliye'nin, 10 Ocak 1920'den itibaren Hakimiyeti Milliye'nin çıkarılması; 6 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı'nın kurulması, Birinci Meclis içinde propaganda işlerinden sorumlu bir İrşad Heyeti oluşturulması, daha çok halkı bilgilendirme ve halkın desteğini kazanma amacıyla örtüşür. Öte yandan, 29 Nisan 1920 tarihli Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na dayanılarak pek çok gazetecinin tutuklanması; 6 Mayıs 1920'den itibaren Sansür Heyetlerinin kurularak İstanbul'dan Ankara'ya her türlü yazılı iletişimin önünün kesilmesi; 7 Haziran 1920 tarihli kanuna dayanılarak Matbuat İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesinin kurulması doğrultusunda hükümetin basına ve gazetelerin içeriğine müdahale yetkisi kazanması ve nihayet 18 Eylül 1920 tarihli İstiklal Mahkemeleri ile millî mücadeleyle çelişen her türlü düşüncenin, her türlü muhalefetin önünün kesilmesi, Ankara hükümetinin iktidarının pekiştirilmesi amacına hizmet eder. Tekrar etmek gerekirse, millî mücadeleyi ve Ankara hükümetini destekleyenler ile millî mücadelenin

karşısında yer alıp İstanbul hükümetini destekleyenler üzerinden gerçekleşen ayrışma, 1919-1923 arası basın ortamının temel karşıtlığıdır.

Bununla birlikte, Birinci Meclis içindeki görüş ayrılıkları paralelinde ortaya çıkan gruplaşma da basında yansımasını bulur. Özellikle 1 Ekim 1922'de saltanatın kaldırılmasının ertesinde, laikliği savunan birinci grupla şeriatı savunan ikinci grup arasında yaşanan gerginlik gazeteler arasında bir bölünmeye neden olur. İkinci grubun yayın organı niteliğindeki Tan gazetesinin sahibi Ali Şükrü Bey'in, Mustafa Kemal'in fedaisi Topal Osman tarafından öldürüldüğünün anlaşılması üzerine, mecliste tansiyon iyice yükselir (Demirel, 1996: 28). Muhalif ikinci grubun etkinliğinin arttığını gören Kemalistler, 1 Nisan 1923'te meclisi dağıtırlar. (Ahmad,1993: 53)

Basın ve İktidar: 1923-1925

Bundan sonra yeni bir dönem başlayacaktır. 1923 yılının Haziran ayında yapılan seçimler sonrasında, 11 Ağustos 1923'te toplanan yeni mecliste, Kemalistler az bir farkla çoğunluğu ellerinde tutmaktadırlar. Bu meclis, 23 Ağustos 1923'te Lozan Antlaşması'nı, 13 Ekim 1923'te ise Ankara'nın yeni başkent olmasını onaylar. Kemalist grup 11 Eylül'de Halk Fırkası adını alarak resmen partileşir. Mustafa Kemal artık siyasi konumunu sağlamlaştırmıştır ve muhalefetle hesaplaşmaya hazırdır (Ahmad, 1993:53). Muhalif milletvekillerinin mecliste bulunmadıkları 29 Ekim 1923 günü, Cumhuriyetin ilanı önerisi mecliste oy çokluğuyla kabul edilir.

Saltanatın kaldırılması, ikinci grubun etkisi, Lozan barış konferansı etrafında dönen tartışmalar, Ankara'nın yeni başkent olması ve Cumhuriyetin ilanıyla birlikte ilan ediliş biçimi gibi gelişmeler, basını pek çok farklı ve muhalif görüşe yer verme anlamında cesaretlendirmiştir (Koloğlu, 1992: 64). Öte yandan, Cumhuriyetin ilanının oylanması sırasında mecliste bulunmayan Hüseyin Rauf (Orbay), Ali Fuat (Cebesoy), Adnan (Adıvar), Refet (Bele) ve Kazım (Karabekir) gibi ünlü muhalif milletvekilleri, İstanbul gazetelerine verdikleri röportajlarda bu kararı yeterince olgunlaşmamış bir karar olarak değerlendirip eleştirirler. Zürcher'in deyişiyle, "İstanbul gazeteleri bu eleştirileri iştahla karşılar" (Zürcher, 1998:174). Bu çalkantılı atmosfer, İstanbul basınını daha fazla serbestliğe iter. İlerleyen günlerde, Cumhuriyet karşıtı tartışmalar, halifelik meselesi etrafında yoğunlaşır.

Halifelik meselesi etrafında yoğunlaşan tartışmaların tansiyonu, bir yandan İstanbul Barosu Başkanı Lütfi Fikri'nin basına yolladığı açık mektupla, diğer yandan da Hint Müslümanlar Ağa Han ve Emir Ali'nin basında yer bulan açık mektuplarıyla yükselir. Tanin, İkdam ve Tevhid-i Efkar'da yayımlanan bu mektuplar halifeliği övmektedir. Bunun üzerine, Başbakan İsmet Paşa, İstanbul'a bir İstiklal Mahkemesi heyeti gönderip, Lütfi Fikri'yi ve mektuplara yer veren gazetelerin başyazarlarını (Hüseyin Cahid, Ahmet Cevdet, Velid Ebüzziya ve

diğerleri) vatana ihanetten yargılatır. Bu süreç sonunda Lütfi Fikri beş yıl hapis cezası alırken, başyazarlar beraat ederler. Bu durum, İstanbul ve Ankara basını arasında ciddi bir gerginliğe sebep olmuştur. Koloğlu'ya göre, hükümetin gösterdiği bu sert tepki basının gözünü korkutmuş ve basın halifeliğin kaldırılması karşısında sessizliğe bürünmüştür. (Koloğlu, 1992: 64)

Yargılamayı takip eden günlerde, mahkeme heyetinin başkanı İhsan Topçu, Mustafa Kemal ve gazeteciler arasındaki gerginliği yumuşatmaya yönelik bir toplantı çağrısında bulunur. 4 Şubat 1924'te gerçekleşen İzmir toplantısına, Ahmet Cevdet (İkdam), Hüseyin Cahit (Tanin), Celal Nuri (İleri), Necmettin Sadak (Akşam), Mehmet Asım (Vakit), Hüseyin Şükrü (Tercüman-ı Hakikat) ve Ahmet Emin (Vatan) katılır. Bu toplantı neticesinde Mustafa Kemal, Cumhuriyet idealleri etrafında birlik olunması ve bu ideallerin yaygınlaştırılıp benimsetilmesinde 'Cumhuriyet rejiminin gazetecilerin her türlü desteğini istemeye hakkı olduğunu' hatırlatır (Topuz, 2003:146). Bu toplantı hükümet ile gazeteciler arasındaki buzların erimesini sağladığı gibi, halifeliğin kaldırılması yönünde kamuoyu oluşturulmasını kolaylaştırmıştır. Hatta, Lütfi Fikri'nin cezası da iptal edilmiştir.

Niyazi Berkes'e göre, pek çok olayın yanında özellikle iki olay, Mustafa Kemal'in öfkesini son raddeye getirir (Berkes, 1978: 431). Bunlardan biri, Ağa Han ve Emir Ali'nin halifeliğin kaldırılması meselesine müdahil olmaya çalışmalarıdır. Diğeri ise, Halife'nin hilafet hazinesi üzerinde hak talep etmesidir. Bu gelişmeler üzerine, 3 Mart 1924'te toplanan Büyük Millet Meclisi hilafeti kaldırmış ve Osmanlı hanedanının tüm üyelerini de sürgüne gönderme kararı almıştır.

Osmanlı hanedan üyelerinin yanı sıra, diğer pek çok muhalif isim de sürgüne gönderilmiştir. Öte yandan, Lozan Antlaşması gereğince bir genel af öngörülmüş, buna dayanılarak Büyük Millet Meclisi, aftan muaf tutulacak en fazla 150 kişilik bir listenin belirlenmesiyle yetkilendirilmiştir. Meclis, 16 Nisan 1924'te toplanarak, bu 'en hain' 150 kişinin kimler olacağını görüşmeye başlar. Bakanlar Kurulu'nun 1 Haziran 1924'te onayladığı listede on üç gazetecinin ismi yer almaktadır. Bu isimler şunlardır: Mevlanzade Rıfat (Serbesti), Sait Molla (İstanbul), Hafız İsmail (Müsavat), Refik Halid (Aydede), Ali Kemal (Adalet), Neyir Mustafa (Teemin, Elyevm, Hakikat), Giritli Ferit (Köylü), Ref'i Cevat (Alemdar), Pehlivan Kadri (Alemdar), Fanizade Ali İlmi (Ferda), Ömer Fevzi (İrşad), Hasan Sadık (Doğru Yol), İzmirli Refet (Köylü) (Karaca, 2007:123-142). Koloğlu'ya göre, hainlikle suçlanan bu gazetecilerin bazılarının durumu trajiktir çünkü bu gazetecilerin bir kısmı Kemalist hareketi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) bir inisiyatifi olarak algılamışlardır. Koloğlu'ya göre bunlar, bağımsızlık mücadelesine karşı oldukları için değil; İTC ile bağlantılı olduğunu düşündükleri Kemalistlere karşı oldukları için sultanın ve işgal kuvvetlerinin destekçisi gibi görünmüşlerdir.

Meclisteki bir diğer önemli toplanma ise 20 Nisan 1924'te, yeni anayasanın onaylanması için gerçekleşir. Yeni anayasa etrafındaki tartışmalar, hem meclis içinde hem de iktidar partisi içinde anlaşmazlıkların sürdüğünü açıkça gösterir.

İstanbul basını yine muhaliflerin tarafındadır (Koçak, 1997:98). Halk Partisi içindeki siyasi anlaşmazlıklar sonucu, 17 Kasım 1924'te Ali Fuat Paşa, Sabit (Sağıroğlu), Kâzım Paşa, Adnan (Adıvar), Rauf (Orbay) ve İsmail (Canbulat)'m girişimleri ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) kurulur. Yirmi dokuz milletvekili bu partiye katılır. Bu sırada, kurulacak yeni partinin adında 'Cumhuriyet' kelimesinin yer alacağı söylentileri, Halk Partisi'nin adının, 10 Kasım 1924'te Cumhuriyet Halk Partisi olarak değiştirilmesine neden olur (Zürcher, 1998: 176). Zürcher'in sözleri ile, yeni parti "önceki partide olduğu gibi laik ve milliyetçi politikalarını devam ettirdi; fakat açıkça radikal, merkeziyetçi ve otoriter eğilimlerinin karşısında durdu. Bu eğilimlerin yerine adem-i merkeziyetçiliği (özerk yönetim), güçler ayrılığını ve evrimsel değişimler yerine inkılapçılığı savundu." (Zürcher, 1998: 176)

Buraya kadar ele aldığımız gelişmeler çerçevesinde, 1925'e gelene kadar, Kemalistlerin sürekli bir mücadele halinde oldukları güçlü ve örgütlü bir muhalefetin varlığından söz edilebilir. Ancak, 1925'ten sonra örgütlü muhalefet sona erecektir. 1925 yılının Şubat ayında, Diyarbakır'ın kuzeyinde, Şeyh Said tarafından başlatılan ayaklanma hem tek parti iktidarının hem de basının geleceği açısından önemli bir dönüm noktasıdır. 4 Mart 1925'te meclis, ayaklanmaya tepki olarak hızla Takrir-i Sükun Kanunu'nu onaylamış ve bu kanunla hükümet mutlak yetkiye kavuşturulmuştur. Takrir-i Sükun'a dayanılarak, karşıt tüm yayınlar susturulur. 1925 yılının Mart ayında, Tevhid-i Efkâr, Son Telgraf, İstiklâl, Sebilürreşat, Aydınlık, Orak Çekiç, Toksöz, Sadayı Hak, İstikbâl, Kahkaha, Presse du Soir, Savha, Tanin, Resimli Ay ve Vatan gazeteleri kapatılır. Bunun yayınında, içlerinde Ahmed Emin ve Ahmet Şükrü'nün de bulunduğu gazeteciler Elazığ İstiklal Mahkemesi'nde yargılanır ancak suçsuz bulunurlar. Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanan Hüseyin Cahit, süresiz sürgün cezasına çarptırılarak Çorum'a yollanır. Aynı mahkeme Zekeriya Sertel'i üç yıllığına Sinop'a, Cevat Şakir'i de Bodrum'a sürgüne gönderir. Bu gazetecilerin dışında birkaç isim daha sürgün cezası alır. Bu sırada, 1925 yılının Haziran ayında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılmıştır. İki yıl içerisinde bu mahkemelerde 500 kişi idam cezasına çarptırılmıştır (Ahmad: 1993:58). İşte bütün bu olup bitenler nedeniyle, Şeyh Said ayaklanması, baskıcı bir tek parti rejiminin hayata geçirilmesi sürecinde önemli bir kırılma noktasını teşkil eder.

Bu olaydan sonra, yalnızca Takrir-i Sükun Yasası'nı ve bu yasaya dayanan uygulamaları destekleyen gazeteler ayakta kalabilmiştir. Örneğin, 7 Mart 1925 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan bir makalede, 'bu kanunun gelecekte Cumhuriyeti gerici İslami tehdide karşı korumak için' gerekli olduğu yazılır (Türker: 2000: 231). Benzer bir tutumla, Şeyh Said ayaklanmasının çıkmasında basının sorumlu olduğunu düşünen Yakup Kadri, 8 Mart 1925 tarihli Hakimiyeti Milliye gazetesindeki yazısında basına getirilen kısıtlamaları destekler. (Türker: 2000: 231)

Tekrar etmek gerekirse, Takrir-i Sükun'dan önce, hükümet ile basın arasındaki gerginliğe rağmen, muhalif görüşlerin de kendilerine yer bulabildiği özgür bir ortamın varlığından söz etmek mümkündür. Hükümet, 1923 ile 1925 yılları

arasında, ya gazetecilerle ortak bir noktada buluşmaya gayret etmiş, ya da basının gözünü korkutarak muhalefeti yumuşatmaya çalışmıştır. Her iki yönteme bakarak, bu dönemde hükümetin basına karşı görece ılımlı bir yaklaşım içinde olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, 1925'teki Şeyh Said ayaklanmasından sonra, artık muhalif görüşlerin ifade edilebileceği bir kanal kalmamıştır. Gerici muhalefetin sözcülüğünü yapan yayınlara ek olarak, sol görüşlü yayınlar da baskı ve engellemelerden nasibini almıştır. Bu ortamda Vakit ve Akşam'ın yanında, Yunus Nadi'nin Cumhuriyet'i ve Mahmut Soydan'ın Milliyet'i dönemin önde gelen gazeteleri olmuştur. Böylelikle 1925 yılı, Kemalist hâkimiyetin gerçek anlamda başladığı yıl olmuştur.

Basın ve İktidar: 1925-1930

1925 yılının son çeyreğinden itibaren, İslam toplumundan Batılılaşmış bir topluma geçişi simgeleyen inkılaplar birer birer hayata geçirilir. 1925 yılının Eylül ayında tekke ve zaviyeler kapatılır. "Şapka İktizası Hakkında Kanun" 25 Kasım 1925'te mecliste kabul edilir. 1926'nın ilk aylarında, miladi takvime geçilir; İsviçre Medeni Kanunu ile İtalyan ceza kanunu adapte edilir; lakap ve unvanlar kaldırılır. Bernard Lewis'e göre, bu reformlar, Kürt ayaklanmasından beri pasif halde bekleyen rejim karşıtlarının canlanmasına neden olur. (Lewis, 1961: 274-175)

15 Haziran 1926'da, İzmir'de, Mustafa Kemal'e karşı gerçekleştirilen suikast girişimi, muhalif sesleri bastırmak için bir başka önemli olay olarak tarihteki yerini alacaktır. Bu girişim, Mustafa Kemal İzmir'e gelmeden önce polis tarafından ortaya çıkarılır. Suikast girişimini planlayanın, daha önce hilafetin kaldırılmasına karşı çıkan Ziya Hurşit olduğu anlaşılır. Suikast girişimine karışanlar tutuklanarak İzmir'de toplanan İstiklal Mahkemesi'nde yargılanıp idam cezasına çarptırılırlar. İzmir komplosu, hükümete, diğer muhalif görüşleri de bastırmak için bir fırsat sağlamıştır (Lewis, 2002:274-175). Bu konuda Zürcher şunun altını çizer: "Mustafa Kemal rakiplerinin ne yapabileceğinin farkındaydı (...) ve kendini güvende hissetmiyordu. İTC ve TCF'nin eski liderleri, etrafta oldukları sürece, (...) kötüleşen ekonomik durum ve benimsenmeyen reformlardan kaynaklanan rahatsızlıktan yaralanmak isteyebilirlerdi." (Zürcher, 1998:182) Bu çerçevede, bu kişiler de suikast girişiminde yer aldıkları ve darbe planladıkları suçlamasıyla tutuklanırlar. 1926 yazına gelindiğinde, karşıt görüşlü kim varsa ortadan kaldırılmıştır. Böylelikle, misyonu resmen tamamlanan İstiklal Mahkemeleri, 7 Mart 1927'de kapatılır.

Bu dönemde, eskinin önde gelen gazetecileri, gazetecilik dışındaki mesleklere yönelmişlerdir. Örneğin Ahmet Emin (Yalman) otomobil lastiği mümessilliği yaparken, Hüseyin Cahit (Yalçın) ve İsmail Müştak (Mayakon) gümrük görevlisi olarak çalışmaya başlamışlardır. (Kabacalı, 1994:140)

Siyaset sahnesi artık tamamen Cumhuriyet Halk Partisi'nin hâkimiyeti altına girmiştir. 1927 yılının sonbaharında yapılan seçimlerin sonucunda, Büyük

Millet Meclisi âdeta CHP'nin parti grubunu andırmaktadır. Seçim öncesi süreçte, dönemin gazeteleri CHP'nin propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Aşağıdakiler bu duruma örnek olarak verilebilir: (Tunçay, 1981: 176)

"Gazi'mizin partisine oy verdik." (Cumhuriyet, 3 Ağustos 1927)

"Tüm Türkiye tek vücut olup, Gazi'nin adaylarına oy veriyor." (Vakit, 3 Eylül 1927)

1927 yılına gelindiğinde tek parti sistemi iyice oturmuş, konsolidasyon sağlanmıştır. Mustafa Kemal artık resmî tarihi kendi bakış açısından yazabilecek kadar güçlü bir konuma gelmiştir (Parla, 1994:20). Böylelikle, 15-20 Kasım 1927'de gerçekleşen Cumhuriyet Halk Partisi kongresinde, Mustafa Kemal ünlü *Nutuk*'unu okur.

Bu süreçte, hâlihazırda tek parti ideolojisine bağlanmış olan basın, 1928 yılından itibaren hükümetin güdümüne daha fazla girmiştir. 3 Kasım 1928'de mecliste kabul edilmiş olan Latin harflerinin kullanımının 1 Aralık'tan itibaren zorunlu kılınması, gazeteleri pek çok açıdan sarsmıştır. İlk olarak, sadece editörlerin değil, yayıncılık sektöründe çalışan dizgici, matbaacı, mizanpajcı gibi teknik elemanların da bir an önce yeni alfabeyi öğrenmeleri gerekmiştir. İkinci olarak, gazeteler yeni harfler ile basım yapabilmek için tüm ekipmanlarını yenilemek zorunda kalmışlardır. Bu zorunluluk büyük bir maddi kaynak gerektirmiştir. Normal şartlar altında, bu kaynağı sağlamanın yolu tirajları yükselterek geliri arttırmaya çalışmak olabilecekken, okurların da artık okur-yazar olmaktan çıkmaları bu çözüm yolunu geçersiz kılmıştır. Yeni harfleri öğrenmek halk için de kolay değildir ve tirajlar hızla düşer. Yeni harflere geçiş nedeniyle bir yandan maliyetler artarken, bir yandan da gelirler düşmektedir. Basın ciddi bir ekonomik krizle boğuşmaktadır. Tirajlardaki düşüş, 1928 yılının ilk haftasını gösteren grafikte gözlemlenebilir.

Tablo 1 - 1928 Yılı 1-7 Aralık Haftası Gazete Tirajları

	1 Aralık 1928		7 Aralık 1928	
	Tiraj	Satış	Tiraj	Satış
Cumhuriyet	11.500	9.000	7.000	5.730
Milliyet	10.000	8.500	8.000	5.250
İkdam	8.000	5.839	5.000	3.120
Vakit	7.000	5.500	4.000	2.870
Son Saat	6.000	3.420	2.500	1.500
Akşam	4.000	2.000	3.000	1.340

Kaynak: Orhan Koloğlu, *Türk Basını Kuvayı Milliye'den Günümüze* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993)

Bu sıkıntılı dönemin üstüne gelen 1929 yılı, tüm dünyada Büyük Buhran'ın yaşandığı yıldır. Tüm bu olumsuz ortam içinde, Yakup Kadri, Hakimiyeti Milliye'de yayınlanan "Basın Buhranı" başlıklı yazısında, basına maddi yardım yapması için hükümete çağrıda bulunur. Bunun üzerine hükümet, 1930'dan itibaren basına parasal destek sağlamaya başlamıştır. Tablo 2'de hangi gazetelere ne kadar yardım yapıldığı görülebilir.

Tablo 2 – Hükümetin Gazetelere Verdiği Maddi Desteğin Miktarı

	Talep edilen miktar (TL)	Ödenen miktar (TL)
Cumhuriyet	10.000	2.250
Milliyet	9.000	2.000
Vakit	8.000	850
İkdam	8.000	1.200
Son Saat	7.500	800
Akşam	7.500	1.100
Karagöz	2.000	200
Köroğlu	2.000	200
Haftalık Mecmua	500	100
Resimli Gazete	500	100
Resimli Ay	300	100

Kaynak: Alpay Kabacalı, Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa Basın ve Yayın (İstanbul: Literatür, 2000)

1930'un ilerleyen günlerinde, 27 Mart'ta, hükümetin basına olan maddi desteği kanunlaşır. 1575 sayılı kanunla, devletin üç yıl süreyle siyasi gazetelerin sahiplerine pirim ödemesi karara bağlanır (İskit, 1943:253). Ödeme miktarı, baskı yöntemine göre belirlenmiştir. Devir makinesinde basılan gazetelere 1929 yılında 3.500 TL, 1930 yılında 5.250 TL ve 1931 yılında 7.000 TL ödeme yapılır (Kabacalı, 1994:173). Sonuçta, böyle bir maddi destek, basının devlete daha fazla ve doğrudan bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. Bununla birlikte, bazı gazeteler maddi sıkıntılarla baş edememiş ve aralarında Son Saat, Resimli Gazete ve İkdam'ın da bulunduğu gazeteler kapanmak zorunda kalmıştır.

Hükümet, bir yandan gazetelere maddi destek sağlarken, bir yandan da halkı yeni harfleri öğrenmesi için örgütlü bir şekilde teşvik etmiştir. Tüm yurtta, okuryazarlık oranını arttırmak için kampanyalar yürütülür. Yeni alfabeye geçişte yadsınamayacak bir başarı sağlanır ve iki yıl içinde gazete tirajları yeniden artmaya başlar.

Bu sırada, yeni gazeteler yayın hayatına katılır. Ali Naci'nin İnkılap'ı (1928), Faruk Gürtunca'nın Her Gün'ü ve Arif Oruç'un Yarın'ı (1929) dönemin önemli gazeteleri haline gelmiştir. Diğer taraftan, Yusuf Ziya'nın Şule ve Akbaba ve Ah-

met Cevdet'in Muhit dergileri, yine bu dönemin önde gelen yayınları arasına girmiştir. (Şapolyo, 1971:236)

1930 yılı, görece daha serbest bir basın atmosferinin oluşmaya başlaması bakımından dikkat çekicidir. Bu yumuşamada etkili olan en önemli gelişme, 12 Ağustos'ta Fethi Okyar'ın liderliğinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmuş olmasıdır. Mete Tunçay'ın altını çizdiği gibi, tek parti iktidarı kendi geleceği için alternatif bir partinin oluşumunu gerekli görmüştür. Tunçay'a göre ekonomik bunalım, doğu bölgesinde süre giden ufak çaplı ayaklanmalar, tek partinin mutlak hâkimiyetinden kaynaklanan rahatsızlık ve hükümetin Batıya kendini beğendirme çabası, 'yine iktidar tarafından kontrol edilecek olan yapay bir alternatif partinin' oluşumunu zorunlu kılmıştır. (Tunçay, 1981: 247)

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) kuruluşu, halk ve basın tarafından büyük bir heves ve heyecanla karşılanır. Yeni bir partinin varlığı, bir tür rahatlamayı ve gevşemeyi beraberinde getirmiştir. Hükümeti ciddi bir şekilde eleştiren iki gazete, Zekeriya Sertel'in Son Posta'sı ile Arif Oruç'un Yarın'ı dönemin en popüler iki gazetesi haline gelir. Son Posta'nın muhalefeti, 80.000 tiraja ulaşan solcu Yarın'a göre bir parça daha ılımlıdır (Şapolyo, 1971: 236). İzmir'de Yeni Asır, Halkın Sesi ve Hizmet gazeteleri yeni kurulan liberal partinin savunuculuğunu üstlenirler.

Serbest Cumhuriyet Fırkası, iki önemli nedenle bu denli büyük bir ilgi ve destek görmüştür. Birincisi, tek parti iktidarından bunalan herkes, politik programı fark etmeksizin, herhangi bir alternatif partiye ihtiyaç duymuştur. İkincisi, yükselmekte olan Türk burjuvazisi, CHP'nin devlet temelli ekonomik programı yerine, özel yatırımlara kapı açabilecek liberal bir parti arayışına girmiştir. Dolayısıyla özellikle İzmir basınında Serbest Cumhuriyet Fırkası'na verilen destek şaşırtıcı değildir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın gün be gün iktidara talip olacak kadar güçlenmeye başlaması, CHP'yi alarma geçirmiştir. Başlangıçta her iki tarafa da eşit mesafede duracağını belirten Mustafa Kemal, Fethi Okyar'dan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kapatmasını ister (Karpat, 1959:66-67). 16 Kasım 1930'da Fethi Okyar, istemeyerek de olsa SCF'nin dağıldığını açıklar. Yönlendirilmiş muhalefet deneyimi sadece dört ay hayatta kalabilmiştir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimiyle birlikte açığa çıkan hoşnutsuzluk, Mustafa Kemal'i, halkın entelektüel ve sosyal hayatını tamamen hükümetin kontrolüne alma yönünde daha sıkı tedbirler almaya itmiştir. Aslında, SCF deneyimi öncesinde çıktığı yurt gezileri sayesinde, Mustafa Kemal halktaki genel hoşnutsuzluğun farkına varmıştır. Bütün bunlar sonucunda 1931 yılı, sosyal ve kültürel alanda faaliyet gösteren bağımsız tüm kurumların kaldırıldığı ve tüm kültürel hayatın CHP'ye bağlandığı yıl olacaktır.

Basın ve İktidar: 1931-1950

1931 yılının Haziran ayında, 1920'de kurulmuş olan Matbuat İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi kapatılmış ve 25 Temmuz 1931'de 1881 sayılı Matbuat

Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunun, özellikle SCF'nin kapatılması sonrasında gazetelerde artan muhalefeti susturmayı hedeflediği anlaşılmaktadır. Mazıcı'nın da belirttiği gibi, kanunun mecliste görüşülmesi sırasında başbakan İsmet İnönü ve söz alan diğer on sekiz milletvekili konuşmalarında sürekli olarak "basın özgürlüğünün kötüye kullanıldığına" dair örnekler vermişlerdir (Mazıcı, 1998:145). İnönü'nün meclis konuşması, hem tek parti hükümetinin basına ve basın özgürlüğüne bakışını hem de 1931 kanununun çıkarılma sebebini çok iyi özetlemektedir:

> *"Gençler ve çocuklar mütemadiyen fena idare olunduklarını, her şeyin fena olduğunu, milletin büyük diye tanıyacak hiçbir şeyi olmadığını duya duya, okuya okuya yalnız bedbin ve meyus adamlar olur; milletin istikbalini idare edecek çocuklar genç yaşlarında bu kadar zehirli hava teneffüs ederek istikbale çıkarlarsa milletin atisinden nevmit olmak lazımdır. (...) Matbuatın hürriyeti meselesi artık bir hükümet meselesi değil bir millet meselesidir. (...) Birinci mesele şudur: Matbuat hürriyeti bu asrın en yeni, en müessir millî vasıtalarından biridir. Memlekette matbuat olmaksızın halk idaresinin bulunduğunu farz etmek ihtimali yoktur. İkinci mesele şudur: Matbuat hürriyeti; eyi kullanılmıyan yerde memleketi felâha sevketmez. Bilakis, o memleketin batırılmasını tacil eder. (...) Evvelen matbuat yekdiğerini murakabe etmelidir. Fena sözler, fena neşriyat memleketin efkârını fena istikamete sevkediyorsa buna iştirak etmeyen matbuat tek cephe alarak cesurane diğerlerinin üzerine atılmak, mütemadiyen efkârı umumiyeyi tenvir etmek, zahirden kurtarmak lâzımdır."*
>
> T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, (05.07.1931), Cilt 3, Devre 4, Fevkalade İçtima, p. 35-36.

1931 kanunuyla birlikte hükümet, genel siyasete ters düşen herhangi bir yayını kapatabilecektir. Arif Oruç'un muhalif Yarın gazetesi bu kanuna dayanılarak kapatılmıştır. Dahası, basın suçları için ceza kanunu hükümlerinin uygulanması da karara bağlanmıştır (İskit, 1943:267). 1931'den itibaren, Kemalist siyasete ters düşen düşünceleri ifade etmek daha da zorlaşmıştır. Bu çerçevede gazeteler, Kemalist ideolojinin halka benimsetilmesi için birer aracı haline gelmişlerdir. Zürcher'in sözleriyle, artık "basın ve eğitim Kemalist mesajı yaymak üzerine kurulu"dur (Zürcher, 1998:188). 'Kemalist mesaj'ın içeriği de 1931 parti programında cumhuriyetçilik, laiklik, milliyetçilik, devletçilik, inkılapçılık ve halkçılık ilkeleri etrafında tanımlanmıştır.

Tüm bunlara rağmen, muhalif görüşlerin varlığını gözlemlemek hâlâ mümkündür. Örneğin, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın ideoloğu Ahmet Ağaoğlu, 29 Mayıs 1933'ten 24 Eylül 1933'e kadar Akın'ı yayınlayabilmiştir. Akın, devletçilik ve milliyetçilik dışında kalan Kemalist ilkeleri desteklemiştir (Uyar, 1998:143). Bunun yanında eski muhaliflerden Hüseyin Cahit Yalçın, 1933'ten 1940'a kadar Fikir Hareketleri'ni yayınlamıştır. Bu yayın, liberal demokrat düşünceleri, şartlar elverdiğince savunmaya çalışmıştır (Uyar, 1998:143). Öte yandan, yine eski muhaliflerden Ahmet Emin Yalman, 29 Şubat 1936'dan 25 Nisan 1936'ya kadar yayınladığı Kaynak'ın ilk sayısında, hükümetin siyasi eleştiriyi kısıtlayan tutumunu sorgulayabilmiştir. (Uyar, 1998: 143)

1930'ların en dikkat çekici yayını, 1932'den 1934'e kadar yayınlanan Kadro dergisidir. Dergiyi, kendilerine 'Kadrocular' diyen ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev Tökin ve Şevki Yazman'dan oluşan bir grup aydın çıkarmıştır. Hakkı Uyar'a göre Kadro, sadece egemen ideolojiye karşı durduğu için değil; bunun içinde bir 'alternatif ideoloji' geliştirmeye çalıştığı için muhalif bir yayın olarak değerlendirilmelidir (Uyar, 1998: 148). Kadro daha sonra, sosyal sınıflar meselesinin ele alınıp tartışılmaya başlanmasını takiben ortaya atılan Marksizm ve komünizm suçlamaları nedeniyle dağılmıştır. (Karpat, 1959:71)

1934 yılı, gazetelerin Kemalist ideolojiyi yayma rollerinin yeniden tanımlanması bakımından önemli bir başka dönüm noktasıdır. 1 Haziran 1934'te kabul edilen 2444 sayılı Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkilâtına ve Vazifelerine Dair Kanun, Kemalist siyaset doğrultusunda basının mobilize edilmesini sağlayan en güçlü ve kapsamlı kanundur. Basın Yayın Genel Müdürlüğü, bu kanun kapsamında, ulusal yayınların inkılâpçılık ilkesine ve devlet politikalarına uygunluğunu takip etmek, aykırı düşünce akımlarının yayılmasını engellemek, yeni Türkiye'yi yabancı kamuoyuna tanıtmak ve Türkiye hakkında yapılan olumsuz propagandalara karşı mücadele etmekle görevlendirilmiştir (İskit, 1943: 272-274). 1934 kanununun çıkarılış amacı ve 1934 yılı itibarıyla hükümetin basına bakış açısı, Şebinkarahisar milletvekili Sadri Maksudi Bey'in meclis konuşmasından anlaşılabilir:

> "Takrir şudur efendim;
>
> "*Memleketimiz içinde milliyet ve demokrasi esaslarına mugayir fikir cereyanlarının yayılmasına mâni olmak için tedbirler almak, bu gibi cereyanlar ile neşriyat vasıtasile mücadele etmek. Beyler; bu gün bizden başka birçok memleketlerde yeni esaslara müstenit Devletler teessüs etmiştir. Bu gün bu memleketlerdeki hükümetlerin faaliyetlerini tetkik ediyoruz. Almanyada Hitler; İtalyada Musolini fırkaları, Sovyetler memleketinde komünist fırkası kendi millî felsefelerini korumak için birçok tedbirler almaktadırlar. Bu gün Sovyet Rusyada, fırkanın programında mündemiç bütün esasları şairler tarafından terennüm edilmekte ve mütemadi konferanslar vasıtasile, radyolar vasıtasile bu esaslar tamim edilmektedir. Ben milliyete mugayir esaslarla mücadele dediğim zaman, polis vasıtasile mücadeleyi istihdaf etmiyorum. Münhasıran menfi cereyanlara neşriyat vasıtasile mücadeleyi derpiş ediyorum ve böyle bir mücadelenin elzem olduğu muhakkaktır. Çünkü millî felsefemizi, millî programımızı aşındıracak cereyanlar vardır. Bunların önünü almanın yolu, kendi esaslarımızı tamim etmek, köylere kadar prensiplerimizi yaymaktadır. Maksadım budur.*"
>
> (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, (26.05.1934), Cilt 22, Devre 4, İçtima 3, p. 271)

Görüldüğü gibi, 1931 kanunu hükümet karşıtı görüş ve eleştirilerin önünü kesmeyi hedeflerken, 1934 kanunu eleştirinin zaten artık mümkün olmadığı bir ortamda, dış kaynaklı ideolojilerin önünü kesip bunların yerine basın ve yayını Kemalist propagandanın hizmetine sokmak amacını taşımaktadır. Bu çerçeve-

de 25 Mayıs 1935'te ilk Basın Kongresi toplanır. Bu kongreye gazete ve dergi temsilcileri katılır. 1935'te Türkiye genelinde Türkçe veya Türkçe olmayan 38 günlük siyasi gazete, 78 günlük olmayan gazete ve 127 dergi çıkmaktadır. Tablo 3'te kongreye katılan günlük gazete temsilcilerinin ve temsil ettikleri günlük gazetelerin isimleri yer almaktadır.

Tablo 3 – 1935 1. Basın Kongresine Katılan Temsilciler ve Temsil Ettikleri Günlük Gazeteler

Gazetenin Merkezi	Temsilcinin Adı	Temsil Edilen Günlük Gazetenin Adı
Ankara	Nasuhi Baydar	*ULUS (eski Hakimiyeti Milliye)*
İstanbul	Asım Us	*KURUN (eski Vakit)*
İstanbul	Kemal Salih	*CUMHURİYET*
İstanbul	Ali Naci Karacan	*TAN*
İstanbul	Kazım	*ZAMAN*
İstanbul	Kazım Şinasi Dersan	*AKŞAM*
İstanbul	Rasim Us	*HABER*
İstanbul	Halil Lütfi	*SON POSTA*
İstanbul	Primi	Fransızca yayınlanan gazetelerin temsilcisi
İstanbul	Muzaffer	Almanca yayınlanan gazetelerin temsilcisi
İstanbul	Ligor Yaveridis	Rumca yayınlanan gazetelerin temsilcisi
İstanbul	Şamlıyan	Ermenice yayınlanan gazetelerin temsilcisi
İzmir	İsmail Hakkı Ocakoğlu	*YENİ ASIR*
İzmir	Haydar Rüşdü	*ANADOLU*
İzmir	Sırrı Sanlı	*HALKIN SESİ*
İzmir	Ömer Nakip	*ULUSALBİRLİK*
İzmir	Süreyya	*YÜRGÜ*
İzmir	Abdi Sokullu	Fransızca yayınlanan gazetelerin temsilcisi
Adana	Ferid Celal Güven	*TÜRK SÖZÜ*
Adana	Ahmed Remzi Yüregir	*YENİ ADANA*
Balıkesir	Kenan Akman	*TÜRK DİLİ*
Mersin	Fuad Akbaş	*YENİ MERSİN*
Mersin	Hasan Basri	*EGE*
Konya	Ziya Çalık	*EKEKON*
Malatya	Necmeddin	*ÜNAL*

Kaynak: Erdoğan Tamer, ed., Birinci Basın Kongresi (Ankara: Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, 1975)

Basın Yayın Genel Müdürü Vedat Nedim Tör, bu kongrede 'Atatürk Türkiyesi'nde' gazetelerin işlevini şu şekilde tanımlamıştır (Tamer, 1975, 21):

"Atatürk Türkiyesi'nde gazete;

1. Devrim prensip ve ideallerinin geniş halk yığınları içinde yayılması için en kuvvetli bir propaganda organı,

2. Devrimci fütuhatın kaytaklığa (irticaa) karşı en uyanık bir müdafaa aracı,

3. Devrimci hükümetin yaptığı işlerde en samimi bir yardımcı ve uyarıcı,

4. Halkın siyasi, ekonomik ve kültürel eğitiminde en etkin bir okul olmak gibi bir misyonun mümessilidir."

Bu kongre, basının CHP ile bir bütün olarak hareket etmesinin istendiğini ve partinin siyasetinin savunuculuğu görevini gayretle yerine getirmesinin beklendiğini bir kez daha ortaya koymuştur. Çizgilerinde ufak tefek farklılıklar olsa da, CHP'nin yayını Ulus, Nadir Nadi'nin gazetesi Cumhuriyet, Necmettin Sadak ve Kazım Şinasi Dersan'ın gazeteleri Akşam, Hakkı ve Tarık Us'un gazeteleri Vakit (eski Kurun) ve Selim Ragıp Emeç'in gazetesi Son Posta dönemin rejimle uyum içindeki gazeteleri olmuştur.

Basın ve iktidar arasındaki uyum, Atatürk'ün ölümünden sonra da aynen devam etmiştir. Çok partili sisteme geçilene dek, hükümetin basın üzerindeki baskısı güçlenerek sürmüştür. 1938 yılında, 1931 kanununa yapılan eklemeler koşulları daha da ağırlaştırmıştır. Örneğini gazete ve dergi çıkarmak maddi olarak zorlaştırılmış, hükümetten ruhsatname alınması zorunlu hale getirilmiş, 'kötü ünlü' kişilere gazete çıkarma hakkı verilmemesine ve bu kişilerin gazetelerde çalıştırılmamasına karar verilmiş, okul ve üniversite olaylarıyla ilgili haberlerin izinsiz yayınlanamayacağı karara bağlanmıştır. II. Dünya Savaşı'na bu yasaklarla girilmiş ve bazı haberlerin yayınlanıp yayınlanmaması Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nün emrine bağlanmıştır. Bakanlar Kurulu 'gerekli gördüğü' zaman dilediği gazeteyi dilediği süreyle kapatma yetkisine sahip olmuştur. Yine de, bu ortamda dahi basında muhalefet denemeleri göze çarpar. Nilgün Gürkan'ın sözleriyle "Türk basını, II. Dünya Savaşı yıllarında siyasal iktidarın bütün baskılarına rağmen rejim açısından önemli tartışmaları gündeme getirmiş ve bu tavırları yüzünden cezalandırılmıştır." (Gürkan, 1998: 50)

II. Dünya Savaşı'nın ardından, Çiftliyi Topraklandırma Kanunu mecliste görüşülürken, ileride Demokrat Parti'nin kurucuları olacak olan Adnan Menderes, Refik Koraltan, Celal Bayar ve Fuad Köprülü'den oluşan 'Dörtler'in sergiledikleri muhalefet, basındaki muhalefeti de hareketlendirmiştir. Savaş sırasında çıkarılan vergiler ve artan enflasyon özellikle burjuvaziyi huzursuz ederken Çiftçiyi Topraklandırma Kanun tasarısı büyük toprak sahiplerini rahatsız etmiş, basına getirilen yasaklar dönemin gazetecilerini ve aydınlarını bunaltmış, bu sebeplerle de hükümet savaş sonrasında iyice gözden düşmüştür. 1945 yılının sonlarıyla birlikte basın için görece özgür bir ortamın oluşmasını sağlayan temel sebep, Dörtler'in gördüğü ilginin yarattığı şaşkınlığın da etkisiyle iktidarın bir miktar

yumuşamasıdır. Bu yumuşama ortamının etkisiyle Tan ve Vatan gazetelerinde iktidara karşı çok sert eleştiriler yayınlanmıştır. İktidar yanlısı Tanin ve Akşam gazeteleri, özellikle Serteller'in Tan gazetesini hedef göstererek hükümetin yanında yer almış ve 4 Aralık 1945 günü Tanin'de Hüseyin Cahit Yalçın'ın yazdığı "Kalkın Ey Ehli Vatan!" başlıklı yazısının tetiklediği olaylarda Tan, Yeni Dünya ve La Turquie gazeteleri yerle bir edilirken, hükümet olaylara müdahale etmemiştir. Üstelik mağdur olan Serteller tutuklanmış ve 6 ay hapis yatmışlardır.

1946 yılına gelindiğinde, basın üzerindeki baskıların gevşetilip basın kanununun liberalleşmesini sağlayan temel gelişme, 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin kurulmasıdır. Demokrat Parti'nin gördüğü ilgi ve destek, yıllardır süren baskıcı tutumu daha fazla sürdüremeyeceğini anlayan CHP'nin olağanüstü toplanmasına sebep olmuştur. Olağanüstü kongre sonrasında ve erken genel seçim kararının açıklanmasının öncesinde, 1931 Basın Kanunu'nun Bakanlar Kurulu'na gazete ve dergileri geçici olarak kapatma yetkisi veren 50. maddesi kaldırılmıştır. (Topuz, 2003: 185)

Hiç şüphe yok ki tek parti iktidarı yıllarının en renkli ve hareketli basın ortamı 1946-1950 seçimleri arasında geçen dönem içinde var olabilmiştir. Sadun Tanju'nun sözleriyle "İki seçim dönemi arasında dört yıl, bitmez tükenmez bir seçim kampanyası olarak devam etti. Basın halkın heyecanını daima taze tuttu" (aktaran Topuz 2003: 192). İleride Türkiye'nin en önemli gazeteleri arasında ilk sıralarda yer alacak olan Hürriyet (1 Mayıs 1948) ve Milliyet (3 Nisan 1950) gazeteleri de bu ortamda yayın hayatlarına başlamıştır.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Donald Everett Webster, 1939 tarihli Atatürk Türkiyesi adlı kitabında şu soruyu sorar: "Demokrasi mi diktatörlük mü? –Modern Türk Devleti'nin formu ve içeriği nedir?" Webster, bu sorudan yola çıkarak tek parti dönemi basınına dair şu değerlendirmede bulunur:

> *"Tek parti rejimiyle hükümetin ulusal basını kontrol etmesini bekleyebilirsiniz. Ancak hükümet, basını kısıtlayıp kontrol altına almamıştır. Yazı işleri ve haberler hükümet tarafından dikte edilmemiştir fakat kışkırtıcı herhangi bir haber yapılması kanunlar tarafından engellenmiştir. Şartlar, biraz daha olgunlaşmış bir demokraside savaş zamanı şartları nasılsa, öyledir. Basının etkisizliğinin, hükümetin müdahalesinden çok, tirajın düşüklüğünden kaynaklandığını söylemek abartı olmayacaktır."*
>
> (Webster, 1939: 162)

Toprak'ın da hatırlattığı gibi, dönemin Kemalist tek parti rejimini anlayabilmek için, Avrupa'da savaş zamanında ivme kazanan otoriter ve totaliter rejimleri ve o dönemde bu rejimlerin liberal devlet yapısını nasıl devre dışı bıraktığını incelemek önemlidir (Toprak, 94-98). Örnek vermek gerekirse, Stalin zamanında

SSCB'de, basının dışında edebiyat, resim, mimari, müzik ve sinema da kitleleri yönetmek adına hükümet kontrolündedir. Mussolini döneminde İtalya'da, tüm gazetecilerin Faşist Gazeteciler Birliği'ne kaydolmaları gerekmiştir. Buna ek olarak basın ofisi, haberleri kontrol edip sansür uygulamış ve sistematik dezenformasyon yaymıştır. Hitler Almanyası'nda, kitleleri kontrol altında tutmak için radyoya öncelik verilmişse de yazılı basın da devlet kontrolüne alınmıştır. Almanya'da 1933'te devletin sahip olduğu gazetelerin oranı %2.5 iken bu oran 1945'te %82'ye çıkmıştır (Lee, 2003, 298). Öte yandan Alman Haber Ajansı haber yazımını kurallara bağlamış; gazeteciler editörlerinden ziyade devlete karşı sorumlu hale getirilmiştir.

Kemalist tek parti iktidarı döneminde hükümetin basma karşı liberal bir tutuma hiçbir zaman meyletmediği açıkça görülmektedir. Öte yandan, dönemin dünya konjonktürü göz önünde bulundurulduğunda, doğrudan iktidar partisi tarafından kontrol edilerek kitlelerin mobilizasyonunu sağlayan güçlü bir basın tekelinin ortaya çıkmadığı –ya da çıkarılamadığı– da anlaşılmaktadır. Tek parti iktidarı, basının yeni başkent Ankara'ya taşınmasını dahi sağlayamamıştır. Bununla birlikte, hükümet destekçisi bir basın yaratmak için yoğun çaba harcanmıştır. Bu hususta göze çarpan önemli bir unsur, dönemin gazetecilerinin milletvekili yapılarak hükümet işlerine dahil edilmeleridir. Örneğin, 1920-1938 arasındaki farklı dönemlerde, yaklaşık kırk gazeteci milletvekilliği yapmıştır (Kabacalı, 1994:153). Bu gazeteciler arasında Falih Rıfkı Atay (Ulus), Yunus Nadi (Cumhuriyet), Asım Us ve Hakkı Tarık Us (Vakit), Mahmut Soydan (Milliyet, Politika, İnkılap), Ahmet Cevdet (İkdam), Ahmet İhsan Tokgöz (Servet-i Fünun) sayılabilir.

Hiç şüphe yok ki Kemalist tek parti yönetiminin kitleleri basın yoluyla mobilize edememesinin önemli nedenleri arasında ekonomik sıkıntılar ve düşük okuma yazma oranı sayılabilir. Mobilizasyonun sağlanmasında önceliğin Halk Evleri'ne ve demiryollarına verilmiş olduğu göze çarpar. Bunların yanı sıra, özel teşebbüs sahipliğindeki radyo, 1938 yılında tekelleştirilip millileştirilerek Kemalist ilkelerin ve ulusal kültürün yayılmasında kullanılmıştır (Ahıska, 2005:141-142). Yine de radyonun, Kemalist propagandanın aracı olarak kullanımının sınırlı olduğu göze çarpar. Diğer yandan Halk Evleri dergisi, Ülkü ve Fikir Hareketleri dergileri Kemalist popülizmin yayılmasında önemli rol oynamışlardır. Bununla birlikte, tüm otoriter uygulamalara rağmen, tek parti döneminde bağımsız dergiciliğin düşünce özgürlüğünün sınırlarını zorlayabildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. (Toprak, 1984: 30-53)

Sonuç olarak, Kemalist tek parti iktidarı şartlar el verdiğince ve her fırsatta basını kontrol altında tutmuş fakat hiçbir zaman doğrudan, tek elden yönet(e)memiştir. Bu dönemde muhalif düşüncenin, alternatif fikir akımlarının, eleştirel tutumun gelişmesine elverişli bir ortamın oluşması sürekli olarak engellenmiştir. Gazeteler hükümeti destekledikleri, hatta hükümetin sesi oldukları müddetçe ayakta kalmayı başarabilmişlerdir. Cumhuriyetin erken döneminde gözlenen, basın ve iktidar arasındaki ilişkilerde belirleyici olan otoriter ve baskıcı tutum, ne yazık ki Türkiye demokrasisinin ilerleyen yıllarında da değişmemiştir.

KAYNAKÇA

Ahıska, Meltem (2005), *Radyonun Sihirli Kapısı*, İstanbul: Metis.

Ahmad, Feroz (1993), *The making of modern Turkey*, London; New York: Routledge.

Berkes, Niyazi (1964), *The Development of Secularism in Turkey*, Montreal: McGill University Press.

Berkes, Niyazi (1978), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.

Demirel, Ahmet (1996), *Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi*, İstanbul, İletişim.

Gevgilili, Ali (1983), Türkiye Basını, Murat Belge (der.) içinde, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt 1, s. 202-232), İstanbul: İletişim.

Gürkan, Nilgün (1998), *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, İstanbul: İletişim.

İnuğur, Nuri (1999), *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul: Der Yayınları.

İskit, Server (1943), *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Ankara, Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü.

Kabacalı, Alpay (1994), *Türk Basınında Demokrasi*, Ankara, Kültür Bakanlığı.

Kabacalı, Alpay (2000), *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa Basın ve Yayın*, İstanbul, Literatür.

Karaca, Emin (2007), *150'likler*, İstanbul, Altın Kitaplar.

Karpat, Kemal (1959), *Turkey's Politics The Transition to a Multi Party System*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Koçak, Cemil (1997), Siyasal Tarih (1923-1950), Sina Akşin (der.) içinde, *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980* (s. 83-173), İstanbul, Cem.

Koloğlu, Orhan (1992), *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Koloğlu, Orhan (1993), *Türk Basını Kuvayı Milliye'den Günümüze*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Lewis, Bernard (1961), *The Emergence of Modern Turkey*, New York, Oxford University Press.

Mazıcı, Nurşen (1998), 1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 18* (5), 131-154.

Parla, Taha (1994), *Atatürk'ün Nutuk'u* (Cilt 1), İstanbul, İletişim.

Parla, Taha (1997), *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (Cilt 2), İstanbul, İletişim.

Şapolyo, Enver B. (1971), *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın*, Ankara, Güven Matbaası.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (05.07.1931) (Cilt 3).

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (26.05.1934) (Cilt 22).

Tamer, Erdoğan (1975), *Birinci Basın Kongresi*, Ankara, Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları.

Toprak, Zafer (1984), Fikir Dergiciliğinin Yüzyılı. Deniz İnsel (der.) içinde, *Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984)*, İstanbul, Gelişim Yayınları.

Topuz, Hıfzı (2003), *Türk Basın Tarihi*, İstanbul, Remzi.

Tunçay, Mete (1981), *Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Ankara, Yurt Yayınları.

Türker, Hasan (2000), *Türk Devrimi ve Basın 1922-1925*, İzmir, Dokuz Eylül Yayınları.

Uyar, Hakkı (1998), *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, İstanbul, Boyut.

Webster, Donald E. (1939), *The Turkey of Atatürk Social Process in the Turkish Reformation*, Philadelphia: The American Academy of Social and Political Science.

Zürcher, Eric J. (1998), *Turkey: a modern history*, London, New York, I.B. Tauris.

DÖNÜŞEN MEDYA DEĞİŞMEYEN SORUNLAR

Ceren Sözeri[1]

Giriş

Gazetecilik mesleği bu topraklarda ortaya çıkışından beri iktidarla temas – mesafe sorunları yaşanmıştır. Bu durum çoğunlukla gazeteciliğin bir meslekten ziyade misyon olarak görülmesinden kaynaklanmıştır. Cumhuriyetin kuruluş dönemlerinde, kurucu elitler arasında toplumu dönüştürme misyonu üstlenen gazeteciler, iktidarla uyumlu oldukları takdirde milletvekilliği ile ödüllendirilmiş, muhalif olanlar ise meslekten uzaklaştırılmış ya da susturulmuştur. 1980'lerden itibaren basında sahiplik yapısı değişmiş başka alanlarda yatırımları olan sermayedarlar bu alandaki davranış biçimlerini ve çalışma koşullarını da değiştirmişlerdir. Televizyon yayıncılığı alanında TRT tekelinin de kalkmasının ardından, yatay ve dikey birleşmelerle büyüyen az sayıdaki medya sahibi 1990'larda medyanın tüm alanlarında piyasaya hâkim duruma gelmişlerdir. Koalisyon hükümetlerinin iktidarda olduğu bu dönemde medya patronları ve yöneticileri siyasi partiler ve ordu arasında denge siyaseti izlemişler, hatta hükümetlerle pazarlık edecek denli güçlenmişlerdir. Ancak son 10 yılda AK Parti'nin tek başına iktidarda olması ve askerî vesayetin gerilemesi başka alanlardaki yatırımları sebebiyle medya sahiplerini iktidara karşı boyun eğmeye yönlendirmiştir.

Bu çalışmada esas olarak son 10 yılda medya-iktidar ilişkilerinin basın özgürlüğü ve gazetecilik mesleği üzerindeki etkileri incelenecektir. Ancak bugün yaşanan sorunların hiçbiri Türkiye medyası için yeni kavramlar değildir. Bu nedenle çalışma kapsamında ilk olarak bugünkü sorunların kaynağını oluşturan tarihsel perspektife yer verilecektir. Medya sahiplerinin iktidarla ilişkilerini en kısa şekilde tanımlayan patronaj kavramı 1980'lerde sahiplik yapısının değişimiyle yaşamımıza girmiştir. Dolayısıyla son 10 yıllık değişimin analizinden önce ikinci bölümde bugünkü yapıyı hazırlayan süreç ele alınacaktır. Üçüncü bölümde bugünkü medya ortamının oluşumunun en önemli nedeni sayılan

1 Doç. Dr. – Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi.

2001 ekonomik krizinin ardından iktidar eliyle değişen sahiplik yapısı ve bu yapı içinde medya sahiplerinin tutumları incelenecektir. Medya sahiplerinin son 10 yılda başka alanlardaki yatırımlarının incelendiği dördüncü bölümde bir sermayedarın medya sahibi olmak istemesinin ardında yatan sebepler ortaya konmaya çalışılacaktır. Son bölümde ise 2002 sonrası medyanın ekonomi politiğinde yaşanan değişimler, yeni sahiplik mekanizmaları ve iktidar ilişkilerinin gazetecilik ve basın özgürlüğü açısından sonuçları örneklerle tartışılacaktır.

İktidar-Basın İlişkilerine Tarihsel Bir Bakış

Türkçe yayınlanan ilk gazete olan Takvim-i Vakayi'den (1831) beri gazeteciler toplumu eğitici, dönüştürücü bir misyon üstlenmişlerdir. Osmanlı'da Batıda edinmiş oldukları ideallerle burada yaşanan aksaklıkları değerlendiren ve örgütlü muhalefetin temsilcileri sayılan (Gürkan, 1998: 28) gazeteci aydınlar Cumhuriyet'in kuruluş döneminde bu misyonlarını daha radikal biçimde yerine getirmek durumunda kalmışlardır (Gürkan, 1998: 72). Kuruluş sürecinde basından beklenen, toplumu "muasır medeniyet seviyesine" çıkaracak reformlar konusunda iktidara destek olmak ve toplumu bu değişimlere hazırlamaktır. Bu dönemde gerek reformlara gerekse uygulanış biçimine yönelik muhalefet ise sert bir biçimde susturulmuştur. Takrir-i Sükûn Kanunu[1] (1925) muhalif basını susturmanın en etkili yöntemlerinden biri olmuştur. Tek parti döneminde gazetecilere sansür uygulamak, yazmalarını engellemek İçişleri bakanından gelen bir telefonla dahi mümkün olmaktadır (Topuz, 2003: 178). Bununla birlikte iktidar, basını kendisinin bir parçası olarak görmüş, görevinde başarılı olan gazetecileri milletvekilliği ile ödüllendirmiş, muhalifleri sürgüne yollamış, ancak bu arada hayatlarını sürdürmeleri için çeşitli memuriyetlerde görevlendirmeyi ihmal etmemiştir (Gürkan, 1998: 79-84). Frey'e göre 1920-1957 yılları arasında çoğunluğu gazete sahipleri ve yazarların oluşturduğu 75 gazeteci milletvekilliği yapmıştır. (Aktaran Gürkan, 1998:79)

Basın ve iktidar ilişkileri çok partili yaşama geçişte de değişmemiş, Demokrat Parti iktidarı iktidara gelişinin ardından uyguladığı resmî ilanların ve kâğıt ithalinin tek elden yapılması politikalarıyla (1957) kendine yakın basın sahiplerini "beslerken",[2] muhalif gazeteleri zor duruma düşürmüştür. 1960'ta Millî Birlik Hükümeti tarafından yayınlanan bir bildiride DP'yi destekleyen gazetelerin nasıl kayırıldığı, örtülü ödenekten hangi gazetecilere para aktarıldığı açıklanırken, muhalif basma resmî ilan ve kâğıt kesintilerinin haricinde özel ilanların da kesilmesi için hükümet tarafından telefonlar açıldığı ifade edilmektedir. (Aktaran Topuz, 2003:203)

1 Takriri Sükun Kanunu hükümete gazete kapatmak, gazetecileri İstiklal Mahkemelerinde yargılamak gibi olağanüstü yetkiler tanımıştır.

2 Bu dönemde sözü edilen politikalardan faydalanan gazeteler pek çok kaynakta "besleme basın" olarak anılmıştır. (Topuz 2003, Dağlar, 2010)

1960 darbesi ile birlikte yönetime el koyan Millî Birlik Komitesi'nin resmî ilanların dağıtımı için Basın İlan Kurumu'nu kurması ve gazetecilere önemli haklar tanıyan 5953 sayılı kanunda yaptığı 212 sayılı değişiklik bugün halen etkisini devam ettiren olumlu gelişmelerdir. Ancak bu iki düzenleme yürürlüğe girdiği günlerde gazete patronlarının tepkisine neden olmuş, Akşam, Cumhuriyet, Dünya, Hürriyet, Milliyet, Tercüman, Vatan, Yeni İstanbul ve Yeni Sabah gazetelerinin sahipleri üç gün gazete çıkarmamışlardır. Bu gazetelerde çalışan gazeteciler ise Gazeteciler Sendikası'nın desteğiyle bu üç gün boyunca Basın adlı bir gazete çıkarmışlardır. Basın tarihimizde ses getiren tek önemli dayanışma örneği budur. Yasanın değiştirildiği 10 Ocak tarihi de halen Çalışan Gazeteciler Günü olarak kutlanmaktadır.

Darbeyle gelen bu düzenlemeler gazetecilerin lehine olsa da 1960 ve takip eden tüm diğer darbelerde basın ve ifade özgürlüğü ciddi anlamda baskı altında tutulmuştur. Bununla birlikte basın, darbelerin duyurulması ve meşruiyetinin halka inandırılması konusunda da araçsal bir görev üstlenmiştir. Ali Dağlar (2010: 51) Talat Aydemir'in darbe girişiminde basının kendisini kahraman gibi göstermesinin önemli bir etkisi olduğunu, dolayısıyla idamında manevi sorumluluğu bulunduğunu ifade ederken daima muktedirin yanında yer alan gazete sahiplerinin özellikle darbeyi hazırlayan dönemlerde, örneğin 1977-1980 yılları arasında, önemli bir işlev gördüğünün altını çizmiştir. (Dağlar; 2010: 52-56)

1980 darbesiyle öncekilerden çok daha ağır bir sansür baskısı altına giren basın, beraberinde ekonomideki liberalleşme politikalarıyla hem yapısal hem içerik bakımından değişime uğramıştır. Medya sahipliği bu dönemde gazeteci ailelerden başka alanlarda yatırımları olan sermayedarlara geçerken, ifade özgürlüğüne getirilen engeller sonucunda gazete içeriklerinde sansasyonel haberlerin, magazin haberlerinin ağırlığı artmıştır. (Bek, 2004: 374)

Sahiplik Yapısının Değişimi ve Sonuçları: 28 Şubat ve 2001 Krizi

Her ne kadar basın tarihimizi konu alan çalışmalarda 12 Eylül 1980 askerî darbesi basın tarihi açısından bir dönemeç olarak kabul edilse de, Orhan Koloğlu'nun (1995: 134) dikkat çektiği üzere, bu dönemin medya sektörü için belirleyici olayı 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar kararlarıdır. Türk ekonomisini liberalleşmeye yönlendiren bu kararların basın açısından en önemli sonucu devletin gazete kâğıdı için basına verdiği sübvansiyonların kaldırılmasıdır. Maliyetleri yükselen yayınlar özel ilanlara yönelmişler, yeni ekonomik yapı özel reklam ajanslarının gelişmesine, reklam yatırımlarının artmasına neden olmuştur. Bu arada yeni ekonomik ortamda tutunmak isteyen yayınlar mecra oldukları kadar reklam pazarının müşterisi de olmuşlardır. Bununla birlikte darbenin hemen arkasından hazırlanan 1982 Anayasası düşünce özgürlüğünün önüne ciddi engeller koymuş, ardından gelen Basın Kanunu değişikliği ile basın suçlarına verilen cezalar ağırlaştırılmıştır.

Özellikle muhalif basının hedeflendiği bu süreçte 1980-1990 yılları arasında basına karşı davaların sayısı iki binin üstüne çıkmış, üç bin gazeteci, yazar ve yayıncı yargılanmıştır. (Topuz, 2003: 85-87) Ayrıca 1991 yılında yürürlüğe giren ve halen yürürlükte olan Terörle Mücadele Kanunu'nun 6, 7 ve 8. maddeleri basın ve ifade özgürlüğünün önünde ciddi engeller oluşturmuştur.

Bu dönemde gazetecilikten yetişme ve uzun yıllar basın sektöründe faaliyet gösteren Nadi, Simavi, Karacan aileleri ellerindeki gazete ve dergileri satarak sektörden çekilmiş ya da eski güçlerini kaybetmişlerdir. Onların yerini basın alanının dışında faaliyet gösteren sermayedarlar almıştır. Bu alandaki ilk girişimi, Tofaş bayiliği ve otomotiv yan sanayiliğiyle iş hayatına atılan, 1979 yılında Ercüment Karacan'dan Milliyet gazetesini alan Aydın Doğan gerçekleştirmiştir. Onu Güneş gazetesini satın alan müteahhit Mehmet Ali Yılmaz ve İzmir'de yerel Yeni Asır gazetesinin sahibi Dinç Bilgin izlemiştir (Gür, 1995: 145). 1980'lerin sonunda büyük sermayenin kontrolü altına giren basında her birinin birkaç gazetesi, haber ajansı, pazarlama ve ticaret şirketleri bulunan altı büyük medya grubu bulunmaktadır: Hürriyet, Medya, İhlas, Doğan, Asil Nadir ve Tercüman. İki-üç yıl sonra bunların son ikisi ortadan kalkmıştır. (Koloğlu, 1995: 136)

1990'larm başında TRT'nin yayıncılık alanındaki tekeli kırılmış, özel radyo ve televizyon yayıncılığı, yasal düzenleme olmaksızın hem de Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın oğlunun da ortakları arasında bulunduğu bir şirketin öncülüğünde başlamış ve medya alanının kontrolü çok kısa sürede az sayıda şirketin eline geçmiştir. Bu medya grupları ayrıca gümrük indirimleri, teşvikler ve ucuz kredilerle de desteklenmişlerdir. (Gür, 1995: 146)

1990'ların ikinci yarısından 2001 ekonomik krizine kadar medyada faaliyet gösteren holdingler ellerini güçlendirmek için birbirleriyle kıyasıya rekabete girişmişler, bu nedenle özellikle basın inanılmaz promosyon savaşlarına sahne olmuştur. Gruplar arası rekabet yalnızca promosyon savaşlarıyla sınırlı kalmamış, siyasi alana da sirayet etmiştir; öyle ki medya sahipleri bu dönemde Bakanlar Kurulu'nun belirlenmesinde söz sahibi olduklarını iddia edecek denli güçlenmişlerdir (Mutlu, 2012). Medya grupları aynı zamanda vesayeti elinde bulunduran ordu ile de yakın ilişki içindedirler, hatta Cemal'in (2012) deyimiyle ordu ve siyasi partiler arasında bir denge siyaseti yürütmektedirler.

Bu dönemin medya açısından en önemli ve en kirli sonucu 28 Şubat 1997 tarihli 'postmodern askerî darbe' olmuştur. Askerî kurumlar tarafından yönlendirilen ana akım medya, kurgu haberler ve içerikler üreterek ülkede İslamcılığın yükseldiği algısını yaratmaya çalışmıştır. Aynı dönemde ana akım medyada çalışan iki tanınmış gazeteci Cengiz Çandar ve Mehmet Ali Birand, PKK'ye (Partiya Kerkerên Kurdistan) para karşılığı destek verdikleri şeklindeki Genelkurmay tarafından sızdırılan kurmaca haberlerin hedefi olmuşlardır. Basın tarihine "Andıç" olarak geçen bu dezenformasyon sürecinin sonunda Çandar ve Birand işlerini kaybederken, insan hakları savunucusu Akın Birdal'a suikast girişiminde bulunulmuştur. (Elmas ve Kurban, 201 1: 24)

1980'lerde başlayan ve Şahin Alpay'ın (2010: 378) "fasit üçgen" olarak adlandırdığı medya sahipleri, politikacılar ve işadamları arası ilişkiler 2001 ekonomik krizinin de zeminini hazırlamıştır. Türkiye siyasetini ciddi biçimde etkileyen bu krizde 25 banka batmıştır. Ahmet Ertürk'ün (2012) ifadesine göre, bu bankaların on tanesi aynı zamanda medya sahibi (televizyonu, gazetesi veya ikisi birden) olan bankalardır. 2001 krizinin ardından bazı medya grupları piyasadan çekilmek zorunda kalmışlar, bazı medya grupları ise sahiplerinin karıştığı yolsuzluklar nedeniyle devlet tarafından el konarak TMSF'ye devredilmişlerdir. Devredilen bu medya kuruluşları birkaç yıl sonra TMSF'nin açtığı ihalelerle satılmış, böylece 2001 krizi medya sektöründe sahiplik yapısını yeniden değiştirmiştir.

İktidar Eliyle Yeniden Yapılanma: Medya-İktidar İlişkilerinde Son 10 Yıl

AK Parti 2002 yılında iktidara geldiğinde başlangıçta medya desteğini de arkasına almıştır. Bu olumlu hava 2004 yılındaki ikinci seçim zaferinin ardından bozulmaya başlamış, ülkenin en büyük medya grubu olan Doğan Grubu'ndan hükümete yönelik muhalefetin dozu artırmıştır. AK Parti'nin buna cevabı ikili bir strateji izleme yoluyla olmuştur. Bir taraftan ağır vergi cezaları uygulayarak Doğan Grubu'nu küçülmeye zorlamış, diğer taraftan ana akım medyayı yeniden şekillendirmeye başlamıştır. (Kurban ve Sözeri, 2012: 54)

Hükümetin Doğan Grubu'nu hedef alması ve 2011 yılında yürürlüğe giren 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'un getirdiği medya kuruluşlarının pazar paylarının %30 ile sınırlanması kuralının ardından, grubun 2005 yılında TMSF'den satın aldığı Star TV, Doğuş Grubu'na satılmıştır. Bunun ardından Doğan Grubu aynı yıl Milliyet ve Vatan gazetelerini de Demirören ve Karacan Grubu'nun ortak girişim şirketi DK Gazetecilik ve Yayıncılık A.Ş.'ye satmış, bu şirket Şubat 2012'de tamamen Demirören Grubu'nun kontrolüne geçmiştir.

Ülkenin ikinci büyük medya grubu, 2001 Krizi sonrasında sahibi Dinç Bilgin'in bankasına ve medya şirketlerine TMSF tarafından el konulmasının ardından, 2007'de AK Parti'ye yakın bir sermaye grubu tarafından devlet bankalarından sağlanan kredilerle 1,1 milyar dolara satın alınmıştır. Grubun başında halen başbakanın damadı bulunmaktadır.

Uzan Grubu'nun el konulan medya şirketlerinden Star gazetesi ve bir televizyon kanalı ise 2006 yılında Ali Özmen Safa adlı bir iş adamına satılmış ve televizyon kanalı daha sonra 24 TV adını almıştır. Bir yıl sonra bu medya grubuna eski Türkiye Futbol Federasyonu Başkanı Hasan Doğan ve işadamı Ethem Sancak ortak olmuştur. Doğan'ın hayatını kaybetmesinin ardından Grup tamamen Ethem Sancak'ın kontrolüne geçmiş, ardmdan 2009 yılında Rixos otellerinin sahibi Fettah Tamince kanala ortak olmuştur. Aynı yıl Ethem Sancak hisselerini

eski AK Parti milletvekili Tevhid Karakaya'ya devrederek medyadan çekilmiştir. Gruba son olarak Mayıs 2013'te Azeri petrol şirketi Soccar %50 oranla ortak olmuştur. Bu medya grubunu kısa sürelerle satın alan bütün işadamlarının hükümete yakın isimler olduğunu belirtmek gerekmektedir. Eylül 2013'te yayınlanan bir haberde yine hükümete yakın işadamlarından Remzi Gür ile Soccar'ın ortak şirketlerinin bulunduğu belirtilmiştir. (T24, 2013b)

Son olarak 2013 Mayıs ayında borçları nedeniyle TMSF, Çukurova Grubu'nun medya şirketlerini de kapsayan 12 şirketine el koymuştur. El konulan şirketler içinde en değerli olanlarından biri, Show TV 402 milyon dolara ihalesiz olarak Çukurova Grubu'nun önerisiyle Ciner Grubu'na satılmıştır. Ancak satıştan TMSF'nin yalnızca 92 milyon dolar tahsil edebilmesi (Şanlı, 2013), Türkiye'de kârlı görünen medya şirketlerinin bile hangi şartlarda faaliyet gösterdiğini açıkça ortaya koymuştur. Çukurova Grubu'nun TMSF tarafından el konulan diğer medya şirketlerinin ise satışı henüz gerçekleşmemiştir. Ancak bu arada TMSF tarafından atanan yöneticiler medya kuruluşlarının yayın politikasını değiştirmiş ve kendilerine ve hükümete muhalif gördükleri gazeteci ve köşe yazarlarının işlerine son vermişlerdir. Bunun editöryel bağımsızlığa müdahale olduğunu ifade eden Türkiye Gazeteciler Cemiyeti bir açıklama yaparak TMSF'nin bu davranışının, "medyayı iktidarın lehine yeniden tasarlamaya hizmet etmek" olarak yorumlamıştır. (TGC, 2013a)

Bu dönemde gerek uzun zamandır medyada varlık gösteren medya gruplarının sahipleri, gerekse yeni katılan sermayedarların ortak tavrı hükümete boyun eğmek yönünde olmuştur. Cemal'e (2012) göre artık güç odakları arasında denge oyunu oynayamayan büyük medya, iktidarın tek elde, AK Parti hükümeti ve başbakanda toplanması nedeniyle güçten düşmüş vaziyettedir. Medya patronlarının diğer yatırımları ve ihale beklentileri de hesaba katıldığında, iktidarın medya karşısında geçmişe oranla çok daha güçlü olduğu, medyanın da siyaset kaynaklı baskılara son derece açık olduğu söylenebilir. Baydar (2013) kendisinin de işten atılmasına yol açan medya-iktidar ilişkilerini eleştirdiği yazısında bu durumun büyük haber kuruluşlarının yazı işlerini birer tür "açıkhava cezaevine" çevirdiğini ifade etmiştir.

Bir Sermayedar Neden Medya Sahibi Olmak İster?

"Türkiye'de medyanın, medya sahipleri tarafından başka alanlardaki yatırımları için bir silah olarak kullanıldığı" görüşü (Sönmez, 2003; Bek, 2004; Adaklı, 2006) büyük ölçüde kabul görür durumdadır. 2011 yılında yayınlanan Türkiye'de medya sektörünün analizini yaptığımız raporda (Sözeri ve Güney, 2011) pek çok medya şirketinin ekonomik olarak rasyonel olmayan şartlar altında faaliyet gösterdiğini, bazılarının zarara katlanarak yayınlandığını ortaya koymuştuk. Bununla birlikte gerek geçtiğimiz yıl TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu'nun yaptığı görüşmelerde bazı medya patronları bu sektöre siyasilerin

ricası/baskısı nedeniyle girmek durumunda kaldıklarını ve zararlarını azaltmak için çoğunlukla televizyon satın almak yoluyla büyümek durumunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin Çukurova Grubu'nun sahibi Mehmet Emin Karamehmet (2012) 1997'de Akşam gazetesini satın alışını şu şekilde özetlemiştir: "*... Özer Çiller Bey'in ricasıyla ortak olduk. Sonra da maaşlar falan ödenmeyince devir aldık. Gazetede kimse yoktu, işte matbaalar alındı ondan sonra televizyon alınması gerekiyordu. Gazetenin şey olması için...*" Ciner Grubu'nun sahibi Turgay Ciner (2012) ise medyaya girişini "*...Medyaya zorlanarak, daha doğrusu para kaptırarak girmek mecburiyetinde kaldım. Yani sizin bahsettiğiniz gibi çok isteyerek, arzu içinde girmiş birisi değilim*" şeklinde ifade etmiştir.

Bununla birlikte, kendileri için kârlı bir yatırım gibi gözükmese de medyanın söz konusu sermayedarların iktidarla ilişkilerinde önemli bir rol oynadığını almış oldukları kamu ihalelerine bakarak görebilmek mümkündür. Türkiye'de radyo ve televizyon sahiplerinin sermaye oranlarını sınırlayan, çapraz mülkiyeti kısıtlayan, kamu ihalelerine girişlerini, finansal kurum sahibi olmalarını engelleyen ilk düzenlemenin (3984 sayılı yasa) ilgili maddeleri patronların baskısıyla (Görmüş, 2013), 2001 yılında 4756 sayılı kanunla değiştirilmiş ve 2011 yılında yapılan son düzenlemede de bu kısıtlamalara yer verilmemiştir. Dolayısıyla medya patronlarının kamu ihaleleri nedeniyle iktidara bu denli bağımlı olması editöryel bağımsızlığa ciddi bir tehdit oluşturmaktadır (Alpay, 2013). Turgay Ciner'in TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu'na (2012) anlattığı şekliyle, Türkiye'de ekonominin yüzde 50'sine yakınının hâlâ devletin elinde bulunması belirli bir büyüklüğe gelen sermayedarları "*her hâlükârda devletin bir tarafına çarpmak, dokunmak durumunda*" bırakması argümanı da söz konusu sermayedarların son dönemlerde aldıkları ihalelere bakıldığında çok geçerli görünmemektedir.

Medya pazarında en büyük paya sahip beş medya grubunun (Sözeri ve Güney, 2011: 46) hemen hepsinin enerji, madencilik, finans ve inşaat alanlarında büyük yatırımları bulunmaktadır. Doğan Grubu, Çalık Grubu, Doğuş Grubu, Ciner Grubu ve Çukurova Grubu[1]'ndan oluşan bu beş büyük sermayedarın, Çukurova Grubu hariç, hepsinin en az bir hidroelektrik santrali bulunmaktadır. En fazla santral TV8 ve MNG Haber Ajansı'nın sahibi MNG Holding'in elinde bulunmaktadır. Çalık Grubu Samsun, Ordu, Çorum, Amasya ve Sinop illerinin elektrik dağıtım ihalesini almıştır. Çukurova Grubu enerji yatırımlarını daha çok Kürdistan Özerk Yönetimi bölgesinde petrol ve gaz arama faaliyetlerine yoğunlaştırmıştır. Doğan Grubu'nun da yine aynı bölgede petrol-gaz arama faaliyetleri bulunmaktadır. Çalık Grubu'nun petrol arama faaliyetleri ise Samsun-Adana/Ceyhan Projesi alanındadır. Ciner ile Koza İpek Grubu'nun yatırımları daha çok madencilik alanında yoğunlaşmış görünmektedir. Ciner Grubu Siirt, Gaziantep, Silopi bölgelerinde madencilik ve termik santral faaliyetleri yürütürken, Koza İpek Grubu'nun en büyük yatırımı Ovacık Altın

1 Daha önce de ifade edildiği gibi bu gruplardan Çukurova Grubu'nun medya şirketlerine bu makalenin yazıldığı dönemde el konmuş, Show TV Ciner Grubu'na satılmıştır. Diğer medya şirketleri satılmak üzere TMSF'nin elinde, onun atadığı yöneticiler tarafından yönetilmektedir.

Madeni işletmeciliğidir. Çalık Grubu'nun da ayrıca madencilik, Erzincan Çöpler köyünde altın madenciliği işletme faaliyetleri vardır.

İnşaat da medya gruplarının önemli yatırım alanlarından biridir. Grupların inşaat şirketleri, kendi özel projelerini yürütmelerinin yanı sıra devletten de önemli ihaleler almışlardır. Öncelikle hidroelektrik santrali işletmecilerinin bu santrallerin inşaatlarını da üstlendiklerini belirtmek gerekir; bunun yanında Doğuş Grubu'nun İstanbul Metrosu, ülkenin çeşitli yerlerinde karayolu inşaatı projeleri mevcuttur. Çalık Grubu Tarlabaşı, Fener-Balat, Ayvansaray Kentsel Yenileme Projeleri'ni yürütmektedir. Ciner Grubu'nun karayolu, altyapı ve havalimanı projelerinden almış olduğu ihaleler bulunmaktadır. Albayrak Grubu İstanbul Metrosu'nun yapımını üstlenmesinin yanı sıra Düzce'de kalıcı deprem konutları, Adapazarı, İzmit, Yalova illerinde deprem sonrası prefabrik hastaneler inşa etmiştir. MNG Holding de çok sayıda karayolu inşaat ihalesinin yanı sıra hastane, stadyum ve kültür merkezi yapım ihaleleri almış durumdadır.

Medyada belirli büyüklüğe sahip sermayedarların son dönemde ilgi gösterdikleri bir başka faaliyet alanı liman yapımı ve işletmeciliğidir. Son dönemde düzenlenen kamu ihalelerinde Doğuş Grubu İstanbul Karaköy'de bulunan Galataport'u alırken (Hürriyet, 2013), Star gazetesi ve 24 TV'nin ortaklarından Fettah Tamince'ye ait şirket Haliçport ihalesini kazanmıştır (Yurdakul, 2013). Ciner Grubu Hopa Limanı'nı, Albayrak Grubu Trabzon Limanı'nı işletmektedir.

Televizyon ve radyo yayıncılığı yapan medya sahiplerinin finans alanında yatırımlarını engelleyen yasağın kalkmasının ardından, bu piyasaya giren Doğuş Grubu Türkiye'nin en büyük bankalarından birinin sahibidir. Çalık Grubu'nun da finans şirketi bulunmaktadır. Çukurova Türkiye'nin en büyük telekomünikasyon şirketinin ortağıdır.

Medya sahiplerinin medya dışı yatırımlarında bir başka dikkat çekici unsur, hükümete yakın sermayedarların özellikle belediye ve şehircilik hizmetlerinden aldıkları ihalelerin yıllar geçtikçe artmış olmasıdır. Örneğin Çalık Grubu elektrik dağıtım ihalelerinin yanında Bursa, Kayseri, Gaziantep, Sakarya, Tokat, Kütahya, Düzce, Bitlis, Konuralp, Çankırı, Anamur, Edremit, Kâhta, Akçakoca, Simav, Bitlis, Aksaray ve Fethiye bölgelerinde belediyecilik ödemelerinde, müze, otopark, alışverişte kullanılan elektronik ücret toplama sistemi ihalesinin sahibidir. Albayrak Grubu ise İstanbul, Ankara, Şanlıurfa, Gaziantep ve Kocaeli illerinde atık toplama faaliyetleri ve İstanbul'da İSKİ, TEDAŞ, İGDAŞ; Ankara ve Trabzon'da TEDAŞ sayaç okuma işlerini üstlenmiştir.

Tüm bu yatırımlara bakıldığında medya sahiplerinin büyüklüğü oranında devletten önemli ihaleler aldıkları ve önceki dönem durumlarıyla kıyaslandığında[1] bazılarının daha da büyüdüğü gözlenmiştir.

1 Önceki dönem yatırımlar için bkz: Kurban ve Sözeri (2012), İktidarın Çarkında Medya: Türkiye'de Medya Bağımsızlığı ve Özgürlüğü Önündeki Siyasi, Yasal ve Ekonomik Engeller ile Sözeri ve Güney (2011), Türkiye'de Medyanın Ekonomi Politiği: Sektör Analizi ekleri.

Ancak şunu da eklemek gerekir ki, Türkiye'de sermayedarların medya sahibi olmalarının ardında yatan tek neden ekonomik büyüme olmayabilir, özellikle daha küçük medya sahipliğinde siyasi beklentiler de motivasyon nedenidir. Örneğin 2006 yılında yeniden başladığı yayın hayatında çok ses getirici haberlere imza atan ve baskılar sonucu 25. sayıda yayın hayatına son veren Nokta dergisinin sahibi Ayhan Durgun, her ne kadar editöryel bağımsızlığa son derece saygılı bir duruş sergilemiş olsa da pazara giriş nedenini siyaseten güçlü bir konuma gelmek olarak açıklamıştır: *"O dönem siyasete girmek gibi bir düşüncem vardı. Aşiret reisi değilim, yaptığımız işlerle kendinizi çok fazla gösteremiyorsunuz, medya patronluğu da siyaseten güçlü konuma gelmek için bir yöntemdi."* (Sözeri, 2007: 120)

Yine son dönemde alternatif haber kanalları arasında sayılan ve Gezi protestoları sırasında ön plana çıkan Artı 1 TV'de çalışan bazı gazeteciler, haberlerine müdahale edildiği gerekçesiyle istifa ettiklerini açıklamışlardır.

Sonuç olarak medya sahipliğinin durumu ve nedenlerine ilişkin yukarıda çizilmeye çalışılan tablo, gazetecilerin editöryel bağımsızlıklarını koruyacak önlemlerin olmaması ve yatay dayanışma ve sendika zayıflığı ile birlikte okunduğunda, basın özgürlüğünün ve gazeteciliğin geçmiş dönemlere oranla çok daha kırılgan durumda olduğu söylenebilir. Nitekim bu durumu kanıtlayan çok fazla çarpıcı örneğe rastlanmaktadır.

Basın Özgürlüğünü ve Gazeteciliği Kısıtlayan Sorunlar

Türkiye'de medya ortamına giderek daha fazla hâkim olan baskıların, sansürün ve otosansürün kaynağı hem iktidar hem de medya patronlarıyla iktidar arası ilişkilerdir. Halen 63'ü Terörle Mücadele Kanunu (TMK) ve Türk Ceza Kanunu (TCK) kapsamında 'örgüt' bağlantılı suçlardan 66 gazeteci hapistedir. Gazeteciler rutin bir biçimde Terörle Mücadele Kanunu altında yargılanmakta, 'terörist' olarak muamele görmektedirler. Benzer davalardaki diğer sanıklar gibi gazetecilerin de tutuklu kaldıkları sürelerin uzunluğu tutukluluk hallerinin cezaya dönüşmesi sonucunu doğurmaktadır. 66 gazeteciden 36'sı Kürt medyasındandır (Gülcan, 2013a). Ayrıca KCK basın davası olarak bilinen davada Kürt medyasından 20'si tutuklu 46 basın çalışanının yargılanması da devam etmektedir (Akgül, 2013). Basın ve ifade özgürlüğünün önündeki engellerin başında gelen ceza davalarında mahkemeler, Kürt medyası mensuplarına karşı özellikle sert tutum almakta, bu gazetecilere verilen cezalar, yasalarda öngörülen en üst sınıra çıkmaktadır. (Kurban ve Sözeri, 2013: 4)

Gazetecilere karşı açılan davaların önemli bir bölümünü de iktidarın açmış olduğu hakaret davaları oluşturmaktadır (CPJ, 2012: 8). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin gazeteci Erbil Tuşalp'in açtığı dava sonucu Türkiye'yi 2012 yılında mahkûm etmesine rağmen bu davalar devam etmektedir. Geçtiğimiz Temmuz ayında Taraf gazetesi eski genel yayın yönetmeni Ahmet Altan bir yazısında Başbakan Erdoğan'a hakaret ettiği gerekçesiyle 11 ay 20 gün hapis cezasına çarptırılmış, ceza yedi bin lira para cezasına çevrilmiştir (T24, 2013a). Eylül

ayında ise gazeteci Bekir Coşkun yine başbakana hakaretten beş bin TL cezaya çarptırılmıştır (Gülcan, 2013a)

Bu davaların yanı sıra hükümet özellikle de Başbakan Recep Tayyip Erdoğan medyayı zaman zaman çok sert biçimde eleştirmiş, hatta meydanlardan medya patronlarına köşe yazarlarını kovmalarını salık vermiştir (Söylemez, 2012). Medya patronlarının ve gazete yöneticilerinin bu "telkinlere" yanıtı ise çoğunlukla istekleri yerine getirmek şeklinde olmuştur; ki bu durum, kendisi de başbakanın hedefi haline gelmesinin ardından gazetesinden ayrılmak zorunda kalan Hasan Cemal tarafından "Beyefendi rahatsız olmasın gazeteciliği" olarak tanımlanmıştır. (Cemal, 2013)

Başbakanın Ekim 2011'de medya sahipleri ve yöneticileriyle yaptığı ve terörizm ve şiddet olaylarının haberleştirilmesinde duyarlı olunmasını talep ettiği basına kapalı toplantıdan birkaç gün sonra, ülkenin en büyük beş haber ajansı Anadolu Ajansı (AA), Ajans Haber Türk (AHT), Ankara Haber Ajansı (ANKA), Cihan Haber Ajansı (CİHAN) ve İhlas Haber Ajansı (İHA) bir deklarasyon yayımlayarak "yetkili mercilerin yasaklarına uyacaklarını" açıklamışlardır (Söylemez, 2011). Bunun iki ay sonrasında Hakkâri'nin Uludere (Roboski) köyünde kaçakçılık yapan otuz dört kişinin PKK militanı sanılarak öldürülmesinin haberi ana akım medya tarafından ancak 18 saat sonra hükümetten gelen açıklamanın ardından yayınlanmıştır. Medya yöneticileri Mayıs 2012'de gerçekleşen 52 kişinin öldüğü Reyhanlı'daki patlamaya ilişkin yayın yasağına da itiraz etmemişlerdir. CPJ, yerel mahkemenin aldığı söz konusu yayın yasağını "hem kapsam ve hem de uygulama açısından eşi görülmemiş bir örnek" olarak nitelendirerek eleştirmiştir (Bianet, 2013b). Son olarak başbakanın Mısır'daki katliama ilişkin görüşlerinin Sabah, Star, Vatan, Yeni Şafak, Güneş, Milat ve Bugün gazetelerini içeren yedi gazetede aynı gün, aynı manşetle verilmesi Erdoğan'ın medya üzerindeki politikalarının sonucu "7 Gazete, 1 Genel Yayın Yönetmeni" (Bianet, 2013a) olarak yorumlanmıştır.

Bu dönemde ayrıca aralarında kıdemli ve popüler köşe yazarlarının da bulunduğu çok sayıda gazeteci, köşe yazarı işlerini kaybetmiştir. Özellikle Mayıs 2013'ün sonunda başlayan Gezi protestoları sırasında, gazetecilere uygulanan şiddetin yanı sıra Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin verilerine göre en az 100 gazeteci işini kaybetmiştir (TGC, 2013b). Bianet verilerine göre 27 Mayıs'tan 30 Eylül'e kadar Gezi protestoları sırasında 153 gazeteci yaralanmış, en az 39 gazeteci gözaltına alınmış, üç gazeteci tutuklanmıştır. Bunlardan ikisi hâlâ cezaevinde bulunmaktadır. Gazetecilerin işten atılmasında ise yine Başbakan Erdoğan'ın medyaya yönelik direktifleri etkili olmuştur. (Gülcan, 2013b)

Gazetecilerin içinde bulunduğu ve etkisini giderek arttıran bu baskı ortamı dahi aralarında güçlü bir yatay dayanışmanın oluşmasını sağlayamamıştır. Politik kutuplaşmanın etkisiyle gazeteci örgütleri ayrışmış, hükümete karşıt basın örgütleri baskılardan, işten çıkarmalardan hükümeti hatta bizzat başbakanı sorumlu tutarken, hükümete yakın gazeteciler ise sorunun kaynağı olarak yalnızca hükü-

mete yaranmak isteyen medya patronlarına odaklanmışlardır. Ama her koşulda gazetecilerin pek çoğu mesleklerinin gereğini yerine getirirken şiddet gören, işten atılan meslektaşları için sessiz kalmayı tercih etmişlerdir. (Sabuncu, 2013)

Daha da vahimi bazı medya kuruluşları ve gazeteciler konumlarını korumak uğruna meslektaşlarını hedef almayı, mesleklerini itibarsızlaştırmayı tercih etmişlerdir. Yukarıda sözü edilen Ekim 2011'de başbakanın düzenlediği toplantıda gazetecilerin kendi kendilerini "sansür etme konusundaki gönüllülükleri" katılan bazı gazetecileri bile şaşırtmıştır (Çongar, 2011). Hükümete yakın gazetelerde çalışanlar dahi zaman zaman bu durumdan şikâyet etmişlerdir. Hilal Kaplan başbakanın uçağındaki genel yayın yönetmenlerinin el-pençe divan duruşlarını eleştirirken (T24, 2012), aynı gazeteden Yusuf Kaplan muhafazakâr medyanın son dönemde kendi ilkelerini çiğnediğini söylemiştir. (Özvarış, 2012)

Gezi protestolarıyla birlikte ise hükümete yakın medya kuruluşları ve bu kuruluşların yazarları, yöneticileri hükümeti savunmayı her tür gazetecilik ilkesinin önüne çekmiş gözükmektedirler. Örneğin Sabah gazetesi yayın politikasını eleştirdiği için kendi ombudsmanı Yavuz Baydar'ı sansürlemiş, medya patronlarının hükümetle ilişkilerini eleştirdiği için Cengiz Çandar'a kurumun itibarını zedelediği gerekçesiyle tazminat davası açmıştır (Çandar, 2013). Takvim gazetesi haber müdürü Mevlüt Yüksel, CNN International'da görev yapan gazeteci Christiane Amanpour hakkında, gerçeğe aykırı haber yaparak "suç işlemeye tahrik", "suçu ve suçluyu övme" ve "halkı kin ve düşmanlığa tahrik" suçlarını işlediği iddiasıyla Türkiye mahkemelerine suç duyurusunda bulunmuştur (Radikal, 2013). Gezi protestoları sürecinde yaptığı haberler nedeniyle BBC muhabiri Selin Girit'in hükümet tarafından hedef gösterilmesi bazı medya kuruluşları tarafından desteklenmiştir. (Gerçek Medya 2013)

İktidar ve medya patronları eliyle medyada artan sansür ve otosansür Avrupa Birliği'nin İlerleme Raporları'nın da konularından biri haline gelmiştir. 2012 yılında yayınlanan İlerleme Raporu'nda gazetecilere açılan davaların ve medya patronlarının medya dışı faaliyetlerinin ifade özgürlüğünü kısıtladığına ve otosansürü arttırdığına dikkat çekilirken, 2013 İlerleme Raporu'nda (Bianet, 2013c) bu konuya daha fazla yer verilmiş, muhalif gazetecilere yönelik soruşturmaların basın özgürlüğünü kısıtladığı, devlet yetkililerinin açıklamalarının ve farklı alanlarda da iş sahibi olan medya sahiplerinin otosansürü arttırdığı ifade edilmiştir. Raporda ayrıca Gezi protestolarında pek çok medya organının protestolara sessiz kaldığı, protestolara ilişkin eleştirel yazı yazan ve haber yapanların işsiz kaldığı da kaydedilmiştir.

Sonuç

Basının ilk dönemlerinden bugüne, iktidarlarda ve zaman zaman kimi gazetecilerde, gazetecilerin görevinin ülkenin ilerlemesi yönünde iktidarı desteklemek olduğuna ilişkin bir kanı vardır. Gazeteciler Cumhuriyet'in kuruluş döneminde

bu misyonlarını daha radikal biçimde yerine getirmek durumunda kalmışlarsa da ilerleyen dönemlerde de iktidarların bu yöndeki talepleri hep devam etmiş, muhalif gazeteciler de her dönem baskı görmüşlerdir. 1980'lerde sahiplik yapısındaki değişim gazetecilik mesleğini ve koşullarını değiştirmiştir. Medya pazarının hızla tekelleşmesi gazetecileri başka alanlarda yatırımları olan sermayedarlar karşısında güçsüz konuma iterken, medya patronları ve onlara yakın gazeteciler ve yöneticiler siyasetçilerle pazarlık yapabilecek denli güçlenmişlerdir. İktidar ve medya arasındaki kirli ilişkiler 28 Şubat 1997 tarihli 'postmodern askerî darbesi' ile ve sonrasında 2001 Ekonomik Krizi ile sonuçlanmıştır. Krizin ardından bazı medya grupları piyasadan çekilmek zorunda kalmışlar, bazı medya grupları ise sahiplerinin karıştığı yolsuzluklar nedeniyle devlet tarafından el konarak TMSF'ye devredilmişlerdir. Devredilen bu medya kuruluşları 2002 yılında iktidara gelen AK Parti'nin medyayı yeniden şekillendirmesinde işlev görmüştür.

Bu dönemde gerek uzun zamandır medyada varlık gösteren medya gruplarının sahipleri, gerekse yeni katılan sermayedarların ortak tavrı hükümete boyun eğmek yönünde olmuştur. İktidarın muhalif medya patronlarına uyguladığı vergi cezaları, medya patronlarının diğer yatırımları ve ihale beklentileriyle birlikte düşünüldüğünde, iktidarın medya karşısında geçmişe oranla çok daha güçlü olduğu, medyanın da siyaset kaynaklı baskılara son derece açık olduğu söylenebilir. Medya sahipleri ve yöneticileri bu nedenle editöryel politikalarında iktidar eleştirisinden kaçınmaya, otosansüre, iktidarın hatta bizzat başbakanın istemediği yazarları medyadan uzaklaştırmaya yönelmişlerdir. Bu tercihin bazı medya sahiplerinin büyüklüğü oranında devletten ihaleler almalarını, ekonomik olarak büyümelerini sağladığı gözlenmiştir.

Ancak diğer taraftan Türkiye basın özgürlüğü ve gazetecilik açısından uluslararası kamuoyunun ilgisini sürekli üzerinde tutacak denli kötü bir dönemden geçmektedir. Tutuklu ve hakkında dava açılan gazetecilerin yanı sıra sansür ve otosansür de gerek gazeteciler gerekse medya patronları tarafından uygulanan şekliyle çok yaygın bir hal almış durumdadır. Editöryel bağımsızlığı sağlayacak önlemlerin yoksunluğu, örgütlenme önündeki engeller, gazeteciler arasında dayanışma eksikliği gazeteciliği çok kırılgan bir konuma itmiştir. Politik kutuplaşmanın etkisiyle gazeteci örgütleri ayrışmış, gazetecileri mesleklerine sahip çıkacak ortak bir zeminden mahrum bırakmıştır. Oysa son dönem çokça dile getirildiği üzere gazeteciler artık haklarında açılan davalar, patronajdan kaynaklı otosansürün yanı sıra sokakta ve okurlar karşısında da (kaybolan güvenilirlikleri nedeniyle) baskı altındadırlar. Gezi protestoları sırasında istifa eden gazeteci Onur Yazıcıoğlu (2013) bazı meslektaşlarının geçim dertleri nedeniyle işlerinden ayrılamadıklarına dikkat çekerken, medyada artık yeni bir dönemin başladığına işaret etmektedir. Bu yeni dönemde varolan sorunların aşılması ise medya sahiplerinin güçlerini sınırlandıracak önlemlerin alınmasıyla (Alpay, 2013) ve birbirine bağımlı medya iktidar ilişkileri karşısında editöryel bağımsızlığın, gazetecilik mesleğini hep birlikte savunacak yatay dayanışma mekanizmalarının hayata geçmesiyle mümkündür.

KAYNAKÇA

Adaklı, Gülseren (2006), *Türkiye'de Medya Endüstrisi / Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri*, Ankara, Ütopya Yayınevi.

Akgül, Elif (2013), "KCK Basın Davası: 'Arkadaşlarımın Dili Yasaklıyken Türkçe Savunma Yapamazdım'", Bianet, http://www.bianet.org/bianet/medya/150877-arkadaslarimin-dili-yasakliyken-turkce-savunma-yapamazdim, 28.10.2013.

Alpay, Şahin (2013), "Medya için demokrasi paketi", Zaman, http://www.zaman.com.tr/sahin-alpay/medya-icin-demokrasi-paketi_2139453.html 21.09.2013.

Alpay, Şahin (2010), 'Two faces of the press in Turkey: the role of media in Turkey's modernisation and democracy', içinde C.J. Kerslake, K. Öktem & P. Robins (der.), *Turkey's engagement with modernity*, Oxford, Palgrave Macmillan, s. 370-387.

Baydar, Yavuz (2013), "Türkiye'de Medya Patronları Demokrasinin Altını Oyuyorlar", New York Times, http://www.nytimes.com/2013/07/21/opinion/sunday/turkiyede-medya-patronlar-demokrasinin-altn-oyuyorlar.html?_r=0, 19.07.2013.

Bek, Mine Gencel (2004), 'Research note: Tabloidization of news media: an analysis of television news in Turkey', *European Journal of Communication*, 19(3): 371-386.

Bianet (2013a), "7 Gazete, 1 Genel Yayın Yönetmeni", Bianet, http://www.bianet.org/bianet/medya/149188-7-gazete-1-genel-yayin-yonetmeni, 16.08.2013.

Bianet (2013b), "CPJ'den Erdoğan'a mektup 'Korku Medyası Yarattınız'", Bianet, http://www.bianet.org/bianet/siyaset/149987-korku-medyasi-yarattiniz, 17.09.2013.

Bianet (2013c), "AB 2013 İlerleme Raporu: 'Hükümet Açıklamaları Medyada Otosansürü Arttırdı'", Bianet, http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/150646-hukumet-aciklamalari-medyada-otosansuru-arttirdi, 16.10.2013.

Cemal, Hasan (2013), "'Beyefendi rahatsız olmasın' gazeteciliği...", T24, http://t24.com.tr/yazi/beyefendi-rahatsiz-olmasin-gazeteciligi/7151, 02.08.2013.

Cemal, Hasan (2012), 'Büyük Medyanın Eski Gücü Neden mi Yok?', Milliyet, http://siyaset.milliyet.com.tr/buyuk-medyanin-eski-gucu-neden-mi-yok/siyaset/siyasetyazardetay/04.05.2012/1535945/default.htm,%2004.052012, 04.05.2012.

Ciner, Turgay (2012), "Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Bilgisine Başvurulan Kişilerin Görüşme Tutanakları", http://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/tutanaklar.htm, 05.10.2012.

Committee to Protect Journalists (2012), *Türkiye'nin Basın Özgürlüğü Krizi*, New York, Committee to Protect Journalists.

Çandar, Cengiz (2013), "Medyada susturma ve sindirme", Radikal, http://www.radikal.om.tr/yazarlar/cengiz_candar/medyada_susturma_ve_sindirme-1147223, 22.08.2013.

Çongar, Yasemin (2011), "Millî' gazetecilik ve 'gayrimillî' hislerim", Taraf, http://www.taraf.com.tr/yasemin-congar/makale-milli-gazetecilik-ve-gayrimilli-hislerim.htm, 21.10.2013.

Dağlar, Ali (2010), *Ordunun Dayanılmaz Ağırlığı Basının Dayanılmaz Hafifliği Türkiye'de Asker İktidarı ve Basın*, İstanbul, Destek Yayınevi.

Elmas, Esra ve Dilek Kurban (2011), *İletişimsel Demokrasi-Demokratik İletişim Türkiye'de Medya: Mevzuat, Politikalar, Aktörler*, İstanbul, TESEV Yayınları.

Ertürk, Ahmet (2012), "Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Bilgisine Başvurulan Kişilerin Görüşme Tutanakları", http://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/tutanaklar.htm, 16.10.2012.

European Commission (2012) *Turkey 2012 Progress Report*, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/tr_rapport_2012_en.pdf 10.10.2012

Gerçek Medya (2013), "Selin Girit'e büyük tepki", Gerçek Medya, http://www.gercekmedya.net/16329-selin-girite-buyuk-tepki.html, 25.06.2013.

Görmüş, Alper (2013) "Devlet ihalelerine girme hakkı medyayı güçlendirir' tezine bugünden bakmak...", T24, http://t24.com.tr/yazi/devlet-ihalelerine-girme-hakki-medyayi-guclendirir-tezine-bugunden-bakmak/7488, 24.09.2013.

Gülcan, Emel (2013b) "BİA Medya Gözlem - Gezi: Habercinin 'Gezi'si: Saldırı, Gözaltı, İstifa, İşsizlik", Bianet, http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/150722-habercinin-gezi-si-saldiri-gozalti-istifa-issizlik, 23.10.2013.

Gülcan, Emel (2013a), "BİA Medya Gözlem ve İfade Özgürlüğü Raporu" Temmuz-Ağustos-Eylül 2013, Bianet, http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/150511-bia-medya-gozlem-ve-ifade-ozgurlugu-raporu-tam-metin, 10.10.2013.

Gür, Ayşen (1995) "Sermaye yapısında değişim ve dergiler", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 11: 145-149.

Gürkan, Nilgün (1998), *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, İstanbul, İletisim Yayınları.

Hürriyet (2013), "Galataport ihalesi Doğuş'un", Hürriyet Ekonomi, http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/23299621.asp, 16.05.2013.

Karamehmet, Mehmet Emin (2012), "Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Bilgisine Başvurulan Kişilerin

Görüşme Tutanakları", http://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/tutanaklar.htm, 05.10.2012.

Koloğlu, Orhan (1995), "Liberal ekonomi düzeninde basın rejimi", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 11: 134-139.

Kurban, Dilek ve Ceren Sözeri (2013), *Türkiye'de Özgür ve Bağımsız Bir Basın İçin Siyasa Önerileri*, İstanbul, TESEV Yayınları.

Kurban, Dilek ve Ceren Sözeri (2012), *İktidarın Çarkında Medya: Türkiye'de Medya Bağımsızlığı ve Özgürlüğü Önündeki Siyasi, Yasal ve Ekonomik Engeller*, İstanbul, TESEV Yayınları.

Mutlu, Zafer (2012), "Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Bilgisine Başvurulan Kişilerin Görüşme Tutanakları", http://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/tutanaklar.htm, 05.10.2012.

Özvarış, Hazal (2012), "Muhafazakâr medya kendisine ihanet ediyor, iktidarla ilişkisi çok iğrenç!..", T24, http://t24.com.tr/haber/muhafazakar-medya-kendisine-ihanet-ediyor-iktidarla-iliskisi-cok-igrenc/206522, 18.06.2012.

Radikal (2013), "Takvim'den Amanpour hakkında suç duyurusu", Radikal, http://www.radikal.com.tr/turkiye/takvimden_amanpour_hakkinda_suc_duyurusu-1139427, 27.06/.2013

Sabuncu, Murat "Gazeteci arkadaşım otur sen, kedidir kedi...", T24, http://t24.com.tr/yazi/gazeteci-arkadasim-otur-sen-kedidir-kedi/6999, 02.07.2013

Sönmez, M. (2003), *Filler ve Çimenler*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Sözeri, Ceren ve Güney, Zeynep (2011), *Türkiye'de Medyanın Ekonomi Politiği: Sektör Analizi*, İstanbul, TESEV Yayınları.

Sözeri, Ceren (2007), "Türkiye'de Bağımsız Haber Dergiciliğinin Ekonomik Sorunları: Nokta dergisi Örneği", İletişim, Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Akademik Yayım, sayı: 7:103-128.

Söylemez, Ayça (2012) 'Başbakandan "Medya Kılavuzu", Bianet, http://bianet.org/biamag/bianet/140332-basbakandan-medya-kilavuzu, 15.08.2012.

Söylemez, A. (2011) "Ajanslardan Oto-Muhtıra 'Yetkililerin Yasaklarına Uyacağıma...", Bianet, http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/133576-yetkililerin yasaklarina-uyacagima, 21.10.2011.

Şanlı, Ufuk (2013), "Show var, para yok!", Vatan gazetesi, http://haber.gazetevatan.com/show-var-para-yok/548754/2/ekonomi, 25.06.2013.

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (2013a), "TGC: Medyada olağanüstü halin kalkmasını diliyoruz", http://www.tgc.org.tr/duyuru.asp?did=600, 04.09.2013.

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (2013b), "Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yönetim Kurulu bir açıklama yaptı: Medyadaki işten çıkarmaları kınıyoruz". http://www.tgc.org.tr/duyuru.asp?did=589, 19.08.2013

T24 (2013b), "Kuzey Irak gazı 26 yıllığına yükselen grup Siyahkalem'e verildi", http://t24.com.tr/haber/kuzey-irak-gazi-26-yilligina-yukselen-grup-siyahkalem-verildi/239513, 14.09.213.

T24 (2013a), "Uludere yazısı Başbakana hakaret sayıldı", http://t24.com.tr/haber/altana-erdogana-hakaretten-mahkumiyet/234639, 18.07.2013.

T24 (2012), "Hilal Kaplan: Genel yayın yönetmenlerinin, Başbakanın karşısında el pençe divan durduklarını gördüm", T24, http://t24.com.tr/haber/hilal-kaplan-genel-yayin-yonetmenlerinin-basbakanin-karsisinda-el-pence-divan-durduklarini-gordum/218101, 23.11.2012.

Topuz, Hıfzı (2003), *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi* [Turkish press history from Mahmut II to conglomerates], İstanbul, Remzi Kitabevi.

Yazıcıoğlu, Onur (2013), "Medya Devrimi Gerçekleşti", Biamag, http://www.bianet.org/biamag/diger/148527-medya-devrimi-gerceklesti, 20.07.2013

Yurdakul, Mithat (2013), "Tamince'nin 'çılgın' projesi: Haliçport", Milliyet, http://ekonomi.milliyet.com.tr/tamince-nin-cilgin-projesi-halic/ekonomi/detay/1741332/default.htm 25.07.2013

DÜNDEN BUGÜNE TÜRKİYE'DE MEDYANIN EKONOMİ POLİTİĞİ

Mustafa Sönmez[1]

Her üretim tarzı gibi, kapitalizm de ancak ve ancak kendini yeniden üretebildiği ölçüde varlığını sürdürüyor. Ekonomik, politik ve kültürel düzeylerde yeniden üretim... Kapitalizmi, kendisinden önceki üretim tarzı olan feodalizmden ayıran şey, üretici işçinin "özgür"lüğüdür. Feodalizmde serfin feodale karşı açıktan, gözle görünen bir bağımlılığı söz konusu idi. Buna "ekonomi dışı zor" deniyordu. Kapitalizm, feodal karşısında serfi "özgürleştirdi". Kente gelen serf feodale bağımlı değildi. İşgücü üstünde açıktan zor yoktu. Ama işgücü satmadıkça da hayatını idame ettiremezdi. Kapitalizm, onu işgücünü satmaya mecbur bırakmıştı; bu açıktan değil, şimdi ekonomiye içkin (mündemiç) bir zordu. Kentteki kapitalist o işgücünü ücret karşılığı alabilir, onu kullanarak değer ve artı değer üretebilir, dolayısıyla sermaye birikimini sürdürebilirdi. İşgücünün metalaşması ve bunun üstünden birikimin ilerlemesinin meşruiyetini sağlayacak kurumlardan biri feodalizmden mirastı: Din. Hıristiyanlıkta kilise, feodalizmin egemeni olarak kapitalizmde güç kaybetse de şimdi yeni işlevi, emek ile sermaye arasındaki "ekonomiye içkin zor"u sömürüye meşruiyet kazandırmak, bunu "olağan" göstermekti. İşçi, yeni kaderini kabullenmeli, Tanrı'ya bir işi olduğu için şükretmeli ve kendisine işveren patronuna da şükran duymalıydı.

Eğitim, okul, kapitalizme meşruiyetin ve rıza almanın bir diğer kurumuydu. Burada aday işçilere hem yeni düzenin görenekleri öğretilecek hem de beceri kazandırılacaktı. Okuma-yazma, pozitif bilimlerle ilgili dersler alma, kapitalist üretimin işbölümünde alınacak rollere göre beceri edinmeyi okul sağlayacaktı.

Din ve eğitime bir üçüncü kurum eşlik edecekti; medya. Primitif haliyle, yazılı medya, 'para-meta-para' zincirinde iletişimi sağlayan ve çemberin tamamlanması için gerekli pazar, finansman, hammadde ve işgücü tedariki ile ilgili bilgilerden kapitalistleri enforme eden bir rol üstleniyordu. Ama aynı zamanda, kapitalistlerin ortak yönetim organı olarak işlev görecek siyasi kurumların bir tür inşaat iskelesi olacaktı gazeteler, dergiler. İki işlevi birden üstlenenler de

1 Gazeteci-Yayıncı-Bağımsız Araştırmacı.

olacaktı, hem de "bağımsız medya" görüntüsüyle. Bir yandan ticari bilgiler, haberler veren, bir yandan kapitalist devleti bir tür "sınıflar üstü" örgüt olarak gösterme ve buna itaat için kitleleri yönlendirmede artık medya da üçüncü önemli bir aktör olarak ideolojik kurumlar içinde yerini alacaktı.

Kapitalizm geliştikçe, din-eğitim-medya üçlüsünden birincisi işlevini yitirmemekle beraber, diğerlerinin hızına ulaşamadı. Eğitim, hızlanan sermaye birikimi, ulusal pazarlardan uluslararası pazarlara yayılan genişletilmiş yeniden üretimin, ayrıntılı işbölümünün gereği daha da kurumlaştı; hem bilgi-beceri kazandırma işlevi hem de potansiyel ücretlilere düzene saygı ve biatı öğretme işlevinde yetkinleşti. Aynı şekilde medya, matbaa, ulaşım, haberleşme teknolojisindeki gelişmelerle birlikte hızla gelişti; üretilen malların pazarlanması için elzem olan reklam ve onun medya üstünden tüketicilere ulaştırılması ihtiyacının yarattığı gelir kaynağı olma imkânı da medyaya güç ve etkinlik kazandırdı. Dahası, kapitalist devleti kullanmada hâkim sınıf fraksiyonları, onlar adına hareket eden siyasi partiler arasındaki yarış, ayrıca medyaya ihtiyacı, medya için harcamaları katladı.

18. yüzyıldan 21. yüzyıla kapitalizm, değişik aşamalardan geçti. Rekabetçi özelliği zaman içinde oligopolistik, monopolistik (tekelci) yöne evrildi. Ulusal pazarlardan dünya pazarlarına doğru taştı ve bir ilişki olarak kapitalizm dünyaya yayıldı, derken küreselleşti; yeni işbölümlerine gitti. Sanayiyi mesela Asya'ya, Latin Amerika'ya, Orta ve Doğu Avrupa'ya transfer ederken merkezlerinde katma değeri daha yüksek hizmet sektörlerini, sanayinin katma değeri yüksek aşamalarını tuttu. Ama özü hiç değişmedi; Kâr ve sermaye birikimi... Bunun için her şeyi (suyu, havayı bile) metalaştırma, dünya nüfusundan ihtiyacı kadar olanını işçileştirme (proleterleştirme) ve azami kârı birikimi sağlamak için ayrıntılı işbölümü... Hem işyerinde hem dünyada ayrıntılı işbölümü...

Bu devasa büyümeye, yayılmaya, ideolojik yeniden üretim için din, eğitim, medya yine hizmet etti ve bu gelişime uygun değişimleri onlar da geçirdiler. Örneğin medyada, yazılı olanına elektronik olanı katıldı. Bilişimin, iletişimin bütün gelişmeleri anında medyaya da aktarıldı. Hâkim dil İngilizcede medya ürünleri dünya pazarları için üretilir ve satılır oldu.

Bir meta olarak medya ürünleri, üreticisi kapitalistlere hem kâr ve birikim hem de "ekonomi dışı" faydalar sağlamaya başladılar. Çünkü medya bir ekonomik sektör olma yolunda ilerlerken hatta endüstrileşirken, ideolojik yeniden üretime katkısı nedeniyle sahibine ya da onu kontrolüne alana "ekonomi dışı bir yarar", bir nüfuz sağlıyordu ki, bu herhangi bir metanın üretiminin getirisinin üstünde bir getiriydi. Hatta sırf bu getiri için, medyanın üretiminden ortalama kârı sağlamaktan feragat edilebilir, zarara bile katlanılabilirdi.

Ekonomik saikle, yani kâr ve sermaye birikimi için üretimin söz konusu olduğu medya-kültür ürünleri üretimi, toplumların aynı zamanda politik ve ideolojik yeniden üretim süreçlerine hizmet ettikleri için, diğer ekonomik

alt-sektörlerden farklı bir özelliğe de sahiptir. Dolayısıyla, geniş anlamda medya-kültür endüstrilerinin üretim süreçlerini, sadece ekonomik kategorilerle, kâr-zarar, arz-talep yasaları ile anlamaya çalışmak, girişimcilerin davranışlarını sadece ekonomik saiklerle anlamaya çaba göstermek çoğu kez yetersiz kalmaktadır; bu tür analizlere politik ve ideolojik kategorileri dahil etmek, daha verimli analizleri, sürecin neden-sonuç ilişkilerini anlamaya yardımcı olabilir. Başka bir ifade ile medyada yeniden üretim, iç içe iki daireyi içermektedir. İç daire, ekonomik yeniden üretime denk düşerken, onu sarmalayan ikinci daire politik-ideolojik yeniden üretimin sahasıdır. İç dairede "endüstri"nin yeniden üretim koşulları, sektörün emek-sermaye, sermaye içi ilişki ve çatışmaları analiz konusu iken, dış düzlemde toplumsal formasyonun politik ve ideolojik yeniden üretiminde medyanın rolü, ekonomik öğelerden bağımsızlaşarak varlık göstermekte ve analiz konusu olmaktadır.

Medyanın artan gücü, devletin yasama-yürütme-yargı erklerinden birine benzetilerek ona "dördüncü güç" payesinin verilmesine neden oldu. Dördüncü güç medya, toplum adına devleti "denetleyici" bir organ olabilirdi. Bu bazı ülkelerde, bazı konjonktürlerde geçerli bir argüman olsa da zamanla pek öyle olamadı. Medya gücünü ele geçirmek için hâkim sınıf fraksiyonları ve onları temsil etmeye aday siyasiler arasında bir yarış başladı. Medyanın yarattığı nüfuzdan para kazanmak peşindeki medya sermayedarları da, medyayı "dördüncü güç", toplum adına denetleyici olma özelliğinden vazgeçerek onu paraya tahvil etmenin peşine düştüler.

Medya alanını, ortamını böylesine rezil bir çekişmenin olabildiği kadar dışında tutmak, demokrasisi daha gelişmiş, yurttaşı daha örgütlü ve kendini korumayı bilen toplumlarda elbette kolay olmadı. Buna hem medyanın örgütlü çalışanları hem de örgütlü izleyici-okuyucu kitleler reaksiyon gösterdiler. Yasalarla kazanılmış haklar, keyfiyeti, istismarı belli ölçülerde dizginledi ve böyle de devam ediyor.

Buna karşılık demokrasisi gelişmemiş, yurttaşlık bilincinin zayıf, otoriter devlet biçiminin hâkim olduğu ülkelerde ve konjonktürlerde medya üstünden nüfuz savaşları daha kolay yapıldı ve medya üstünden de hâkimiyet kazanarak güç dengeleri korunmaya, dahası güçlendirilmeye çalışıldı. Buna hem medyanın içinden aktörlerin hem de okuyucu-izleyicinin bir direnci zayıf kaldıkça medya üstünden fil tepişmeleri daha tahripkâr oldu, olmaya devam ediyor.

Türkiye'de...

Türkiye de medya üstünden hâkim sınıf fraksiyonlarının, onların politik temsilcilerinin hâkimiyet kavgalarının kıyasıya yaşandığı bir ülke. En azından 1980 sonrasının Türkiyesi için bunu daha rahat söylemek mümkün. 1980'lerden 2010'lara Türkiye'de medya hem ekonomik bir sektör olarak önemli büyüme,

niceliksel ve niteliksel değişim geçirdi, hem de politik mücadeledeki rolü ve üstüne sürdürülen mücadeleler açısından çok öne çıktı.

Geniş anlamda medya ürünlerinin Türkiye'de ticarileşmesi, metalaşması; küçük ölçekli birimlerden endüstriyel boyutlarda üretilir ve satılır olması, giderek reklam gelirleri ile büyümesi, daha çok, son yarım yüzyılımıza ait bir olgu. Medya-kültürün ticarileşmesi ve endüstrileşmesi 1980 sonrası çok hızlandı.

İçinde süreli yazılı basın ürünlerinin (gazete-dergi), süresiz yazılı basın ürünlerinin (kitap, ansiklopedi vb.) yanı sıra, TV-radyo yayınlarının, sinema, müzik ürünlerinin, giderek internet yayıncılığının, GSM şebekelerinin yer aldığı sektör, son dönemlerde eğlence, futbol endüstrisi ile de etkileşim içinde ve sektörün aktörü firmalar, bu dalların birkaçında, hatta tümünde yatay-dikey bütünleşmelere gitmiş durumdalar.

Birçok ülkede olduğu gibi, medyanın Türkiye'de varlık nedeni, öncelikle politik ve ekonomik yeniden üretime katkısı ile başlamış, ancak kapitalist gelişme ile bu düzleme, içeriden ekonomik, endüstriyel bir alan daha eklenmiştir. Türkiye özelinde bu medyanın endüstriyel alanının varlık bulması, daha çok, son 50 yılın ürünüdür; ama daha çok da Türkiye ekonomisinin küresel yapılanmaya entegre olduğu 1980, özellikle de 1990 sonrasına ait bir süreçtir.

Türkiye'nin geleneksel kitap basımı ile başlayan yazılı medya süreci, 19'ncu yüzyılda gazete yayını ile sürdü. Devlet yönetiminde 1831'de çıkarılan ilk gazete Takvim-i Vekayi, 250 adet basılmaktaydı. Sadece devlet büyüklerine, bilim adamlarına, yüksek rütbeli memurlara, taşradaki yöneticilere ve elçiliklere gönderilmekteydi. Takvim-i Vekayi'den sonra 1840'ta çıkan Ceride-i Havadis ve 1860'ta çıkan Tercüman-ı Ahval'de baskı sayısı birkaç bin adetle sınırlıydı.

Siyasi yapılanmalar, çoğunlukla gazete-dergi etrafında örgütleniyordu. İktidar-muhalefet çekişmesi, bunun için gerçekleştirilen örgütlenmelere bir tür inşaat iskelesi görevi gören gazete ve dergiler, çoğunlukla İstanbul'da hazırlanıyor, basılıyor ve dağıtılıyordu. Sınırlı sayıda da olsa, Batı kapitalizmi ile bütünleşmeye başlayan Osmanlı ekonomisine yine başkentlik eden İstanbul'da emtia ve para piyasaları ile ilgili bilgi veren bültenler, kataloglar ilk medya ürünleri arasında sayılabilir.

İlk radyo yayını Cumhuriyetin kurucularının eseri olan İş Bankası iştiraki olarak 1928'de İstanbul'da başlatıldı ama kısa sürede devlet kuruluşu PTT'ye devredildi ve Başkent Ankara'ya alındı.

Elektronik yayıncılığın devlet tekelinde kalacağı 1990'lara kadar yazılı basın kulvarında gelişip büyüyen basın işletmeleri, 30 yıl gibi kısa bir sürede, 1950'lerden 1980'lere küçük aile işletmelerinden medya endüstrisi ölçeğine doğru büyüdü. Tipo baskı teknolojisinden ofset baskıya geçiş, ulaştırma-haberleşme yatırımlarındaki hızlanma, iç tüketimdeki artış bu büyümeyi hazırlayan başlıca etkenlerdi.

1970'lerin sonlarına doğru basın sanayine, sektör dışından sanayiciler, girişimciler girdi (Aydın Doğan örneği). Böylece, basın ile basın dışı işletmelerin aynı holding çatısı altında sinerji arayışında oldukları bir döneme geçildi. Bu eğilim, politik ve ideolojik eğilimlerle beslenerek 1980'li yıllarda da sürdü. Basından ilk birikimlerini sağlayanlar basın dışı sektörlere de yatırımlar yaparken, basın dışından gelen girişimciler, yeni basın yatırımlarına eğilim gösterdi.

1990 öncesinde elektronik medya –radyo, televizyon– devlet tekelinde olduğu için iktidar partilerinin hâkimiyetindelerdi ve muhalefet hep bundan şikâyetçiydi. Keza Cumhuriyetin kuruluşu ile doğan Anadolu Ajansı da iktidarın kontrolündeki tek resmî haber ajansıydı.

1980 öncesinin basını, 24 Ocak/12 Eylül müdahaleleri ile başlayan yeni dönemin basınından belli ölçülerde farklıydı denebilir. Bir kere, basın, sonraki dönemde olduğu kadar endüstrileşmemişti, sektöre girişler çok zorlaşmamıştı. Basın sahipliği sektörden henüz kopmamıştı, gazete patronları, aynı zamanda gazete başyazarlığı bile yapıyorlardı. Kapitalizm emekliyor, reklam harcamaları öncelikle kamu tekelindeki radyoya, sonra televizyona, onun ardından özel sektördeki gazete-dergilere akıyordu. Medya çalışanları sendikalıydı ve ayrıntılı bir işbölümü, dolayısıyla çok katlı bir hiyerarşiden de henüz söz edilemezdi. Gazete-dergiler ile siyasi partiler arasında organik denecek bir ilişki henüz söz konusu değildi. Politik yapıda merkez sağ ile merkez sol birbirine yakın güce sahipti ve 1960 Anayasasının görece demokratik kurumları işliyor, demokratik örgütlenmeler ile toplum kendisini görece daha rahat ifade edebiliyordu. Basın da bu politik iklime uygun bir şekil alıyor, merkez sağ ile merkez solun birbirine yakın temsil edildiği bir medya dengesi gözlemleniyordu.

1980: Kırılma

1980, Türkiye toplumu için bir kilometre taşı sayılır. Politik ve ekonomik yapıdaki değişime yol açan rüzgârlar, kültürel düzemli, dolayısıyla medya alanını da etkisi altına aldı. Medya da bu tarihten itibaren hem bir ekonomik sektör olarak hem de yeni dönemin toplumsal formasyonunun yeniden üretiminde daha etkin bir aktör olarak değişimler, dönüşümler yaşadı.

1980 öncesinin iç pazara dönük sermaye birikimi sürecinin tıkanmaya uğraması ile çıkış, dünya kapitalizmi ile daha çok bütünleşip verilen işbölümünü ifa ederek birikimi sürdürmekti. Bu, önceki döneme ait tüm sınıfsal dengeler, yönetim biçimlerinde de değişim gerektiriyordu. Yeni yöneliş, dış pazarlara, dış rekabete açılmayı, dışarıdan sermaye girişi, mal girişine açık olmayı; bunun için de bazı sektörleri tasfiye edip avantajlı olanlarda uzmanlaşmayı öneriyordu. Tarımsal sanayiler, emek-yoğun alanlar, turizm gibi sektörlerde yoğunlaşma, bunların üretimi mal ve sermaye ihracından döviz tedariki tavsiye ediliyordu. Bu da emek gücünü ucuzlatma, maliyetini düşürme demekti. Bu ise sendikal yapıların çözülmesi, toplumu genelde örgütsüzleştirme, bu dönüşüme ayak bağı olabile-

cek unsurları etkisizleştirmeyi gerektiriyordu. Bu dönüşüm, siyaseten 12 Eylül Askerî Darbesi'ni zorunlu kılan etmenlerden biriydi. Ekonomik dönüme ilişkin eylem planı ise 24 Ocak 1980 kararları ile alındı.

Bu dönüşümü topluma onaylatma, rıza alma ve meşrulaştırmada medyaya önemli işler düşecekti. 12 Eyül 1980 Askerî Darbesi, bu dönüşüme yardımcı olmakta direnecek gazeteleri kapatmakla işe başlarken, diğerlerini de kontrolü altına alıyor ve tam da askerî diktatörlüklere özgü sansür mekanizmaları dayatıyordu. Sansürün olduğu yerde otosansürün kaçınılmaz olarak işlediği gerçeği, bu zaman diliminde de gözlemlenecekti. Birçok gazete yönetimi ve köşe yazarları, askerî yönetime uyumda zorlanmazken, bazıları da bir an önce askerlerin işlerini tamamlayıp gitmelerini, parlamenter sisteme yeniden dönmeyi sağlama adına yönetimle uyumu seçiyordu. Böylece askerî rejim döneminde kamu iletişim araçları radyo ve televizyon tamamen cuntanın kontrolünde işlerken gazete ve dergiler de askerî rejimin icraatlarının kamuoyunca tasvibi, meşrulaştırılması, hazırlanmakta olan ve 1982 Kasımında oyalanacak yeni anayasaya "evet" oyu verilmesi için kamuoyu oluşturma görevlerini yerine getiriyorlardı.

Bu geçiş sürecinin "sivil aktörü" Turgut Özal, dönüşüm programına askerî cunta öncesi başbakan müsteşarı, üst düzey bürokrat olarak adımını atarken askerî rejim hükümetinde başbakan yardımcılığı görevi alacak, daha sonra da ANAP'ı kurarak seçimlerden zaferle çıkacak, 8 yıllık bir iktidar döneminin başında olacaktı. Turgut Özal, kitlelerin yeni politik ve ekonomik değişime ayak uydurmaları ve rızalarını sağlamada medyadan yararlanmayı ön plana alacaktı. Bu yaklaşımı medyadan, yani gazete ve dergilerden de karşılık bulacaktı. Çünkü başlatılan ekonomik dönüşüm programı medyanın endüstrileşmesinde yeni imkânlar, fırsatlar yaratmıştı. IMF desteği ile tıkanmış, küçülmeye başlamış ekonomiye yeniden çarkları döndürme imkânının gelmesi, basın için iyi haberdi. Yeniden büyüme, yeniden tüketim ve bunun için reklam harcamalarının artması demekti. Ekonomik liberalleşme, ithalatın gevşemesi, ithal ürünlerin reklamı için harcama demekti. Faizlerin devlet kontrolünden çıkarılıp bankaların kısmi rekabetine açılması bankacılık reklamlarının artması demekti. Devlet tekelindeki radyo ve televizyondan arta kalan reklamları toplama için basında yarış hızlandı.

Büyümeye başlayan sektöre yeni girişler oldu. Hürriyet ve Günaydın gruplarını ellerinde tutan ve pazarın önemli bir kısmını paylaşan Simavi kardeşlere rakip olarak İzmir'de yerel bir güç olarak kabına sığmayan Dinç Bilgin yeni kurduğu Sabah ile sektöre girerken, yurtdışı müteahhitlikten kazandığı paralarla Kozanoğlu-Çavuşoğlu Grubu da Güneş ile sektöre giriş yaptı. Böylece, ilk birikimini medyadan sağlayıp medyadan geliştirenlere yeni rakipler çıkmıştı; Milliyet'i satın alan Aydın Doğan'a sektör dışından girişle K-Ç Grubu ekleniyordu. Bunu, yakında diğerleri izleyecekti.

1990'a gelinceye kadar basında bir dizi el değiştirme süreci yaşandı. 1980'lerin başlarında, basına inşaat sektöründen birikimi ile girerek Güneş (Güçlü)

gazete grubunu kuran Kozanoğlu-Çavuşoğlu ortaklığı, basında her anlamda bir hareketlenme yarattıktan sonra, mali sektördeki işlerinin kötüye gitmesi ile müteahhit M. Ali Yılmaz'a satıldı. 1989'da, Simavi kardeşlerden Haldun Simavi, Günaydın Grubu'nu Kıbrıslı işadamı Asil Nadir'e sattı. Dönemin başbakanı ve ardından Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal'ın, diğer medya patronlarım yola getirmek üzere destek verdiği Asil Nadir, Günaydın'ın ardından, aynı yıl, Güneş gazetesi ile en büyük dergi grubu olan Gelişim'i de satın alarak sektörün en büyüğü durumuna geldi. Ancak, kurulmak istenen bu hâkimiyete, diğer patronlar Aydın Doğan ile Dinç Bilgin ortak cephede buluşarak karşı koymayı denediler. Sonuçta, bir-iki yıl içinde İngiltere'deki işleri bozulan Nadir'in bu yatırımları 1990 ve 1991'de "erimeye, zayıflamaya" başladı, zaman içinde de bu grup piyasadan silindi.

Sektörün diğer büyüğü Erol Simavi, Hürriyet Grubu'nu önce bankacı Erol Aksoy'a sattı. Ancak bankacı Aksoy da sektörde uzun süre kalmadı ve Hürriyet'i, 1970 sonlarında Milliyet'i satın alarak medyaya girmiş olan Aydın Doğan'a sattı. Böylece bir milat olan 1990 elektronik yayıncılığa geçiş öncesi yazılı basında iki büyük grup kalmıştı: Doğan Grubu ve Sabah Grubu.

12 Eylül ve onun devamı niteliğindeki ANAP iktidarı döneminde basın, siyasi otorite ile işbirliğini reddetmeyen ama karşılığını da talep eden bir aktöre dönüştü. Bunu rahatlıkla ve savunarak yapan Sabah Grubu'ndan geri kalmamak için meslek etiğini önemsemeden diğerleri de kervana katıldılar. T. Özal, bu zaafı değerlendirerek dibe doğru yarışı kızıştırdıkça basın da süflileşti ve zaviye kaybetti. Endüstrileşen basında, işbölümü ayrıntılılaştı, hiyerarşik basamaklar arttı, beraberinde patron vekili bir basın aristokrasisi de türedi. Hızla sendikasızlaştırılan sektörde medya sahibinin editöryale hâkimiyeti iyice pekişti.

1990'lar: Basından Medyaya...

1990'lı yıllar, 1980'lerde sürdürülen neoliberal dönüşümün devamı niteliğinde adımların atıldığı, ancak hem ekonomik hem de siyasi yönden epey sancılı bir dönemidir Türkiye'nin. Bu tarihe kadar "basın" tanımına daha çok uyan süreç, 1990 başlarından itibaren içine özele açılmış radyo ve TV'leri katarak "medya"ya dönüşmeye başladı. Böylece yazılı medya ile elektronik medyanın bütünleştiği, yanı sıra medya dışından sermayenin sektöre, medya sahiplerinin de medya dışı yatırımlara yöneldiği bir döneme giriştir 1990'lar...

1980 sonrasının dışa açılma politikalarıyla dış ticaret, yabancı sermaye rejimi, döviz kuru rejimi libere olan Türkiye'de, daha çok, dış kaynak girişine dayanan bir büyüme patikasına geçildi. Bu süreç, kırdan kente göçte artış, büyük kentlerin oluşumu, bu arada İstanbul'un bir megakente dönüşümü demekti.

Medya endüstrisi sürecinden, içinde medya endüstrisini de barındıran sermaye komplekslerinin, holding kuruluşlarının ortaya çıktığı bu yeni platformda, medya-kültür sektöründe niceliksel ve niteliksel değişimler de beraberinde

geldi. Böylece 2000'lere gelindiğinde, yazılı basından görsele, internetten kitap ve müzik endüstrisine uzanan halkaları bünyesinde taşıyan; faaliyetini, yatırımlarını yurtiçinden yurtdışına da taşıyan büyük medya holdingleri, yapıya egemen oldu.

Bu yapıyı biraz somutlaştırmak için, medya alanının yarısını kontrol eden Doğan Yayın Holding'in (DYH) 2008 sonu istihdam profili örnek verilebilir. 2008 sonunda Doğan Yayın Holding'de 8 bine yakın yurtiçi çalışana karşılık 5 bine yakın da yurtdışı personel çalışıyordu. Sekiz bine yaklaşan yurtiçi çalışanların yüzde 28'i yazılı ve görselde, yayın bölümünde istihdam edilirken yüzde 18'i satış ve pazarlama kısmındaydı.

Bu büyük medya holdinginin yurtiçi çalışanlarının yüzde 33'ü kadınlardan oluşuyordu. Grubun yurtiçi çalışanlarının yüzde 48'i üniversite mezunuydu, yüzde 55'i de 22-33 yaş diliminde yer alan genç çalışanlardan oluşuyordu.

Kamu tekelinden çıkarılan elektronik yayıncılığın gelişimi, TV dizileri yapımcılığını, bu da öteden beri merkezi İstanbul olan sinema endüstrisi ile iç içeliği getirdi. Bunların yanında süresiz yazılı medyanın asli ürünleri olan kitap ve ansiklopedi yayımcılığı da kompleksin bir parçası haline geldi ve kitapçılık da endüstrileşerek bütüne eklemlendi. Buna –henüz gevşek biçimde olsa da– yine merkezi İstanbul olan, müzik ve futbol endüstrileri eşlik ederken, daha çok da 2000 sonrası yıllarda dijital yayıncılık, internet, GSM şebekeleri bu alana yeni bir boyut kattı ve üretim süreçlerinde önemli değişimler yaşatmaya başlattı.

1990 sonrası TV-radyo yayıncılığında devlet tekelinin kaldırılması, yazılı basında uzmanlaşmış gruplara elektronikle bütünleşme fırsatı sunarken, elektronik basınla medyaya giriş yapanlar da bünyelerinde yazılı basma yer vermeye başladılar. İlk TV yayıncılığını Almanya'da kurduğu bir şirketle hukuki yolları zorlayarak, korsan yayın gerçekleştiren Uzan Grubu oldu. Turgut Özal'ın oğlu Ahmet Özal ile Cem Uzan, ilk özel TV yayınını TRT tekeline rağmen yurtdışından Özal'ın desteği ile başlattılar. Uzan ailesi, bu ilk özel korsan kanalı Özal'ın tepe tepe kullanımına açtı. TV yayıncılığını Star gazetesinin çıkışı tamamladı. Devamında, İmar Bankası üstünden grubun yasadışı birikim sürecinde medyayı açık seçik silah olarak kullanan Uzan Grubu, tehdit-şantaj aleti olarak kullandığı medyanın yanma Genç Parti'yi ekleyerek gücünü pekiştirmek istedi. Sonunda, dinsizin hakkından imansız geldi. AKP, iktidarının ilk dönemlerinde Uzan'ı kuşattı ve hile-hurdası ortaya çıkarılarak bütün şirketlerine, medyasına el konuldu, aile soluğu yurtdışmda aldı.

TV yayıncılığı ile medyaya giriş yapan Türkiye'nin en eski girişimci-sanayici gruplarından Çukurova (M. Emin Karamehmet), Erol Aksoy'dan satın aldığı Show TV'ye yeni kanallar ve Digitürk isimli platformu ekledi, yazılı basın eksiğini de Akşam gazetesi ile tamamladı. Böylece, yazılı basma sahip olanın TV yayıncılığını bünyesine eklemesi ve/veya TV yayıncılığı yapanların bünyelerine yazılı basını, gazete ve dergi yayınını eklemesi bir model haline geldi.

1980'li ve 1990'lı yıllarda İstanbul medya endüstrisinin niceliksel büyümesi, yeni matbaa teknolojileri, ölçek büyütme, ofis mekânlarını genişletme ihtiyacı demekti. Bu ihtiyaç, mekân değişimini de beraberinde getirdi. 1984'te Büyükşehir Belediye Başkanı olan Bedrettin Dalan'ın tarihi yarımadayı sanayisizleştirme hedefi içinde o güne kadar bu bölgede, Cağaloğlu'da faaliyet gösteren medya kuruluşlarını, irili-ufaklı matbaa kuruluşlarını İstanbul'un yeni gelişme bölgelerine taşımak, bunu özendirmek için de ucuz fiyatla kamusal arazi tahsisleri yapmak vardı. Bu çerçevede Cağaloğlu'daki endüstri, birkaç yıl içinde İkinci Boğaz Köprüsü'nün çevre yollarının etrafındaki Bağcılar, İkitelli, Mahmutbey gibi yeni semtlerdeki arsalara inşa edilen plazalara taşınmaya başladı; matbaalar yine bu coğrafi bölgede kurulan sanayi sitelerine taşındı. Bu, İmedya endüstrisi için yeni bir kilometre taşı oldu. 1990'lardan itibaren gerçekleştirilen TV yayıncılık faaliyetleri de bu yeni plazalar içinde icra edildi.

1990'larda, 12 Eylül ürünü ANAP, 8 yıllık iktidardan sonra erimeye yüz tuttu. Merkez sağı temsilen Demirel'in mimarı olduğu DYP, 1990'larda kurulan koalisyon hükümetlerinin baş aktörü oldu denebilir. Koalisyonlar kâh merkez solun bir kanadı olan CHP (SHP) ile, kâh yükseliş halindeki politik İslamın partisi Erbakan'ın lideri olduğu Refah Partisi ile yapıldı.

Politik İslamın ve Kürt siyasetinin merkez siyaset üstünde basınç yarattığı 1990'larda, koalisyon hükümetleri, güçlenen medyanın artan ölçüde desteğine ihtiyaç duyuyorlar, bu destek talebinin karşılığında ise medya sahipleri iktidardan kayırmacılık talep ediyorlar ve alıyorlardı. Kamu maliyesinde büyük açıkların verildiği ve açıkları borçlanmalarla karşılamaya çalışırken yüksek faizlere katlanmak durumunda kalan kamu kesimi, ekonominin ana sorun alanı durumuna gelmişti. Eş-dost kapitalizminin, nepotizmin tırmandığı bu yıllarda, özellikle özelleştirilen kamu bankalarını ele geçirme, bunların kredilerini usulsüzce kendi holding şirketlerine kullandırıp (avami tabirle hortumlayıp) sonra bankayı Hazine'nin kucağına bırakan iş adamı profili, bu kurgunun bir parçası olarak bir medya kuruluşu (tercihan TV kanalı) alarak medya silahı ile donanmayı da ihmal etmiyordu. İki büyük medya grubundan Doğan, İş Bankası iştiraki Dışbank'ın sahibi olarak, Sabah ise özelleştirmeden Etibank'ı alarak bu kervana katılmıştı.

En mafyatik yapılanma ise Uzan Grubu'nunkiydi. Sahibi olduğu İmar Bankası'na paralel bir muhasebe sistemi kuran bu aile, sahibi olduğu Star TV ve Star gazeteyi, hem iktidara hem rakiplerine karşı bir silah olarak kullanmada çok cüretkârdı ve bu sistemi, ancak 2003 yılında polis operasyonlarıyla çökertilecek, aile de selameti yurtdışına kaçışta bulacaktı.

1990'larda, yükselen politik İslama karşı gerçekleştirilen 28 Şubat 1997 postmodern darbede, ana akım medya önemli bir rol üstelenecek ve bu özgün darbeye kitle desteği sağlamada, iktidar blokuna önemli servisler verecek ama karşılığını da iktidarlardan ekonomik getiri olarak almayı bilecekti.

2001 Krizi ve Medyada Dönüşüm

Türkiye, 1990'lardan 2000'e geçerken ağır bir ekonomik kriz yaşadı ve bununla hem siyaset hem medya düzeni önemli bir değişim geçirdi. 1990'lar boyunca yaşadığı kamu maliyesi kamburuna ek olarak cari açık kamburu yaşayan Türkiye ekonomisi, 2000 sonlarında ağır bir bunalım yaşadı. Krize girişte 2000'de başlatılan IMF reçetesi önemli bir vebal taşıyordu. Döviz kurunu çıpa yaparak enflasyonu dizginleme, böylece istikrar sağlayıp dış kaynak girişini özendirmeye dayalı beklenti, çalışmadı ve çıpa tarayınca gemi de dalgalara kapıldı. Kamu maliyesi açıkları ve bankacılık sistemi, ekonominin en kırılgan yanlarıydı. 2000'de ucuz dövizle patlayan ithalat yüksek cari açığa yol açınca, yabancı sermaye çıkışı da hızlandı. Yabancı sermayenin çıkışı ve doların yüksek değer kazanımı ile sert bir çöküş yaşayan ekonomide 2001 küçülmesi yüzde 6'yı buldu. Bu Türkiye tarihinin en derin kriziydi. Krizle beraber, birçok sektör gibi medya da bir yeniden yapılanma yaşadı. Bülent Ecevit başbakanlığındaki merkez sağ ve merkez sol koalisyonunu derinden sarsan kriz, ancak ABD'den getirtilen ve başbakan yardımcılığına atanan Kemal Derviş'in IMF ile uyguladığı ağır bir istikrar programı ile istikrarı yakalayabilecek ancak topluma çok ağır yoksullaşma ve işsizlik bedelleri ödetecekti.

Krizle beraber, medya sektörü de "yeniden yapılandı". Sektör önemli bir ayıklama yaşarken ayakta kalanlar süreçten güçlenerek çıktı. Finans ayağı da olan bir dizi medya patronu, bankası krizde yara alanlar ve dolayısıyla Tasarruf Mevduatını Koruma Fonu'na devrolanların medya etkinlikleri ya tasfiye oldu ya da zayıfladı. Öte yandan krizde daralan iç piyasayla birlikte reklam harcamaları büyük bir düşüş gösterince sektör de küçüldü ve küçülmeyle büyük bir tensikata ve ücretleri düşürme uygulamasına gidildi.

Dinç Bilgin'in Etibank'ına el konmasıyla Sabah gazetesi, ATV ve dergi grubu bitkisel hayata girdi. Erol Aksoy'un İktisat Bankası Fon'a geçince Cine 5; Kamuran Çörtük ve Süzer'in bankalarına el konunca da BRT ve Kent TV; Ceylanların Bank Kapital'ine el konunca da CTV sektör dışı kaldı. İhlas Finans'a el konulması da Türkiye Grubu'nda sarsıntılar yarattı. Krizde önemli bir sarsıntı geçiren Karamehmet Grubu ise akbabalara yem olmamak için medyasını daha da güçlendirmekte çıkışı buldu.

Sayıları 80'e ulaşan bankaların reklam harcamalarıyla yapay bir büyüme gösteren medya, bankacılığın Kasım 2000 ve Şubat 2001 şoklarıyla çökmesi, küçülmesiyle birebir çöküntüye uğradı.

Reklam harcamaları finanstan başlayarak, iç talebin daralmasından etkilenen tüm sektörlerde bıçak gibi kesildi. Medya, bu gelir azalmasına anında tensikatlarla tepki verdi ve peyderpey 5 bin medya çalışanını sokağa bıraktı.

Medyanın daha büyük çöküşler yaşamaması, medyanın biraz da patronlarınca "silah" olarak kullanılmasından, dolayısıyla katlanılabilir bir zararla da yaşamını sürdürmesine izin verilmesindendi.

Yoksa medya diğer sektörlerle aynı işleyiş saiklerine sahip olsaydı, krizde bankacılık sektörünün uğradığı akıbetin aynısını yaşardı.

2001 krizi sonrasının medyasında yeni boyut, yeni sermayedar girişi ve var olanların güçlerini pekiştirecek yeni ittifaklara, cephelere gitmeleri şeklinde gerçekleşti. Madenci Turgay Ciner, sektörün yeni ismi olarak Sabah Grubu'nu bir türlü ele geçiremeyince Habertürk markası altında büyümeye koyuldu. Karamehmetler, Fon'a Pamukbank ve Yapı Kredi bankalarını kaptırdılar ve Turkcell üstünde uçuşan akbabalara direnme hırsıyla medya güçlerini takviyeyi seçtiler, yeni transferler, yeni TV kanalları ve yeni dağıtım örgütlenmesine önayak olarak medya dengelerine ağırlık koydular. Medyalı sermaye gruplarından Uzanlar ise "paralel iktidar" medyanın gücüne, siyasi gücü de ekleme ihtirasıyla Genç Parti'yi kurdu ve ellerindeki medya gücünü tepe tepe kullanarak 3 Kasım 2002 seçimlerinden, yüzde 10 barajını aşamasalar da yüzde 7,5 oyla çıktılar. Bu, dikkat çekici bir performans olarak kabul edilecekti.

Bu ataklara karşılık olarak Doğan Grubu, Dinç Bilgin'in en yakını ve "dava arkadaşı" Zafer Mutlu'nun Vatan gazetesini çıkarmasına yardımcı olacak, o da kendi cephesini o yönden takviye edecekti.

2001 krizi bir çöl fırtınasını andırıyordu. Birçok sektörde olduğu gibi, medya/finans dünyasında da fırtına öncesinin kum tepecikleri, fırtına sonrasında yeni tepeciklere yerini bırakmıştı. Şimdi taşlar yeniden dizilmiş, rakipler yeni şartların, yeni iklimin etkisinde hamlelere hazırlanıyorlardı.

2002 Kasımında yapılan genel seçimlerin sonuçları ise yeni bir Türkiye'ye geçişin ilk sinyallerini veriyordu. 2001 krizini deneyimleyen koalisyon hükümetinin ortakları seçim barajının altında kalarak seçmen tarafından bir anlamda cezalandırılıyorlardı. Cezalandırma, sessiz ve derinden yeniden yapılanmış politik İslamı tek başına iktidara taşıdı. Millî Görüş çizgisindeki Necmettin Erbakan'dan kopan Gül-Erdoğan ikilisi, neoliberal muhafazakâr Cemaat Fethullah Gülen ile ittifak kurarak AKP'yi inşa ediyor ve ilk seçimden iktidar olarak çıkıyorlardı. Bu, politik olarak yeni bir dönem demekti.

2002 Sonrası: AKP Rejimi ve Medya

3 Kasım 2002 genel seçimlerinin sonuçları, Türkiye'de hem siyasi, hem ekonomik yeni bir dönemin başlangıcı oldu. On küsur yıl sürecek bu yeni iktidar dönemi, yeni bir "rejim" inşa etme hedefine sahipti. Ekonomik olarak dünya kapitalizmi ile uyumlu, neoliberal, siyasi olarak da politik İslamın esasları üstüne kurulu yeni bir toplumsal doku... Bu hedeflere sahip rejimin inşasında medyaya elbette önemli bir rol verilecekti. Medya, rejimin inşasında, "yol temizliği"nde etkili bir rol üstlenmeli, icraatları meşrulaştırmalı, kitlelerden rıza almada etkin olmalıydı. Bu nedenle kamu iletişim kurumları olan TRT ve Anadolu Ajansı yeniden yapılandırılırken, yeni rejimin aktörlerinin organik medyaları tahkim edilmeli, dahası, "dışarıda" duran medya da bu inşaya ikna edilmeli, olmadı

mecbur tutulmalıydı. Bunlar, 2003'ten başlayarak, adım adım, temposu yavaş yavaş yükseltilerek yapılmaya çalışıldı.

Rejimi inşaya koyulan AKP kurucuları, Necmettin Erbakan'ın liderliğini yaptığı ve 28 Şubat postmodern darbesi ile geriletilen "Millî Görüş"ten ayrılan R.T. Erdoğan ile Abdullah Gül oldu. Bu ikilinin kurduğu AKP'ye, Erbakan ile aynı politik İslam görüşünde buluşamayan Fethullah Gülen, Cemaatiyle destek verdi. Küresel kapitalizmle uyumlu, ılımlı İslam formülüyle Ortadoğu'daki radikal İslam tehlikesine alternatif teşkil edecek bu yeni oluşuma, ABD de onay vermişti. AKP-Cemaat-ABD üçlüsünün 2002 seçimlerinin ardından başlayan uyumlu iktidarı, yaklaşık 10 yıl fazla sorun yaşamadan sürdü. Ekonomik olarak da, siyasi olarak da her şey bu 10 yıl süresince "yolunda" görünüyordu.

2001 krizi sonrası yaşadığı operasyonlarla Türkiye, yabancılar için bereketli bir toprak durumuna geldi. Zaten dünyadaki likidite bolluğu yeni adres arayışındaydı. Özelleştirme vitrinine konulan kamu varlıklarıyla, IMF testinden geçmiş ekonomisiyle iş yapılacak ideal ülkelerden biri gibi görünen Türkiye'de, üstelik tek parti iktidarının istikrarı vardı, ABD ve AB arkasında duruyordu. Beklenen oldu, hızla sermaye girişi gerçekleşti. 2003-2013 döneminde yıllık millî gelir pasta büyüklüğü 621 milyar dolara çıktı.

İç medyanın yanı sıra yabancı medyanın da "ekonomik mucize" olarak yansıttığı bu performansın arka yüzünde ise büyük bir döviz açığı, yani cari açık sorunu yatıyordu ve süreci "sürdürülebilir" olmaktan çıkarıyordu. 2003-2013 döneminde yıllık ortalaması 36 milyar doları bulan, yine yıllık ortalama millî gelire oranı yüzde 6'ya yaklaşan bir cari açık ile yaşama cambazlığı 2012 sonrası sürdürülebilir görünmüyordu.

Gelen yabancı kaynak, tamamen büyümeye, hatta döviz kazandırıcı büyümeye kanalize edilemedi. Bu sermayenin bir kısmı özelleştirmeler ve el değiştirmeler için gelmişti. Bu yabancı kaynak, üretime katkı yapmaktan çok, üretim tesislerinin, satışa çıkarılan bankaların tapusunu devraldı. Dış kaynağın bir kısmı ile Merkez Bankası döviz rezervini tahkim etti. Bu sayede TCMB, el parasıyla döviz kuruna ayar vermenin imkânlarını genişletti.

Yılda ortalama 40 milyar doları bulan dış kaynak girişi, daha çok inşaat odaklı yatırımlara, perakendecilik ve diğer hizmet sektörlerine yöneldi. Sanayinin ihracat yeteneği yeterince geliştirilmedi. Tersine iç pazara dönük üretim ve ithalat ön plana çıktı. Medya da bu iç pazar odaklı (inşaat yoğun) ve yılda yüzde 5'i bulan büyümenin yarattığı reklam harcamaları ile büyüyebildiği kadar büyüdü.

Ekonominin ve giderek siyasi koalisyonun 2012'den itibaren iç ve dış etkenlerle büyüme temposu düşmeye, hatta gerilemeye başladı. İktidar bloku içinde "oyunbozan" Erdoğan (RTE) oldu. İçeride iktidar ortağı Cemaat ile uyumu bozdu. Cemaatçiler, RTE ve çevresinin iktidar nimetlerini hep kendisine yonttuğundan, bölgede ateşle oynadığından, giderek tek adamlığa yürüdüğünden, bunu başarır-

sa kendilerini de bir kenara fırlatacağından endişe ettiler, şikâyetçi oldular. "Dış bileşen" olarak ABD, RTE-Davutoğlu ikilisinin Yeni Osmanlıcılık oyunlarından rahatsız oldu. Suriye'de vakitsiz ataklardan, giderek El Kaide destekçisi pozisyonlarından, Irak'ta Barzani'yi kışkırtıcı ve Irak'ın toprak bütünlüğünü bozucu petrol odaklı tavırlarından rahatsız oldu. Mısır'da Mursi'ye yaptıkları sakat rehberlikten rahatsız oldu. İsrail ve İran'a aynı yerden bakmadıklarını fark etti.

Çatlaklar bütün uzlaştırma, barıştırma çabalarına karşın büyüdü ve kılıçlar kınına sokulmamak üzere çekilince karşılıklı hamleler hızla geldi. 7 Şubat 2012 MİT çarpışmasının ardından, seçim konjonktürüne yaklaşılan 2013'te dershanelere saldırı ile atağa geçti RTE tarafı. Buna yanıt, "yolsuzluklar" salvosu ile geldi, hem de çok ağır geldi.

***

Bütün bu süreçte medya da, yeri geldiğinde "monolitik" olarak ama koalisyon ortaklığı bozulup ayrışma başladığında da tarafların en etkili silahları olarak kullanıldı.

AKP'nin, iktidar olduğu 2002 sonunda medyada hâkimiyet, pazarın yüzde 50'sinden fazlasına sahip olan Doğan Medya Grubu'nundu. Başlangıçta, IMF ile, AB ile uyum sergileyerek büyük burjuvaziyi ve merkez medyayı fetheden AKP iktidarı, ikinci iktidar döneminde yani 2007 sonrasında gerçek yüzünü yavaş yavaş sergilemeye başladı. Kısa sürede, koalisyon ortağı Fethullah Cemaati ile birlikte kendi medyasını enine boyuna genişleten RTE, en önemli hamleyi Sabah-ATV ile yaptı. Müflis Dinç Bilgin'den TMSF'ye geçen ve Doğan'ın ele geçirme hamlelerine maruz kalan Sabah-ATV'yi, satış ihalesine kimseyi sokmadan, kamu bankaları kredileri ile damadının yönettiği Çalık Grubu'na tapuladı. Aynı AKP koalisyonu, kısa sürede F.G. Cemaatinin de yeni alım ve yeni faal medya kuruluşları ile sektörde niceliksel üstünlüğe yaklaştı. TRT ve Anadolu Ajansı zaten tepe tepe kullanılıyordu. Kamu medyasını yönetenlerde öylesine durumdan vazife çıkarma işgüzarlığı hâkimdi ki, AKP'lilerin ayrıca bir tür "parti komiseri" atamalarına gerek bile kalmıyordu.

Ama bu kadarı bile yetmiyordu AKP iktidarına. Henüz biat etmemiş "merkez medya"yı da hizaya getirmek gerekiyordu. Bu, o kadar da zor olmayacaktı. Çünkü "merkez medya" tanımına girenler, yıllar önce medya dışında finans, sanayi, enerji, madencilik, inşaat gibi alanlarda faaliyet gösterirlerken medyaya sonradan, onun ortaya çıkardığı "dışsal ekonomi"den yararlanmak üzere girmişlerdi. Medya gücü, onlara, iktidarları eğip bükme, şekillendirme, medya servisi karşılığı özelleştirmelerden, kamu ihalelerinden, inşaat, maden, enerji ruhsatlarından öncelik sağlamaya yarıyordu. Faaliyet gösterdikleri sektörler, iktidarla girift ilişkileri olan dallardı.

AKP, özellikle ikinci iktidar döneminden itibaren, medya yatırımı olan sermayeyi kuşattı. Bu camdan yapıyı taşlama tehdidi, bina sahiplerini teslim almaya yeterdi ve öyle oldu.

İşe, Doğan ile başlandı ve vergi operasyonları ile Doğan hem medyada hem medya dışında -Petrol Ofisi'nden de kopartılarak- küçültüldü. Medya gücünü azaltması istenen Doğan, medya varlıkları arasından iki gazetesini ve bir TV kanalını elinden çıkartıp küçülerek "düşük profili" seçti ve hedef olmaktan kurtulmayı denedi. Bu kadarla kalmadı elbette; Doğan'a, bu makro operasyonların yanında bünyesindeki "muzır" yazarları tasfiyeye kadar varan mikro cerrahi müdahaleler de yapıldı.

Star TV'yi satın alan Doğuş, özellikle 12 Haziran 2011 seçimlerinin hemen ertesinde AKP iktidarı ile organiğe yakın ilişki içine girmişti. Şahenk, NTV kadrosunda yaptığı ayıklamalarla etkili bir haber kanalını rejim yanlısı duruma getirdi. Milliyet ve Vatan gazetelerini alan Demirören, yalısında yazarlarına, editörlerine verdiği davette, *"Beyefendiyi üzecek şeyler"* yazmamalarını belirterek kırmızı çizgileri de hatırlatmış oldu. Habertürk'ün sahibi Turgay Ciner de bu kervana katıldı.

Büyük burjuvaziyi, medya sahibi grupları rehin alan AKP, tutucu-neoliberal rejimin inşasının eksiklerini tamamlamada önemli mevziler edindiğini düşündü.

***

Politik İslam, "millî görüş" adıyla toplum sahnesinde yer aldığı 1980'li ve 1990'h yıllarda Millî Gazete, Yeni Asya vb gazetelerle medya alanında boy gösteriyordu. Fethullah Gülen Cemaati, Sızıntı dergisi ile başladı ama kısa sürede Zaman'ı çıkardılar ve onu inşaat iskelesi gibi kullanıp örgütlendiler; özel televizyonun serbest bırakıldığı 1990'larda art arda kanallar kurdular. 1994 yerel seçimlerini alınca siyaseten manevra alanları da genişledi ve medyaya biraz daha önem verdiler. Ama esas sıçrama, "millî görüş"ten neoliberal muhafazakârlığa, onun partisi AKP'ye yöneldiklerinde yaşandı.

Cemaat bir yandan, RTE-Gül çevresi bir yandan 2003'ten itibaren hem yazılı, hem görsel basında genişlediler. Yine de toplamda hâkimiyet ana akım medyadaydı. 2003'te Uzanlar'ın çökertilmesiyle ana akım medyanın 'Star' Grubu el değiştirdi. Star TV, Doğan'a satıldı, gazete Star, AKP'li Albayrak Grubu'na verildi (2011'de Fettah Tamince aldı). Etibank'ı dolandırdığı için hapse atılan Dinç Bilgin'in kurduğu Sabah-ATV, TMSF'nin elindeydi. 2007'den itibaren huruç harekâtına girişen AKP, bir yandan bu grubu hegemonyasına geçirdi, bir yandan da yeni medyalar kurdurarak kitlelere "erişim kapasitesini" genişletti.

Sabah-ATV, ihaleye kimse sokulmadan RTE'nin damadının yönettiği Çalık'a, hem de kamu bankaları kredisi ve Katar sermayesi desteği ile verilirken, yeni kanallar da kuruldu. Cemaat de bir başka yandan medyada erişim kapasitesini genişletti. Kanaltürk'ü, "ulusalcı" olarak bilinen ve Ergenekon davasından yargılanan kurucusu Tuncay Özkan'dan satın alan Cemaatçi İpek Grubu, yanına Bugün gazetesi ve televizyonunu ekledi. Ergenekon ve Balyoz operasyonlarında "aparat" olarak çok işe yarayacak Taraf'ın kuruluşu ve finansmanında ise hep FG Cemaatinin adı geçti.

Ulaşılan medya erişim kapasitesi RTE otoriterleştikçe, genişletildi. TRT ve AA, yani kamu iletişimi, iyice kontrol altına alındı, aletleştirildi. Ayrıca Anadolu'nun değişik illerinde birçok yerel TV ve radyo istasyonu kuruldu.

AKP rejimi, ana akım medyanın hakkından gelmek için de bilek burkma yolu seçti. Doğan'ı mülksüzleştiren vergi ve satmaya zorlama (Star TV, Milliyet, Vatan) operasyonları ardı ardına geldi. Diğerlerini rehin almak ise zor olmadı. Doğuş, Ciner, Demirören ve irili ufaklı holding medyası, direnmek yerine biatı seçti. Son hamle, Çukurova'ya yapıldı; banka borçlarının karşılığı TMSF'ye devredilen medya kuruluşları, Ciner ile Sancak gruplarına devredildi.

Reklamcılar Derneği'ne göre, 2012'de reklam taşıma potansiyeli bulunan medya kuruluşları olarak 16'sı ulusal, 15'i bölgesel, 229'u yerel ölçekte yayın yapan 260 televizyon kanalı, bunların 53'ü kablolu. 30 ulusal, 108 bölgesel 1062 yerel yayın yapan 1200 radyo istasyonu vardı ve tüm ülkede dağıtımı yapılan 32 gazete ve 85 dergi bulunuyordu. Bu medya yığınının erişim kapasitesinin ağırlıkla AKP rejiminin eline geçtiği söylenebilirdi.

Ancak, medya üstünden kitlelere erişme kapasitesini elde etmek, her zaman "erişmeyi başarmak" anlamına gelmiyordu. Sanayide kapasite kullanım oranının düşmesi gibi, "medyada kapasite kullanım oranının" yüksek olduğu tartışmalıydı. Buna "medyada erişim krizi" denebilir. Bu kadar medya niceliği ve kapasite hacmine hükmedilmesine karşın, o dev donanımdan inandırıcılık üretemedikleri için, kitlelere erişilemiyorsa, orada kriz var demektir.

Rejimin kontrolündeki medyayı bu atalete sürükleyen ise Gezi direnişi oldu. Çünkü kitleler dışarıda, sokakta kıyamet koparken haber haklarının nasıl ayaklar altında olduğunu o gün gördüler. Ekrana haber yerine penguen belgeseli, yemek programı, dizi koyan medyanın maskesi düştü. Erişim krizi orada patladı işte. O zamandan beridir, rejim, kitlelerden "rıza" almakta çok zorlanıyor ve hızla ayağının altındaki toprağın kaydığını fark ediyor.

Rejimin bunca medya kapasitesi pek bir işe yaramazken, bir avuç dar olanakla faaliyet gösteren muhalif medyaya ilgi, oradaki erişim etkinliğinin yüksekliği, morallerini iyice bozdu.

Bir de RTE'nin deyimiyle başbakanın "baş belası" olarak nitelediği 'sosyal medya' var. Kitleler haber alma hakkını Facebook, Twitter üstünden kullanıyor, alternatif portallar, internet siteleri çatısı altında örgütleniyor, kitleleri teslim almaya yarayacağını umdukları teknolojinin farklı kullanımıyla silah ters tepiyordu.

***

Türkiye, 2014 yılına iktidar blokunda çatlama ve onun medyaya yansımaları ile girdi. Yeni güç dengeleri, medyadaki kümeleşmelere de yansıdı. F.G. Cemaatinin kontrolündeki medya ile RTE kontrolündeki medya, kıyasıya çatışan iki kutbu oluşturur hale geldiler.

F.G. Cemaatinin öteden beri, tıpkı bir inşaat iskelesi işlevi gören Zaman'ın etrafında örgütlendiği biliniyordu. Tezgâh satışı ancak 20 bini bulan ama elden teslim ile günlük tirajının 1 milyon dolayında olduğunu öne süren Zaman gazetesi, Cemaatin medyadaki ana gücü. Tam bir medya endüstri ağı olarak örgütlenen Zaman'ı, İngilizce gazetesi Today's Zaman tamamlıyor. Ayrıca, Türk cumhuriyetlerinde çıkan yerel Zaman'lar da var. Cemaat, TRT tekeli kalkar kalkmaz televizyon-radyo kulvarında da faaliyete geçti. Samanyolu TV, STV Avrupa, STV Amerika, S Haber, Mehtap TV, Ebru TV, Yumurcak TV, Küre TV, Hazar TV, Kürtçe Dünya TV, MC TV, Cemaatin televizyon kanalları. Haftalık dergi Aksiyon, Cihan Haber Ajansı, 5 radyo kanalı, diğer mecralardaki Cemaat medyaları ve tabii başkaları da var...

Medyadaki ikinci Cemaatçi grup Koza Grubu. Akın İpek'in sahibi göründüğü grup, Kanaltürk ile Bugün TV'nin ve Bugün gazetesinin sahibi. İpek ailesinin esas işi madencilik. Özellikle altın madenciliğinde faal olan grubun geleneksel uğraşı ise davetiye matbaacılığı. İpek ailesinin inşaat işleri de var.

Cemaatçi gazeteciler, editör, yazar, muhabir olarak bu iki medya grubunun dışında da "Hizmet" için uğraş veriyorlar. Radikal'in genel yayın yönetmeni Eyüp Can, mesela böyle tanınan bir isim. Nazlı Ilıcak öteden beri "Hoca Efendi"nin yanında saf tutardı. Bu çatışmada, 2014 başında uzun süredir yazdığı Sabah gazetesinden uzaklaştırıldı. Başka, Cemaat yazarları da Ilıcak ile aynı kaderi paylaştı.

***

Yerel seçimlerin ve Cumhurbaşkanlığı seçiminin yapılacağı 2014 yılı, büyük bir ihtimalle 2015 genel seçimlerinin de öne alınacağı bir yıl olacağa benzemekteydi. Bu politik krizin yaşandığı yılda, Türkiye medyası bu kez yeniden kümeleniyor ve şu fotoğrafı veriyordu:

AKP iktidarı medyası (Star, Yeni Şafak, Akşam, Sabah, Türkiye grupları, grup televizyon ve radyo kanalları; ayrıca TRT ve AA kamusal medyalar);

Cemaat medyası (Zaman, Bugün gazeteleri ve bağlı televizyon, radyo kanalları);

İktidara yakın duran, biat etmiş Doğuş (NTV), Ciner (Habertürk), Demirören (Milliyet-Vatan) grupları;

AKP iktidarına boyun eğmeye yer yer direnen ve niceliksel olarak en büyük medya grubu Doğan (Hürriyet, Posta ve bağlı TV kanalları);

AKP iktidarına direnen, muhalif irili ufaklı medya (Sözcü, Cumhuriyet, Aydınlık, Yurt, Birgün, Sol, Evrensel, Özgür Gündem gazeteleri ve birkaç TV kanalı).

Bu beş kümeli fotoğrafın, yaşanan konjonktürün sınıf mücadelesini yansıtan bir fotoğraf olduğunu ve kazananın kaybedene göre mücadelenin yeniden şekilleneceğini unutmamak gerekiyor.

KAYNAKÇA

Gülseren Adaklı (2006), *Türkiye'de Medya Endüstrisi*, Ütopya Yayınevi.

Hıfzı Topuz (1973), *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınevi.

İlhan Uzgel, Bülent Duru (2009), *AKP Kitabı* Bir Dönüşümün Bilançosu içinde Mustafa Sönmez, "2000'ler Türkiyesi'nde Hâkim Sınıflar ve İç Çelişkileri".

Franz Babinger, İbrahim Müteferrika (2004) *Müteferrika ve Osmanlı Matbaası*, Tarih Vakfı Yayınları.

Mustafa Sönmez (2010), Medya kültür, Para ve İstanbul İktidarı; (2003) *Filler ve Çimenler*, İstanbul, İletişim Yayınları; (1996) *İstanbul'un İki Yüzü*, Arkadaş Yayınları.

ww.bianet.org ve yine ww.haysiyet.com'daki makaleler.

Cumhuriyet gazetesi 2009-2013 arşivi.

Yurt gazetesi 2013-2014 arşivi.

Niyazi Berkes (1973), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yayınevi.

Robert Gilpin (1987), Three Ideologies of Political Economy, in The Political Economy of International Relations, Princeton University Press,

Web kaynakları:

ww.tuik.gov.tr

ww.sgk.gov.tr

ww.kultur.gov.tr

ww.bik.gov.tr

ww.byegm.gov.tr

ww.tgc.org.tr

ww.dyh.com.tr

ww.yaysat.com.tr

ww.rd.org.tr

ww.rtuk.gov.tr

ww.bianet.org

ww.medyatava.com

İKTİDARLARA ÇELME TAKANLAR: DEVLET İÇİN SUÇLU, KAMU İÇİN HABER KAYNAĞI[1]

Semra Somersan[2]

İnsanlar gitmemeleri gereken yerlere GİTMELİ,
söylememeleri gereken şeyleri SÖYLEMELİ
ve gitmeleri söylendiğinde DURMALIDIR.
(Howard Zinn, Occupy Oakland, 12 Kasım 2011)

Türkiye'de sayıları az; mevcutlar da, yasak, kanunsuz hapis, faili meçhul cinayet ve böyle bir sözcüğün var olmadığı dönemler arasında unutulmuş olabilir. Maalesef.

Maalesef çünkü onlar kitle iletişim araçları ve kamu ile iktidar-parti-şirket-kurum arasındaki tehlikeli uçurumu kendilerince katederek kirli sırları hayatları pahasına açığa çıkaran, 21. yüzyılın gerçek kahramanı, oyunbozanlar.

İngilizcede kullanılan tabir, "whistleblower"ı, Türkçeye belki "bilgi sızdıran", "mızıkçı" veya "cayan" olarak da çevirmek mümkün. Ama ben Açık Radyo'nun öncülüğünü yaptığı "oyunbozan" terimini/deyimini tercih edeceğim.

"Deyim" mi "terim" mi demek daha doğru buna da emin değildim sözlüğe başvurdum.

TDK (Türk Dil Kurumu, 2011) "terim" sözcüğünü şöyle tanımlıyor: "Bir bilim, meslek, sanat dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime". "Deyim" için ise yine aynı kaynak, "genellikle gerçek anlamından az-çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir" açıklaması vermiş.

1 Yazımı editör ve yayıncılardan önce gözden geçirip okunur hale gelmesine yardım eden ve kimi ekler öneren Feza Deymeer'e sonsuz teşekkürlerimle. Ayrıca Nergis Erdoğan'a çok önemli bir katkısı için müteşekkirim.

2 Doç. Dr.- Sosyolog.

Belki "deyim" daha uygun ama bir kere sözcük "kalıplaşma" aşamasına gelmedi; yeni. Sonra, insanlığın yeni fark edip isimlendirdiği bu hayati olgu bağlamında zamanla, kitle iletişim alanında daha geniş bir literatür gelişecek, doğal olarak. Dolayısı ile "oyunbozan" sözcüğü için "terim" demeyi yeğlesem okuyucu ayıplamaz, TDK'nın da herhalde bir itirazı olmaz.

Bir terim olarak "oyunbozan"ı devlet/hükümet veya herhangi bir kurumdaki yolsuzlukları, dürüst olmayan-yasadışı işlemleri, hak ihlallerini veya "yasal" olup bireyleri rahatsız eden uygulama, edim ve davranışları üst makamlara veya gazetecilere fısıldayan birey olarak tanımlamak mümkün[1]. İçinde bulunduğu konumun, psikolojik/ vicdani rahatsızlığını, kamunun vicdanı ve Adalet ile paylaşmaya karar vererek, statükoyu bozan, dengeleri altüst eden veya belli olumsuz olaylar/olgular ile ilgili normatif "sessizlik" durumunu delip akışa, "Dur! Bu böyle gitmez" diyen kişi.

Herhalde geçmişte de çoğu isimsiz kalmış insan, devlet-hükümet-özel sektör-kurum sırlarını, halkın, en azından mahkemelerin bilmesi gerektiğini düşünerek doğrudan basına veya o hedefe ulaşacak kaynaklara sızdırmıştı. Ancak son zamanlarda, kimi yolsuzlukların boyutu, sınırsız, denetimsiz ve fütursuz son hız koşan küresel kapitalist sistem ve teknolojik olanaklarla öylesine büyüdü, rahatsız çalışan sayısı da göreli olarak arttı ki hepsini bir araya toplayan bir terim ortaya çıktı.

Birkaç on yıldır oyunbozanlar –akıntıya karşı– ulus-devlet siyasetlerinde öyle kritik rol oynamaya başladı ki, NSA'nın (Amerikan Ulusal Güvenlik Dairesi), kendisi de içinde kimi Avrupa liderlerini dinlemesine içerleyen Alman Başbakanı Angela Merkel öncülüğünde AB ülkeleri, servis yapmak için Atlantik Okyanusu'nu aşmak zorunda kalmayacak bir Avrupa interneti kurma kararı aldı. (Şubat 2014'te)

İsim Babaları

Çok çeşitli kaynaklar "oyunbozan" sözcüğünün İngilizcesi "whistleblower"a, bu adı verenin Amerikalı ünlü tüketici ve yeşil haklar savunucusu, aktivist avukat Ralph Nader olduğunu yazıyor.

Nader, 1970'lerde, hükümet ve özel şirketlerde, özellikle de "ordu-sanayi ortaklığı"[2] sektöründe çalışan ve "yurttaşlık bilinci" olan mühendislere, teknisyenlere seslenerek, "yolsuzlukları açığa çıkarmaları için öncülük etmelerini önermiş" (Ben Zimmer, 12 Temmuz 2013, www.online.wsj.com). "Whistleblowing" (düz çevirisi ile düdüğü öttürmek) sözcüğünü bu bağlamda tercih etme-

1 Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü'nde (2011) "oyunbozan" sözcüğünün henüz böyle bir tanımı yok.

2 "Military-industrial complex" ifadesini www.guncelmeydan.com'da Erkan Güçiz "Ordu-Sanayi Ortaklığı" olarak çevirmiş. Kendi çevirimden (Silahlı Kuvvetler-endüstri ortak sektörü) daha çok beğendim.

sini de "ihbar etmek" ve "ötmek" kelimelerinin olumsuz yansımalarını taşımaması ile açıklamış.

Türkçe karşılığı olarak "oyunbozan" sözcüğünün kullanımını ise ben ilk defa "Açık Gazete" programında uluslararası hukukçu ve Açık Radyo'nun kurucu-program yapıcı-yöneticisi Ömer Madra'dan duydum. Kendisine "mucidi siz misiniz?" diye sordum. Şu yanıtı aldım: "Türkçedeki oyunbozan sözcüğünün 'mucidi' ben değilim, ne yazık ki. Terminoloji konusunda sıkıntımı dile getirdiğim birkaç programdan sonra bir dinleyicimiz bunu önerdi e-mail ile, bir buçuk seneden fazla oluyor. Harika bir buluş olan bu terimin asıl mucidi genç dinleyici ve dostlarımızdan Serkan Kaptan".

Serkan Kaptan ile yaptığım yazışmada da çevre mühendisliği okuduğunu, ancak kendisini artık "çevre bilimcisi" olarak tanımladığını öğrendim. Halen Boğaziçi Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışıyor ve doktora yapıyormuş. (2013 sonu itibarı ile)

"İyilik Cezasız Kalmaz"

ABD'de, *The Whistleblower Protection Programs* (Oyunbozan Koruma Programları) tarafından yapılan bir araştırma, oyunbozan sayısının, ilgili istatistiklerin tutulduğu ilk yıl, 2005'te bin dokuz yüz otuz dörtten, 2013'te iki bin dokuz yüz yirmiye çıktığını gösteriyor; yüzde otuz dörtlük bir artış. (www.whistleblowers.gov) Bu gelişme, sadece sayının değil, bu konudaki farkındalığın yükselmesinden, oyunbozan isimlerin kamuya mal olmasından da kaynaklanıyordur kuşkusuz.

Aynı kaynağa göre, ABD'deki sızıntıların en büyük kısmı sağlık ve iş güvenliği kollarından gelmiş. Bunu demiryolları ve diğer ulaşım ile ilgili yolsuzluklar, kötü ve yanlış uygulamalar izliyor. Ne kadar güvenilir bir istatistik bilmiyorum, yapan Amerikan hükümeti. Mali sektörde, bankalarda ve diğer finans kuruluşlarında olanlardan hiç bahis yok, oysa batırılan ABD'nin dördüncü büyük yatırım bankası Lehman Brothers Holding ve batırılmayan yatırım bankası Goldman Sachs gibi finans kuruluşlarında, şirketi sağlam göstermek için yapılan yasadışı ve kozmetik muhasebe işlemlerinin 2008'den beri bütün dünyayı nasıl sarstığı, hâlâ etkileyebildiği ortada...[1]

Benzer başka ülke istatistiği pek az. İngiltere'de *Public Concern at Work*'ün (Çalışma Hayatında Kamunun Vicdanı - PCaW) 2013 Mayıs ayında yayımladığı çalışma ise, kendilerine başvuran bin oyunbozan ile ilgili (www.pcaw.org.uk).

1 Türkiye'de de bir zamanların en önemli kamu bankası Ziraat'ın verdiği teminatsız krediler (Sabah ve atv satışı için oluşturulan 630 milyon dolarlık havuzun koordinatörlüğünü yürüten, son on yılda kamudan 28 ihale kazanan, üçüncü havalimanı ihalesinin en büyük ortağı Mehmet Cengiz'in Cengiz İnşaat'ma) ve Halk Bankası'ndaki 17 Aralıkta ortaya çıkan İran'a altın transferi, genel müdür Süleyman Arslan'ın bunun için aldığı iddia edilen rüşvet vs. yolsuzluklar da unutulmamalı herhalde.

Bunların büyük bir kısmı (yüzde 80'i) basına gitmek yerine, yolsuzluğu işyerinde üst makamlara bildirmeyi yeğlemiş; ancak şikâyetlerini bir-iki kere yineleyip peşine düşmemişler.

"Oysa", diyor rapor, "oyunbozan kişi, şikâyetinde ne kadar ısrarlı ise, bozukluğun/yolsuzluğun düzeltilmesi, ama aynı zamanda, kendisinin cezalandırılma olasılığı da (işten atılarak, ihtar alarak veya sesini kesmesi söylenerek) o kadar yüksek". Şikâyetlerin yüzde altmışını yönetim cevaplandırmamış. Cevaplananlar ise, yolsuzluğu sızdırmanın mükafatı olarak ya disiplin cezası almış ya da bir alt pozisyonda göreve getirilmiş.

Aynı rapora göre, İngiltere'de, sağlık ve maliye sektörlerinde oyunbozanlığa tipik kurumsal tepki işten atılma olmuş. Oyunbozanların dörtte üçü şikâyetleri konusunda hiçbir şey yapılmadığını belirtmiş.

İngiltere'deki şikâyetlerin yüzde altmışı, ABD'deki gibi, işyeri güvenliği ile hastaların sağlık kurumlarında kötü ve/ya gereğince bakılmaması ile ilgili. Gayriahlaki ve finansal yolsuzluklar ise yüzde yirmisini teşkil ediyor. Sızdırılan bilgilerin yüzde yetmiş beşi dışarıdaki kişi veya kurumları ilgilendirirken, yüzde altmışı oyunbozanın kendi çalışma grubu veya örgütünün içinde olmuş. (PCaW, 2013)

İngiltere'de bilgi sızdıranların profili şöyle: Yüzde 58'i vasıflı işçi veya profesyonel, yüzde 72'i şikâyet ettiği kurumda beş yıldan daha kısa bir süredir çalışıyor (PCaW, 2013). Öyle görünüyor ki çalışma süresi uzadıkça kişi, yolsuzluklara göz yummayı, sırtını çevirmeyi ve/ya onlarla birlikte yaşamayı öğreniyor; alışkanlık ve işsiz kalma korkusu da buna yardımcı oluyordur mutlaka. Ayrıca ilerideki sayfalarda bunun, zaman geçtikçe genel geçer ve yazılı olmayan normlara uyumun artması ile bağlantılı olduğunu savunacağım.

Az önce sözünü ettiğim ABD'de yapılan araştırma, birey açısından "olumsuz sonuçlarına rağmen" yöneticilerin oyunbozanları niye önemsemesi gerektiğini ortaya koyuyor: Kuruma getirilen denetçiler, buradaki yolsuzlukların sadece yüzde on dokuzunu keşfedebilirken, oyunbozanların yüzde kırk üçü olup bitenlerin zaten farkında imiş ve durumu şikâyet etmiş. (www.whistleblowers.org)

ABD'de 2012'de yayımlanan Ulusal İş Ahlakı Araştırması (National Business Ethics Survey) ise oyunbozanlığın bireysel süreç ve sonuçlarına dair çarpıcı bulgular ortaya koyuyor:

(http://blogs.cfainstitute.org)

- ABD'de çalışanların yüzde 45'i işyerinde yolsuzluğa tanık olmuş;
- Bunlardan yüzde 65'i tanık olduğu yolsuzluğu rapor etmiş;
- Rapor edenlerden yüzde 22'si, karşılığında kötü muamele gördüğünü veya kendisinden bir şekilde intikam alındığını ifade etmiş;
- Yolsuzluğa tanıklık edip rapor etmeyenlerden yüzde 46'sı buna neden olarak kendisinden intikam alınabileceği veya cezalandırılabileceği korkusunu dile getirmiş.

Omerta'yı İhlal ya da Sivil İtaatsizlik

Bu yazı için araştırma sürecinde oyunbozanlık üzerine toplumbilim açısından inceleme/araştırma bulamadım; en azından en ünlü Amerikan üniversitelerinden birinin devasa kütüphanesinde yaptığım internet gezintisinde böylesi kaynak yoktu. Konu sosyal bilimcilerin ilgisini henüz çekmediği için değil bence, adı henüz konmamış "yasalara" karşı yapıldığı, kurumları-iktidarları zor durumda bıraktığı, üniversiteleri daha da zor durumda bırakabileceği için.

Hukuki inceleme sayısı, buna karşılık, hiç de az değil; ne de olsa oyunbozanların önemli bir kısmı yargılanıyor ve avukata ihtiyaç duyuyor. Harvard Üniversitesi kütüphanesinin kaynaklarında, örneğin, en çok ABD'den, ama Almanya, İngiltere, Avustralya, Çin Halk Cumhuriyeti, İsrail gibi dünyanın farklı yerlerinden de oyunbozanlığın yasal boyutları üzerine onlarca kitap bulmak mümkün.

Gazetecilerin, ifşaatı yapanların ve diğer uzman olmayan kişilerin konuda yazdığı kitapların sayısı ise, "birkaç on" olarak anılabilir sanırım. Bu konuda İngiltere'de çıkan yepyeni kitabın yazarı Guardian gazetesinden Luke Harding. Kitabın adı *Snowden Belgeleri*[1]. Zamanla, yüksek lisans ve doktora tezleri de yapılacaktır eminim, hatta, doğal olarak, Türkiye'de de... Halen Türkçede görebildiğim kitaplar ise daha popüler türden: Pehlivan & Terkoğlu, Sızıntı: *WikiLeaks'de ünlü Türkler* ve Kırıcı, *WikiLeaks'ten Sonra Hiçbir Şey Gizli Kalmaz*. Bunların yanı sıra, ABD'de 2010 yılında, az sonra sözünü edeceğim Amerikalı polis, Kathryn Bolkovac'ın oyunbozanlığını anlatan "*The Whistleblower*" diye bir film de yapılmış.[2]

Her kurum-örgüt-parti-hükümet ve devletin içinde yazılı veya yazısız bir omerta[3] kuralı olsa da, bazen, olup bitenler "canına tak eden" bir kişi, bütün tehlikelerine rağmen ortaya çıkıp kurumun "kirli çamaşırlarını" üst makamlara, dışarıda yetkili birilerine ve/ya gazetecilere duyurmaya cesaret edebiliyor. Kamunun hiç olmazsa bir kısmını ilgilendiren olguyu, bunu yayabilecek aracılar, özellikle de kitle iletişim çalışanları gazeteciler ile paylaşıyor. Böylece, belki bireysel olarak vicdanı rahatlıyor, ama aynı zamanda eylemi ile kamunun vicdanına sığınmış, olayı adaletin ellerine teslim etmiş oluyor.

Oyunbozanlığı nasıl sınıflandırmalı, sosyolojik olarak nereye yerleştirmeli diye tasalanırken, sosyal bilimlerdeki sivil itaatsizlik olarak anılan eylemler arasında değerlendirmenin yanlış olmayacağına kanaat getirdim.

---

1 The Snowden Files: The İnside Story of the World's Most Wanted Man, Guardian-Faber, 2014. Guardian'da bununla ilgili yazı: Luke Harding, "Writing The Snowden Files: The paragraph began to self-delete" 20 Şubat 2014.

2 Kanadalı Larysa Kondracki'nin Bosna'daki ABD askeriyesinde geçen gerçek olay üzerine yazıp yönettiği film (2010).

3 Omerta: Kapalı ve çoğunluk mafya tipi örgütlerde temel kabul edilen, örgütün ve başkalarının yaptığı kanunsuz işleri asla kimseye fısıldamayacağına dair edilen sessizlik yemini.

Hemen her tür sivil itaatsizlik eylemi gibi statükoyu bozacak, mevcut ilişkileri adı geçen şirketi-kurumu-hükümeti-örgütü-siyasi partiyi epey rahatsız edip sarsacak bir eylem biçimi sivil itaatsizlik. Bazı istihbarat teşkilatlarına çalışmak üzere girerken edilen sadakat ve sessizlik yeminini de hiçe sayıyor.

Ancak olguyu sivil itaatsizlik olarak değerlendirmenin sorunlu bir yönü de var: Oyunbozanlık yasaya karşı yapılan bir edim değil, tam tersine, haksızlık, yolsuzluk, kötüye kullanma, belgede tahrifat gibi yasadışı addedilmesi gereken davranışları, yargıya-üst makamlara bildirmek ve/ya basına sızdırmak yasaları geçerli kılmak içindir. Genel olarak demokratik sistemlerde, oyunbozanlık yasadışı sayılamaz, ileride sözünü edeceğim gibi ancak mafya tipi örgütlerde yasaklanabilir.

Tek bir durum hariç sanırım: Savaş hali, "Millî" menfaat, ulusal "bütünlüğün" ve "beraberliğin" korunması vs. Ama bu, AB gibi ulus-devlet sınırlarını zorlayan oluşumların ve küreselleşmenin çağında ne kadar geçerli olabilir? Ne dereceye kadar savunulabilir?

İleride söz edeceğim NSA'dan yapılan çok önemli sızıntı bile bugün artık Amerikan halkına-anayasasına-millî menfaatine aykırı bir duruş olarak kabul edilmiyor. Hatta Senato 30 Temmuz'u Oyunbozanları Takdir Günü ilan etti (2013 yazında!)[1]. Her ne kadar sızıntıyı yapanın pasaportu elinden alınmışsa da, NSA'nın en üst yönetimi Senato'ya, savunma yapmaya çağrıldı, savunmasında kendini haklı göstermek için çırpındı. Cumhurbaşkanı Barack Obama, kurumun dinlediği devlet başkanlarından özür diledi. 2014 Ocak ayı başında yapılan bir araştırma da Amerikan vatandaşlarının yüzde 57'sinin, Edward Snowden'ı, (gelmiş-geçmiş en büyük ve en önemli bilgileri fısıldayan kişi) "vatan haini" değil, oyunbozan olarak gördüğünü gösterdi. (Quinnipiac Univ. 4-7 Ocak, 2014. http://www.pollingreport.com/terror.htm)

Satyagraha

Sosyolojide, sivil itaatsizliğin öncüleri olarak en az iki kişi anılır: Hintli düşünür, politik aktivist Mohandas Karamchand Gandhi (1869-1948) ile Amerikalı şair, yazar Henry David Thoreau (1817-1862). Gandhi'nin önerdiği üslup ile itaatsizlik, şiddet içermeyen bir protesto eylemi, her ne kadar farklı ve zararsız (veya sadece eşyaya) şiddet içeren tanımlar varsa da...

İnsanlık tarihinde benzer olaylar mutlaka daha önce de olmuştu, ama tanınmış Amerikalı düşünür Thoreau, kendi itaatsizlik eylemini (vergi ödememek), yazısı "Sivil İtaatsizlik" (1848)' ile destekleyince düşüncelerini duyurması nispeten kolay oldu ve öncü sayıldı. Thoreau, köleliğe ve ABD hükümetinin Meksika'da sürdürdüğü savaşa karşı idi. Adaletsiz bir hükümete bireysel direnişin ahlaki bir hak olduğunu iddia ederek, hükümetin savaşta kullanacağını

1 Tarihin önemi Snowden'ın ifşaatının ardından gelmesinden kaynaklanıyor.

bildiği vergileri ödemeyi reddedip kısa süreyle de olsa hapse girdi. Büyük Britanya İmparatorluğu'nda hukuk okuduktan sonra 1893'te Güney Afrika'ya gelen Gandhi ise burada Hintlilere karşı ayrımcılık yasaları ile uğraştı. Yıllar sonra döndüğü anavatanı Hindistan'da uzun yıllar, sömürgeciliğe ve fakirleşmeye karşı bireysel ve sonra toplu olarak ayrımcılığa, yoksulluğa terk edilmiş Hintlilerle birlikte organize ettiği sivil itaatsizlik eylemlerini ülke çapına yaydı.

"Hakikatin gücü" ya da "hakikate adanma" anlamına gelen Satyagraha (Encyclopaedia Britannica Online) kavramını Gandhi, Hindistan'da, "kötülüğe karşı kararlı ama şiddet içermeyen direniş" olarak kitlelere benimseterek mücadelesini yürüttü. Satyagraha ile sivil itaatsizliği yerel-ötesine taşıyarak, 20. yüzyılın sonunda Batılı sosyal bilimcilere de benimseten Gandhi, bağımsızlıktan bir yıl sonra Müslüman ve Hindularm yakınlaşması için çabalarken öldürüldü.

Bugünlerde Batılı ülkelerde genelde Amerikalı sağ-liberal görüşlü hukukçu John Rawls'un (1921-2002) sivil itaatsizlik anlayışı benimseniyor. Rawls, sivil itaatsizliğin "temel olarak" (veya "hemen hemen") "adil bir toplumda" (in nearly just society) uygulandığını varsayıyor; hükümet politikaları ile yasalarda değişime yol açmak için yapılan kamusal, şiddet içermeyen ve yasanın vicdanlı bir ihlali olarak tanımlıyor. (1971)

Yasal sınırlarda gezindiği, hukuka, anayasaya sadakati temel kabul ettiği ve uygulayan kişilerin, eylemlerinin sonuçlarına katlanmak zorunda olduğunu vaaz ettiği için bu anlayış, Raz (1979) ve Greenawalt (1987) gibi bazı düşünürlerce yetersiz ve/ya sorunlu addediliyor. (Kimberley 2010)

Sivil itaatsizlik düşünce ve edimleri, 1940'larda Alman işgaline karşı Danimarkalı direnişçilerin, 1950'ler Amerikası'nda McCarthyizm'e karşı çıkanların, 1960'larda Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki ayrıştırıcı (apartayd) rejimine isyan edenlerin, yanı sıra Martin Luther King'in, beyaz-siyah eşitliği için sürdürdüğü çabaların, 1970'lerde de savaş karşıtlarının el kitapçığı olmuştu. (www.thoreau.eserver.org)

Tek İnsana Biat

Sivil itaatsizlik literatürü, eylemin, genel olarak kalabalıkların, en azından 3-5 kişinin işi olduğunu varsayar[1]. Yasa çiğnemeyen oyunbozanlık, buna karşılık, çoğu zaman tekil şahısların eylemidir.

Bu da beni itaatsizliğin, hatta "yönetimdeki" tek bir kişinin söylediğini yapmamanın bile birey için ne kadar zor olduğunu gösteren ünlü Stanley Milgram deneylerine yönlendiriyor. Milgram 1960'larda yaptığı bir dizi deneyde laboratuvar önlüğü giymiş bir üniversite hocasına direnemeyip, o söylediği (emrettiği, kurallarda yazılı olduğu değil, sadece söylediği) için suçsuz bir deneğe, sadece

1 Yazar-eylemci Thoreau'nun eylemi bu açıdan ender rastlanan bir sivil itaatsizlik, ama ABD yasalarına aykırı.

bir dizi nesneyi doğru öğrenmemiş olması nedeniyle elektrik şoku verenlerin çoğunluğu teşkil ettiğini göstermişti. Bine yakın denek arasında ancak birkaç kişi laboratuvar otoritesine karşı gelerek deneye devam etmeyeceğini söyleyerek deney mekânını terk etmişti.

İnsanın doğası mı, toplumun, baskının sonucu mu, yoksa ikisinin bir etkileşimi mi bilmiyorum, ama daha önce de yazdığım gibi oyunbozanlık ender, uyum ve itaat ise normdur. Sanıyorum ki daha önce sözünü ettiğim, herhangi bir kurumda çalışma süresi uzadıkça oyunbozanlık yapma ihtimalinin düşmesi de bununla ilgili; bir yerde ne kadar çok kalınırsa, oraya uyum sağlama, dolayısıyla haksızlık ve bozuklukları görmeme ya da şikâyet için bunları dışarı sızdırma olasılığı da o kadar zayıf.

Ama bu yazı oyunbozanlar üzerine teorik bir inceleme olmaktan çok, iktidara karşı ezilenlerin bir silahının ve kitle iletişim araçlarında kullanılışını özetleyip, bir insanlık borcu olarak oyunbozanlığın önemine dikkat çekmek, eyleme saygı uyandırmak, buna teşebbüs eden kişileri yasal ve sivil korumaya almak ve genel olarak eylemin, halkların tarihi açısından ne denli önemli olduğunu anlamaya ve anlatmaya çalışan bir yazı. Bu nedenle başta alıntıladığım, Amerika'nın yaramaz çocuğu, tarihçi, yazar, aktivist Howard Zinn'in (1922-2010) genel olarak sivil itaatsizlik bağlamındaki çarpıcı görüşlerinden bir örnek daha verip esas konuya, oyunbozanlık çerçevesinde eldeki verilere, son döneme ilişkin bilinenlere dönmek istiyorum.

Şöyle diyordu Zinn: *"Sorun sivil itaatsizlik değildir. Sorun, sivil itaattir. Dünyanın her yerinde halklar, liderlerin diktasına boyun eğmiş... ve milyonların ölümüne yol açmıştır. Sorun dünyanın her yerinde insanların yoksulluk ve açlık ve budalalık ve savaş ve zulme itaat etmiş olmasıdır..."*

(*You Can't be Neutral on a Moving Train*)

Dünya Çapında Bir Kahraman ve Diğer Kahramanlar

Ben şimdilik tanınmış oyunbozanların sivil itaatsiz dünyasına ve edimlerine göz atarak makaleyi sürdürmek istiyorum. Adı geçenlerin büyük bir kısmı ABD'den, maalesef, diğer ülkelerden çok daha hızlı küreselleşme girişim ve becerileri sayesinde orada olup bitenleri, dünyanın başka ülkelerindekilerden çok daha kolay ve çabuk öğreniyoruz.

Edward Snowden-Nsa'nın Gizli Dinleme ve Kayıtları (2013)

New York Times'ın (NYT) 1 Ocak 2014 günkü başyazısında[1], ABD Ulusal Güvenlik Dairesi'nin (National Security Agency-NSA) bir taşeron şirketi olan Booz Allen Hamilton'da bilgisayar altyapı analisti ve sistem yöneticisi olarak ça-

1 NYT'nin başyazısını, gazetenin yönetim kurulu, yönetmeni ile yayıncısını temsil eden ve farklı uzmanlıkları olan 19 gazetecinin oluşturduğu Yayın Kurulu (ortak olarak) kaleme alıyor.

lışan bir adamın hikâyesi vardı. Kurumun içyüzünü gördükten sonra 1.7 milyon belgeyi kopyalayarak dünyadaki çeşitli gazete ve gazetecilere sızdıran otuz yaşındaki Edward Snowden. NYT, Snowden'ın "NSA'nın sırlarını açığa vurmakla belki suç işlediğini, öte yandan ortaya çıkanların ABD dahil dünyadaki tüm ülke vatandaşlarının telefon konuşmaları, elektronik postaları, arkadaşları, temasları ve ilişkilerini ve günleri ile gecelerini nasıl geçirdikleri hakkında devletin gizli gözetimini göstermesi nedeniyle önemli ve hayati olduğunu; hiçbir soruşturmaya tabi olmaksızın ABD'ye serbestçe girip anavatanında özgürce yaşamasına olanak tanınması gerektiğini" yazıyordu (Snowden 1 Ağustos 2013'te Rusya'da bir yıl yaşamak için izin aldı).

Başyazı şöyle devam ediyordu: "Snowden sayesinde halk, kurumun, kendisine verilen görev sınırlarını aşarak otoritesini kötüye kullandığını öğrendi. Daha şimdiden iki federal hâkim NSA'yı, Anayasa'yı ihlal etmekle suçladı... Başkan Obama'nın bu bağlamda kurdurduğu bir panel, özel hayatı ihlal ederek kurumun suç işlediğini açıkladı ve operasyonlarını durdurmasını emretti..."

NYT başyazısının sonunda da "Açıkladığı bilgilerin müthiş değeri ve ortaya çıkardığı yolsuzlukların boyutu göz önüne alındığında, Bay Snowden daimi sürgünde, korku içinde kaçarak yaşamaktan çok daha iyisine layıktır" diyerek Snowden'ın "affı ve memleketine dönmesi için gerekli yolların açılması" öneriliyordu.

İkinci Dünya Savaşı'ndan zaferle çıkan ABD'nin, 1959'da ellinci Amerikan eyaleti olan Hawaii'de, ailesi ile birlikte yaşayıp ayda 250 bin dolar maaşla çalışan o zaman yirmili yaşlardaki Snowden, NSA'nın, dünyanın en üst düzey siyasi liderlerini ve neredeyse 7 milyar insanı izlediğini/dinlediğini NSA sisteminden kendi bilgisayarına gizlice kopyaladığı 1.7 milyon civarında belge ile kanıtlamıştı.

NSA, Berlin'deki Amerikan Büyükelçiliği'nin çatısına yerleştirdiği antenlerle, yarım kilometre ötedeki Federal Alman Başbakanı Angela Merkel'in ofisinden yaptığı cep telefonu konuşmalarını dinlemiş; Brezilya Cumhurbaşkanı Dilma Rousseff dahil çeşitli en üst düzey politikacının kişisel bilgisayarlarına, cep telefonlarına girmiş; Ankara ve İstanbul gibi büyük kentlerde, kendi diplomatik binalarından, Einstein adı verilen özel antenlerle diğer elçilik/konsolosluk binalarında olup bitenleri izlemişti. 2014 yılının başında ortaya çıkan farklı bir edimi de "online" alınan bilgisayar, iPad gibi cihazlara NSA'nın casusluk çiplerini yerleştirmesi, böylece cihazı alan kişileri çok yakından takip edebilmesiydi.

Bütün bunların yanı sıra henüz açıklamadığı başka devlet sırları ile yüklü belgelerden iki yüz bin kadarını Guardian gazetesinden hukukçu-gazeteci Glenn Greenwald'a verdiği için ABD'de "devlet düşmanı" ilan edilerek pasaportu elinden alınmıştı. Olay nedeniyle hareketleri son derece kısıtlanan Greenwald ise halen ne ABD'ye ne de İngiltere'ye gidebiliyor. Beraber yaşadığı sevgilisi bile zan altında, her uçak seyahati denetiminde bilgisayarı saatlerce inceleniyor, donuna kadar arama-taramadan geçiriliyor. İkili, bu yazının tamamlandığı

2014 yılı başında Brezilya'da yaşıyor. Ancak Şubat 2014'te çıkan bir habere göre, Guardian'dan ayrılıp araştırmacı gazeteci Jeremy Scahill ile yeni bir haber sitesi (www.intercept.org) kuran Greenwald "yakınlarda bir ara" ABD'ye gitmeyi deneyip, durumu sınayacağını söylüyor. (Democracy Now, 10 Şubat 2014)

Kısa bir süre önce, ABD'de gazetecilerin özgürlük haklarını koruyan Freedom of the Press Foundation'ın (Basın Özgürlüğü Vakfı) yönetim kurulu, Snowden'ı üyeliğe davet etti. Kurulun diğer üyeleri arasında Daniel Ellsberg, Glenn Greenwald ile Snowden hakkında belgesel çeken, onunla seyahat eden belgesel filmci Laura Poitras ve artist aktivist, insan hakları ve devletin şeffaflığı konusunda yazıları olan John Cusack var.

Chelsea Manning-Irak ve Afganistan Savaş Belgeleri (2010)

Snowden'ın ardından (yaptığı işin boyutları, hedef aldığı kurumun doğrudan Amerika Birleşik Devletleri Silahlı Kuvvetleri olması nedeniye, yani kahramanlık derecesine göre!) hemen bir başka Amerikalı kahraman, 2010'dan bu yana askerî hapishanedeki istihbarat analisti er Chelsea (Bradley) Manning'den söz etmek gerekiyor. Bilgisayar uzmanı er olarak görev yaparken hem Irak hem de Afganistan savaşları ile ilgili çeşitli ve çok sayıda askerî belgenin yanı sıra, Amerikan uzaktan kumandalı, insansız saldırı uçağı bir drone'nun, Bağdat'ta sokakta konuşmakta olan bir gruba yaklaşıp uçaktan attığı bombalarla nasıl öldürdüğünü (12 Temmuz 2007) belgeleyen videoyu, yanı sıra iki yüz elli bin Amerikan diplomatik telgrafını, Irak ile Afganistan savaşlarına dair beş yüz bin Silahlı Kuvvetler raporunu ve Afganistan'da Granai'ın 2009'da bombalanmasını WikiLeaks aracılığı ile dünyaya yaydığı için yargılanarak, 2013 yazında 35 yıla yakın ağır hapis cezası aldı. Bağdat'ta Reuters için çalışan iki gazeteci ile birlikte altı kişinin öldüğünü, iki çocuğun da yaralandığını gösteren video kayıt ise, 2010'da WikiLeaks tarafından "Collateral Murder" (Tali Cinayet) adı altında yayımlanmıştı. Halen bu isimle YouTube'tan izlenebiliyor.

John Kiriakou-Guantanamo Tutuklularına CIA İşkencesi (2009)

CIA eski istihbarat analizcisi John Kiriakou iki buçuk yılı aşkın bir süredir hapiste. Oysa, öncesinde, 1990-2004 yılları arasında, CIA'de, Ortadoğu, özellikle de Irak ve Pakistan üzerine ihtisas yapmış, sayısız ödül almış, buna karşılık 2004'te kurumdan istifa etmişti.

Daha sonra Amerikan TV kanalı ABC'ye terörizm danışmam olarak girdi. 2009'da da Amerikan Senatosu Dış İlişkiler Komitesi'nde baş araştırmacı olarak çalıştı. 2012'de gazetecilere gizli devlet bilgilerini sızdırmaktan tutuklanarak hapishaneye girdi.

Suçu: 2009'dan başlayarak, Amerikan hükümetinin 11 Eylül 2001'de[1], New York'ta Dünya Ticaret Örgütü'nün "İkiz Kulelerine Uçakla Saldırı" olayında tutukladığı El Kaide zanlılarına Guantanamo hapishanesinde uyguladığı "waterboarding" yani insanda boğulma hissi yaratan "su tahtası" işkencesini dünyaya duyurmak, Guantanamo'da işkencenin olağan, normal ve CIA'in "önemli rutin işleri" arasında olduğunu açıklamak, ayrıca bir CIA gizli çalışanının ismini Amerikan televizyon kanalı ABC'deki bir gazeteciye vermek.

Kiriakou hiç kimseye işkence yapmadığı halde, ABD'nin işkence programı nedeniyle 30 ay ceza alarak hapse giren tek CIA çalışanı oldu.

David Kelly – Saddam'ın Var Olmayan Kimyasal-Biyolojik-Nükleer Silahları (2003)

New York şehrine 2001'deki iki uçak saldırısının sorumlusu olarak tutulanlardan biri Irak ve 1979'dan beri Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin idi.

İkinci Irak Savaşı 20 Mart 2003 tarihinde başladı. ABD Cumhurbaşkanı George W. Bush ve İngiltere Başbakanı Tony Blair, bir yandan kimseyi ikna etmeyen "Saddam'ın El Kaide ile bağlantısı var" iddiasını sürdürürken, diğer yandan da "Irak'ın kimyasal-biyolojik ve nükleer silahları da olduğu" efsanesini bütün dünyaya kabul ettirmeye uğraşıyordu.

Daha önce Irak'ta Birleşmiş Milletler Kitle Silahları Uzmanı olarak çalışmış, o dönem İngiltere Savunma Bakanlığı'nda görevli İngiliz kimyasal ve biyolojik silah uzmanı Prof. David Kelly, BBC'den gazeteci Andrew Gilligan ile yaptığı gayriresmî bir sohbette, ABD ve İngiltere başkanlarının iddialarının doğru olmadığını söyledi. Bunu, savaş başladıktan bir süre sonra, 29 Mayıs'ta bir rapor haline getiren BBC, bilginin Kelly'den sızdığını belirterek, "İngiliz hükümetinin Saddam'dan kırk beş dakika içinde gelebilecek tehlikeli saldırı" konusunu mübalağa ettiğini haber yaptı. İngilizler hop oturup hop kalkar, Blair'in güvenilirliği tehlikeye düşerken, Kelly, İngiltere Parlamentosu Dış İlişkiler Komitesi önünde konu hakkında bilgi vermeye çağrıldı.

Basında Kelly için "çok zor" geçen sorgulamanın saldırgan bir biçimde sürdürüldüğü belirtilmişti. Bundan üç gün sonra, 18 Temmuz 2003'te, elli dokuz yaşındaki sapasağlam Kelly'nin bedeni, sokakta, bileği kesilmiş ve ölü olarak bulundu. Bir gün önce saat on beş civarında Oxfordshire'daki evinden karısına "yürüyüşe çıkıyorum" diyerek ayrılmıştı.

Soruşturmayı yapan komitenin başkanı Lord Hutton, "ailesini korumak" gerekçesiyle tüm ölüm rapor ve fotoğraflarının 70 yıl sürece gizli tutulmasını talep etti.

1 Genellikle "9/11" olayı olarak anılıyor.

Coleen Rowley-9/11 Olayını FBI Önceden Biliyormuş (2002)

Özel FBI ajanı Avukat Rowley, Amerikan Federal İstihbarat Bürosu FBI'ın Minnesota'daki ajanlarının, 11 Eylül 2001'de İkiz Kulelere[1] yapılacak uçak saldırısı hakkında bilgi edindiklerini, bunu FBI'ın Washington D.C.'deki merkez bürosuna yolladıklarını, ancak kurumun bu konuda hiçbir önlem almamış olduğunu gördü.

FBI içinde diğer benzer aksaklıkları 2002'de Senato Adli Komitesi önünde tanıklık yaparak dile getirmesi üzerine konu hakkında iki yıl süren bir araştırma yapıldı. Rowley kurumdan istifa etti. (http://www.politico.com ve Huffington Post -erş. 17 Ocak 2014)

Cherly Eckard-Eksik ve Bulaşık Hammaddeli İlaç Üretimi (2002)

GlaxoSmithKline ecza şirketinde Kalite Garanti Yöneticisi olarak çalışan Cheryl Eckard, şirketin Puerto Riko'daki çok büyük fabrikalarındaki ilaç üretim sürecinin kötü, ilaçlar arasında da bulaşma olduğunu, ayrıca hammaddelerin gereğinden az konduğunu patronlarına defalarca söyledi. Ancak ilgililer dinlemedi ve Eckard'ı işten çıkardı. Bunun üzerine Eckard, şirketi, Amerikan Federal Gıda ve İlaç İdaresi'ne (FDA) şikâyet etti. Çok uzun süren mücadelesinden sonra GlaxoSmithKline cezalandırıldı ve Eckard'a 97 milyon dolar ödemek zorunda kaldı.

Sherron Watkins-"Irak Enron'dur" (2002)

Watkins, İkinci Irak Savaşı sırasında yolsuzlukları basma epey yansıyan Houston (Teksas) merkezli Amerikan enerji şirketi Enron'da üst düzey bir yönetici idi. Enron, George W. Bush'u (Oğul) başkan seçme kampanyasının en büyük finansal destekçilerindendi. Watkins, şirketin yalanlar üstüne kurulu, çok sayıda sahtekârlık işine karışmış olduğunu ortaya çıkardı.

Şirket hisselerinin 2001 ve 2002 yıllarında borsada çok yüksek fiyatlarla satılmasının önemli ölçüde muhasebe/finans sistemindeki düzmece bilgilere dayandığını tespit etti. Enron, borç ve kayıplarını "offshore" (Cayman adaları gibi ABD dışında, yasal kontrol olmayan coğrafyalardaki) hesaplarında gösterip bunları mali belgelerine yansıtmamıştı.

Huffington Post'taki bir yazısında gazeteci Bill Maher "Irak Enron'dur" diyor (27 Eylül 2007) ve Bush'un, 2. Irak savaşı ile Enron'u kurtarmaya çalıştığını iddia ediyor. (http://www.politico.com)

---

1 New York şehrindeki Dünya Ticaret Örgütü'nün iki yüksek binası.

Kathryn Bolkovac-Bosna'da Uluslararası Kuruluşların Yolsuzluğu (1999)

ABD'de Nebraska eyaletinde polis istihbarat şefi iken, Bosna'da, savaştan sonra 1999'da, özel bir Amerikan şirketi DynCorp için polis olarak çalışmaya başladı. Burada genç kadınların cinsel köle olarak çalıştırılmasından çocuk istismarına, uluslararası çalışanların işlediği suçlara, karıştığı yasadışı olaylara tanıklık ettikten sonra, durumunu sorgulamaya başladı ve sonunda olup biteni şirket yönetimine iletti. Şirketin en üst yönetimi ise bunlara boşvermesini, olup bitene göz yummasını söyleyince dehşete düştü ve insan hakları ihlallerini daha ayrıntılı olarak araştırmaya başladı.

Çabasının ödülü olarak işten atıldı ve ABD'ye döndü. Buna karşılık oyunbozanlığı sürdürdü. 2010 yılında yapılan "Whistleblower" filmi onun hayat hikâyesine dayanıyor.

Mordechai Vanunu-İsrail'in Nükleer Programı (1986)

Ortadoğu, hatta dünya çapında çok önemli bir oyunbozan da hayatının on yedi buçuk yılını İsrail hapishanelerinde geçiren bir nükleer teknisyen İsrailli Mordechai Vanunu. İsrail hükümetinin tüm dünyadan gizlediği nükleer programını İngiliz basınına açıkladığı için yargılandı (1986). Cezasının 11 yılını tek başına bir hücrede çekti. 2004'te serbest bırakıldı, ama ülke dışına çıkma yasağı devam ediyor, yabancılarla ve gazetecilerle konuşması yasak, ayrıca İsrail polisinin sürekli denetimi altında yaşıyor. Buna rağmen yasakları delmeye, arasıra yeniden hapse girmeye devam ediyor. Ezcümle, "uslandığı" söylenemez. Geçen yıla kadar ABD'nin "en tanınmış oyunbozanı" Daniel Ellsberg onu "nükleer çağın saygın kahramanı" ilan etti.

Karen Silkwood-Nükleer Santral Sızıntıları (1974)

ABD'de Oklahoma eyaletindeki Kerr-McGee nükleer santralinde kimya teknisyeni olarak çalışan Silkwood, burada, eksik ve aksak denetim mekanizmaları ile fabrika yönetiminin, radyoaktif sızıntıları çalışanlardan ve halktan gizlediği, halkın güvenliğini tehlikeye attığı bilgisini NYT gazetesine sızdırmış, Amerikan Atom Enerjisi Komisyonu'na bu konuda bilgi vermişti (1974).

Aynı yıl gazetecilerle buluşmak üzere bir sendika toplantısından erken çıktı ama vaat ettiği randevuya gelemedi. Polis, arabasını yolda gördü. Silkwood içerde ölü yatıyordu. Olay trafik kazası değildi. Yanında taşıdığı dokümanlardan hiçbiri bulunamadı.

Olayın filmi, oyunbozan kahramanın adı ile 1983'de yapıldı: Silkwood.

Mark Felt-Watergate Olayı ve ABD Başkanlık Seçimi (1972)

ABD'de, Richard Nixon'un başkanlığı döneminde, 1972 yılında başkent Washington D.C.'de Watergate Oteli'ndeki Demokratik Parti karargâhından, Nixon'un adamlarının çaldığı Demokratik Parti'ye ait belge ve bilgilerden, Washington Post gazetesinde çalışan iki gazeteciyi (Bob Woodward ile Carl Bernstein) haberdar etti.

Kendini sadece "Derin Gırtlak" (Deep Throat) olarak tanıtan ve oyunbozanlık yaptığı sürece yüzünü hiç göstermeden kişi FBI'da Genel Müdür yardımcısı W. Mark Felt idi. Bu skandal o kadar büyüyecekti ki bir süre sonra Nixon istifa etmek zorunda kalacak, yardımcıları, Beyaz Saray çalışanlarının başında bulunan H. R. Haldeman ve başkan danışmanı John Ehrlichman hapse girecekti. Felt'in gerçek kimliği 2005 yılına kamuoyuna kadar açıklanmadı.

Daniel Ellsberg-Vietnam Savaşı ve Pentagon Belgeleri (1971)

ABD'yi sarsan, hafızalarda en çok yer eden oyunbozanlardan biri de Vietnam Savaşı yıllarında (yaklaşık ve gayriresmî olarak 1955-1975) ortaya çıktı.[1] Önemli siyasi araştırma kurumlarından RAND Corporation'da askerî analist olarak çalışan Daniel Ellsberg, arkadaşı ve yardımcısı Anthony Russo ile beraber 1971'de, kuruma yollanan Vietnam Savaşı'na ilişkin gizli Pentagon Papers (PP –Resmî adıyla "ABD-Vietnam İlişkileri, 1945-1967") adı verilen belgeleri keşfederek NYT gazetesine sızdırdı.

PP, Savunma Bakanlığı'nda Robert McNamara'nın özel olarak hazırlattığı, 1945-67 arası ABD-Vietnam ilişkilerini inceleyen bir çalışma idi. Yıllar sonra, 1996'da NYT gazetesinde yayımlanan bir makale, ABD hükümetlerinin Vietnam Savaşı hakkında sadece halka değil, Kongre'ye de (Temsilciler Meclisi + Senato) yalan söylediğini gösteriyordu. PP sayesinde geçmiş yönetimlerin, savaşa dair halka açıkladığı bilgilerde kasti yanıltmalar olduğu görüldü. Ayrıca ABD hükümetlerinin Vietnam'daki savaş hattını halka bilgi vermeden genişleterek Kamboçya, Laos ve Kuzey Vietnam kıyılarını da bombaladığı, Deniz Kuvvetlerinin buralara karadan saldırdığı ortaya çıkınca Amerikalıların savaşa olan desteği ciddi erozyona uğradı.

Richard Nixon başkanlığındaki Amerikan hükümeti 'ÇOK GİZLİ' belgeleri yayımladığı için NYT ve Washington Post'a mahkeme eliyle "yayını durdurma" emri yolladı. Dosya Amerikan Yüksek Mahkemesi'ne taşındı. Taraflarla (hükümet, NYT, Washington Post ve Adalet Bakanlığı) uzun görüşmelerden sonra, Yüksek Mahkeme'nin dokuz yargıcından altısı, gazetelerin, PP konusundaki yayınlarını devam ettirebileceği kanaatine vardı. PP'yi sızdırdığı anlaşılan Ellsberg

1 Savaşın resmî başlangıcı daha sonraki yıllarda ise de 1955 yılından itibaren Amerika askerlerini Vietnam'a yollamaya başlamıştı. Bazı kaynaklar savaşın resmî başlangıcı olarak 1963 yılını gösteriyor.

ve beraber fotokopisini çektikleri yardımcısı ve arkadaşı, araştırmacı Anthony Russo, casusluk ve hırsızlık iddiası ile mahkemede yargılandı.

Belgelerin tümünü mahkemeye verirken Ellsberg şöyle diyordu: "Bir Amerikalı ve sorumlu bir vatandaş olarak bu belgelerin Amerikan halkından gizlenmesi için daha fazla işbirliği yapamayacağımı hissettim. Bunu tabii ki kendimi tehlikeye atarak yaptım ve bu kararımın bütün sonuçlarına katlanmaya razıyım."[1]

Dava jüri aşamasına gelmeden, federal hâkimin bütün suçlamaları reddetmesi ile iki oyunbozan 1973'te beraat etti. Pentagon Papers'ın tümüyle halka açık hale gelmesi ise ancak 2011'de gerçekleşti.

Russo 2008'de öldü; ama Ellsberg'in bu konudaki tutumu yıllar sonra da değişmemişti. Amerikan Genel Kurmayı'nın yargıladığı Chelsea Manning'i destekledi, onun bir kahraman olduğunu yazdı, söyledi. Çeşitli yerlerde ve kendi web sitesinde (www.ellsberg.net) Manning'i aklayan yazılar yazdı.

Amerikan tarihinin en büyük oyunbozanı Snowden konusunda da tavrı farklı değildi: 10 Haziran 2013'te, The Guardian gazetesindeki yazısında şöyle diyordu: "Tahminimce Amerikan tarihinde –40 yıl önceki PP de dahil– bugüne kadar Edward Snowden'ın NSA'nın gizli kayıtlarını gün ışığına çıkarması kadar önemli bir sızıntı olmadı. Snowden'ın oyunbozanlığı, Amerikan anayasasına karşı yapılan 'icracı darbesinin' kilit bir bölümünü geri çevirmeyi mümkün kıldı..."

Snowden'ın ortaya çıkardığı belgelerde, yeni dijital çağda, NSA, FBI ve CIA'in vatandaşlar üzerinde, eski Doğu Alman gizli polisi Stasi'nin rüyasında göremeyeceği bir gücü var. Snowden, istihbarat Cemaatinin, "Amerikan Birleşik Stasi"si olduğunu ortaya koydu... Snowden yaptığını yaptı çünkü NSA gözetim programının ne demek olduğunu gördü: "Tehlikeli ve anayasaya aykırı eylem. Amerikalı ve yabancı vatandaşların özel hayatına nüfuz etmek bizim güvenliğimizi arttırmıyor, bilakis, korumaya çalıştığımız özgürlükleri tehlikeye atıyor."

Türkiye'nin Oyunbozanları

Türkiye'nin de oyunbozanları var. Ama kamu bunlardan yeni haberdar oluyor, henüz pek bilinmiyor ve bu isimle anılmıyorlar. WikiLeaks'in sitesinde Türkiye'den beş kişinin ismi oyunbozanlar listesinde yer alıyor. Ancak o listede verilenlerin edimlerini okuduktan sonra, ben bir kısmının bir tür kahraman olmakla beraber, oyunbozan-kahraman olmadıklarına kanaat getirdim (haksız olabilirim, ama böyle)[2].

1 "The Pentagon Papers". *1971 Year in Review*. UPI. 1971. (Erişim 11 Ocak 2014.)

2 WikiLeaks'in listesinde adı geçen ama benim anmadığım "oyunbozanlar" şöyle: Ayşe Önal, Doğan Özgüden, İnci Tuğsavul ve Işık Yurtçu. Bu kişiler aslında oyunbozan olarak değil, çok zor şartlar altında, haber kaynaklarını açıklamadan doğruyu yazan gazeteciler olarak anılıyor. (https://wikileaks.org/wiki/Category:Journalists)

Ayrıca "Ergenekon'un kilit ismi" olarak anılan ve halen Kanada'da yaşayan "rahip" Tuncay Güney'in ismi de bazı yabancı kaynaklarda oyunbozan olarak geçiyor. Ergenekon davasının karakutularından biri olan Güney hakkında, CIA ajanı, MİT çalışanı, Cemaat üyesi ve/ya İsrail ajanı olduğu gibi çeşitli iddialar gündeme geldi. JİTEM, Ergenekon, Gülen Cemaati ve İşçi Partisi'nin içine sızdığı ve burada edindiği bilgileri MİT'te Kontrterör Dairesi eski Başkanı Mehmet Eymür'e ulaştırdığı iddia edildi. (Vikipedi, 3 Şubat 2013)

Çok tartışmalı, güvenilirliği epey sorgulanması gereken bir kaynak. Kaldı ki, Güney, MİT için bilgi sızdırmış. CIA, FBI, (Federal Soruşturma Bürosu) MOSSAD (İsrail Gizli Servisi), KGB (Sovyet Sosyalist Devlet Güvenliği), FSB (Rusya Federasyonu Güvenlik Servisi), BND (Federal Alman Dış İstihbarat Servisi), BfV (Federal Alman İç İstihbarat Servisi), SAPO (İsveç İstihbarat Servisi), DCRI (Fransız İstihbaratı) MI5 ve MI6 (İngiliz iç ve dış istihbarat teşkilatları) ve MİT vs. gibi kurumlara bilgi iletmek, böyle kapalı kutu merkezlere yardımcı olmak, sanırım ki "casusluk" tanımı ile daha yakından ilgili bir eylem; aynı bilgileri basına vermek, halka, kamunun bilgisine açınakla özdeş tutulamaz. Oyunbozanları andığım listeye onu dahil etmeyi uygun bulmadım.

Hasan Palaz-Başbakan Odasındaki Böcek Belgesinde Tahrifat (2014)

Dr. Palaz TUBİTAK'ta "Bilgi Güvenliği İleri Teknolojiler Araştırma Merkezi" (Bilgem) başkanı iken, 20 Şubat 2014 günü tüm basın kuruluşlarına yolladığı bilgi notunda, Başbakan Erdoğan'ın çalışma ofisinde bulunan "böceğe" ilişkin hazırladığı raporda, hükümetin en tepe yönetiminden gelen kişilerin raporda tahrifat yapmasını istediğini yazıyor ve şöyle diyordu: "*Tarafıma ifade edilen 'beklenti' böceğin kullanıma girdiği tarihin gerçek tarihten başka bir tarih olarak değiştirilmesiydi.*" Dr. Palaz'ın iş akdi bildirimsiz ve tazminatsız olarak tek taraflı fes edildi.[1] (http://sozcu.com.tr/2014/gundem/tubitakta-bir-skandal-daha-460717/ ve (http://yarinhaber.net/news/8583)

1 Böceğin kendisine teslim edildiği tarihte TUBİTAK Başkan Yardımcı olan Dr. Hasan Palaz durumu şöyle anlatıyor. Ocak 2012'de Millî İstihbarat Teşkilatı'ndan gönderilen bir dinleme cihazının (daha sonraki gelişmelerden Başbakanlık'ta bulunan böcek olduğunu öğrendiğim) incelenerek kaynağı ve ömrü konusunda bilimsel rapor hazırlamam istendi. Fiziksel ve kimyasal çalışmalarla yapılan bilimsel incelemeler ve analizlerin sonucu hazırladığımız rapor 2012 yılı Ocak ve Mart aylarında MİT'e teslim edildi. 2012 yılı içinde aynı konu ile ilgili Başbakanlık Teftiş Kurulu'ndan gelen çağrı üzerine bilgi verdim ve uzmanlık görüşümü ifade ettim. Kasım 2013'te Başbakanlık Teftiş Kurulu'na aynı konu ile ilgili olarak tekrar çağrıldım ve yeniden bilgime başvuruldu. Ben de bir kez daha TÜBİTAK'ta yapılan test ve analiz çalışmalarını 2012 yılındaki gibi anlattım. Bu görüşmeden anladığım, TÜBİTAK raporundan çıkan bilimsel ve objektif sonuçların 'beklentiyi' karşılamadığı ve bundan memnun olunmadığıydı. İkinci kez bilgime başvurulmasından sonra etkili bazı kişilerce; TÜBİTAK-BİLGEM'in verdiği raporun içeriğinin 'beklentiyi' karşılamadığı, raporu tekrar istenen şekilde hazırlayıp sunmaz isem görevimden alınacağım açıkça ifade edildi.

Muammer Akkaş-AKP'li Bakanlar Hakkında Soruşturma (2013)

İstanbul'da Terörle Mücadele Kanunu (TMK) ile yetkili Cumhuriyet Savcısı Muammer Akkaş, 30 Aralık 2013 günü Çağlayan'da Adalet Sarayı'nın önünde, herkesin görüp okuyup ele geçirebileceği bir basın bildirisi okuyarak AK partili üç bakanın[1] yolsuzluk soruşturmasını yürütürken, "her geçen gün artan saldırılara cevap vermek zorunda kaldığını, mahkeme kararma rağmen arama ve gözaltı kararlarının uygulanmadığını, delillerin karartılmış, şüphelilerin kaçmış olabileceğini" belirterek 'Soruşturma yapmam engellendi' demişti.[2] (Taraf, 31 Aralık 2013, s. 9)

Utku Kalı-Hatay'ın Reyhanlı İlçesinde Patlayan Bombalar (2013)

Buna karşılık, askeriye tarafından tutuklanan bilgisayar teknisyeni jandarma er Utku Kah oyunbozan olduğu iddiasını kabul etmiyor. Kah, bu önemli bilgiyi kendisinin sızdırmadığım, komutanının izniyle habercilere ilettiğini söylüyor. Altı ay hapis yattıktan sonra 11 Kasım 2013'te, Askerî Mahkeme tarafından tutuksuz yargılanmak üzere tahliye edildi.

Kalı'nın karıştığı olay kısaca şöyle: 11 Mayıs 2013 tarihinde Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde düzenlenen ve 52 kişinin ölümüne sebep olan bombalı saldırı hakkında, üzerinde 'Gizli' ibaresi bulunan 4 belgeyi askeriyeden dışarı sızdırıp internette yayınlattığı iddiası. Ancak, Türkiyeli bir bilgisayar korsanı grup RedHack, belgeyi Kalı'nın değil, kendilerinin askeriyenin bilgisayarlarma girerek bulup yayımladığını açıkladı.

Hasan Balıkçı-Urfa'da Kaçak Elektrik Kullanımının Belgelenmesi (2002)

Türkiye hakkında internette verilen listelerden sadece bir kişi gerçek oyunbozanlar listesine girebilir bence: Elektrik mühendisi Hasan Balıkçı.

Tarafıma ifade edilen 'beklenti' böceğin kullanıma girdiği tarihin gerçek tarihten başka bir tarih olarak değiştirilmesiydi. Yani bilimsel ve objektif kriterlerle hazırlanan raporda masa başı tahrifat yapmam istendi. Aksi halde 'birilerinin adamı' olarak fişlenip görevden alınacağım belirtildi. Konunun hassas olduğu ifade edildikten sonra "kendini yakma, kim yanarsa yansın" şeklinde yoğun tehdit ve baskı altına alındım. Bilimsel bir kuruluşta uzun yıllar görev yapan birisi olarak; somut, net, bilimsel veri ve deliller içeren bir raporun aradan iki yıl geçtikten sonra tekrar istenen şekilde masa başı tahrifatla düzenlenmesi talebi karşısında durumun, bilimsel kriterlere uymayacağı, etik ve yasal olmayacağını ifade ederek bu talebi yerine getirmedim. (http://yarinhaber.net/news/8583)

1 Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan, İçişleri Bakanı Muammer Güler ve Avrupa Birliği Bakanı ve Baş Müzakerecisi Egemen Bağış.

2 Ancak Muammer Akkaş Hrant Dink soruşturmasında aynı cesareti gösterememiş, kamu görevlileriyle ilgili soruşturmayı üç yıla uzatmış, sonuçlandırmamıştı.

Balıkçı Adana'da çalışırken geçici görevle gittiği Urfa'da, kaçak elektrik kullanan ve gerekli yasal düzenlemeleri yerine getirmeden üretim yapan mafyavari tesislerinden birinin elektrik direğine sayaç bağlayarak, kaçak kullanım için fatura kesilmesini, böylece gerçek elektrik bedelini ödemesini sağlaması nedeniyle, daha sonra tayin edilerek gittiği Urfa'da 2002'de öldürüldü. Ekşi Sözlük'te fabrika sahibince uygulamadan vazgeçmesi için önerilen 500 milyar TL tutarındaki rüşveti reddettiği de belirtiliyor. (Perş. 18 Ocak 2014)

Hanefi Avcı-Susurluk Olayı ve Gülen Hizmet Hareketi Hakkında Gizli Bilgiler (1997-1998)

Emniyet İstihbarat Daire Başkan Yardımcısı görevini sürdürürken 4 Şubat 1997'de Susurluk skandalım araştıran TBMM komisyonuna "terörle mücadele adı altında" devlet içinde çete kurulduğunu ileri sürdü. Dönemin İçişleri, ardından Adalet Bakanı Mehmet Ağar, bir dönemin MİT Güvenlik Daire Başkanı Korkut Eken, Jandarma generali Veli Küçük gibi isimler hakkında çeşitli suçlamalarda bulundu.

Katıldığı bir televizyon programında Millî İstihbarat Teşkilatı hakkında yaptığı açıklamalar nedeniyle "devletin gizli kalması gereken sırlarını ifşa etmek" ile suçlandı ve 20 Şubat 1998'de tutuklanarak Beypazarı Cezaevi'ne kondu ancak hakkında açılan davadan beraat etti.

Haliç'te Yaşayan Simonlar adlı 2010'da yayımlanan kitabında "Gülen Hizmet Hareketinin" polise sızdığını, Ergenekon gibi kritik davaları harekete yakın hâkim ve savcılar aracılığı ile manipüle ettiğini yazdı. Kendi de "muhafazakâr İslamcı" olarak anılıyor ve bir zamanlar Hizmet'e yakın olduğu, çocuklarının Hizmet okullarında okuduğu bildiriliyor.

Dev-Sol'un bağlı olduğu iddia edilen Devrimci Karargâh örgütüne yardım etmek suçlamasıyla 28 Eylül 2010 tarihinde tutuklanarak Silivri Cezaevi'ne kondu. Savcısı, Hanefi Avcı'nın 22 yıl 9 aydan 49 yıl 6 aya kadar hapisle cezalandırılmasını istedi. (Vikipedi ve Wikipedia, erş.-erişim; 23 Şubat 2014)

Dünyaca ünlü başka oyunbozanlar da var. Hepsinden burada söz etmem imkânsız, ama çok önemli olduğunu düşündüğüm birkaç tanesini kısaca anmaz isem, hem okuyucuya haksızlık etmiş olacağım, hem de yazı eksik kalacak diye düşündüğüm için yukarıdaki kişilerden özellikle söz ettim.

Dünyanın çeşitli yerlerinde bilmediğim ve/ya anamadığım oyunbozanlar beni affetsin.

Sızdırılanları Sızdıran Örgütler ve Bilgisayar Korsanları

Her ne kadar şu ana kadar ortaya çıkan oyunbozanların çoğu birey ise de, çok ender olarak, Anonymous gibi sivil grup üyeleri de oyunbozanlık yapabiliyor ve/ya sızdırılan bilgileri internete, dünyaya yayan sivil örgütler olarak işlev görüyor.

Devletlerin sağlamadığı Adalet için çabalayan bilgisayar korsanları (hacker) ve siberaktivistler ile birlikte WikiLeaks gibi sızdırılanları yayan örgütleri, diğer oyunbozanlarla birlikte ele almak gerekir sanıyorum.

WikiLeaks

Kimisi doğrudan düdüğü öttürmüyor, ama öttürenlere aracılık ederek internet üzerinden gizli bilgilerin dünya halklarına ulaşmasına yardımcı olarak haberci işlevi görüyor. Bunlardan en iyi bilenen örgüt WikiLeaks. 2006'da, Avustralya vatandaşı, yayıncı ve gazeteci Julian Assange tarafından kuruldu.

Daha az çarpıcı sızıntılardan sonra Amerikalı er Chelsea Manning'in Irak Savaşı ile ilgili belgelerini internetten yayan WikiLeaks, bu nedenle öyle bir kuşatıldı ki, dünyayı sarsacak bilgileri Snowden, oraya değil, Guardian gazetesinden hukukçu ve gazeteci Glenn Greenwald'a vermeyi uygun buldu.

Assange ise halen Londra'da, iki buçuk yıldır "misafir" olarak kaldığı Ekvator Büyükelçiliği'ndeki odasından sokağa adımını attığı anda tutuklanıp İsveç'e oradan da, kuşkusuz yargılanacağı, ABD'ye yollanma tehdidi altında yaşıyor. Ancak bulunduğu yerden Manning, Snowden gibi oyunbozanlara, avukatları ve diğer yardımcıları aracılığı ile destek vermeyi ihmal etmiyor. Snowden, örneğin, onun bir yardımcısı ile birlikte Hong Kong'dan Rusya'ya güvenle gelebildi.

Hacker-Bilgisayar Korsanı

Sözcük, Türk Dil Kurumu lügatında (2011), aynen İngilizcede yazıldığı gibi "hacker" olarak geçiyor. Yanında da "bilgisayar korsanı" yazıyor ve şöyle tanımlanıyor: "Bilgisayar ve haberleşme teknolojileri konusundaki bilgisini gizli verilere ulaşmak, ağlar üzerinde yasal olmayan zarar verici işler yapmak için kullanan kimse."

Bu kişiler, yolsuzluğun yapıldığı kurumda çalışmıyor ama internet üzerinde yolsuzluk belgelerini keşfedip kamuya açıyor. Hackerlar bireysel olarak var olabildiği gibi dünyanın çeşitli yerlerinde grup halinde de çalışabiliyor.

Ancak TDK sözlüğündeki "zararlı" sözcüğünü ben kendi tanımımdan çıkarıyorum. Geri kalana, hatta "korsan" sözcüğüne bile itirazım yok; nasılsa bugün, başta Almanya, birkaç kuzey Avrupa ülkesinde Korsan Siyasi Partileri olarak mevcutlar; yani siyasal arenada ve gençlerin büyük kesiminin gözünde saygın siyasi eylemci konumları var. Türkiye'de partileri yok, ama Redhack gibi benzer yararlı işler yapan korsan gruplar mevcut. İngilizcedeki sözcük, "hacktivist", "activist" (=aktivist) sözcüğünden türetilmiş, yani "siyasal protesto için bilgisayarları kullanan eylemci" anlamına geliyor. (V.L. Weisman, HuffPost, THE BLOG 19 Kasım 2013)

Anonymous-"Cesur, Tuhaf ve Kaotik Bir İnternet Kolektifi" *(anonnews.org)*

(sitesi: anonymouse.org – "ANKARA 11. AĞIR CM (CMK 250) 07/05/2012 tarih ve 2012/7 sayılı kararına istinaden Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı tarafından KORUMA TEDBİRİ uygulanmaktadır." erş. 5 Şubat 2014)

İlk olarak 2003'te, "anarşik, sayısallaşmış küresel beyin" olarak ortaya çıktı. Güvenlik endüstrisine saldırdı, polis ve şirket sitelerine girdi. 2011 yılında başlayan Arap Baharı'nda özellikle etkili oldu, eylemcilere yardım etti. Etkisi ABD'den dünyaya yayıldı. Halen enternasyonal bir grup olduğu biliniyor. Hep lidersiz çalıştığını söyledi. Yaptığı eylemler için izin aldığı bir kişi yok. Birisi bir şeyler öneriyor, isteyenler yapıyor, istemeyen karışmıyor. Facebook'taki takipçi sayısı 1.7 milyar.

Facebook sayfasında Manning, Assange ve Snowden'ın fotoğrafları yer alıyor. Aynı kaynakta kendini şöyle tanıtıyor:

"Biz anonimiz

Biz kalabalığız

Biz affetmeyiz

Biz unutmayız.

Tek bir bütün olarak birleşmiş, sıfıra bölünmüşüz [yani, sonsuz veya tanımsızız]

Bizi bekleyin"

"Devlet için düşman, Halk için kahramanlarız"

'Wall Street'i İşgal Et' (Occupy Wall Street) hareketini, WikiLeaks'i hep destekledi; ABD, İsrail, Tunus, Uganda hükümet bürolarını hackledi. 2012'de Time dergisi onları "Dünyadaki en etkili 100 isim" listesine koydu. (Wikipedia, erş. 8 Şubat 2014)

"Nihilist bir grup olarak başlayıp güçlü inançları olanların Cemaatine evrildi", www.wired.com'a göre. Aaron Swartz'ın intihar ettiği günün birinci yıldönümü, 11 Ocak 2014'te, ölümden sorumlu tuttuğu MIT Üniversitesi'ni hedef alarak web sitesini hackledi.

Sadece elektronik sistemlerin değil, insanların beynine de sızdı. Hükümetlerden istihbarat şirketlerine, hepsinin korkulu rüyası oldu. (www.wired.com) Hükümetler de onu durdurmak için elinden geleni ardına koymadı. Son olarak 2014 Şubat ayının ilk haftası, İngiliz Gizli Servisi'nin Hacker Bölümü, kendi ifadesi ile, "devlet düşmanlarını" yakalamak için Anonymous'a siber savaş açtı. İsmi şimdiye kadar bilinmeyen ve hiçbir ulusal, uluslararası yasaya tabi olmayan JTRIG (Joint Threat Research Intelligence Group-Bileşik Tehdit Araştırma İstihbarat Grubu) onlara verilen internet servisini kesti, sitelerine virüs ve diğer bozucu programlar ekledi. (http://rt.com/news)

RedHack

Türkiye kökenli Marksist bilgisayar korsanı grup; kendini "ezilenlerin sesi" olarak tanıtıyor ve "sansür suçtur" ilkesi ile yola çıkıyor. (redhack.tumblr.com) 1997'de kurulmuş, kurum bilgisayarlarına sızıp gizli yolsuzluk belgelerini açığa vurmayı amaçlıyor. Halkın haber alma hakkına her tür müdahaleyi reddediyor ve "İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair" 5651 sayılı kanuna karşı kampanya yürütüyor. Twitter'da bir milyona yakın takipçisi olduğu belirtiliyor. (https://twitter.com/TheRedHack, *www.radikal.com.tr)*

'Kızıl Hackerlar Birliği' olarak andığı grup hakkında Vikipedi şu bilgiyi veriyor. "Şubat 2012'de Ankara Emniyet Müdürlüğü'nün internet sitesini çökerterek adlarını duyuran grup, aynı zamanda Türkiye genelinde yaklaşık 350'ye yakın Emniyet Müdürlüğü sitesini geçici bir süreliğine çalışamaz hale getirdi. Grubun çekirdek kadrosunu oluşturan üye sayısı 12'dir." (www.tr.wikipedia.org, erş. 1 Şubat 2014)

Chaos Computer Club (CCC, www.ccc.de/en)

Avrupa bilgisayar korsanlarının en büyük örgütü Almanya kökenli. 1981'de kurulmuş. Otuz yılı aşkın süredir teknik ve gözetim-denetim-bilgi özgürlüğü-güvenirliği ve çok çeşitli diğer konularda malumat üretiyor ve yayıyor, yani habercilik yapıyor. Ayrıca toplumsal olaylar hakkında insanlara bilgi veriyor. "Galaksiler arası" ve her tür, her dil, din, ırk ve cinsiyetten insana açık, sınır-aşırı bilgi özgürlüğü için uğraşıyor. Hükümetlerin daha şeffaf olmasını, bilginin özgürce seyahat etmesini ve iletişimin bir insan hakkı olduğunu savunuyor.

Bilgisayar korsanları ahlakını benimsiyor, ama aynı zamanda bilgisayarlar ve diğer teknolojik altyapıya serbest erişim talep ediyor.

Barrett Brown – Ordu-Sanayi Ortaklığı Sektörünün Belgeleri (2012)

Yazar ve serbest gazeteci Brown, askerî-endüstriyel kompleksin siber dünyadaki elektronik postalarını hackleyip halka açarak burada gizli yapılan işleri haber olarak yaydı.

PM Projesi'nin kurucusu otuz iki yaşındaki Brown'un ilgi alanı, ABD Devleti ile sözleşme imzalayarak istihbarat toplayan müteahhitlerin yaptıkları konusunda halkı bilgilendirmek. PM Projesi'nin amacı da bu: Gözetim devleti ile ilişkisi olan özel müteahhitleri ve faaliyetlerini gözler önüne sermek. (www.freebarrettbrown.org ve http://wiki.project-pm.org erş.4 Şubat 2014) Amerikan Rolling Stones dergisinde çıkan bir yazıya göre "bu yeni yüzyılda giderek

özelleşen ulusal güvenlik ile birlikte gözetim devletinin teknoloji ve politikaları hakkında tek bilgi kaynağı bilgisayar korsanlarının yaptığı keşifler ve sektörden bilgi sızıntıları." (http://www.rollingstone.com/culture/news/barrett-brown-faces-105-years-in-jail-20130905)

"Öyle ki" diyor, yazar Alexander Zaitchik, "Bu müteahhitlerin yaptığı türden özel istihbarat ve sibergüvenlik çalışmaları, bugün Amerikan güvenlik bütçesinin yüzde 70'ini tüketen 56 milyar dolarlık bir endüstri haline geldi."

Brown, bir FBI ajanının kendisine yaptığı açıklamaları ve onun hakkındaki diğer bilgileri de açıkladığı için bir buçuk yıldır Texas'ta bir hapishanede, 105 yıl hapis cezası olasılığı ile tutuklu. Basına bilgi vermesi de yasak.

17 Aralık 2013'te HuffPost'ta blog yazan Kevin M. Gallagher, tutuklanması öncesi sormuş: "Yazılarını niye şifrelemedin?" Brown soruyu şöyle yanıtlamış: "Ben hiçbir şekilde kendimi suçlu olarak görmüyorum, asla görmedim de, dolayısıyla gayrimeşru olduğunu düşündüğüm bir hükümetten gizlenmeyi reddediyorum".

(http://www.huffingtonpost.com/kevin-m-gallagher/why-barrett-brown-matters_b_4447315.html)

Anonymous grubunun sözcüsü olduğu iddiasını ise yalanladı.

Jeremy Hammond -
Stratfor'un Kamuya Açılan İstihbarat Belgeleri (2012)

Yirmi sekiz yaşındaki Amerikalı Jeremy Hammond, özel şirketlerin bilgisayarlarına girip yolsuzluk belgelerini kamuya açmak için çabalayan bireysel bir hacktivist.

Hammond, ABD'de "stratejik tahminler" adı altında "istihbarat işleri" yapan, hatta Türkiye'de de bağlantıları olduğu bilinen (http://www.euractiv.com.tr/politika-000110/article/wikileaks-aklad-stratforun-trkiye-casusu-emre-doru-024401) Stratfor (Strategic Forecasting) şirketinin bilgisayarlarından önemli belgeler bulup açıkladığı için, 15 Kasım 2013'te New York Eyaleti Güney Bölgesi Federal Mahkemesi'nde "Bilgisayar Yolsuzluğu ve Suistimal Yasası" uyarınca suç işlediğini kabul etti ve 10 yıl hapse mahkûm edildi.

İstihbarat müteahhidi Stratfor şirketinden elde edilen belgelerle, Occupy Wall Street eylemine katılanlar dahil, pek çok Amerikalı aktivistin elektronik postalarına girildiğini, imaj yaratma programları altmda bireylerin izlendiğini, yanı sıra, aktivist-gazeteci Alexa O'Brien'ın, El-Kaide ile ilişki içinde bulunduğu iftirasını yaratma çabasını haber olarak yaydı. Böylelikle Stratfor'un, Amerikan hükümeti için siyasi-ekonomik "tahmin" (forecasting) adı altmda, bireyler hakkında istihbarat topladığı, özetle, "iç casusluk" yaptığı ortaya çıktı.

Hammond'ın ikiz kardeşi Jason Hammond şöyle diyor: "Eğer halkların güvenini ihlal edenleri açığa çıkaran Jeremy Hammond, Edward Snowden, Chelsea Manning gibi insanlar olmasaydı, bireylere ait bilgilerin toplanıp, çözümlenip özel şirket veya hükümetlere ne ölçüde satıldığını asla bilemeyecektik. ABD çapında NSA'nın ve ülke çapında benzer işlev gören özel kurumların yasal sınırları nasıl aştığını asla tartışamayacaktık. İşte Jeremy Hammond'un başlatmak istediği tartışma tam da bu idi. Bunlar Wikileaks'in sitesinde yayımlandı ve kişisel bilgileri korumak açısından hükümetlere güvenilemeyeceğini gösterdi." (Nozomi Hayase, 17 Kasım 2013, http://dissidentvoice.org/2013/11/hacktivist-jeremy-hammond-sentenced-to-10-years)

Aaron Swartz – Halka Açılan JSTOR Veri Tabanının Bilimsel Makaleleri (2012)

ABD'deki saygın MIT üniversitesinin parlak öğrencisi, siber aktivist Aaron Swartz bilgisayar programcısı idi. Bilginin özgürce dolaşması gerektiğine inanıyor ve bilgisayar korsanlığı yapıyordu. En büyük ve en son eylemi öğrencisi olduğu MIT'in bilgisayarlarını kullanarak JSTOR akademik veri tabanından binlerce akademik makaleyi bilgisayarına indirmesi ve bunlara erişimi olmayanlara açması idi.

İnternetten haber/bilgi alma özgürlüğüne inanan 26 yaşındaki Swartz, kendisine verilebilecek hapis cezasının uzunluğuna ve olası bir milyon dolara yakın para cezası ihtimaline dayanamayıp 2013 Ocak ayında intihar etti.

Oyunbozan Dersleri

Savaşlar artık revaçta değil, kirli[1], küreselleşme çağı ile birlikte kahramanlarını ikame eden de herhangi bir ülkenin vatandaşı, paralı askerler. 21. yüzyılın cesur insanları, devlet-hükümet-siyasi parti-şirket-kurum ile kitle iletişim araçları-kamu arasındaki boşluğu, yerleşik dengeleri/ilişkileri altüst eden kritik ve gizli "haberlerin" kaynağı oyunbozanlar arasından çıkıyor.

Kimseyi incitmiyor, kuralları iyi bilmeseler de, kendilerince satranç oynuyorlar. Bu yolda attıkları her adım, inançlıların görüşünü bulandırıyor, "kamu tarafının"[2] aklını karıştırıp yolsuzluğa bulaşmış-hakları ihlal etmiş siyasetçilerle patronları da, en azından uykusuz bırakıyor. "En azından" diyorum, çünkü gerçek suçlular nadiren basında halka, mahkemelerde hâkimlere hesap veriyor. Sızıntılar, yargı mercilerine ulaşsa bile güçlülerin, iktidarların haklarına hemen

1 Belki her zaman kirliydi.

2 Mimar-aktivist-kent ve insan hakları savunucusu Korhan Gümüş'ten ödünç aldığım bu deyim ("Kamu Tarafı"), onun Taraf gazetesinde makale yazdığı sütunun ismi.

her daim ve her yerde, mağdurlarınkinden çok daha fazla itibar eden mahkemeler, gerçek failleri ender olarak suçlu ilan ediyor.

***

Aralarında kadınlar da var, erkekler de; çok gençleri görmek mümkün, daha ileri yaşlarda insanlar da; anne-babalar var, evsiz bekârlar da; çok yüksek pozisyonlarda genel müdürler ile yardımcıları da mevcut, alt-düzey memurlar da; teknisyenlerden bürokratlara, işçilerden ustalara ve siyasetçilere kadar her kesimden doğru bildiği anlayış ve/ya ilkeler uğruna, çalıştığı, bulunduğu noktadan bilgi sızdıran nadir insanlar var.

Üstelik, dünyanın hemen her coğrafyasında onlara rastlamak mümkün. Ama başlarken değindiğim nedenlerle, dünyalılar daha ziyade Amerikalı ve üst sınıf-üst görevlerden gelen oyunbozanları az-çok tanıyabiliyor. WikiLeaks olmasaydı, örneğin, mühendis Hasan Balıkçı'nın Urfa'da kamu menfaatini korumak amacıyla yaptığı zeki "bilgi sızdırma" yöntemini asla bilemeyecektim; belki benim okumadığım yerel veya ulusal gazetelerde haber oldu. O, kaçak elektrik kullandığını tespit ettiği şirketin marifetini, gazetecilere fısıldamak yerine kendi operasyonu ile, doğrudan faturalarına yansıtarak belgelemişti. Ödülü de öldürülmek oldu!

Özetle dünyanın her yerinden, her tür kesimden, her sınıf, her uğraş, her etnik gruptan oyunbozan var ama sıradan insanların, bizlerin, bunlardan haberdar olması ancak gazetecilerin, habercilerin bu kıymetli haber kaynağını değerlendirebilmesi, dürüstlüğü, cesareti ve cevvalliği ile mümkün.

***

Toplumbilimler açısından oyunbozanlık, masum bireyleri, halkları, devlet ve hükümetlerin ve tüm canavarlaşmış[1] kurumların, örgütlerin, şer ve teröründen korumak için, şiddete başvurmadan gerçekleştirilen bir tür sivil itaatsizlik sayılabilir belki. Emin değilim.

Emin değilim, çünkü sosyal bilim literatüründe tarif edildiği gibi tam bir itaatsizlik değil aslında: Oyunbozan kişi hiçbir yasayı çiğnemiyor, şiddete başvurmuyor; dürüstlük ile birlikte demokratik rejimlerin zaten çok itina ettiği çeşitli hakları koruma yolunu izliyor.

Bununla birlikte, yazının girişinde, sosyal psikolojik açıdan, hiç olmazsa, oyunbozanlık normatif bir davranış değil, aykırı olandır iddiasında bulundum. Şöyle: Her ne kadar demokratik rejimlerde yasalar ile görünürde korunan "haklar", "dürüstlük" ve "ahlâk" olsa da, benzer durumdaki çoğu kişinin uygulayacağı bir "norm", başvuracağı bir yol, bir davranış kalıbı değil; ayrıksı, kalabalıkların izleyeceği hattan "sapmış" bir seçenek: Alışılmış değil; ender olan; çoğunluğun değil, bir ufak azınlığın; kalabalığın değil, "canına tak eden" bireylerin edimidir oyunbozanlık.

---

1 Thomas Hobbes'a (1588-1679) çoook gecikmiş teşekkürlerimle.

Kişinin var olduğu herhangi bir bağlamda, gerçekleşen olumsuzlukları başka yerlere, "alakası olmayan" makamlara-gazetecilere-sıradan insanlara taşıması, eş-dost-aile-basın veya mahkemelere sızdırması, genellikle ondan beklenen-istenen bir davranış değildir. Bazı bağlamlarda, kimi kültürlerde daha az, diğerlerinde daha çok, ama dünyanın hemen her yerinde "mahremiyete" önem verilir. Tersi, hatta, "ayıp" sayılır. İnsanı, bunları açıklamaktan alıkoyan yasa-sözleşme değil, yazısız, hatta tarifi bazen zor toplumsal normlar, içselleştirilen toplum veya üstbenliktir (superego).

Stanley Milgram'ın (1933-1984) Yale Üniversitesi deneylerinden (1963) beri, çoğunluğun davranış biçiminin, en kötü ve en tekil otoriteye bile uyum sağlamak, direnememek, dediğini yapmak, boyun eğmek olduğunu biliyoruz. Teorik olarak, her birey "hayır" demek ve kötülükleri açığa vurmakta özgürdür; gel gör ki Floyd Henry Allport'un J-eğrisi ile çoğunluğun normlara uyduğunu yıllar önce gösterdiği şekilde, kalabalıkların uyguladığı, davranışına sindirdiği bir kalıp değildir.[1]

Aile içi cinsel şiddette olduğu gibi. Aile içinde şiddet gören kadınların (ve hatta çocukların) polise başvurması, birkaç on yıl öncesine, 1970'lerin sonuna kadar gelişmiş ülkelerde bile kınanırken, bugün, hiç olmazsa Batıda, feminist hareket sayesinde normatif hale gelmiş olduğu düşünülüyor. Buna rağmen dünyanın pek çok yerinde polis teşkilatlarında çalışanlar, hâlâ, bu suçun mahkemelere gitmeden ev içinde çözülmesi gerektiğine inanır ve kadını sorumlu tutar.

Keza, silahlı kuvvetler-kilise-cami-medrese-tapınak-sinagog-yatılı okul-hapishane, hatta hastane, yaşlılar evi, öksüz-yetim çocukların yetiştirildiği "çocuk esirgeme" evleri gibi "kapalı devre sistemlerde" yani "bütünsel kurumlarda"[2] cinsel taciz ve istismara uğrayan çocukları, hayatı sona ermeden hemşireler tarafından öldürülen yaşlı insanları, üzerlerinde şiddet uygulanan "akıl" hastalarını, doktorların taciz ettiği hemşire ve hastaları, bazen hiç, bazen on yıllar sonra öğreniyoruz. Cinsel taciz ve şiddete uğrayan rahip adaylarından, işkence gören tutuklu ve hükümlülerden, çok çeşitli şekillerde istismar edilen askerlerden haberimiz olmadığına şaşmamak gerek. Bilgi sızdırmak çok riskli, bunu habercilere ulaştırıp yayınlatmalarını sağlamak da bir o kadar zor.

Çok çeşitli istihbarat örgütleri de bir açıdan bütünsel kurumlara benzer. Ek olarak, oralara girişte, çoğu zaman, adı konmuş bir sadakat ve sessizlik yemini, yani "omerta" vardır. En korkunç ihlaller, en büyük kötüye kullanmalar, en rezil yolsuzluklar, oysa, en kapalı sistemlerde gerçekleşir. Amerika İstihbarat Teşkilatı CIA'in ABD ulusal sınırlarından uzak Guantanamo'da tutuklulara reva gördüğü "suda boğma işkencesi" gibi; polis "emanetindeki" gözaltına alınmış insanlara, askerî darbelerde gözlerden ırak Diyarbakır ve diğer cezaevlerinde tutuklu ve

1 F.H. Allport, The J-curve hypothesis of conforming behavior, The Journal of Social Psychology, 1934, v. 5, s. 141-143.

2 "Total institutions" sosyolog Erving Goffman bir terimi. "Bütünsel kurumlar" olarak çevirebilirim belki.

hükümlülere yapılan filistin askıları, bedene, cinsel organlara elektrik verme, ya da kanalizasyonda yaşatma işkencesi gibi; Güney Afrika apartayd rejiminde gözaltına alınıp gözleri çıkarılan ülkenin siyah vatandaşları gibi...

Özetle, oyunbozanlık gidişata bir tür "Dur!" deyiş, otoriteye karşı çıkıştır; yasadışı veya karşıtı değil, ama, hemen her zaman akıntıya, yönetime, lidere ve/ya hepsine birden ters duruştur. Bu da daima tekil bireylerin işidir; çoğunluk omertayı uygular, herkes ne yapıyorsa onu yapar, akıntı ile yol alır.

***

Ne yazık ki bozanların, oyunu kazanma olasılığı epey düşük. Siz "şansları nadiren yaver gidiyor" deyin, ben derim ki "aslında şans değil bu, okyanus dalgalarına karşı kürek çekmek".

ADALET onları anlasa bile, yargılayan adalet mercilerinin adil olma ihtimali düşük; kimi oyunbozan mahkeme koridorlarım arşınlayıp, parmaklıklar arasında yaşayacak. İşte İsrail'in nükleer silahları olduğunu İngiliz gazeteciye sızdıran nükleer teknisyen Mordechai Vanunu: 17 yıllık hapis cezasının 11 yılını tek kişilik hücrede güneş-insan yüzü görmeden geçirmiş. İşkenceye karşı olduğu için CIA'in hapishane işkencesini deşifre eden, kendi de CIA mensubu, hapisteki John Kiriakou. İşte oyunbozanlığı üstlenmeyen, savcının bu bağlamdaki suçlamasını kabul bile etmeyen er Utku Kalı'nın hapiste geçirdiği altı ay. İşte 2014 Şubat ayında koalisyon hükümetindeki görevini bırakmak zorunda kalan Federal Alman Gıda ve Tarım bakanı Hans Peter Friedrich; Friedrich geçmişte, İçişleri Bakanı iken bir SPD vekiline (Sebastian Edathy) çocuk pornosu soruşturması açıldığını SPD liderliğine iletmişti. Şubat 2014'te ortaya çıkan bu sızıntı nedeniyle Başbakan Angela Merkel kendisinden istifa etmesini istedi.

Özetle oyunbozanlar, kamuyu bilgilendirdikleri, yolsuzlukları açığa çıkardıkları, habercilere bu yolda kaynaklık ettikleri, toplumu gereksiz harcama ve yolsuzluklardan korudukları için ödüllendirilmez, işten atılmazlarsa istifaya mecbur bırakılırlar. Hatta sızıntı yaptıkları olaylar yeterince makro ölçekte olup haber kitle iletişim araçlarında büyüyüp yayılırsa, çeşitli şekillerde cezalandırılırlar.

Yine de yaşananlara bakınca, yasal cezalar, 10 yıl ya da Chelsea Manning'in yatmak zorunda olduğu 35 yıllar, bazı oyunbozanların akıbetinden daha iyi görünüyor: Aaron Swartz gibi intiharı mı seçerdiniz, Hasan Balıkçı veya Karen Silkwood gibi öldürülmeyi mi? Yoksa David C. Kelly gibi "nedenleri bilinmeyen" bir ölümü mü?

***

Rüşvet, yasal olmayan düzenleme, kötüye kullanma, her tür istismar ve diğer yolsuzluğu açığa vurmaları için bireyleri teşvik eden tek tük uluslararası yasa mevcut.[1] Uluslararası Şeffaflık Derneği örneğin, 2009'daki yıllık toplantısında

1 Bkz. Ek D.

kamu menfaatinin korunmasında oyunbozanların önemli bir rol oynadığını vurguladı; sessizliğe karşı güvenli bir alternatif sergiledikleri için hükümet ve özel sektörün onları koruması gerektiğini bildirdi.

(http://www.transparency.org/files/content/activity/2009)

İnsan Hakları Bildirgesi'nin sansüre karşı ifade özgürlüğünü savunan 19. maddesi temelinde kurulan ünlü *Article 19* derneği de, önemli, hayati ve kötüye kullanma durumlarında, oyunbozanlığın insan haklarını korumak açısından kritik bir rolü olduğunu vurgulayarak devlet ve hükümetlerin tüm faaliyetlerinde, öncelikle ve özellikle bilgi özgürlüğü konusunda uluslararası standartlara uyması gerektiğini açıkladı. Hükümetlerin ilk ve en önemli eyleminin uluslararası bilgi özgürlüğünün korunması çerçevesinde olması gerektiğini bildirdi. Her ne kadar ulusal güvenlik bağlamında bazı kısıtlamalar geçerli olabilirse de bu çerçevenin çok dar ve sınırlı tutulması gerektiğini vurguladı. (http://www.article19.org)

Türkiye dışında konuşalım: Onlara yardımcı olabilecek birkaç STK ve özellikle ABD'de sadece bu konuda çalışan avukatlar olduğunu keşfetmek zor değil. Ayrıca internette, hükümet, şirket ve diğer kurumlara karşı oyunbozanların nasıl korunabileceği konusunda epey ayrıntılı bilgi var.[1]

Buna karşı 'http://euobserver.com/social/121989' sitesinde belirtildiği gibi AB üyesi çoğu ülkenin oyunbozanlara yasal koruma çerçevesi ve içeriği kısmi ya da yetersiz. Birleşmiş Milletlerin Etik Ofis'i, oysa, kendi büroları ile ilgili yolsuzluk, kötüye kullanma gibi bilgileri sızdırmaları durumunda, bu ofiste çalışan oyunbozanların korunacağını açıklıyor.

https://www.un.org/en/ethics/protection.shtml)

Özetle, bazı ülkelerde oyunbozanları korumayı ihtisas edinmiş tek tük avukat, kimisinde birkaç yasa, Avrupa Birliği'nde de bazı kurum ve kanunlar varsa da, bunların hemen tümü oyunbozanların korunması açısından zayıf ve yetersiz. Mevcut sistem, ayaktaki sapasağlam yapı, oyunbozanları korumuyor, tersine, kapılarını yolsuzluk ve haksızlıklara açık bırakıyor.

***

Zamanla onlar hakkında, sayısız yazı-inceleme-makale, pek çok kitap-araştırma çıkacak. Oyunbozanlar, bilgisayar korsanları ve siberaktivistler, güçlülerin, iktidar sahibi olanların, devletlerin, hükümetlerin, kurumların, haksızlık, yolsuzluk, cinsel ve diğer istismar, belgede tahrifat gibi gayri insani ve/ya yasal olmayan eylemlerini ortaya çıkarırken, bu işleri yapanlar da örtbas edebilmek için çok daha ileri teknikler kullanacak ama sanırım ki eylemciler, onları sollayacak.

---

1 "EK"ler bölümünde oyunbozanlara yol gösteren, destek veren, yargı karşısında neler yapılabileceğini anlatan bazı kurumlardan kısaca söz edeceğim.

Bir tür kahraman olmak cesareti olan için "çok soyut" bir ADALET ve insanlık adına yapmaya değer bir iş. Ama "yargı adaleti" yok, teşekkür yok; evinde, dünyanın bir köşesinde muhtemelen şükran borçlu, ama sessizce duran binlerce kişinin tek el alkışını hiç kimse, hiçbir kurum duymayacak. Vicdan ile geleceğiniz arasında kalacak, sonra belki, kamuya armağan ettiğiniz bilgiler karşılığında, istisnai durumlar hariç, çeşitli şekillerde cezalandırılma bekleyeceksiniz. Öte yandan beklediğiniz de çok farklı olmayabilir; önünüzde pek çok örnek var maalesef.

ABD'de oyunbozanlıkla yargılanan bin kadar kişinin başvurduğu Avukat Stephen Kohn, "*Oyunbozan casus değildir. Düşman savaşçısı değildir. Düşmana yardım etmekte değildir. Ama kimseye oyunbozanlık yapması için destek olmam, çünkü çok risklidir*" diyor.

Yazıda sözünü edebildiğim tüm nedenlerle son cümlemi tarihçi Howard Zinn'e bırakıyorum: "*Sorun, gariban hırsızlar (suçlular) hapishaneleri doldururken, büyük hırsızların (suçluların) ülkeyi yönetiyor olmasıdır. İşte sorunumuz budur.*"[1]

1 Howard Zinn, *You Can't Be Neutral on a Moving Train, A Personal History of Our Times.*

EKLER

EK A- OYUNBOZANLARLA YAPILMIŞ PROJELER

1- Oyunbozanlar hakkında mülakatlar (CIJ Talks by/about Whistleblowers) http://www.tcij.org/whistleblowers

2- Oyunbozanlarla Mülakat Projesi (The Whistleblower interview project) http://www.tcij.org/whistleblowers/whistleblower-interview-project Camelot Projesi (Project Camelot) projectcamelotportal.com

3- İUFO gördüğünü iddia eden kişilerle uzun mülakatların yanı sıra, oyunbozanlarla yapılan sözlü tarih projelerini içeren biraz karışık bir proje.

EK B- GELECEĞIN OYUNBOZANLARINA ÖĞÜTLER

1. Düdüğü öttürmek (Blowing the Whistle) (http://www.tcij.org/node/488) Londra'da City Üniversite'sinde kurulmuş, kâr amacı gütmeyen *Araştırmacı Gazetecilik Merkezi*'nin hazırladığı bir kılavuz. Oyunbozanlığa ilk adımı atmadan kişinin kendini nasıl korumaya alması gerektiğini anlatıyor.

2. Julian Assange – Oyunbozanlık Kılavuzu

Guide to Whistleblowing (http://www.tcij.org/node/502)

Araştırmacı Gazetecilik Merkezi için özel olarak hazırlanmış bu videoda Julian Assange potansiyel oyunbozanların WikiLeaks'e, dost gazetecilere ve diğer kanallara nasıl yaklaşması gerektiğini anlatıyor.

3 Daniel Ellsberg – Oyunbozanlar İçin Kılavuz (Guide for Whistleblowers)

(http://www.tcij.org/node/501

ABD'deki en ünlü oyunbozan Daniel Ellsberg'den oyunbozanlara tavsiyeler. Ellsberg, ayrıca, kendi oyunbozanlık tarihini, yasaları delmeye nasıl karar verdiğini anlatıyor.

EK C- OYUNBOZANLARI YASAL OLARAK KORUYAN ÖRGÜTLER

1- Küresel Sızıntılar

GlobalLeaks (www.wired.com)

İtalya merkezli "Hermes Şeffaflık ve Dijital İnsan Hakları Merkezi" 2011'de, WikiLeaks'ten etkilenerek USAid ve Açık Teknoloji'nin finansal desteği ile kuruldu. Bilgi sızdırmak isteyenlere destek verdiği gibi, teknolojik imkânlar da sağlıyor. Tor Anonim Ağı üzerinden bilgisayar teknolojisinden hiç anlamayanların dahi bilgisayar kullanarak nasıl oyunbozanlık yapabileceğini gösteriyor. (Dikkat etmek gerekiyor: US Aid desteği varmış.)

2- GAP - Hükümet Hesap Verebilirlik Projesi

Government Accountability Project (www.whistleblower.org)

ABD'de 1977'de kurulmuş. Hükümet ve şirketlerin kamu karşısında hesap verebilir olmasını ilke edinmiş, bu nedenle de oyunbozanları koruyor, onlara avukatlık yapıyor, şirketlerde özgür ifadeyi savunuyor ve vatandaş aktivistleri güçlendirmeyi amaçlıyor. Mali kaynakları, açık toplum kurumlarından, Rockefeller Ailesi fonlarından ve 10 bini aşkın birey ve vakıftan geliyor.

3- Oyunbozan Savunma Cemiyeti

Whistleblower Defense League (www.whistleblowerdefenseleague.com)

ABD'nin Yeni Meksika eyaletinde kurulmuş olan örgüt, deneyimli avukat, artist, yazar, filozofları bir araya getirmiş. Devlet gözetimine karşı Amerikan Anayasası'nı ve bireysel özgürlükleri koruyor, avukata ihtiyacı olan oyunbozanlara destek veriyor.

4- Katolik Oyunbozan Ağı

Catholic Whistleblowers (www.catholicwhistleblowers.org)

Geçmişte ve halihazırda papaz olan ve diğer Katolik dininden inançlı kadın-erkek herkesi ve kilisede cinsel tacize maruz kalmış kişileri destekleyen bir örgüt.

EK. D- OYUNBOZANLARI DESTEKLEYEN ÖRGÜTLER

1- Avrupa Konseyi

Halen kamunun sağlığını ve menfaatini tehdit eden uygulamaları sızdıran çalışanları korumak üzere hukuki bir araç geliştirmeye çabalıyor. 2013 Mayıs ayı sonunda Strasburg'da yapılan iki günlük bir toplantıda, bu alanda özel ve kamu şirketlerinde çalışan kişiler bir araya geldi ve bunun için hazırlanacak metin üzerinde çalıştı, zamanla Avrupa çapında geçerli olacak standartlar ve yasalar ortaya çıkacak.

2- Uluslararası Oyunbozan Ağı WIN: Whistleblowing International Network

Dünyanın her yerinde oyunbozanları, çalıştığı kurum hakkında bilgi sızdıranları destekleyip koruyan bir örgüt.

3- ABD Çalışma Bakanlığı OSHA'nın[1] Oyunbozanları Koruma Programı

Havayolları, ticari araç üretimi, gıda güvenliği, tüketici malları, çevre, finans, sağlık sigortası, petrol boruları, kamu ulaşımı kurumları, motorlu taşıt güvenliği, nükleer, demir ve deniz yolları ve hisse senetleri alanlarında bilgi sızdıranları koruyan yasaları yapar. Ayrıca çalışma hayatı ile ilgili kazaları, sağlığı tehdit eden uygulamaları deşifre edenleri korumaya alır ama görevi bunlarla sınırlı değil.

4- Bağımsız Oyunbozan hizmeti

Whistle Blowers-Independent Whistleblowing Service (Pty)

(http://www.whistleblowing.co.za)

Çalışanlara haksızlık, hile, suç ve kurumdaki diğer kanunsuz-düzensiz uygulamalar hakkında "nasıl bilgi sızdırabilecekleri" konusunda bilgi veren Güney Afrika kökenli bir örgüt.

5- Avustralyalı Oyunbozanlar Şti.

Whistleblowers Australia Inc. *(*www.whistleblowers.org.au)

Herhangi bir yolsuzluk, kötüye kullanmayı açığa çıkarmış, özellikle de bu nedenle taciz edilmiş ve engellenmişlerin, ama aynı zamanda oyunbozanlık yapmayı düşünenlerin başvurabileceği bir örgüt. 1991'de Whistleblowers Anonymous (Anonim Oyunbozanlar) olarak kurulmuş.

6- Gazetecilik Kaynaklarım Korumak için Cesaret Fonu

Courage Fund to Protect Journalistic Sources

İngiltere'nin Ulusal Güvenlik İç İstihbarat Ajansı MI5'da çalışırken hukuksuz casusluk eylemlerini kamuya sızdırıp herkesin bilgisine sunan, bu nedenle de işten atılan Annie Machon'un kurduğu, fonları olan yeni bir vakıf. Adı Courage Fund to Protect Jounalistic Sources (Gazetecilik Kaynaklarını Korumak İçin Cesaret Fonu). Machon vakfı şöyle anlatıyor: "Snowden, Manning gibi oyunbozanların korunmasını garanti etmek üzere ve onları desteklemek için örgütlendi. Genellikle gazeteciler sızdırılan hikâyeleri yazıp üne kavuşuyor, ödüller alıyor ama kaynaklar rüzgârda ve sallantıda kalıyor; eğer onları koruyamazsak gazetecilik kaynakları da kuruyacak." (RT.com/news/uk, 1 Ocak 2014)

Oysa istenen ve kritik olan, "oyunbozanların ortaya çıkması, ki bu epey ürkütücü ve yalnız bir süreç. Onlara yalnız olmadıklarını, hatta süreci atlatıp iyi bile olabileceklerini göstermeliyiz." (www.wired.com, 29 ara 2013)

---

1 OSHA: ABD'de federal hükümetin Mesleki Güvenlik ve Sağlık İdaresi (Occupational Safety and Health Administration).

7- Ulusal Oyunbozan Merkezi

National Whistleblowers Center (www.whistleblowers.org)

Kuruluş daha çok bu konuda avukatlık hizmeti veriyor ve yayın yapıyor. Oyunbozanın Başvuru Kitabı'nın (*Whistleblower's Handbook*) son baskısı 2013'te çıktı. Her ne kadar içindeki bilgiler daha çok ABD ile ilgili olsa da, tüm oyunbozanların ve buna niyet edenlerin kullanabileceği bir kitap. Hem yasal korunma, hem de bilgi sızdırmak için en etkin yolları anlatan kitabın yazarı ve merkezin başkanı, 29 yıldır oyunbozanlar için avukatlık yapan Stephen Kohn.

8- Uluslararası Şeffaflık Derneği

Transparency International (www.transparency.org)

Oyunbozanlığı, sessiz kalmaya bir seçenek olarak görüyor, bireysel ifade özgürlüğünün hem hükümetler hem de özel şirketlerdeki rüşvet, kara listeye alma, tehdit, hatta fiziki şiddete varan kötülükleri ifşa etmeyi kapsadığını belirtiyor. "Bu temel hakkın da ötesinde, özellikle de halkın güvenliğini, sağlığını ve/ya kaynaklarını tehlikeye atanları ortaya çıkaran kişileri cezalandırmak, yalnız bırakmak yerine desteklemeli ve korumalıyız" ilkesini şiar edinmiş. (www.transperancy.org)

Web sitesinde oyunbozanların her tür tehdit ve saldırıdan korunması, açıklamalarını yapabilecekleri ortamın sağlanması ve genel olarak bu konuda duyarlık yaratmak üzere dünyada 50 değişik merkezde avukatlık ve hukuki yardım sağladıklarını belirtiyor.

Zamanla bu konuda her ülke kendi hukukunu, AB de ortak standartları üretecektir, kuşkusuz. Buna öncü olarak Uluslararası Şeffaflık Derneği, oyunbozanlık hukuku için uluslararası ilkeler geliştirmiş. Ayrıca on Avrupa ülkesinde bu bağlamdaki kanunları değerlendiren dernek, nasıl iyileştirilebilecekleri konusunda da tavsiyelerde bulunuyor. Şimdi bunu Avrupa Birliği'nin tüm 27 ülkesinde sürdürerek Avrupa çapında hukuki düzenlemelere temel teşkil etmesine çabalıyor.

EK E- OYUNBOZANLARIN YAYIN ORGANLARI

1- Oyunbozan Dergisi: Whistleblowing Today: (http://whistleblowingtoday.org) İnternet üzerinden, çevrimiçi olarak yayımlanan ve oyunbozanlarla ilgili tüm haberleri içeren dijital dergi.

2- Oyunbozan Haberleri: Whistleblower News: Yukarıda adı geçen GAP'ın oyunbozanlar hakkında çıkardığı bir internet bülteni.

KAYNAKÇA

Allport, Floyd H. (1934), The J-curve hypothesis of conforming behavior, *The Journal of Social Psychology*, 1934, v. 5, s. 141-143.

Arnove, Anthony ed. (2012), *Howard Zinn Speaks: Collected Speeches* 1963 to 2009, Chicago, Hay Market Books, (http://bit.ly/SxnxGt)

Bedau, Hugo ed. (1991), *Civil Disobedience in Focus*, Londra, Routledge

Brownlee, Kimberley (2010), "Civil Disobedience", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2010 Edition), Edward N. Zalta (ed.).

(http://plato.stanford.edu/archives/spr2010/entries/civil-disobedience/)

Go, Julian ed. (2012), *Political power and social theory* [electronic resource], Bingley, U.K.: Emerald

Greenawalt, Kent (1987), *Conflicts of Law and Morality*, Oxford: Clarendon Press

Luke Harding, *The Snowden Files: The Inside Story of the World's Most Wanted Man*, Londra, Guardian Faber, 2014.

Kırıcı, Derya (2011), *Wikileaks'ten sonra "hiçbir şey gizli kalmaz"*, İstanbul, Togan Yayıncılık.

David Leigh & Luke Harding, Wikileaks, Guardian Faber, 2013.

Kohn, Stephen Martin (2011), *The Whistleblowers Handbook*, Guilfor, Connecticut

Lukes, Steven (2004), *Power: a radical view*, New York: Palgrave Macmillan

Lukes, Steven ed. (1986), Power, New York: University Press

Milgram, Stanley (1963), "Behavioral Study of Obedience". Journal of Abnormal and Social Psychology, 1963, 67 (4): 371–8.

Pehlivan, Barış ve Barış Terkoğlu (2012), *Sızıntı: WikiLeaks'te ünlü Türkler*, İstanbul, Kırmızı Kedi,

Rawls, John *A Theory of Justice*, Oxford, University Press, 1971, 1999.

Raz, Joseph, *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*, Oxford: Clarendon Press, 1979.

Thoreau, Henry David 'Civil Disobedience,' in *Civil Disobedience in Focus*, Hugo A. Bedau (ed.), Londra: Routledge, 1991 (1848).

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.

Zinn, Howard (1997/2009.) *The Zinn Reader: Writings on Disobedience and Democracy*, New York, Seven Stories Press

Zinn, Howard (2007), *A Power Governments Cannot Suppress*, San Francsco, City Lights

Zinn, Howard (1994), *You Can't Be Neutral on a Moving Train, A Personal History of Our Times*, Boston, Beacon Press.

Zinn, Howard (1968), *Disobedience and Democracy: Nine Fallacies on Law and Order*, New York, Random House.

Ve yazıda ilgili alıntıların her birinde belirtilen çok çeşitli internet kaynakları.

MONARŞİDEN BUGÜNE TÜRKİYE MEDYASINDA BASKI VE SANSÜR: AKP İKTİDARI VE YENİ MEDYA KARTELİ

Ertuğrul Mavioğlu[1]

"Bu gazete, kutsal şeriata ve devlet düzenine dokunmama şartıyla, benim iktidarıma çok yardımcı olacaktır."

Yenilikçiliğiyle tanınan padişahlardan II. Mahmud bu sözleri Türkçe yayınlanan ilk gazete olan Takvim-i Vekayi'nin çıkarılması için buyruk verirken söyledi. Aslında sadece bu cümle bile Türkiye'de medya ve iktidar ilişkisini tanımlamak için yeterli olabilir. Zira II. Mahmud'u takip eden diğer altı padişah da gazeteye, payitahtın duyurularını tebaaya iletecekleri bir araç gözüyle baktılar. Nüanslar olsa da, Cumhuriyet'in ilanından sonra iş başına gelen hükümetlerde de bu anlayış köklü bir değişikliğe uğramadı. Mesela Takvim-i Vekayi nasıl padişah emriyle kurulduysa, Cumhuriyet gazetesi de Mustafa Kemal Atatürk'ün emriyle kuruldu. Binası İttihat ve Terakki'den devredilen gazete, daha başından itibaren yeni iktidarın propagandasını yapmak üzere kurgulanmıştı.

Cumhuriyet döneminde gazetelerin iktidarın yanında durmaları için bizzat devlet desteğiyle kurdurulmuş olması da gerekmiyordu. Hükümetlerin haberlerin nasıl yapılacağına ilişkin talimatları ya da pratik olaylar karşısında geliştirdikleri refleksler, gazeteler için âdeta bir pusula mahiyetindeydi. Bunu daha iyi anlayabilmek için, Cumhuriyet'in ilk yıllarında çıkan gazete ve dergilerin yaptıkları yayınlardaki Ermeni, Rum ve Yahudi azınlıklarla ilgili kullanılan fütursuz dile bakmak yetecektir. Anadolu'nun Türkleştirilmesi projesinin hemen ardından yaşanan bu döneme ait çirkin politikaların kokusu, gazete başlıklarından haber içeriklerine, yazılan makalelerden çizilen karikatürlere kadar keskin bir biçimde sayfalara sinmiştir.[2]

---

1 Gazeteci-Yazar-Bağımsız Araştırmacı.

2 Bu dönemde özellikle karikatürlerde ezilmiş azınlık topluluklarla ilgili son derece yaralayıcı bir üslup kendini göstermektedir. Turgut Çeviker tarafından hazırlanıp NTV Yayınları tarafından neşredilen Karikatürkiye başlıklı üç ciltlik eserde bununla alakalı sayısız örnek bulmak mümkündür.

Arşivler, iktidarın çıkarları söz konusu olduğunda olayları gizleme ve çarpıtma görevinin o yıllarda da basın tarafından fevkalade ustaca yerine getirilebildiğinin tanığıdır. Örneğin 1925 yılında başlayan Şeyh Said isyanı, gazeteler tarafından günlerce gizlendiği gibi, ilk haberlerde de olay sanki basit bir zabıta vakasıymış gibi duyuruldu. 16 Şubat 1925 tarihli Cumhuriyet gazetesi, üç gün önce patlak veren olayları şöyle duyurdu:

"Şubat'ın 13. günü Ergani'nin Piran köyündeki jandama müfrezesi ile civara gelen Şeyh Said Bediüzzaman[1] ve avanesi arasında bir çatışma olmuş, telefon ve telgraf hatları tahrip edilmiştir. Yetişen kuvvetler üzerine Şeyh ve avanesi kaçmışlardır. Telefon ve telgraf tamir edilmiştir."[2]

Hakimiyeti Milliye gazetesi de aynı gün verdiği haberde yine olayı çarpıtmakla birlikte hiç değilse isyancının ismini doğru yazmıştı. Haber şöyleydi:

"Şubatın 13'ünde, Ergani'nin Piran köyünde bulunan jandarma birliği ile o yörede bulunan Hınıslı Şeyh Said'in adamları arasında çatışma çıkmış ve iki jandarma ölmüştür. Saldırganlar şiddetle takip ediliyor."[3]

Bir diğer örnek 1937'den. Dersim katliamı devam ederken dönemin İçişleri Bakam Şükrü Kaya, gazetelere gönderdiği beş maddelik genelgede haberlerin nasıl yapılması gerektiğini şöyle tarif etti:

"(1) Hükümetin programı, Cumhuriyet'in temin ettiği huzur, refah ve medeniyetten bu zavallı, cahil ve görgüsüz vatandaşları da istifade ettirmektir. Dersim havadislerini ve hadiselerini yalnız bu nokta-i nazardan tetkik etmek.

(2) Askerî harekâttan bahsetmemek.

(3) Neticenin yakında kat'iyetle elde edileceği fikrini yazmak.

(4) Bu harekâte iştirak edenlerden başkaları hakkında hiçbir suretle idareten bir karar alınmayacağını yazmak.

(5) Dersim havadislerini ikinci, üçüncü sayfalara intikal ettirerek vak'ayı hattı layıkına irca etmek."[4]

Gazeteler ne mi yaptı? Elbette ki talimatlara koşulsuz uydular. Sonraki yıllarda da buna benzer sayısız örnekler yaşandı. Tek parti döneminden sonra iş başına gelen Demokrat Parti ya da onu 'özgürlükleri kısıtlamakla' suçlayan 27 Mayıs darbecileri, 12 Mart muhtırasını veren generaller için de kural değişmedi: Talimat ver, haber yaptır!

12 Eylül 1980 darbesi sonrasında gazetelerin merkezlerine elinde zarfla gelen bir astsubayın, doğrudan yazı işleri müdürlerine verdikleri talimatların

---

1 Cumhuriyet gazetesi haberinde Şeyh Said ile Said-i Nursi'yi karıştırmıştı.

2 Aktaran: Ahmet Kahraman, Kürt İsyanları, Evrensel Basım Yayın, Birinci Basım, Ekim 2003 sf. 81.

3 Aktaran: Ahmet Kahraman age, s f 82.

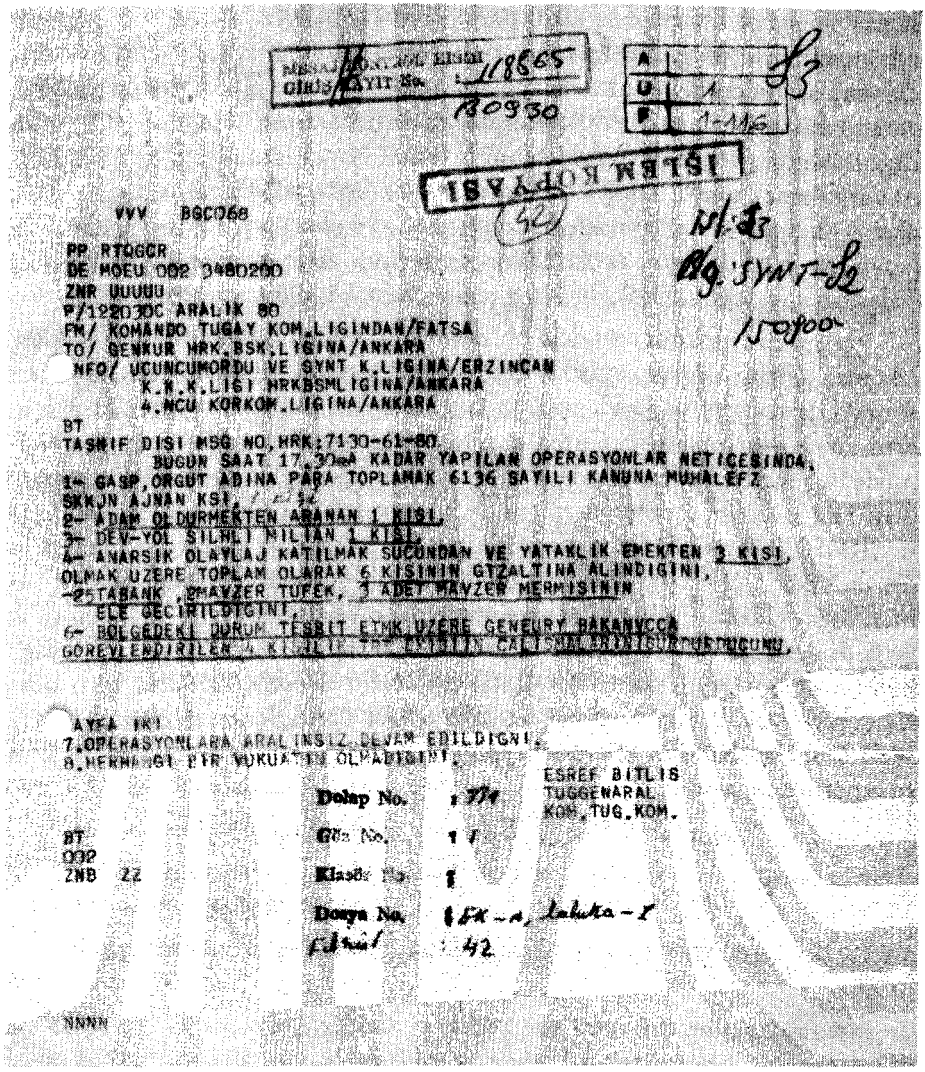
4 Ömer Şahin, Medyada Dersim Andıcı. Radikal Gazetesi, 10 Şubat 2012.

sayısız tanığı ve belgesi var.[1] 1980 darbesinin gazetelerini öncekilerden ayıran en önemli fark ise, gün gelip talimatlara bile gerek kalmayacak şekilde basında yeni bir refleksin oturmasını sağlamasındadır. Basında cuntacı reflekslerin yerleşmesiyle, verilen talimatların azalması doğru orantılı olduğuna göre, bunu özgürlüklerin genişlemesi sananların da büyük bir yanılsama içinde olduklarını vurgulamak gerek. Otorite medyayı yönlendirme isteğinden vazgeçmemiş, aksine medyada otoritenin istediği doğrultuda sıkı bir denetim mekanizmasını kendi içinde oluşmuştur artık. Başka bir deyimle artık otoritenin yerini bu işi onlardan çok daha sofistike biçimde yapan 'zabıt kâtipleri' almıştır.

İşte gazeteci görünümündeki bu zabıt kâtipleri uzun yıllar bu ülkede mesleklerini yapmaya devam etmekle kalmadı, o dönemde edindikleri alışkanlıkları sonraki dönemlere de taşıdılar. Eski kuşaktan yeni kuşaklara devredildiği için artık farkına varılmasa bile Cunta, gazete ve televizyonların diline yapışmış biçimiyle hep medyanın ensesinde oldu. Cuntanın taleplerini karşılamakla görevli olan TRT, diğer basın organları için de bir nevi kılavuz kaptan rolü üstlenmişti. TRT'deki Güntaç Aktan'ın 'Anadolu'dan Görünüm'ü ya da Ertürk Yöndem'in 'Perde Arkası' gibi programlarının benzerlerini çalıştıkları gazetelerde Rauf Tamer, Togay Gözütok gibi kişiler yapmaktaydılar. Ve elbette ki her yerinden vıcık vıcık devlet akan bu programlar ve yazı dizileri yapımcılarının dahiyane buluşlarının sonucu değil, düpedüz talimat ürünüydü. Mesela TRT'deki karşı devrimci yayınların durup dururken akıllara gelerek üretildiğini sananlara, Fatsa'da 1980 Aralık ayında köy köy operasyonlar yapan Eşref Bitlis'in imzasını taşıyan şu rapor[2] yanıt versin:

1 12 Eylül 1980 darbesinin ardından gazetelere yönelik nasıl bir sansür politikası izlendiğine ilişkin çok çarpıcı örnek ve bilgiler için Hasan Cemal'in kaleme aldığı Tank Sesiyle Uyanmak başlıklı eser son derece önemli bir kaynaktır.

2 Söz konusu rapor, Kenan Evren ve Tahsin Şahinkaya hakkında açılan 'darbe' davasının ek klasörlerinde bulunmaktadır.

VVV BGC068

PP RTQGCR
DE HOEU 002 3480200
ZNR UUUUU
P/122030C ARALIK 80
FM/ KOMANDO TUGAY KOM.LIGINDAN/FATSA
TO/ GENKUR HRK.BSK.LIGINA/ANKARA
INFO/ UCUNCUMORDU VE GYNT K.LIGINA/ERZINCAN
K.K.K.LIGI HRKBSML IGİNA/ANKARA
4.NCU KORKOM.LIGINA/ANKARA

BT
TASNIF DISI MSG NO.HRK:7130-61-80
BUGUN SAAT 17.30da KADAR YAPILAN OPERASYONLAR NETICESINDA,
1- GASP,ORGUT ADINA PARA TOPLAMAK 6136 SAYILI KANUNA MUHALEFE
SEKSEN AJNAN KSI,
2- ADAM OLDURMEKTEN ARANAN 1 KISI,
3- DEV-YOL SILAHLI MILITAN 1 KISI,
4- ANARSIK OLAYLARI KATILMAK SUCUNDAN VE YATAKLIK EMEKTEN 3 KISI,
OLMAK UZERE TOPLAM OLARAK 6 KISININ GIZALTINA ALINDIGINI,
-25TABANCA ,2MAVZER TUFEK, 3 ADET MAVZER MERMISININ
ELE GECIRILDIGINI,
6- BOLGEDEKI DURUM TESBIT ETMK UZERE GENELKY BAKANLIGCA
GOREVLENDIRILEN 4 KISILIK TRT EKIBININ CALISMALARINA DEVAM ETTIGINI,

AYRA IKI
7.OPERASYONLARA ARALIKSIZ DEVAM EDILDIGINI,
8.HERHANGI BIR VUKUATIN OLMADIGINI.

Dosya No. 377
ESREF BITLIS
TUGGENARAL
KOM.TUG.KOM.
Gön No. 1 1
Klasör No. 1
Dosya No. EK-A, Lahika-1
Fihrist 42

BT
002
ZNB ZZ

NNNN

Raporun 6. maddesi, bölgedeki durumu tespit için Genelkurmay tarafından görevlendirilen TRT ekibine ilişkin. Devlet televizyonunun Fatsa'da insanlar kurşunlanırken bir de karalama kampanyası için emirle bölgede dolaşması bir dereceye kadar anlaşılır ama iktidarın cuntanın sözcülüğünü iş edinmiş köşe yazarlarına ne demeli? Bugünün anlı şanlı yazarlarının cunta karşısında nasıl alçaldıklarını göstermek için bazı örnekleri aktarmakta yarar var.

Bekir Coşkun (Günaydın):

"Devlet Başkanı'nın konuşmaları, televizyonda en ilginç polisiye diziden daha çok ilgiyle izleniyor. Türk toplumu, hep demagoji süslü püslü konuşmalar dinledi-

ğinden, haksız da değil. Oysa, Evren Paşa'nın sade, halkın anlayabildiği, zaman zaman şaşırmalarla ayrı bir özellik kazanan öz bir konuşma üslubu var. En çok merak edilen de, Evren Paşa konuşmalarını daha önceden hazırlıyor mu, yoksa konuları rastgele mi seçiyor?

Edindiğim izlenimlere göre, Evren Paşa'nın bazen televizyondan da yayınlanan konuşmaları, küçük notlar dışında önceden hazırlanmıyor, yani bir metin haline getirilmiyor. Ancak işlenecek, ortaya getirilecek konular bir plan çerçevesinde saptanıyor. Öyle ki, bazı konular Millî Güvenlik Konseyi'nde tartışmalardan sonra dile getiriliyor.

Bu konuşma konusuna iyice değinmemizin nedeni şu:

İşlerine gelmeyen sözleri duyunca, 'Belki ağzından kaçırmıştır', ya da 'Boş bulunarak söylemiştir' gibi düşünenler, boşuna heveslenmesin."

Çetin Altan (Milliyet)

20 Ocak 1981 tarihli Milliyet gazetesi:

"Bugün içinde bulunduğumuz askerî yönetim, durup dururken, kendiliğinden mi gelmiştir iktidara? Partilerinden politikacılarına, hangisinin ne istediği bir türlü açık seçik anlaşılamayan, sayısı birbirine karışmış örgütlerine kadar bir yığın içi cıvalı elektronik atkestanesi, rotası bilinmez sıçrama, patlama ve tokuşmalarla, neredeyse ite kaka zorla iktidara getirmiştir Türk Ordusu'nu...

Bizim gibi yaşamının yarısından çok daha büyük bir bölümü, kalem, kâğıt arasında geçmiş bir yazı işçisinin, demokrasi sultanına gönül vermeme olasılığı var mıdır?

Ordu yönetime geldiği sabah, ben Montpellier'de belediye başkan yardımcılarından bir dostumun evinde misafirdim. Olayı ajans haberlerinden duyarak o bana bildirdi...

Ağzımdan çıkan söz şu oldu:

Başka da çaresi yoktu..."

Cüneyt Arcayürek (Hürriyet)

21 Şubat 1981 tarihli Hürriyet gazetesi:

"Başkalarını bilmem ama, kendime soruyorum bazen: Acaba Türkiye, ne zaman 12 Eylül Harekâtı'nın komuta zinciri içinde yapılmış olmasının mutluluğunu taa benliğinde duyacaktır.

Eğer ordu, 12 Eylül öncesi kendi bünyesinde parçalanmasını, bölünmesini isteyenlerin oyununa gelseydi, komuta zinciri içinde hareket edip ihtilali başaramasaydı, başımıza gelecekleri hiç düşünebiliyor musunuz?

Birbirimizi vuracaktık! Bunu hiç unutmayalım, hep düşünelim, bin şükredelim.

Türkiye'de işkence olaylarının varlığını inkâr etmeyen bir yönetimin, işkenceyi devlet politikası olarak yürüttüğünü söyleyecek veya ima edecek insafsız çıkacak mıdır, bunu çok merak ediyorum."

Can Pulak (Günaydın)

19 Nisan 1981 tarihli Günaydın gazetesi:

"Devlet baba, kendisine çekidüzen veriyor. Milleti şefkatle kucaklayan, halkın içinde sevgiyle dolaşan, çalışanın hakkını teslim eden bir devlet başkanımız var. Önderlik yapıyor, ağaç dikiyor, her mesele ile yakından ilgileniyor. Bir bakıyorsunuz, petrol işçilerinin yanında; bir bakıyorsunuz sanatçıları onore ediyor. Büyük tesisleri geziyor, bıkmadan usanmadan herkesle konuşuyor, yıllardır sahipsiz kalan millete babalık ediyor şimdi. Çankaya Köşkü'ne kapanan değil, aramızda dolaşan bir devlet başkanına sahip olmanın kıymetini bilmeliyiz. Atatürk'ten sonra gelenlerin hiçbiri, milletine bu kadar yakın olmamıştı."

Yavuz Donat (Tercüman)

11 Eylül 1981 tarihli Tercüman gazetesi:

"Eylül 1979. Her gün ortalama 44 olay.

Ana caddelerde vuruşmalar. Okulda silahlı çatışma. Öğretmenini vuran öğrenci.

Siyasetçiye kurşun sıkan seçmen.

Eylül 1980.

Her gün ortalama 127 olay.

Yerde cansız yatan bir siyaset adamı.

Otomobilinin içinde delik deşik edilen profesör.

Karısının, çocuklarının önünde bıçaklanan baba.

Yüksek dozlu bir bombanın havaya uçurduğu kollar, bacaklar.

Eylül 1981.

Günde ortalama 5.5 olay.

Huzurun sürmesi ve Türkiye'nin bir süre sonra, çok partili parlamenter demokrasiyle yönetilen ülkeler arasında laik olduğu yeri alması dileğiyle.."

Oktay Akbal (Cumhuriyet)

"Kaç kez uyardılar! Kaç kez açık açık söylediler! Hepimiz yazdık, hepimiz söyledik! Evlerde, kahvelerde, taşıtlarda, halkımız her sabah her akşam bunları konuşuyordu: Sonu yoktur bu gidişin. Bu anlaşmazlığın, bu düşmanlık havasının.

Her türlü kötülükte parmağı bulunduğu açık açık yazılan, söylenen, mahkemelerde kanıtlanan bir siyasal kadronun devlet kademelerini hızlı biçimde ele

geçirişi, çağdışı görüşleri yaşama uygulamaya çalışan başka bir siyasal örgütün yurdumuzu, ulusumuzu Atatürk devriminden uzaklaştırma, koparma çabaları... Atatürk devriminin yandaşları, erleri, Atatürk ilkelerinin sahipleri, böyle bir duruma sürgit göz yumamazlardı elbet. Nasıl 27 Mayıs 1960'ta göz yummadılarsa, daha sonraki yıllarda nasıl zaman zaman uyarı mektuplarıyla, anımsatmalarla iktidarı ellerinde tutanları Atatürk devriminin yoluna çağırdılarsa, bir kez daha aynı kutsal görevi yapacaklardı. Bu kaçınılmaz bir gerçekti. Öyle de oldu."

Güngör Mengi (Yeni Asır)

18 Eylül 1980 tarihli Yeni Asır Gazetesi:

"12 Eylül Harekâtı, hedefine varacaktır. Devlet, rejim ve topluma hazırlanan tuzak mutlaka bozulacaktır. Çünkü yönetimi ele alan irade, yasal ve demokratik herhangi bir düşünceyi 'düşman' ilan etmiş değildir. Amaç, defalarca tekrarlandığı gibi demokrasiyi ve hukuk devletini ayağa kaldırmak, yeniden kurmaktır. Öldürme özgürlüğünü değil, yaşama hakkını korumaktır.

İhanet, bu aşamadan sonra silahlarım gömerek lanetli mücadelesine son verecek değildir kuşkusuz. Ama devletin güçlenmesi sayesinde ihanet odakları, masum insanları eskisi gibi şantaj ve baskıyla eyleme sürükleme olanaklarını yitireceği için, gerçek gücü ile kalacak, savaşım sürdürmekteki inadı intiharı olacaktır."

Rauf Tamer (Tercüman)

"Kenan Evren'in söyledikleri, her hukukçunun, her profesörün başucuna bir mukaddes kitap gibi asılacak cinsten sözlerdir.

Öpüp öpüp başlarına koysunlar.

Vazgeçtik istifalarından..."

Oktay Ekşi (Hürriyet)

Hürriyet Gazetesi:

"Evren Paşa, son derece ağır bir sorumluluk altına girmiştir. Bu, Türkiye'yi yıllardır bunaltan anarşi, terör ve bölücülüğü tam bir taraftsızlıkla kökünden kurutmak ve ülkemizi aydınlık ve huzurlu günlere tekrar kavuşturmak sorumluluğudur.

Ve bu sorumluluğun altından kalkabilmek için, Evren Paşa ile onun bu amaçlara ulaşmasını isteyen görevli görevsiz herkesin, içinde bulunduğumuz durumun icaplarına göre hareket etmesi zorunludur."

Güneri Cıvaoğlu (Tercüman):

"12 Eylül Harekâtı'nı, dünyadaki diğer asker kökenli rejim olayları ile mukayese ettirmeyecek diğer görüntüleri ise yeni yönetimin uygulamalarında buluyoruz.

Her geçen gün bir yeni uygar görüntüyü, aşırı davranışlardan kaçınan makul ve kamu vicdanını tatmin eder nitelikte haklı uygulamaları sergilemektedir.

Hedefler saptırılmamakta, harekâtın ilk gününde açıklanan amaçlara, kararlı, tavizsiz fakat ölçülü ve akıllı adımlarla ilerlenilmektedir.

Böylesine olumlu, özlenen sonuçları almaya dönük, makul ve ölçülü yönelişlere destek olmak, milletçe hepimizin görevidir. Bu konuda siyaset adamları ve basın da dahil, hepimizin sorumluluğu vardır."[1]

Köşe yazarlarının 12 Eylül dönemi boyunca cuntaya ve lideri Evren'e düzdüğü övgülerden, gazete haberlerinin nasıl çıktığını anlamak da zor olmaz. Hasan Cemal, verilen talimatları *Tank Sesiyle Uyanmak* adlı kitabında uzun uzun anlatır. Fakat kitabında, operasyon adı altında yapılan katliamları aklayan ve sokaklarda, dağ başlarında katledilen gençleri suçlu gösteren Hasan Cemal gazetecilerin nasıl bir hevesle çalıştıklarını görmezden gelmiştir. 'Tak tak Hasan', 'Akrep Nalan' kodlarını üretenlerin, devrimci örgütleri karalamaya yönelik haber yapanların 'durumdan vazife' çıkaran bazı gazeteciler olduğu gerçeğini unutmak, cunta koşullarında bile ahlakını korumaya gayret eden gazetecilere büyük haksızlık olur.

Cuntanın ilanından yedi ya da sekiz yıl sonra eski etkisini yitirmesinin basında önemli bir değişikliğe yol açmadığı da hatırlarda. Basın teknik ilerlemelerin de yardımıyla sanayileşip medya haline dönüştüğünde toplumsal pasifikasyondaki rolünü oynamaya devam etti. Elbette ki sonraki yıllarda, farklı kulvardan yürüyüp, özgür habercilik çabası içine girenler de oldu.

30 Mayıs 1992'de yayın hayatına başlayan Özgür Gündem gazetesi kendisine farklı bir yol çizmeye çalışan muhalif gazetelerden biriydi. Muhalif gazete olmanın bedeli olacaktı ve Özgür Gündem'e bu fatura en ağır biçimde ödettirildi. Özgür Gündem defalarca yasaklandı, 76 çalışanı ise öldürüldü. Sorumlularına onlarca yıl hapis cezası ve milyarlarca lira para cezası verildi. Özgür Gündem'in kapatılmasının ardından 28 Nisan 1994'te yayın hayatına başlayan Özgür Ülke gazetesi ise toplam 247 sayı yayımlanabildi. Özgür Ülke'nin 220 sayısı hakkında toplatma kararı verildi. Açılan davalar nedeniyle gazetenin yedi yazı işleri müdürü tutuklandı. 3 Aralık 1994 gecesi gazetenin İstanbul Kadırga'daki teknik servisi, Cağaloğlu'daki merkez binası ile Ankara bürosu aynı saatte, aynı tip patlayıcılarla bombalandı. İstanbul'daki saldırıda gazetenin ulaştırma servisinde görevli Ersin Yıldız ölürken, 21 çalışanı yaralandı. Özgür Ülke, 2 Şubat 1995 günü daha bir yılını dolduramadan İstanbul Sulh Ceza Mahkemesi tarafından Özgür Gündem'in devamı olduğu gerekçesiyle kapatıldı.

Özgür Ülke'nin kapatılmasının ardından 13 Nisan 1995'te Yeni Politika gazetesi kuruldu. Gazete daha ilk sayısından itibaren sansürle karşılaştı. Baş-

1 Aktaran: Ertuğrul Mavioğlu, Cenderedeki Medya Tenceredeki Gazeteci, İthaki Yayınları 1. Baskı, Mayıs 2012, sf 119-124.

ka gazetelerden alıp yayımladığı haberler bile sansüre uğradı. Yeni Politika'nın yayın macerası da dört ay sürebildi. Yeni Politika, 16 Ağustos 1995 günü Özgür Ülke'nin devamı olduğu gerekçesiyle kapatıldı. O tarihe kadarki 126 sayısından 117'si sansürlendi. Gazetede yer alan 121 makale, 316 haber, 20 röportaj, 1 karikatür, 1 rapor, 2 biyografi, 1 anı, 13 okur mektubu ve 13 ilana sansür uygulandı. Yeni Politika'nın neredeyse her sayısına 'suç unsuru' bulunduğu gerekçesiyle matbaadayken el konuluyor, gazete çalışanları da söz konusu yazı ya da haberleri sayfalardan çıkartarak yeniden baskıya veriyordu. Bu nedenle Yeni Politika gazetesinin pek çok sayısında sayfalarda büyük beyaz boşluklar vardı. Ülkede Gündem gazetesi, 7 Temmuz 1997'de yayına başladı. Yayın yaptığı süre içinde 57 muhabir ile 40 dağıtıcısı tehdit edildi, gözaltına alındı ve işkence gördü. Gazetenin dağıtımı engellendi ve sansürlendi. 26 Eylül 1997 tarihinden itibaren Olağanüstü Hal Bölgesi'ne (OHAL) girişi yasaklandı. Gazetenin Batman bürosu 21 Haziran gecesi bombalandı. DGM'lerde açılan 278 davadan 98'inden aleyhte kararlar çıktı. 125 haber, 63 köşe yazısı, 9 fotoğraf ve 14 ilan sansürlendi. Gazete 23 Ekim 1998 tarihinde İstanbul DGM tarafından kapatıldı. Özgür Bakış gazetesi 18 Nisan 1999'da yayınlanmasıyla birlikte, Ülkede Gündem gazetesinin maruz kaldığı baskıların benzerleriyle karşılaştı. OHAL bölgesine girişi yasaklandı, sorumlu yazı işleri müdürü Hasan Deniz tutuklandı. Gazetenin 125 sayısı hakkında toplatma kararı verildi. Hakkında açılan davalarda çok sayıda mahkûmiyet kararı verilen Özgür Bakış, ancak 371 gün yayınlanabildi. 27 Mayıs 2000'de yayın hayatına başlayan Yeni Gündem gazetesine yapılan baskılarda herhangi bir eksilme olmadı. Bu gazetenin de OHAL bölgesine girişi yasaklandı, ancak on ay süren yayın hayatı boyunca 65 kez hakkında dava açıldı, 15 kez de toplatma kararı verildi. Gazetenin kapanmasının ardından çıkan ve haftalık yayınlanan Yedinci Gündem de aynı baskılardan nasibini aldı. OHAL bölgesinde dağıtımı yasaklanan ve ancak 60 sayı yayınlanabilen gazetenin hakkında 30 dava açıldı, 15 gün süreyle kapatıldı. Yeniden Özgür Gündem gazetesi yayın hayatına 2 Eylül 2002'de başladı. 545 gün yayınlanan ve 28 Şubat 2004'te yayın hayatı sona eren gazete, dört gün süreyle kapatıldı; yazı işleri müdürüne 25 ay hapis ve imtiyaz sahibine de 478 milyar lira para cezası verildi. Gazeteye toplam 315 dava açıldı. 1 Mart 2004'te yayına başlayan Ülkede Özgür Gündem, 17 Kasım 2006'da yayına başlayan Toplumsal Demokrasi, 17 Ocak 2007'de yayına başlayan Gündem gazeteleri hakkında da çok sayıda soruşturma açıldı, toplatma kararları alındı. 9 Mart 2007'de yayın hayatına başlayan Yaşamda Gündem gazetesi ise sadece iki sayı yayımlanabildi. Gazetenin kapatılmasının gerekçesi, "Ülkede Özgür Gündem gazetesine çok benziyor" oluşuydu. 19 Mart 2007'de yayın hayatına başlayan Güncel gazetesi de 30 Mart 2007'de kapatıldı. Yeniden yayınlanmaya başlanan gazete, 17 Temmuz 2007'de 12 gün kapatma cezası aldı. Güncel gazetesi 17 Ekim'de tekrar yayına başladı ancak aynı gün içinde İstanbul 10. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından kapatıldı. Mahkeme kapatma kararını, "tüm haber başlıklarında örgüt propagandası yapıldığı ve diğer gazetelerin

devamı olduğu" gerekçesine dayandırdı. 5 Kasım 2007'de yayın hayatına başlayan haftalık Yedinci Gün gazetesi Ekim 2008'e kadar yedi defa yayın durdurma cezası aldı. 19 Mayıs 2008'de yayın hayatına başlayan Alternatif gazetesi, 25 Mayıs 2008'de "haber başlıkları ve köşe yazılarında örgüt propagandası yaptığı" gerekçesiyle İstanbul 10. Ağır Ceza Mahkemesi'nden bir aylık yayın durdurma cezası aldı. Alternatif'in yayını daha sonra, İstanbul 9. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından 20 Eylül 2008'de bir ay süreyle durduruldu. Bir aylık kapatma süresi dolan Alternatif gazetesi, tekrar yayına başladığı gün yine kapatıldı. 8 Kasım 2008'de yayın hayatına başlayan Analiz gazetesi, 23 Kasım 2008'de İstanbul 11. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından bir ay süreyle kapatıldı. Mahkeme, 22-28 Kasım sayılı gazetede yayınlanan "PKK ve otuzuncu yıl" ve "Otuz yıl" başlıklı yazıları gerekçe göstererek, 3713 sayılı kanunun 6/son maddesi gereğince gazetenin yayınını durdurdu. 4 Nisan 2011'de yeniden yayın hayatına başlayan Özgür Gündem gazetesi de 24 Mart 2012'de 'PKK propagandası yaptığı' gerekçesiyle 1 ay süreyle kapatıldı.

Dolaysız baskılar, Kürt basınının maruz kaldığı şiddette olmasa da merkez medyanın da üzerinde kuruldu. Bu çerçevede ilginç bir örnek 1996 yılından verilebilir: Refahyol hükümetiyle Doğan Grubu arasında iplerin gergin olduğu dönemi TBMM Meclis Komisyonu'na verdiği ifade sırasında Aydın Doğan şöyle anlattı:

"Yine bir talihsizlik oldu, Cumhuriyet tarihinde ilk defa, 1996 yılında, Sayın Erbakan Meclis kürsüsüne çıktı, 'bu medyanın bir eli devletin cebinde bir eli devletin kasasında, göreceksiniz, pazartesi gününden itibaren bunlar 180 derece dönecekler, beni destekleyecekler; eğer desteklemezlerse, ben onlara getirin bakalım paraları diyeceğim' dedi. Bunlar Meclis zabıtlarında var ve devlet televizyonunda söylendi. Ben o gün, Sayın Erbakan'a çok sert bir mektup yazdım, hem kendisine hem bütün siyasi parti liderlerine hem de Cumhurbaşkanına, dört sayfalık, dedim ki, 'bakın, başbakan oldunuz, şu andan itibaren devletin bütün imkânları elinizde. Eğer kimin eli devletin kasasındaysa, onu bulup kırmazsanız, eğer kim devletin bankalarından para götürdüyse, onu çıkarıp teşhir etmezseniz, biz sizi teşhir edeceğiz ' dedim. Çok da ileri gittim. Sonra bana dedi ki 'ben de senin gibi düşünüyorum, senin anan hacı, baban hacı, senin oralarda ne işin var, gel bizim partiye' dedi. Dedim ki, şimdi bu ayrı, bu siyasi bir şey."[1]

Basın üzerinde kurulan baskıların bir başka önemli örneğini 28 Şubat 1997'deki 'postmodern' darbe sürecinde de bulabiliriz. Bu dönemde medyanın askerin emrini yerine getirme telaşı içinde, gazetecilik mesleğini tamamen bir kenara attığını söylemek mümkün. Öyle ki, askerlerin her dediğini 'allah kelamı' sayan medya, askerin servis ettiği haberlerle kendi meslektaşlarını bile infaz ederken gözünü kırpmadı. PKK'nin çok tanınmış isimlerinden Şemdin Sakık'ın

1 http://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/28_subat_alt_komisyonu/28_subat_alt_komisyonu/05.10.2012/Ayd%C4%B1n%20Do%C4%9Fan-05.10.2012.pdf

yakalanmasının ardından, 'Sakık'tan dehşet itiraflar' ya da 'İfadedeki isimler' diye tefrika edilen haberler, Mehmet Ali Birand'ı, Cengiz Çandar'ı, İnsan Hakları Derneği Başkanı Akın Birdal'ı ve Refah Partisi'nin bazı milletvekillerini açıktan hedef gösteriyordu. Linç kampanyası ertesi gün de devam etti. Birdal hakkında soruşturma açıldığı, yakalama emri verildiği gibi düzmece haberler yazıldı. En basit haberlerde bile 'duble check' kuralına uyan gazeteler, konu askerin bizzat servis ettiği Şemdin Sakık'ın ifadesi olunca tüm kurallarını hoyratça çiğnedi. Ne dönüp suçlanan kişilere bir soru sormak, ne de bu iddiaların hiçbirinin inandırıcı olmadığını düşünmek akıllarına geldi. Birand işinden oldu. Çandar bir süre yazılarını baskı altında yazabildi. Ardından kısa süre içinde ortaya çıktı ki, Şemdin Sakık'ın 105 sayfa olan ifadesi bizzat askerler tarafından 138 sayfaya çıkarılmış ve 23 sayfalık bölüm askerler tarafından ifadeye monte edilmişti. Üstelik Sakık'ın ifadesine yapılan eklemeler, rastgele bir sorgucunun yaptığı bir iş değildi. Ve tüm bunlar, Çevik Bir imzalı andıçla zaten önceden belirlenmiş bir planın gereğiydi. Köşelerinde 'Alçakları tanıyalım' yazıları yazanlar ya da bu düzmece haberleri çarşaf çarşaf sayfalarına koyanlar gerçek ortaya çıktığında, özür bile dilemediler. Medya koro halinde buna alet olmuş, gazetecilerin ve yazarların itibarsızlaştırılma sürecine destek vererek, en başta kendi mesleğine ihanet etmişti. Andıçla verilen linç işareti, sadece gazete manşetlerinde kalmadı. 12 Mayıs 1998'de İHD'nin Ankara'daki Genel Merkezi'ne gelen iki kişi, dernek başkanı Akın Birdal'a kurşun yağdırdı. Yedi kurşunla ağır yaralanan Birdal, mucize eseri kurtuldu. Suikastı Türk İntikam Tugayı adlı örgüt üstlendi. Suikasttan sonra yakalanan sanıklardan Uzman Çavuş Cengiz Ersever, Semih Tufan Gülaltay ve eski MİT'çi Cemal Kulaksızoğlu TİT'in önder kadrosu olarak öne çıktı. Soruşturmayı yürüten Savcı Ünal Haney'e göre TİT, Akın Birdal'dan başka suikastlar da düzenleyecekti.

Aradan yıllar geçtikten sonra 2006'da Dinç Bilgin'den nihayet bir itiraf geldi. Bilgin, 'askerden geldi, yayınlamaya mecburduk' demeye getiriyordu. Yeni Şafak gazetesine konuşan[1] Bilgin'in 'özeleştiri'si şöyleydi:

"28 Şubat döneminde her şey zıvanadan çıktı. Gazeteler, hükümet yıkıp hükümet kurmaya başladılar. Bütün kamu ihaleleri medya patronlarına dağıtılır oldu. Medya patronları köpek balıkları gibi her tarafa, her şeye saldırdılar. O devirde gerekli görülen bir psikolojik harp vardı. Devletin bazı kademelerinde uzman kişilerce bir plan hazırlanıyor ve uygulama devreye sokuluyordu. Birileri bildirileri size uçuruyor ve yayınlamanızı istiyor. Siz de yayınlamak zorunda kalıyorsunuz. Andıç olayında Hürriyet'in yayınladığı haberi biz de yayınladık. Mehmet Ali Birand, Cengiz Çandar ve Altan kardeşler hakkında 'Abdullah Öcalan'dan para aldılar' söylentilerine inanmadım ama gazetemi andıçın hazırlandığı merkezden ve kamuoyundan korumak durumundaydım. Hürriyet gazetesi bu haberi yayınladığı için biz de vermeye mecbur kaldık. Şimdi baktığımda doğru yapmadığımızı görüyorum. O dönemde her gazetenin askerle teması vardı."

1 http://yenisafak.com.tr/arsiv/2006/Mayis/05/g02.html

Tüm bu yaşananlar iktidarların medya hâkimiyet stratejilerinin farklı tezahürleri olarak önümüzde duruyor. Fakat muktedirlerin genellikle medyaya doğrudan müdahale etmeyi pek tercih etmediklerinin altını çizmek gerek. Muktedirin basını teslim almakta kullandığı asıl strateji, yapıyı içten fethetmeyi gerektirir ki, kutsal basın özgürlüğüne halel gelmesin!

Basın özgürlüğüne halel getirmeyecek örnekler, gazetecilerin 'durumdan vazife' çıkarmasıyla olur. Ve bu nedenle çoğu kez hükümetlerin doğrudan talimat vermesine gerek yoktur. 19 Aralık 2000'de yaşanan hayata dönüş katliamında bir gazeteye hangi saik, "sahte oruç kanlı iftar" başlığını attırır ve yaşanan bu büyük katliamı kutsar? Sadece bir ya da birkaç gazetede rastlanan bir başlık olsaydı kuşkusuz kimse önemsemezdi. Ancak bu korkunç katliam sonrasında pek çok gazete ve televizyon sanki aynı merkezden yönetiliyormuşçasına cezaevlerinin nasıl örgüt militanı yetiştirme kampları haline dönüştürüldüğünü, nasıl birer silah deposu haline geldiğini yazarak operasyona haklılık zemini yaratmak için ellerinden geleni yaptı. Buna mukabil F tipi cezaevlerinin otel gibi olduğunu anlatan çok sayıda haber de gazete sayfalarını işgal etti. Devlet medya aracılığıyla kamuoyunu olgunlaştırdıktan sonra katliam gerçekleşti ve medya çok bilinçli bir şekilde suç ortağı oldu.

Ya da bir gazete, nasıl olur da 'Kurtarılmış bölge Küçükarmutlu' başlığıyla bir haber yapar ve İstanbul'da bir mahalleye düzenlenecek polis operasyonuna psikolojik zemin hazırlar? Tayfun Hopalı imzasıyla Sabah gazetesinde yayınlanan bu haberin neredeyse mürekkebi kurumadan düzenlenen operasyonda polisin 4 kişiyi öldürüp on kişiyi yaralaması da tesadüf müdür?

Tüm bu örneklerden yola çıkarak net bir saptama yapmak gerekirse, medya çok konuşulduğu ve işine gelenin işine geldiği şekilde eleştirdiği üzere sadece 'andıç medyası' değildir. Medya aynı zamanda 'operasyon medyası' sıfatını da fazlasıyla hak etmiştir.

1950'li yıllarda basın-MİT ilişkisine dair anlatılan hikâyeler artık çok bayat. MİT tarafından şantaj ya da parayla satın alman gazetecilerin her türlü manipülasyonu yaptıkları bir şehir efsanesi değildir. Hatta aynı dönemde ABD'den bavul ile getirilen paralarla bazı gazetecilerin neredeyse aylığa bağlandıkları da... Ama tüm bunlar o yıllara ait bilgiler. Şimdilerde yöntem çok değişmiş durumda. ABD'den bavulla gelen paraları paylaşan gazeteciler yok belki ama, artık belgeler bavulla geliyor ve basın-iktidar ilişkisinde çok sofistike yöntemler geçerli. Yeni yöntemler, geçen yıllar içinde gazeteci, yazar, çizer, sunucu ve aslında tüm medyanın damarlarına devletçi bir refleks yerleştirmiş durumda. Resmî kaynaklı bilgi ve haberler dışında artık hiçbir bilgiye itibar edilmemesinin nedeni burada. Roboski katliamı sonrasında medyanın birkaç etkisiz ve küçük internet sitesi, radyo, televizyon dışında bir bütün olarak sınıfta kalması ancak, devletçi refleksle izah edilebilir. Şırnak'ın Uludere ilçesi yakınlarında, kaçakçılık yapan silahsız köylülerin üzerine uçaklarla bombalar yağdırıldı ve tam 34 kişi öldürüldü. Habercilik açısından da çok büyük olan bu olay, bir gün önce saat 21.00

sıralarında gerçekleşmesine karşın ertesi gün öğle saatlerine kadar çok izlenen televizyon kanallarından hiçbirinde kendisine yer bulamadı. Kuşkusuz bütün televizyonların editörleri-yöneticileri katliamı duymuşlardı. Sosyal medya saatlerce bu korkunç haberle çalkalandı. Fakat bir türlü Genelkurmay'dan, İçişleri Bakanlığı'ndan resmî açıklama yapılmadı. Bölgedeki muhabirlerinin katliamın tanığı olması da durumu değiştirmedi. Onlar saatlerce 'teyit' beklediler. Her fırsatta 'yurttaş gazeteciliği yapıyoruz' böbürlenmesiyle sokağa uzatılan mikrofonlar, nasıl olmuştu da Roboski köylülerinin çığlıkları karşısında sağırlaşmıştı acaba?

Görüldüğü gibi medya ile iktidar arasındaki ilişkilerin vıcık vıcık pislik üretmesi yeni bir durum değil. Fakat AKP dönemindeki medya iktidar ilişkilerinin kendine has özellikleri olduğunu vurgulamak yanlış olmaz. Zira Cumhuriyet'in ilk yıllarını ya da darbe dönemlerini saymazsak, hiçbir dönemde medyanın yüzde 90'ı siyasi bir iktidarın denetimine girmemişti.

Elbette ki öncesinde cunta dönemlerine mahsus olduğu sanılan medyadaki bu büyük itaat halinin AKP iktidarında da adım adım gerçekleşmiş olması üzerine uzun boylu tespitler yapmak mümkün. Fakat medyadaki tek sesliliğin asıl müsebbibini bulmak isteyenler için gözleri büyük sermayeden başka bir yere çevirmek, boşa vakit kaybı olacaktır. Ya da yanıtı verilmese de şöyle bir soru sormak da memlekette olan bitenleri yakından takip edenler açısından açıklayıcı olabilir: Televizyon, gazete ve radyolarıyla büyük bir yayın grubu kuran Uzan ailesi ve Dinç Bilgin piyasadan silinirken ve Doğan Grubu hızla küçülürken, Doğuş ve Çalık grupları nasıl oldu da büyüdü?

AKP iktidarı ile birlikte medyada sermayenin nasıl ve ne şekilde el değiştirdiğine bakmak bu soruya içerikli bir yanıt oluşturabilir. O halde AKP'nin özellikle 2007 sonrasında geliştirdiği hamlelere bir göz atalım:

– TMSF (Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu) bankalar operasyonu çerçevesinde, Etibank'ın sahibi Dinç Bilgin'in elindeki atv televizyonu ile Sabah gazetesine 27 Ekim 2000'de el koydu. Devreye Turgay Ciner'in de girdiği karmaşık bir süreç sonucunda uyduruk bir ihale ile Çalık Grubu Vakıfbank ve Halkbank'tan aldırılan krediler sayesinde atv ve Sabah'ın sahibi oldu. Satışın ne manaya geldiği ise Çalık Grubu'nun AKP iktidarı ile birlikte toplam varlıklarını 1 milyar dolardan 5 milyar dolara çıkardığı anımsandığında daha iyi anlaşılır.

– TMSF, Uzan Grubu'na ait Star Medya Grubu'na el koyduktan sonra, Star gazetesi ile Kanal 24'ün isim haklarını 12 milyon dolara Ali Özmen Safa aldı. Ancak Safa'nın başarısız olacağı kısa süre içinde anlaşılınca devreye Ethem Sancak girerek Star gazetesi ile Kanal 24'ü satın aldı. İlaç işi yapan Sancak AKP iktidarıyla ilişkilerini gizli kapaklı yürütmeyen işadamlarındandı. Nitekim Zaman gazetesinden Nuriye Akman'a 5 Ekim 2008'de verdiği söyleşide Erdoğan'ı en önemli idolü olarak tanımlıyor ve *"Çünkü ideallerime uygun davranıyor. Kendimi çok yakın görüyorum ona. Ben AK Partili değilim. Ama onunla çok iyi bir*

dostluk oluşturduk. Adamın sevdalısıyım. Yalan söylemiyor. Halkla muazzam bir yeknesaklık içinde" diyordu.

– AKP iktidarı döneminde Fethullah Gülen Cemaatine bağlı yayın kuruluşlarında da ciddi bir sıçrama gözlendi. Uzun yıllar Zaman gazetesi, Samanyolu TV, Aksiyon dergisi, Cihan Haber Ajansı, Burç FM, Dünya Radyo gibi yayın kuruluşlarını elinde tutan grup, 2007 ile birlikte yeni gazete ve televizyonlar kurdu. ABD New Jersey merkezli İngilizce yayın yapan Ebru TV, İngilizce yayın yapan Today's Zaman, Samanyolu TV bünyesinde kurulan S Haber ve S Çocuk 2007'de yayına başladı.

– AKP iktidarının sağladığı uygun zeminde kurulan televizyon kanallarından biri de Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek'in oğlu Osman Gökçek'e aittir. 24 Mayıs 2010'da önce Ses TV'yi kuran Gökçek, ardından bu kanalın adını Beyaz TV diye değiştirdi.

– AKP'yi desteklemek ve dolayısıyla sermaye gücünü artırmak için medya sektörüne el atanlar arasında Koza Grubu da vardı. Davetiye sektöründe yatırımlarıyla tanınan Koza Grubu'nun kurucusu Ali İpek, Bugün gazetesini satın alarak medya sektörüne adım attı. Koza Grubu, Bugün gazetesine ek olarak 12 Mayıs 2008'de Tuncay Özkan'dan Kanaltürk televizyonunu da satın aldı. Ardından da 1 Mayıs 2009'da yeni bir televizyon kanalı kurdu. Yeni televizyonun adı Bugün TV oldu.

– AKP'nin devlet içindeki tasfiye operasyonuna destek amacıyla kurulduğu yaptığı yayınlarda açıkça görülen Taraf gazetesinin ilk sayısı 15 Kasım 2007'de çıktı. Taraf gazetesinin sahibi Alkım Yayıneviydi. Taraf gazetesi ile ilgili yayın hayatına başladığı andan itibaren arkasında Gülen hareketinin bulunduğu iddiaları hiç bitmedi.

– Bir zamanlar sektördeki yüzde 60'a varan düzeyde kontrol gücü nedeniyle 'kartel medyası' diye anılan Doğan Grubu, AKP iktidara geldikten sonra ciddi bir inişe geçti. Başbakan Tayyip Erdoğan'ın açtığı açık savaştan sonra neredeyse tüm varlıkları kadar olan vergi cezaları ile sesi kısılan Doğan Grubu, kapalı kapılar ardında iktidarla uzlaşmaya vardı. Doğan Grubu, bu uzlaşmanın ardından bünyesindeki gazete ve televizyonları satışa çıkardı. İlk etapta Vatan, Milliyet gazeteleri ile Star televizyonunu satan Doğan Grubu'nun medya alanındaki etki gücü hayli zayıfladı.

– NTV gibi saygın bir haber kanalını bünyesinde barındıran Doğuş Grubu, Doğan Grubu başta olmak üzere diğer sermaye gruplarının başına gelenlerden hızlı bir şekilde ders çıkartarak AKP'nin politikalarına meyletti. Yaptığı politik manevranın ille de birtakım sonuçları olacaktı. NTV, hızlı bir şekilde içindeki iyi gazetecileri temizledi. Ruşen Çakır, Mirgün Cabas, Banu Güven gibi programcıların yanı sıra haber merkezinde objektif çalışmalarıyla tanınan deneyimli kadroda da ayıklama yapıldı. Bir başlayınca kimse durduramadı ve bu temizlik gün geldi CEO konumdaki Cem Aydın'ı bile koltuğundan etti. 'Ne ekersen onu

biçersin' derler. Doğuş Grubu'nun NTV içinde attığı iktidar destekçisi adımların meyveleri de oldu. Öncesinde yatırımları şu ya da bu şekilde bürokrasiye takılan Doğuş Grubu'nun önünde artık engel kalmadı, cirolar katlandı, eski mutlu günlere dönüldü. Dahası, Doğan Grubu'nun elinde bulunan ve hayli kârlı olduğu bilinen Star TV de Doğuş'a geçti.

– Sabah ve atv için Dinç Bilgin ile birlikte gizli ortaklık yapan ancak son anda ortağının ihbarıyla açıkta kalan Turgay Ciner, yediği darbenin acısını Habertürk gazete ve televizyonu ile çıkardı. Gazetenin başına AKP'ye açık destek veren Fatih Altaylı'nın, televizyonun başına ise daha sonra Başbakan Erdoğan'a başdanışmanlık yapacak olan Yiğit Bulut'un getirilmesi tesadüf değildi. Ciner de gazete ve televizyonları vasıtasıyla enerji alanında yaptığı yatırımları garanti altına almak, yeni yatırımlar için hükümetle arasını iyi tutmak istiyordu. Dolayısıyla bu anlayışla girdiği medya sektöründe özgür ve doğru habercilik yapacak değildi.

– Demirören Grubu'nun, Milliyet ve Vatan gazetelerini 20 Nisan 2011'de 73.9 milyon dolar bedelle, Doğan Grubu'ndan satın alarak medya sektörüne girmesi de iktidardan bağımsız bir gelişme değildi. Uzun süre Beşiktaş kulübünün başkanlığını yapan Yıldırım Demirören, 27 Şubat 2012'de Futbol Federasyonu Başkanlığı'na seçildi. Hükümet aleyhine yazılar yazdığı gerekçesiyle bizzat Başbakan Erdoğan'ın "Mert değil namertsin" diye hedef aldığı Milliyet gazetesi yazarı Nuray Mert, Yıldırım Demirören'in talimatıyla işten çıkarıldı. Dahası, İmralı'daki görüşme tutanaklarının Milliyet gazetesinde yayınlanmasının ardından doğan krizle birlikte, Genel Yayın Yönetmeni Derya Sazak ile yazar Hasan Cemal işinden oldu. Milliyet'te hükümet baskısıyla dalgalanan sular, ancak yazar Can Dündar'ın da kovulmasıyla biraz olsun durulabildi.

– Banka sahibi olup medyaya merak salan gruplardan biri de Mehmet Emin Karamehmet'in sahibi olduğu Çukurova'ydı. Grubun savaş sanayine yönelik yatırımları, TSK ile yakın ilişki sürdürmesine de neden olmuştu. Bu ilişki daha sonra Karamehmet'in AKP hükümeti karşısında zor durumda kalmasına yol açtı. AKP iktidarının kuşkuyla yaklaştığı Karamehmet'e bunun faturası hayli ağır oldu. Önce grubun bünyesindeki banka olan Yapı Kredi TMSF'ye geçti, ardından da Koç Holding'e satıldı. Borçları nedeniyle haciz üzerine haciz yiyen ve ciddi anlamda darboğaza giren Karamehmet, Show TV, Akşam Gazetesi, Digitürk, Superonline, Skytürk 360, Güneş Gazetesi, Lig TV, Alem FM gibi kuruluşların bulunduğu medya grubunu da kısa sürede TMSF'ye kaptırdı.

– İktidarın medya üzerindeki etkisi sadece geleneksel sermaye gruplarını köşeye sıkıştırmak ve kendine yakın sermaye gruplarının önlerini açmaktan ibaret değildi. AKP, mali kıskaç ve tuzaklarla teslim alamadıklarına düpedüz şiddet uygulamaktan da çekinmedi. Bu nedenle 2012 yılında tutuklu gazeteci sayısı 110'u buldu. Bu sayede Türkiye, dünyada en fazla gazeteci tutuklayan ülke sıralamasında açık ara birinciliği elde etti. Özellikle Kürt basım ve sosyalist dergiler üzerindeki baskılar AKP döneminde hızını hiç kesmedi. Baskıların dozu

yükseldikçe, muhalif basında bile kaçınılmaz olarak otosansür eğilimleri gelişmeye başladı.

Tüm bu verilerden yola çıkarak, AKP'nin 2007 yılından sonra medya üzerinde başlattığı operasyonların sonucunda, ülkede yazılamayan ve söylenemeyenlerin her geçen gün daha da arttığının altını çizmek gerek. Bu durum bir yandan AKP'ye yönelik 'diktatör' suçlamalarını yaygınlaştırırken, diğer yandan da iktidarın toplumu tek yanlı bir biçimde yönlendirebilmesinin önünü açtı. Yani cunta dönemlerine has olduğu düşünülen, ülkeyi 'dikensiz gül bahçesi' gibi yönetme ayrıcalığı; medyayı baskı altına almayı başaran AKP'ye de nasip oldu. Haber kanalları artık başbakan çok gereksiz ve saçma bir konuda konuşma yapıyorsa bile doğrudan canlı yayına bağlanıyor ve sözünü bitirmeden de normal yayınlarına dönmekten ciddi bir biçimde korku duyuyorlar. Ya da hükümetin görme dediği bütün olaylardan fersah fersah kaçıyorlar. Mesela Roboski'de içlerinde çok sayıda çocuğun da bulunduğu 34 kişinin TSK uçaklarından atılan bombalarla katledilmesi, resmî açıklama yapılıncaya kadar televizyon ekranlarında kendine bu nedenle yer bulamadı. Mesela Gezi direnişi başladığında İstanbul başta olmak üzere pek çok kent polisin bibergazı bulutu altında boğulurken, televizyonlar penguen belgeseli yayınlamayı bu nedenle tercih etti. Bununla da kalmadı, televizyon ve gazeteler, birkaç istisna dışında Gezi direnişiyle ilgili hükümet kaynaklarından yayılan yalan haberleri sanki gerçekmiş gibi manşetlerine taşıdı. "Camiye ayakkabılarıyla girdiler, içeride kızlı erkekli oturup içki içtiler" ya da "Türbanlı bir kadının üzerine işediler" gibi dalga konusu bile yapılamayacak basitlikte yalanlar, büyük medya kuruluşları tarafından ciddiye alındı ve ısıtılıp ısıtılıp ısrarla okurun, izleyicinin önüne konuldu.

AKP'nin medya üzerindeki kontrol gücü, 10 yıllık iktidarının sonucunda yüzde 90'lar düzeyine ulaştı. Yani medyada ezici çoğunluk; kimisi doğrudan iktidarın parçası olduğu için, kimisi iktidarın gizli koalisyonu olan Gülen hareketine bağlı olduğu için, kimisi şantaj ve tehditlere boyun eğdiği için, kimisi de iktidarla ekonomik çıkar ilişkisini yürüttüğü için hükümetin denetimine girdi. Başka bir ifadeyle AKP, medyada yeni bir kartel dönemi başlattı. AKP iktidarı, aynı zamanda bir medya kartelidir. Çünkü AKP;

- Basında kimlerin çalışıp kimlerin çalışamayacağı konusunda şirketlerin insan kaynaklarından da önce asıl karar mercidir.
- Reklam verenlerin iplerini elinde tuttuğu için hangi televizyon ya da gazetenin reklam pastasından ne kadar pay alacağını belirlemektedir.
- Hangi televizyon kanalının ya da hangi gazetenin hangi sermaye grubuna satılacağına ilişkin asıl karar verici konumdadır.
- Gazetecilerin başbakana hangi soruyu sorup hangisini soramayacağının süzgecini elinde tutmaktadır.
- Hangi haberin ne şekilde yayınlanıp hangisinin yayınlanamayacağını belirlemektedir.

NEREYE MEDYA NEREYE

Hüseyin Aykol[1]

Türkiye son 60 yıllık tarihinde önemli dönemeçlerden geçti. Bunlar arasında en keskin dönüşümler askerî darbelerle oldu. Darbe aslında birkaç vatansever subayın ülkeyi kimi iç ve dış düşmanlardan kurtarma operasyonu değil, ülkedeki zenginliklerin paylaşımının yeniden harmanlanmasıdır. Dahası söz konusu darbelerin ancak ABD'nin bilgisi ya da onayı dahilinde gerçekleşebildiği belirtiliyor.

Ülkemizin bugünlere gelişindeki köşetaşı tarihleri şöyle sıralayabiliriz: 1950'de Demokrat Parti'nin (DP) iktidara gelmesine izin verilmesi; 1960 Askerî darbesi; 1971 Askerî muhtırası; 1980 Askerî darbesi; 1997 postmodern darbesi; 2007 e-mail muhtırası...

İlk haliyle basın, şimdiki ismiyle medya önceleri bu gelişmeleri yansıtan bir mecraydı. Şimdilerde ise her türlü gelişmenin bileşenlerinden biri haline gelmiş bulunuyor. Neredeyse 1980'e kadar tek tek kişilerin elinde sadece haber yapan, olup bitenleri haberleştirmeye çalışan gazeteler bugün holdinglerin yükselişine ya da batışına vesile olan araçlar durumunda.

Medya için yürütme, yasama ve yargı organlarından sonra onları denetleyen konumda dördüncü güç denilir; ama ülkemizde medya söz edilen ilk üç gücün arasında cirit atar hale geldi. Medyayı yanına alan ya da kendi emrinde kullanabilenler, bırakın yasama ve yürütmeyi, yargıyı bile etkileyebilir hale geldiler. Önce son 60 yılda neler yaşandığını kısaca hatırlayalım:

II. Dünya Savaşı ertesinde ABD, İngiltere ve o zamanki Sovyetler Birliği arasında yapılan paylaşıma göre Türkiye batıya düştü. Türkiye kendisinden beklendiği şekilde Batı tipi demokrasiye geçme yönünde adımlar atmaya başladı. Çok partili seçimlerin ilkinde kazanmasına rağmen Demokrat Parti'ye iktidar devredilmedi; ancak ikincisinde yani 1950'de DP'ye verildi. 1950'li yılların başlarında sendikalar gibi Batı tipi kurumlar kurulmaya başlandı.

Aynı dönemde Hürriyet ve Milliyet gazetesinin yayına başlaması da tesadüf değildir. Tek partili dönemde birkaç küçük gazete daha olsa da İstanbul'da Cum-

1 Özgür Gündem gazetesi yazarı.

huriyet, Ankara'da Ulus, Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) yarı resmî gazetesi olarak yayınlanmaktaydı. Sedat Simavi'nin Hürriyet ve Ali Naci Karacan'ın Milliyet'i ise genelde yeni iktidar DP'yi desteklese de biraz daha bağımsız gazete olmaya çalışan tavır sergilediler. 1950'yle başlayan dönüşümün temel karakteristiği ise Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı yönetip kazanan asker-sivil bürokrat ekibin iktidarını yeni yeni palazlanmaya çalışan çiftlik sahibi insanlara ve işadamlarına devretmeye başlamasıdır.

1960'da yapılan askerî darbeyi, Menderes'in son dönemlerinde Sovyetler Birliği ile ilişki kurma arayışına bağlayıp kolayca açıklayabilirsiniz, ama bu ve buna benzer gerekçeler her şeyi açıklamaz. Örneğin DP'nin yerine kurulup kısa bir sürede iktidara gelen Adalet Partisi (AP), aslında DP'nin temsil ettiği kesimi temsil etmez. AP daha çok müteahhit partisidir. Bu dönemde bizi ilgilendiren gelişme gazetelerin bir dağıtım şirketi kurmasıdır. Daha önce her gazete kendi imkânlarıyla dağıtım yaparken, sonrasında Gameda diye bir şirket kurulmuş ve gazeteler sadece birkaç büyük şehre değil, ülkenin her yerine gönderilmeye başlanmıştır.

Dahası gazetelerin iktidara bağımlı kalmasını önlemek amacıyla Basın İlan Kurumu'nun kurulması önemli bir adımdır. Böylece resmî ilanlar gazetelere eşit olarak paylaştırılmaya çalışılmıştır. 1960'lı yıllara 250 bin tirajla giren Hürriyet'in 1960'lı yılların sonlarına doğru tirajını 800 binlere kadar yükseltmesinde o günlerde ilk kez denenen kimi küçük promosyonlar rol oynadıysa da dağıtım işinin ciddiye alınması da önemli bir yer tutar.

1960'larda Hürriyet, Milliyet ve Cumhuriyet dışında Dünya, Yeni Sabah, Yeni İstanbul gibi gazeteler de yayınlanıyordu. Tanin kapatıldı, Öncü kapandı. Yeniden çıkmaya başlayan Tercüman'a patron olarak Kemal Ilıcak'ın gelmesi bu gazeteyi epeyce güçlendirdi. Güneri Civaoğlu'nun bugünlere kadar uzanan başarı öyküsü, Ilıcak'm patronluğundaki Tercüman'dan başladı.

Sahibi Sedat Simavi'nin ölümü üzerine Hürriyet, iki oğlu Erol ve Haldun Simavi'ye kaldı. Ancak Haldun Simavi buradan ayrılarak 1968 yılında Günaydın'ı çıkarmaya başladı. Tirajının oturması ve döneme damgasını vurması açısından Günaydın, aynı ekibin çıkardığı Tan gazetesi ve Gırgır dergisi 1970'li yılların durumunu yansıtan yayın organlarıdır.

1970'li yıllar İslamcıların Demokrat Parti, Adalet Parti gibi mevcut sağ partiler içinde yer almak yerine kendi partisiyle alana çıktığı bir dönem oldu. Buna paralel olarak da 1972 yılında Işıkçılar Cemaati Türkiye gazetesini, başını Necmettin Erbakan'ın çektiği Millî Görüşçüler ise 1973 yılında Millî Gazete'yi çıkarmaya başladılar.

12 Eylül Neydi, Ne Yaptı

ABD'li yetkililer darbenin yapıldığını duyunca "Our boys have done it" deyip sevindiler. Grevlerin sona erdirilmesi ve sendikaların kapatılması üzerine

dönemin TİSK Başkanı Halit Narin, "Şimdiye kadar işçiler seviniyordu; artık biz sevineceğiz" dedi. Bu satırların yazarının da aralarında bulunduğu 650 bin kişi işkencelerden geçirilip hapse atıldılar. Bunlar biliniyor; dahası 12 Eylül darbesi Türkiye'yi ithal ikameci ekonomiden liberal ekonomiye geçiren 24 Ocak kararlarının uygulanabilmesi için yapıldı. Dahası ABD'nin yeşil kuşak projesini hayata geçirmeyi amaçlıyordu ve başardı da denilebilir.

Yaşı müsait olanlar hatırlar. Bir banker faciası yaşamıştık. Birtakım adamlar, -ama parayla ve bankayla hiç ilgisi olmayan insanlar- çok yüksek faizle halktan para topladılar. Aylarca sürdü bu iş. Bankerlerin batacağı belli iken, hiç müdahale edilmedi. İnsanların yastık altındaki son birikimleri de ellerinden alındı. Bir bankerin şahsen yiyebileceği para ne kadar olabilirdi ki, toplanan para banka sistemine girdi. Ekonomiye katıldı.

Bir de asıl amaç galiba -Özal'ın bu ülkeye hediyesi mi, yoksa kazığı mı desek-, insanlara "emek harcamadan, kısa yoldan köşe dönme" isteğinin aşılanmasıydı. Türkiye'de kumar oynamak yasak diye, her ay İstanbul'da bir yerler basılır ve birçok insan gözaltına alınıp fişlendikten sonra serbest bırakılır. Oysa en büyük kumarcı devletin kendisi. Artık neredeyse her gün bir çekiliş var. Burada toplanan paranın önemli bir kesimi devletin değişik kesimlerini finanse ettiği gibi, büyük ikramiye kazanan kişilerin parası da bankada duruyor. Sonuçta ekonomiye kazandırılıyor yani!

Banker dedik ya, 12 Eylül'ün ilk döneminde böylesi bir banka vardı. Yani yüksek faizle para toplayan Kozanoğlu ve Çavuşoğlu ailesinin Hisarbank'ı böyle yükseldi ve battı. Bu bankanın sahiplerinden birinin kızı size tanıdık gelecektir: Nazlı Ilıcak. Neyse Hisarbank'ın sahipleri yükseltmek için medyaya gerek olduğunu bilenlerdendi ve Güneş gazetesini çıkarmaya başladılar. 12 Eylül'le başlatılan yeni dönemin anlayışına uygun olan bu gazete Güneri Civaoğlu'nun yönetiminde hızla parladı. Civaoğlu, 12 Eylül öncesinde Tercüman gazetesinin en parlak dönemini yaşatan 'parlak' bir gazeteciydi zaten.

Ama Güneş'le birlikte Özalist stilde basın anlayışının başladığını söyleyebiliriz. Maaşları bin dolarlarla ödenen; yatlar, villaların söz konusu olduğu medya starlarının ilk adımıydı Güneş. Ancak gazete 1980'li yılların ekonomideki yeniden yapılanmasını yansıtacak yıllar yaşadı. Hisarbank batınca Güneş gazetesi Özal döneminin yeni zenginlerinden müteahhit Mehmet Ali Yılmaz'a satıldı. M. Ali Yılmaz, milletvekili olarak meclise girdikten bir süre sonra, Güneş gazetesi İngiltere'den kaçıp Türkiye'ye sığınarak yatırımlar yapan Asil Nadir'in estirdiği rüzgâra kapıldı. Sonra Asil Nadir batınca, Güneş gazetesi de kapanmak zorunda kaldı.

12 Eylül döneminde yayınlanmaya başlayan bir başka gazete Bulvar oldu. Kocası Kemal Ilıcak'ın gazetesi Tercüman'da yazamaz hale gelen Nazlı Ilıcak tarafından kurulan gazete magazin ağırlıklıydı. 1980'li yıllara damgasını vuran Özal'a en yakışan iki gazete ise, 1985'te yayına başlayan Sabah ile 1986'da yayına başlayan Zaman gazetesi olmalı. Biri liberal ekonominin nasıl parlatılacağının

en güzide örneği, diğeri Cemaat örgütlenmesinin çağa uygun halini gösterdi, gösteriyor. Liberal anlayış o denli hızlı bir rüzgâr estiriyordu ki, bundan 'solcu' Cumhuriyet gazetesi bile etkilendi. Hasan Cemal'in yayın yönetmenliğindeki Cumhuriyet'i liberal ekibin elinden alabilmek için İlhan Selçuk, 1970'dekine benzer bir eylem koymak zorunda kaldı.

Turgut Özal 1983 seçimlerinde 400 sandalyeli meclise 212 milletvekili, 1987 seçimlerinde 450 sandalyeli meclise 292 vekille girerek tek başına hükümet kurdu. Özal'ın 1989 yılında kendini cumhurbaşkanı seçtirerek partisini kendi kaderine bıraktığı 1991 seçimlerini ANAP kaybetti. 1991 ila 2002 arasında yapılan üç genel seçim sonrasında koalisyon hükümetleri kurulmak zorunda kaldı.

Plazalar, Teşvikler, Bankalar...

1990'lı yıllarda Türkiye'yi yönetenlerin en büyük sorunu PKK ile yapılan mücadeleydi. Hükümetler bu yüzden seçim kaybetti ya da kazandı. Ama ekonomide Özal'ın zengin ettiklerinin yerini Demirel'in zengin ettikleri almaya başlayacaktı. 1990'lı yılların başlarında Sabah'ın başlattığı gazetelerin plazaya taşınma süreci devam ederken, 1990 yılı Haziran ayında ilk özel televizyon olan Star'ın illegal olarak yayına başlaması bir başka tartışma ve heyecan yaratacaktı.

Plaza olayı, gazetecilerin daha lüks yerlerde çalışmasının ötesinde bir anlam taşıyor. Birden çok yayın çıkaran gazete sahipleri, ayrı ayrı yerlerde çalıştırdığı kişileri bir araya getirip, birçok yerin kirasından kurtulmakla kalmıyor; aynı zamanda en çok işi en az kişiyle yapma şansı elde ediyordu. Her gazete için ayrı muhabir ve teknik eleman yerine ortak haber havuzundan çıkarılan değişik tandanslı gazeteler için düşünülmüş bir yapıydı plaza. Elbette orijinal bir fikir değildi. Batıya gidilip bakıldı ve aynısı burada uygulandı.

Ancak yeni bina, giderek bilgisayara, daha sonraki yıllarda da internete bağlanacak olan yeni sistem büyük paralar istiyordu. Girişilen ve bazen kendisinin yükselmesinden çok rakibini yok etmeye dönük hale gelen promosyon yarışı bu masrafları karşılayamazdı. Bu yüzden hükümetlerden düşük faizli teşvik kredileri alındı. Örneğin 1993 yılındaki teşvik kredisi dağılımı kabaca şöyleydi: Sabah 700 milyar lira, Hürriyet 425 milyar lira, Milliyet 335 milyar lira, Türkiye 230 milyar lira ve Zaman 50 milyar lira. Dahası 1990 yılında Star ile başlayan özel televizyon yayını fiilen meşrulaşıp büyük ilgi görünce, grupların daha fazla paraya ihtiyacı oldu. 1990'lara doğru medya, iktidarlara bağımlı kalmamak ya da âdeta sıfır maliyetli kredi için kendi bankalarına sahip olmaya kalktı. Ama sonları hüsran olacaktı.

Özal kendini cumhurbaşkanlığına seçtirip Çankaya'ya çıktıktan sonra başbakanlık koltuğunu Yıldırım Akbulut'a bıraktı. 1991 yılında yapılan ANAP Kongresi'ni Özal ailesine rağmen kazanan Mesut Yılmaz, bir süre Akbulut'un yerine başbakanlık yaptı; ancak seçimi kaybetti ve aynı yıl Süleyman Demirel başbakan oldu. 1993 yılında Özal ölünce, DYP-SHP koalisyon hüküme-

ti Demirel'i cumhurbaşkanı seçti. Bunun üzerine DYP'nin genel başkanlığını sürpriz bir şekilde kazanan Tansu Çiller başbakan oldu. Hükümet ANAP'tan hemen hemen aynı sağ çizgideki DYP'ye geçmişti ama bu arada 12 Eylül'de kapatılan Millî Selamet Partisi'nin yerine kurulan Refah Partisi'nin ayak sesleri de duyulmaya başlamıştı.

Refah Partisi, 1991 yılında barajı geçerek 62 milletvekilliği kazandı. İlk sinyallerini İstanbul başta olmak üzere kimi büyük şehirlerin belediye başkanlıklarını kazandığında verse de, 1995 seçimlerinde birinci parti olacağını kimse ummuyordu. Refah Partisi 158 sandalye kazanırken, DYP 135, ANAP 132, DSP 76, CHP 49 milletvekiliyle meclise girdi. Birinci parti olarak Refah'ın hükümet kurma temasları önce sonuç vermedi.

Ardından kurulan ANAP-DYP hükümeti, tarafların birbirini yolsuzluk dosyalarından aklama sürecinde iflas edince yerine Refah ile DYP koalisyon hükümeti kuruldu. Erbakan'ın 40 yıllık rüyası gerçek oldu ve başbakanlık koltuğuna oturdu. Kaddafi'nin çadırına gittiğinde İslam ordusunun başkomutan yardımcısı ilan edilen; tarikat, Cemaat liderlerine Başbakanlık Konutu'nda iftar yemeği yedirten Erbakan'a ordu çok kızdı ve Sincan'da tanklar yürütüldü ve Millî Güvenlik Kurulu 28 Şubat 1997 günü ünlü muhtırasını yayınladı. Kendisine muhtıra verilen kişi olarak Erbakan da imzalamıştı belgeyi...

Postmodern Darbenin Ardından

Erbakan'ın da imzaladığı 28 Şubat muhtırası sonrasında DYP Genel Başkanı Tansu Çiller, zaten hükümeti kurarken anlaştıkları gibi, dönüşümlü başbakanlık gereği, görevi kendisine devretmesini rica etti Erbakan'dan. Gidişatın vahametini fark eden Erbakan başbakanlıktan istifa etti. Bu arada DYP'den bir grup kopartılarak Demokratik Türkiye Partisi-DTP diye bir gecekondu parti kurduruldu. Cumhurbaşkanı Demirel, başbakanlık için görev bekleyen Çiller'e değil, Mesut Yılmaz'a hükümet kurma görevi verdi. Yılmaz ANAP, DSP ve yeni parti DTP'nin katıldığı bir koalisyon hükümeti kurdu.

Bu hükümetin bocalamasının ardından erken genel seçimlere kadar görev yapmak üzere 1998 yılında Ecevit'in azınlık hükümeti kurmasına göz yumuldu. ABD 1999 yılı Şubat ayında Öcalan'ı Türkiye'ye teslim edince, o bahar yapılan genel seçimlerde seçmenler, DSP'yi bu 'başarısından' dolayı ödüllendirerek birinci parti haline getirdi. 1999 seçimlerinde DSP 136, MHP 129, ANAP 86, DYP 85 sandalye kazanırken, 28 Şubat sürecinde kapatılan Refah Partisi'nin yerine kurulan Fazilet Partisi 111 milletvekilliği kazandı. Seçimler sonrasında DSP, yakına yakına MHP ile koalisyon yaptı. İki partinin toplam sandalye sayısı güvenoyuna yetmediği için hükümete zorunlu olarak ANAP da alındı.

Üç partinin oluşturduğu koalisyon hükümeti, 2000 yılında görev süresi dolan Demirel'in yerine Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer'i cumhurbaşkanı seçti. Bizim halk olarak "cambaza bak cambaza!" denilerek 28 Şubat

sürecinde devleti İslamcılardan kurtarma 'sevinci yaşadığımız' 1997 sonrasındaki dönem, medya grubu sahiplerinin "Biz de banka alalım ve kendi kredimizi kendi bankamızdan çekelim" devriydi. Hükümetler özelleştirme adı altında, devlet bankalarını yandaşı gördüğü kişilere peşkeş çekti. Dikkat edin "sattı" demiyoruz; "peşkeş çekti" diyoruz.

Örneğin Dinç Bilgin, Etibank'ı 1997 yılında Demirel'in kasası olarak tanınan Cavit Çağlar ile birlikte Özelleştirme İdaresi'nden sadece 155 milyon dolara satın aldı. Üç yıl sonra el konulduğunda bankanın 500 milyon dolar açığı vardı. Yani içinden 500 milyon dolar çekilebilen bir banka 155 milyon dolara satılmıştı. Bankalar böylesine ucuza satılırken; bu parayı ödeyebilsin diye aynı kişilere devlet bankalarından da kredi falan veriliyordu. Ancak bankacılık bilmeyen Dinç Bilgin'in bu konudaki danışmanı da bu konularda daha cahil olan kimi gazetecilerdi. Dahası aynı tayfa, Sabah ve atv Grubu batıp patronları hapse girince gemiyi terk eden ilk fareler olacaktı. Yetmedi, Sabah'ı batırmak amacıyla Doğan Grubu'nun yardımıyla Vatan isminde yeni bir gazete çıkaracaklardı.

2001 yılındaki bankalar krizinin, Cumhurbaşkanı Sezer'in Ecevit'e anayasa kitapçığını fırlatmasıyla ve bunun bir devlet krizi olduğunu basın açıklamasıyla duyuran Ecevit yüzünden meydana geldiği sanılmasın. Tüm dünyayı dolaşan ekonomik krizin gelişi o denli açıktı ki, dönemin Merkez Bankası Başkanı bile birkaç bin liralık birikimini dolara çevirmiş; bunun için daha sonra yargılanarak ceza almıştır. Âdeta bedavaya verilen bankalara devlet el koydu. Türk parasının değeri serbest bırakıldı ve yerlere doğru düşmeye başladı. Türkiye'deki insanlar birkaç gün içinde en az üçte bir oranında fakirleşti.

Binlerce banka çalışanı işsiz kaldı. Kapanan fabrikalar, işten çıkarılan insanlar oldu. Yani ülkenin zenginliği yeniden paylaşına tabi tutuldu. 28 Şubat'a hâlâ darbe demek istemeyenler varsa, işte size kanıtı: Hükümet 12 Mart'taki gibi bir şekilde değiştirildi ve sınıflar arası ekonomik paylaşım yeniden yapıldı. Özal döneminden sonra, Demirel'in zenginleştirdiği Cavit Çağlar gibi kimi patronlar sahneden silindi. Koç ve Sabancı ikilisine yaklaşmak isteyen Çukurova Grubu'na darbe vuruldu. En büyük özel bankalardan biri haline gelmekte olan Demirbank'a uygulanan bir oyunla yükselmekte olan Cıngıllıoğlu ailesinin önü nihai olarak kesildi. MHP ve Mesut Yılmaz eliyle zengin edilmek istenen kimi mafyatik kişilerin elindeki bankalar alınarak, söz konusu kişilerin ekonomik sisteme dahil olmaları engellendi.

İşte böylesine büyük yeniden paylaşımın yarattığı korkunç kirlilik ortamında Recep Tayyip Erdoğan ve Abdullah Gül, Erbakan'ın Fazilet Partisi'nden ayrılarak Adalet ve Kalkınma Partisi'ni (AKP) kurdular. "Millî Görüş gömleğini çıkardık" diyen bu ekip, ANAP'ta halen temiz kalmış gibi görünen ve iktidara hangi parti gelirse gelsin, esasen devleti temsil ettikleri için vazgeçilmez görünen Cemil Çiçek, Vecdi Gönül, Abdülkadir Aksu gibi kimi insanları da transfer ederek girdikleri 2002 yılı genel seçimlerini kazandı.

Seçimleri kazanarak tek başına hükümet kuran AKP de işe Uzan Grubu'nu tasfiye etmekle başladı. Bu grubun ortadan kaldırılına işlemi, Cem Uzan'ın parti kurup neredeyse meclise girmeye kalkmasıyla iyice hızlandırıldı ve grubun bankalarından sonra tüm işletmelerine de el kondu. Medyanın gücünü kullanarak hızla yükselen Uzan Grubu'nun da ortadan kaldırılmasıyla Koç ve Sabancı ikilisinin etrafı iyice temizlenmiş oldu. Geleceğini AB üyeliğinde gören AKP, hükümet olduğu ilk yıllarda siyaseten epeyce liberal adımlar attı.

AKP, 2007 yılında kendilerinden birini cumhurbaşkanı seçmek isteyince, ordu, 27 Nisan günü e-muhtıra yayınladı. Postmodern darbe sonrası güçlenen ve ABD'nin desteğini alan İslamcı parti, 'çağdaş' muhtırayı seçimlerde kendisini mağdur olarak göstermesini bilerek bu kez yüzde 47'lik bir oranla yeniden iktidara gelerek atlattı. Abdullah Gül'ü cumhurbaşkanı seçtiren AKP, ordu ile bir süre daha gizliden gizliye dalaştı ama ABD'den aldığı güçle, kendine direnen başta yüksek yargı organları olmak üzere tüm odakları birer birer kendine bağlı kurumlar haline getirmesini bildi.

Dahası bu gidişata engel olmaya çalışan medya gruplarını da atv-Sabah Grubu gibi ya satın alarak kendi sesi haline getirdi ya da Doğan Medya Grubu gibi uyduruk ama devasa vergi borçları çıkararak sesini çıkaramaz duruma düşürdü. Hürriyet gazetesi, iktidara en sert şekilde muhalefet eden Emin Çölaşan ve Bekir Coşkun gibi yazarlarını işten çıkarmak ve kaç iktidara payandalık etmiş ama AKP ile bir türlü kanı ısınamamış Ertuğrul Özkök gibi kadim bir genel yayın yönetmenini değiştirmek zorunda kaldı.

Vergi borcundan kurtulmak uğruna Doğan Grubu, iktidara yönelik çizgisini değiştirtemediği Gözcü gibi bir gazetesini kapattı. (Bu gazeteyi çıkaran ekip, Sözcü adıyla yayma devam etti. Anti-AKP'li kişilerin çalıştığı gazeteye Emin Çölaşan da transfer edilince, tiraj -hem de promosyonsuz- 200 binleri geçti.) Doğan Grubu'nun -kâr eden bir gazete olmasa da- sol ve liberal kesimlere yönelik olarak yayınladığı Radikal gazetesine önce Erdoğan'ın eski danışmanı Akif Beki gibi kişilerin sızdırılması, sonra da gazetenin Eyüp Can gibi bir Fethullahçı kişiye teslim edilmesi sağlandı.

Hangi mantıkla çıkarıldığı ilgili uzmanlarınca açıklanamayan muazzam vergi borcu, yine hangi mantıkla büyük ölçüde kaldırılmışsa da, küçültülen Doğan Grubu böylece nefes alırken, bu durumunu garantiye alabilmek için elindeki Milliyet ve Vatan gazetelerinden de feragat etti. Söz konusu iki gazetenin Demirören ve Karacan ailelerine satılması, burada çalışan ve atılmayı bekleyen pek çok köşe yazarını sevindirmiş olsa da, geleceklerinden kaygı duymaya devam ediyor olmalılar. Çünkü yeni sahiplerin çekişmesi, gazetelerin AKP yanlısı bir başka holdinge satılmasını getirebilir.

Seçimler öncesinde tarafsız yayını ve bağımsız adaylara da yer vermesiyle 'sivrilen' NTV televizyon kanalının sahibi Doğuş Grubu'nun da iktidar tarafından çok şiddetli bir şekilde uyarıldığı anlaşılıyor. Boğaz'daki tüp geçidin bağlantı

metro yollarının yapımını üstlenen ama inşaata –her nedense– başlamayan Doğuş Grubu, bırakın Uzanları, Çukurova'nın haline düşmemek için önce NTV'de AKP iktidarının canını sıkan Banu Güven, Ruşen Çakır ve Can Dündar'ı işten çıkardı. (Doğuş Grubu medyasının yeni yayın çizgisi, iktidarı ikna etmiş olmalı ki, seçim sonrasında Star televizyonunu satın almasına izin verildi.)

İşte bu ortamda girilen 12 Haziran 2011 seçimlerini AKP üçüncü dönem için ve yüzde 50'ye yakın bir oy oranıyla kazandı. Liderini yenileyerek umut yaratmaya çalışan CHP, aldığı yüzde 26'lık oy oranıyla seçimlerde beklediğini bulamazken, meclise girememe korkusu yaşayan ya da yaşatılan MHP yüzde 13'lük oy oranıyla meclise girerken, seçimlerin asıl sürprizini değişik kesimlerden belirlediği bağımsız adaylarla giren BDP yaptı ve toplam 36 milletvekilliği kazandı.

Neden Böyle Oldu ve Olacak

İnsanlar ailede, okulda ve –erkekseler– kışlada şekillendirilir. Müslüman ve sağcı bir ailenin çocuklarından solcu insanlar çıkması, ancak istisnai bir durumdur. Cumhuriyetin kuruluş felsefesi ile verilen eğitimin ilk ayağı mecburidir ve tam sekiz yıl sürer. Ardından lise ve üniversiteye giderseniz, sizi 16 ila 20 yıllık bir 'torna tezgâhı' beklemektedir.

Doğru dürüst yapılamayan ilkokul eğitiminde yeterince yontulamadığı düşünülen kırsal kesimin erkeklerini özellikle zorlu bir askerlik beklemektedir. Askerliğe –hem de er olarak– mecburdurlar; çünkü babalarının onları yabancı ülkelere gönderip, orada çalışırmış gibi göstermesi ve parayla 28 günlük kısa dönem askerlik yapmasını sağlaması mümkün değildir. Kırsal kesimin kızları kışladan 'yırtar' ama kendilerini 'eğitecek' ikinci bir aile, daha yabancı, daha acımasız koca evi beklemektedir, hem de genç yaşta.

Aile, okul ve kışla üçgeninin elindeki bir aygıt ders kitapları ise diğeri medyadır. Ders kitapları birkaç milyon hacimli bir silahtır ve öğrencilerin belirli bir dönemini ve saatini alırken, medya insanların 24 saatine hitap etmektedir. Dahası şekillendirmesi de ömür boyu sürer. Haberleri, dizileri, eğlence programları ve hatta reklamlarıyla medyanın imal ettiği insanlar, mevcut iktidarların yandaşı haline gelir. Maddi gücü elinde bulunduran sağ ve İslami odaklar, iktidarını sürdürmek için medyanın yardımına ihtiyaç duyarlar.

Aslında adil olmayan bir durum vardır, ama devletin zor gücüne dayanan şiddetle ezmekten daha iyi verim sağlar medyayla imal edilen halkın mevcut duruma rızası... Bugün holdinglerin ve dolayısıyla iktidarı savunan 100'den fazla televizyon kanalına karşı, demokrat çevrelerin sesini duyurabildiği birkaç kanalın şansı ne olabilir ki? Bu durumu, iktidar yanlısı kanalların sahip olduğu müthiş olanaklarla daha iyi yayın yapabilmesi ve çok daha 'akıllı' insanlar çalıştırabilmesiyle, diğerlerinin olanaksızlıktan her anlamda dökülen halleriyle anlatmak yeterli olmaz.

Holding medyası, kendisi için on yıllarca 'eğitilmiş' kitleye yayın yaparken, demokrat medya bu ezberi kırmaya çalışmakta, rüzgâra karşı yürümeye çalışmaktadır. Dağıtım şirketleri, sol ya da sosyalist eğilimli gazeteleri dağıtmamak için kırk takla atarken, devletin yıllarca şekillendirdiği kişiler olan bayiler de gazete satışını engellemek için elinden geleni ardına koymaz. İlk çıktığında tirajı 30 bini geçerken, bugünlerde 5-6 bin satabilen Birgün gazetesinin hali, -elbette ÖDP'de yaşanan kimi siyasi çalkantıların etkisi olsa da- dağıtım sabotajının örneklerinden birini oluşturur.

Daha kolay anlaşılması için ben bu durumu genellikle şöyle açıklamayı seviyorum: Fenerbahçe ile Beşiktaş futbol takımları arasında maç var. Maç, Kadıköy'de oynanacak. 50 bin kişi kapasiteli Şükrü Saraçoğlu Stadyumu'nda Beşiktaş seyircisi için 1000 kişilik yer ve bilet ayrılır. Bin kişiden oluşan ve başına her şeyin gelmesine razı inatçı Beşiktaş seyircisi büyük güvenlik önlemleri altında stada getirilir.

Ancak Beşiktaş seyircilerinin başına gerek statta, gerekse de geri dönüşte gelmeyen kalmaz. Dahası otobüslerinin camı kırılır falan. (Elbette maçın Beşiktaş'ın İnönü Stadı için de tersi geçerlidir. Ya da böylesi ezeli rekabet içindeki diğer takımlar için de...) Bizim kendi örneğimizdeki söz konusu güvenlikte polis korumasının bile olduğu söylenemez. İşte bu nedenle, solcu, devrimci, demokrat medyanın tirajı düşük oluyor maalesef. Yükselmesi, ancak kendisini gerçekten koruyan çevrenin, kendi kurumlarının genişlemesiyle mümkündür.

Kendi Paramızla 'Eğitilmek'

Sadece 50 kuruşa satılan bir gazetenin satıştan elde edeceği 250 bin liranın 100 bin lirası dağıtım ve benzeri masraflara gidince geriye 150 bin lira kalıyor. 500 bin civarında satan gazetelerin sayfalarının yarısı ve hatta bazen yarısından fazlası ilanla doludur. Bu yüzden 500 bin tirajlı gazete, ilandan 1.35 milyon ve gazete satışından 150 bin lira olmak üzere her gün 1.5 milyon lira kadar hasılat yapabilir. Bu gelirin üçte ikisini gidere verdiğinizde bile, her gün kasanızda kâr olarak kalan 500 bin liranın yıllık toplamı 180 milyon lira olacaktır.

Belki bir başka şekilde söylemek gerekirse, gazete sahibi kendi çıkarını düşünüyorsa, ilan almak zorundadır. Sadece gazetenin satışından elde edilen parayla böylesine büyük bir çark dönmez. Ancak esas geliri ilana dayanan gazete, ilan aldığı banka, holding ve benzeri mecraları üzmemek zorundadır. Yoksa oralardan ilan gelmez.

İlan alamamaktan korkan gazete yönetimleri, gazetesinde yer vereceği haberleri ona göre seçer ya da dizayn eder. İlan almakta olduğu banka ve holdinglerin durumu iyiyse, "ekonomi iyi yolda" diye manşet atacaktır örneğin. Bu arada, işsizlerin sayısı artmış ya da halkın büyük çoğunluğunu geçim sıkıntısı içindeymiş onların umurunda olmaz; olamaz. Potansiyel okurları onlar değildir zaten...

Büyük tirajlı gazetelerin nasıl ilana mahkûm olduğunu izah etmeye çalıştım. Aynı şey televizyon kanalları için de geçerlidir. Televizyonda yayınlanan reklamların 30 saniyelik bölümleri için binlerce dolar civarında para ödeniyor. Son dönemde çok popüler olan dizilerin her bölümünde 20-30 dakika kadar reklam izleyebiliyoruz. Böylece söz konusu kanal, dizinin sadece bir bölümünde yaklaşık 500 bin dolarlık bir gelir elde edebilir.

Günde 24 saat yayın yapan bir televizyon kanalının buradan hareketle günde 4-5 milyon lira gelir elde etmesi işten bile değil. Böylece reytingi yüksek kanalların yıllık geliri 1.5 milyar lirayı bulur. Burada da üçte ikinin masraf olarak çıkarılması ardından bir televizyon kanalının, yılda 500 milyon lira kâr eden bir kuruluş olarak ekonomik bakımdan oldukça iyi bir şirket olduğu görülecektir. Yine kârı yüzde 10 oranlarına kadar düşürsek, yılda 150 milyonluk bir kazanç söz konusu.

Dahası burada gözden kaçan bir şey daha var. Birçok değişik dalda ekonomik faaliyette bulunan holdinglerin, medyaya girişinde her ne kadar bunu iktidarlara karşı bir silah olarak kullanma saiki varsa da, bu arada işin kendisinin bizzat holding için de ekstradan ne kadar kârlı olduğunu gösterelim. Holdingin üretimde bulunan sektörleri ya da finansal kurumlarının ilana, reklama ihtiyacı var.

Bunu daha çok ya da özellikle sadece kendi medya organlarında yaptığınızda, para bir cebinizden çıkıp diğerine giriyor. Şirketler ilan ve reklama verdikleri parayı masraf olarak gösterip vergiden düşerken (vergi vermekten kurtulurken), medyadaki kuruluşlarınız kâr eden şirketler haline gelene kadar, onları desteklemiş oluyorsunuz.

Diyeceksiniz ki, ama medya şirketleriniz de kârlı şirketler haline geldiyse, oradan da vergi vereceksiniz. Holding sahibi size şöyle cevap verecektir muhtemelen: Şirket kâr etsin de, o zaman elbette seve seve vergimi veririm! Bizim burada anlatmak istediğimiz ister gazete olsun isterse de televizyon kanalı, bu kuruluşlar gerçekten masraflı şirketlerdir ve okurlar, izleyiciler gazete ya da televizyon kanallarının sürekli müşterileri ya da izleyicileri haline gelinceye kadar ciddi bir zamanın geçmesi gerekir.

Sadece belli bir para ile gazete ya da televizyon kanalı işine giren biri, kısa zamanda parasını bitirip sektörden ayrılmak zorunda kalırken, holding bu süreçteki harcamalarını devlete vermekten alıkoyabildiği vergileriyle karşılayabilmektedir. Ama asıl vurgulanması gereken nokta, herhangi bir holdingin malı olmasa bile, sektörde kalmak isteyen gazete veya televizyon kanalı mevcut sistemi, hatta iktidarı desteklemek zorunda. Yoksa okur bulamaz. Bulsa bile, kendisi için tehlikeli hale gelirse, iktidar gereğini yapabilir. Bir holding için, sahibi olduğu medyanın ne denli önemli olduğunu belirttik ama somut bir rakamla işin ne denli kârlı olduğunu hatırlatalım: Doğan Grubu'nun 2010 yılı ilan geliri, 3.9 milyar lira olarak açıklandı. Ne tatlı para değil mi? Bizi şekillendirsinler diye, ne kadar da çok para vermişiz. Hem bizi yontsunlar, hem de bizi sömürsünler diye...

Üçüncü dönemdir iktidara gelen AKP karşısında CHP ve MHP'nin içler acısı halinde kendilerine ait medyanın dökülüyor olmasının da büyük bir rolü vardır. AKP'lilerin ya doğrudan ya da dolaylı olarak sahibi olduğu televizyon kanallarının ve gazetelerin sayısı 100'ü geçerken, ana muhalefet partisi CHP'nin bir Halk TV'yi bile bırakın ihya etmeyi, parti içi iktidar kavgalarında kapanma durumuna getirmelerinin, partinin son seçimlerde aldığı oyda çok ciddi bir payının olduğunu düşünüyorum. Aynı şekilde BDP ve zayıf ittifaklarının 3 milyon civarında oy alarak meclise 36 milletvekili gönderme hakkına sahip olmalarında haftalık, günlük gazeteleri, radyo ve televizyon kanallarıyla çok önemli bir medya grubu olan Özgür Basın Geleneği'nin payı tartışılamaz.

TÜRKİYE'DE KÜRT MEDYASI

Bedri Adanır[1]

Kurallarını başkalarının koyduğu, üstelik sürekli de kurallarının aleyhinize değiştirilebildiği bir yarışmada olduğunuzu düşünün: Siz rakiplerinizi geçtikçe güçlü bir el uzanıp sizi geriye düşürebiliyor, hatta topladığınız puanları alıp kendi hanesine yazabiliyor.
İşte bu yarış ne kadar adil bir yarış ise, devletli sistemler de o kadar adil... Ve bu 'adil' sistemler içerisinde gazetecilik yapmak da o kadar zor... Zor ama imkânsız değil. İşte Kürt medyasının öyküsü, bu zor'a karşı girişilen zorlu bir mücadelenin öyküsüdür.

Tabii konumuz Türkiye'de medya ve iktidar ilişkisi... O yüzden konuyu "hak", "adalet", "ahlak" ve "demokrasi" gibi kavramlarla düşünmek gerekiyor. Dolayısıyla konuyu esas olarak "Türkiye'de demokrasi" başlığı altında incelemek gerekiyor.

Biz konuyu daha çok Kürt medyası bağlamında ele alacağız. Ancak önce Türkiye'de demokrasi adına ilk adımlar ne zaman, nasıl atıldı? Kürt sorununun nasıl bir tarihsel arka planı var? Bunlara kısaca değineceğiz.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti daha kuruluş aşamasında, "yönetilenler tebaa'dan, modern anlamda yurttaş'a" evrilirken, yurttaşlık kavramı Türklük ile özdeşleştirilerek demokrasisinin sakat doğmasına yol açılıyor. 20. yüzyılın başlarında başlayıp, 21. yüzyıla sarkan Kürt sorunu, başka bir ifadeyle Kürtlerin kolektif haklarının tanınmaması meselesi, Kemalizm olarak adlandırılan "kurucu ideoloji"nin, ulus-devletleşme sürecini, Türklük üzerinden şekillendirmesinden doğuyor.

Bu şekillendirme çabası da beraberinde çok katı bir şekilde uygulanan asimilasyon politikalarını getiriyor. Daha doğrusu çok yönlü bir tekleştirme süreci

1 Gazeteci.

başlıyor ve bu süreç, toplumsal yapının kültürel çeşitliliği nedeniyle çok sıkıntılı yaşanıyor. Öyle ki tek tipleştirmek adına akla gelecek hemen her şey yapılıyor; katliamlar, hapsetmeler, sürgünler, cinayetler...

1950'de tek partili sisteme geçiliyor ama sıkıntılar devam ediyor. Nitekim 27 Mayıs 1961, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 darbeleri gerçekleşiyor. Bu darbeleri hiç kuşkusuz nispeten gelişen demokrasiyi zayıflatma hamleleri olarak değerlendirmek gerekir. Zira Türkiye siyaset literatürüne "askerî vesayet" kavramını kazandıran bu darbeler, Türkiye'de bir "devlet aklı" oluşturmuş ve bu aklı hükümetlere rehber kılarak, "tehlikeli" olabilecek herkesi, şu veya bu yolla "etkisiz hale getirmeyi" öğütlemiştir. Bu devlet aklına göre hep bir yanda "devletin bekası", diğer yanda devletin bekası için "mücadele" edilenler olmuştur. Sadece Türkiye'de değil, birçok ülkede de durum aynıdır. Çünkü sorun iktidar olgusunun doğasıyla ilgilidir; hak ve özgürlükler maalesef, iktidarın bu doğası içinde yaşam şansı bulamamaktadır.

"Askerî vesayet dönemi bitti" denilen günümüz Türkiyesi'nde de durum farklı değildir! Çünkü yıllardır değiştirilmesi gündemde olan ama sorun yaratan maddeleri bir türlü değiştirilmeyen Anayasa, yani darbe mahsulü Anayasa hâlâ yürürlüktedir. Bunun yanı sıra, Türk Ceza Kanunu'nun bazı maddeleri ile Terörle Mücadele Kanunu, sorunu esastan çözmeyen bazı reformlar yapılsa da hâlâ korunuyor ve muhalefete karşı etkin bir silah olarak kullanılıyor. Özellikle 2006 yılından bu yana, bu ceza yasalarıyla Kürt, sosyalist vs. muhalefet üzerinde âdeta bir hukuk terörü uygulanıyor. Toplumun hemen her kesiminden binlerce insan siyasi nedenlerle hapsedilmiş durumda. Türkiye, dünyada hiçbir dönemde olmadığı kadar tutuklu gazetecileriyle ün kazandı; birincilikler aldı.

En önemlisi de Türkiye'nin nerdeyse asırlık olan Kürt sorunu hâlâ çözülememiştir; sadece "Türkiye'de yaşayan herkes Türk'tür" noktasından, "Kürt kökenli Türk" noktasına geçilebilmiştir.

Özetle; Türkiye'de demokrasiye şiddetle direnen bir devlet ve siyaset anlayışı hâkim. Bu anlayış öteden beri suni tehditlere karşı mevcudu koruma refleksi geliştirmiş, böylece kendini hukukileştirmek suretiyle meşrulaştırmaya çalışmıştır. Hiç kuşkusuz bunun için başta eğitim ve medya kurumlarını ele geçirmek, kontrol altında tutmak istemiş ve ne yazık ki bunu da önemli ölçüde başarmıştır!

Ancak bu anlayış, tüm bu süreçlerde ciddi bir direnişlerle de karşılaşmıştır. Bu direnişlerin bazıları şu veya bu nedenle pek etkin olamamış, bazıları sistemin yedeğine düşmüş veya sistemle uzlaşmış, bazıları da sistemi zorlayacak kadar güçlenebilmiştir.

Bu direnişlerin sisteme karşı alternatif medya araçları da ortaya çıkmış ve bunlar zaman içinde güçlü bir damar olmayı ve bir kitle yaratmayı başarmışlardır. Öyle ki "koca" devlet, merkezi bombalanan, nerdeyse tüm teknik donanımı imha edilen gazetenin, bombalandığı günün ertesinde çıkmasına engel olamamıştır:

"Devletin en yetkili ağızları tarafından hedef gösterilen ve kapatılmak için çare aranan gazetemiz Çarşamba günü toplanan Millî Güvenlik Kurulu'nun (MGK) en önemli gündem maddeleri arasında yer almıştı. Gazetemizin susturulma kararının alındığı toplantıda konuşulanlar, gazetemizin ismi anılmadan basına yansımıştı. MGK'nın gazetemize ilişkin son kararının ne olduğu üç gün sonra ortaya çıktı ve Özgür Ülke bombalandı."[1]

'Daha dar ve somut kurallı bir iktidar kimliğini ifade eden devlet', Özgür Ülke'nin bombalanması olayında olduğu gibi, demokrasi güçlerine yasal (ama her zaman meşru olmayan) yolların yanında, yasal olmayan (kendilerinin de gayrimeşru olduğunu kabul ettikleri) yollara da başvurmuştur. Sabahattin Ali'den (2 Nisan 1948'de katledildi) Hrant Dink'e (19 Ocak 2007'de katledildi) uzanan siyasi cinayetler silsilesi, devletin illegal ve gayrimeşru uygulamalarının en bariz örneğidir.

Cumhuriyet'in ilanından bu yana ortaya çıkan çeşitli Kürt, sosyalist muhalefet sürekli ezilmeye çalışılırken, bu muhalefetin içinden çıkan medya da bundan hep payını aldı. Öyle ki Türkiye hapishanelerinde nerdeyse hiç gazeteci, yazar, aydın eksik olmadı; sansürlenen, kapatılan, tutuklamalarla yayın yapamaz hale getirilen gazeteler, dergiler hep oldu.

Kapatmalar nedeniyle sadece Özgür Gündem gazetesiyle anılan (Kürt) Özgür Basın Geleneği'nde 60'ı aşkın farklı isimle gazete ve dergilerin yayınlanması, durumun vahametini göstermek açısından hayli çarpıcı bir veridir. [*1946 yılında Sabahattin Ali, Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz ve Mustafa Mim Uykusuz tarafından çıkarılan Marko Paşa isimli haftalık mizah dergisi de kapatmalar nedeniyle sürekli isim değiştirmek zorunda kalmış; Merhumpaşa, Malumpaşa, Yedi-Sekiz Hasan Paşa, Hür Marko Paşa, Bizim Paşa, Ali Baba ve Kırk Haramiler gibi isimlerle de çıkmıştı. Türkiye'nin en yüksel tirajlı muhalefet dergilerinden biri olan Marko Paşa, baskı ve tutuklamalara dikkat çekmek için zaman zaman, "Toplatılmadığı zamanlar çıkar" ve "Yazarları hapishanede olmadığı zamanlar çıkar" gibi ibarelerle de çıkmıştı.*[2]] Üstelik susturma çabaları kapatmakla da sınırlı değil; aralarında Kürt basın ve siyasetinde 'bilge' olarak anılan Apê Musa'nın (Anter) da olduğu onlarca yazar, muhabir ve dağıtımcı 'faili meçhul' cinayetlerle katledildi. (Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı, Anter'in katledilmesinden ancak 21 yıl sonra, "Yeşil" kod adlı Mahmut Yıldırım dahil, 4 kişiye ağırlaştırılmış müebbet hapis ve 20 yıl hapis cezası istemiyle dava açtı. Dava sürüyor.)

Özgür Gündem'in yazar, muhabir ve dağıtımcılarının katledilmesi bir yana, gazeteyi dağıtım şirketleri üzerinden temin eden gazete bayileri bile hedef alındı: İki kişi katledildi, gazete bayisi iki büfe kundaklandı, bir kırtasiye de yakıldı.[3]

1 Özgür Ülke gazetesinin 4 Aralık 1992 tarihli sayısında 'Bu ateş sizi de yakar!' başlığıyla manşetten verilen haberi.

2 wikipedia.org

3 Diyarbakır'da gazete bayisi olan Haşim Yaşa adlı vatandaş 14 Haziran 1993 günü, uğradığı saldırı sonucu yaşamını yitirmişti. Haşim Yaşa'nın katledilmesinden sonra gazete bayisini işleten kar-

90'lı yılların başlarında kaba yöntemlerle susturulmaya çalışılan Kürt medyası, 1995 yılında eşi görülmemiş bir sansür uygulamasına maruz kalıyor. 13 Nisan 1995 tarihinde yayın hayatına başlayan ve 16 Ağustos 1995 tarihinde, daha önce kapatılan Özgür Ülke gazetesinin devamı olduğu gerekçesiyle kapatılan Yeni Politika gazetesinin, yayınlanan 126 sayısından ilk sayısı dahil olmak üzere 117 sayısını sansürleniyor. Gazetede, 4 aylık yayın hayatı boyunca yayınlanan 121 makale, 316 haber, 20 röportaj, 1 karikatür, 1 rapor, 2 biyografi, 1 anı, 13 okur mektubu ve 13 ilana sansür uygulanıyor.

Yayınlanan her gazete ve derginin yazı işleri müdürleri, muhabirleri, yazarları ve dağıtımcıları tutuklanıyor, para ve hapis cezalarına çarptırılıyorlar.

Tüm bunlar sonuç vermeyince bu defa, Kürt medyasının gazete ve dergilerinin Olağanüstü Hal (OHAL) kapsamındaki bölgeye girişi yasaklanıyor ve bu yasak OHAL tamamen kaldırılana kadar devam ediyor.

90'lı yıllar boyunca ciddi badireler atlatan Kürt medyası, 2000'lere gelindiğinde, artık yeni bir kulvara girdi: Artık Kürtlerin uydu üzerinden yayın yapan Avrupa merkezli televizyonları da vardı.

Ancak Kürt televizyonlarının Avrupa'da olması onları Türkiye'nin baskılarından kurtaramadı. Türkiye Dışişleri Bakanlığı yetkililerinin Kürt televizyonlarının yayın yaptığı ülkelerle yaptıkları diplomatik görüşmelerin gündem maddelerinden biri hep, bu televizyonların kapatılması oldu. Nitekim ilk Med TV, son olarak da Roj TV'nin (eş zamanlı olarak Nûçe TV ve MMC'nin de) yayınları Türkiye'nin yoğun baskılarıyla durduruldu.

Baskı, kapatma, tutuklama uygulamaları Kürt basını için rutin, normal uygulamalar haline geldi. 90'lı yıllardaki kaba zor'un yerine, 2000'li yıllarda 'yasal zor' geldi. Kürt gazeteciler sürekli dava kıskacında tutuldu. Gazeteci Vedat Kurşun'a, Türkiye'nin ilk ve tek günlük Kürt gazetesi olan Azadiya Welat'ın yazı işleri müdürlüğünü yaptığı sıralarda yayınlanan haber, yazı, ilan ve fotoğraflar nedeniyle 525 yıl hapis cezası istenmiş ve 166 yıl 6 ay hapis cezasına çarptırılmıştı.[1]

2011 yılının Aralık ayında ise binlerce insanın tutuklandığı KCK adı altında yürütülen operasyonların biri de Kürt basınına yapıldı. Bu operasyon, 1993 yılında, Özgür Ülke gazetesinin merkezinin bombalanmasıyla aynı amacı –Kürt basınının nefesini kesme amacını– taşıyordu. Ancak yıllar önce olduğu gibi yine gazete, 4 sayfa da olsa, ertesi gün tekrar yayınlanmıştı.

> *"20 Aralık 2011 Salı günü sabahın erken saatlerinde 7-8 ilde eş zamanlı olarak başlatılan operasyonda, gazeteci arkadaşlarımızın evleri ve Özgür Gündem'in İstanbul'daki merkez bürosu, Dicle Haber Ajansı'nın tüm büroları ve Fırat Dağıtım Şirketi'nin İstanbul'daki merkezi ve Demokratik*

---

deşleri de kısa bir süre sonra silahlı saldırıya uğramış ve kardeşlerden 13 yaşındaki Yalçın Yaşa yaşamını yitirmişti.

1 Daha sonra bu ceza Yargıtay 9. Ceza Dairesi'nce yasaya aykırı bulunarak bozulmuş ve dava yeniden görülmüştü. Yeniden görülen davada Kurşun bu kez, 10 buçuk yıl hapis cezasına çarptırılmıştı.

Modernite dergisinin İstanbul'daki bürosu basıldı ve aramalar yapıldı. Bilgisayardaki hard-disklerin kopyası alındı.

Gözaltına almayı düşündükleri gazeteci arkadaşlarımızın evleri basıldı ve oralarda da aramalar yapıldı. Gözaltına alınacaklar listesinde olmayan gazeteciler ise arama yapılan bürolarımıza alınmadı. Nitekim gazetemiz Özgür Gündem'in yayını aksamasın diye çıkardığımız 4 sayfalık gazeteyi, Atılım gazetesinin bürosunda yaptık. Atılım ve Evrensel'in bu konudaki dayanışması çok anlamlı ve tarihsel önemdeydi. 3 Aralık 1994 günü yaşadıklarımızı, 20 Aralık 2011'de yeniden yaşıyorduk. Tam 17 yıl öncesinde imha, bombalamayla yapıldı ve çok kabaydı. Şimdiyse bomba kullanılmadı ama yine gazeteyi fiilen çıkarılamaz hale getirilmiştik. Ama 17 yıl önceki gibi, şimdi de 4 sayfa olarak da olsa bayilerdeki yerimizi almayı başarmıştık..."[1]

Tüm bu baskılara karşı eşsiz bir direniş gösteren Kürt medyası, bugün Türkiye'de, büyük bir bedel ödeyerek, şu veya bu şekilde ve ölçüde iktidarların boyunduruğu altına giren-sokulan medyanın yanında, alternatif bir seçenek olmayı başarmıştır.

Sonuç:

Başta da ifade etmiştik; basın Türkiye'de de dünyada da özgür değildir ve basın özgürlüğü iktidarların çizdiği hatlarla sınırlıdır. Maalesef medyanın büyük çoğunluğu bu sınırların içerisinde kalmış ve kendini devletlerin ideolojik aygıtları olmaktan kurtaramamıştır. Bu durum kuşkusuz Türkiye'de demokrasi güçlerinin etkin bir muhalefet gücü olarak siyasette varlık gösterememesiyle ilintilidir. Nitekim Kürt basını, Kürtlerin 30 yıldır süren hak ve özgürlük mücadelesinin bir parçası olarak mücadele etti ve kendini bu şekilde korudu, geliştirdi.

Türkiye'de özgür bir medya yok; çünkü Türkiye'de demokrasi, henüz devleti-iktidarı sınırlayacak, hak ve özgürlüklerin serbestçe kullanılacağı bir düzey kazanmış değil; hâlâ ceberut diyebileceğimiz bir iktidar var! Dolayısıyla Türkiye'deki medya, son yıllarda örneğine çokça rastlandığı üzere, iktidarın dilediğince şekil verebildiği, kesip biçebildiği bir mecradır. Çünkü reklam pastasından payını kapma derdinde olan medya patronları, iktidarlarla iyi geçinmek zorundadır. Bu yüzden gazete ve televizyonların yayın politikaları kolayca değiştirilebilmekte, gazetecileri işsiz bırakılabilmektedir.

Doğası gereği tekçi ve otoriter olan iktidarlar, medyayı ya medya patronları eliyle ya da yukarıda belirttiğimiz türlü yöntemlerle zapturapt altına almaya çalışmışlardır.

Ancak şu var ki, halkların gözünde artık geçer akçe demokrasi olmaktadır ve sansür uygulamalarını sosyal medyaya kadar taşıran bu iktidar da, istemeye istemeye de olsa, demokratikleşme adımları atmak durumunda kalacaktır. Zira

1 Hüseyin Aykol, Susturulamayanlar, Aram Yayınları.

Türkiye'de demokrasi güçleri de etkin bir muhalefet olarak siyasetteki varlığını günden güne güçlendirmekte ve "Susma Haykır, Özgür Basın Haktır" sloganı daha geniş çevrelere yayılmaktadır.

KAYNAKÇA

Prof. Sevda Alankuş, *Gazeteciliğe Başlarken*, IPS İletişim Vakfı Yayınları.

Özgür Gündem.

İKTİDARA KARŞI BİR MUHALEFET MEDYASI OLARAK ÖZGÜR GÜNDEM'E ELEŞTİREL BAKIŞ[1]

Ragıp Duran[2]

Dünyada takma kol-bacak yani protez sektörünün en gelişmiş olduğu ülke hangisidir?

İsrail. Neden? Çünkü, 1948'den bu yana Filistinlilerin toprağını silahla işgal eden İsrail, bu haksız, gayrimeşru ve gayrikanuni edimi nedeniyle Filistinli silahlı grupların, örgütlerin bombalı saldırılarına uğruyor. Ve çok sayıda İsrailinin bu saldırılarda kolu bacağı kopuyor. Protez sektörü bu nedenle İsrail'de büyük bir ihtiyaç.

Filistin'e bakalım: Toprakları gasp edilmiş bir halk, bir ulus olarak, onlar da bir yandan şiddete karşı diplomatik-siyasi yolların yanı sıra, silahlı bir şekilde hak ararken, direnirken, bir yandan da haklı davalarını dünya kamuoyuna, dostlarına anlatmak için özellikle edebiyatta ve akademiada çok yoğunlar. Hemen iki örnek vermek gerekirse, yazar Mahmud Derviş ve düşünür Edward W. Said. ABD'nin, Batı Avrupa'nın önemli üniversitelerinde, özellikle sosyal bilim disiplinlerinde mutlaka birkaç Filistinli, Filistin kökenli bilim insanına rastlarsınız.

Son örnek, Marsilyalı Ermeni sinema yönetmeni Robert Gedikyan. Gedikyan'ın birçok filminde, lise ya da üniversite öğrencisi olduğunda, büyükleri de bu çocuğa, *'Büyüyünce ne olmak istiyorsun?'* sorusunu yönelttiğinde, çocuklar hep *'Gazeteci olmak istiyorum'* der. Nedenini de açıklar *'Soykırımı bütün dünyaya aktaracağım'*.

1 Bu metin 7 Aralık 2013 tarihinde Diyarbakır'da Özgür Gazeteciler Cemiyeti'nin düzenlediği 'Tan gazetesinden (1945) Özgür Gündem'e (1994): Türkiye'de Basın Özgürlüğü' başlıklı panelde yapılan konuşmanın bilahare zenginleştirilerek kâğıda dökülmüş versiyonudur.

2 Gazeteci-yazar-medya eleştirmeni.

Üç örnek de ihtiyaçla ilgili. Haliyle, doğal olarak, insan olsun, bir ulus olsun, neden mahrum ise, yani neye ihtiyacı varsa o alana yoğunlaşır, o gediği kapatmaya çalışır.

Kürt dünyasına, özel olarak da Türkiye'deki Kürt dünyasına baktığımızda, Kürtlerin medya ile ilişkisine de bu ihtiyaç perspektifinden yaklaşabiliriz. Kürtler ve medya deyince, Engin Ardıç'ı anmak gerek. Malumatfuruş, elit yalaka ve çakma Burhan Felek gibi sıfatlara haiz bu şahıs, her şeyi bildiğini sanır. Ama, her şeyi bildiğini sanan insan ile hiçbir şeyi bilmeyen insan arasındaki fark, saç teli kadar incedir. Vakti zamanında, *'Bu Kürtler ikide bir medya medya diyorlar, hatta Medya Savunma Birliklerinden söz ediyorlar ama gazetecilikten hiç anlamıyorlar'* mealinde bir şey yazmıştı. Med'lerin yaşadığı yöre anlamındaki Medya ile bir iletim mecrası olan medya arasındaki farkı kavrayamayacak kadar bilgili bir köşe yazarı...

Kürtlerin medya ile, gazetecilik ile, habercilik ile ilişkilerinde temel bir sorun hatta bir tıkaç var: Dil yasağı. Türk egemenlerinin özellikle 1925 sonrasında, kâh yasa ile kâh pratikte Kürtçeyi her alanda yasaklamaya çalışması, doğal olarak Kürt gazeteciliğinin gelişmesini önledi. Gazetecilik, söz, yazı, fikir mesleğidir. Gazetecilik ana dilde, anavatanda yapılır.

Siyaset alanı ile gazetecilik alanı arasında bir kıyaslama: Bugün (Aralık 2013) bir Kürt genci, 'Benim dedem de, babam da gerilla' diyebiliyor. 1984'te başlayan silahlı mücadelenin ilk neferleri bugün torun sahibi oldu. Bu organik bağ önemli. Mirasın devri, kuşaklararası ilişkinin sağlıklı olması açısından önemli. Öte yandan, daha Osmanlı döneminde başlamış, farklı içerik ve hedefleri de olsa, bir Kürt silahlı isyan geleneği var. Dolayısıyla siyasi ve askerî alanda, Kürt dünyasının önemli, köklü bir geçmişe sahip olduğunu bugün çok kolay bir şekilde, belgelerle, saptayabiliyoruz, kanıtlayabiliyoruz.

Bugün Türkiye'de halen gazetecilik yapan herhangi bir Kürt gencinin ise 'Benim dedem de, babam da Kürt medyasında gazetecilik yapmıştı' diyecek durumda değil. Çünkü, Bedirhan'lara ileride değineceğim, günümüzde, Kürt gazeteciliğinin miladı olarak Özgür Gündem'i alırsak, bu çok yeni, çok yakın bir tarih: 1992! Kürt gazetecilik geleneği henüz çok yeni, çok taze, evet çok genç fakat bir o kadar da kıdemsiz, dolayısıyla tecrübesiz.

Oysaki Güney'de, Kürdistan Demokrat Partisi'nin 6. Kongresi yapılırken, aynı hafta içinde, Hewler'de 'Kürt Basınının 90. Yılı' etkinliklerine katıldığını hatırlıyorum. Üstelik Güneyli Kürtler, 90 yıldır kendi ana dillerinde gazetecilik yapıyor. Bizde ise ilk günlük Kürt gazetesi, sadece 1992'de İstanbul'da üstelik maalesef ya da mecburen Türkçe olarak yayınlanmaya başladı.

Biz, belki ilk bakışta bu trajediyi algılayamıyoruz ama bir insanın, bir halkın, bir ulusun, kendi ana dili dışında bir dille yayıncılık yapmak zorunda kalması başlı başına bir felaket. Ben bunu 90'lı yıllarda somut bir olayda kavramaya başladım: Selim Çürükkaya'nın '*12 Eylül Karanlığında Diyarbakır Şafağı*' kitabını

okumuştum. Diyarbakır cezaevindeki işkenceleri anlatan bir kitap. Müthiş etkilenmiştim, sarsılmıştım, hatta korku ve umutsuzluğa kapıldığını da hatırlıyorum. Arkadaşım, meslekdaşım Günay Aslan'a izlenimlerimi aktardım. Günay, suratını buruşturmuştu. 'Bir mahkûm, gördüğü işkenceyi, işkencecinin diliyle anlatmak zorunda kaldığı için bence işin esasını vermiyor bu kitap' demişti.

Bu ana dil yasağı, Kürt medyasının önündeki en büyük engel.

Osmanlı döneminde eski Türkçe harflerle daha çok yurtsever Kürt entelektüelleri tarafından yayınlanan dergiler var. Yayınlayanların siyasi-toplumsal kimliği, o dönem okur-yazar oranı, yayınların frekansı göz önünde bulundurulsa bile, bu girişimleri küçümsememek gerek. Ancak 1992'de başlayan günlük gazete, bilahare televizyon, radyo ve artık internetteki yayınları düşündüğümüzde, Bedirhanların saygı duyulması gereken çabaları ile bugünkü kitlesel, günlük, hatta saatlik yayınlarla, her hâlükârda gazetecilik/habercilik açısından kıyaslanamayacak iki ayrı faaliyet olduğunu saptamak gerek.

Her yıl 22 Nisan, Kürdistan Basın Günü olarak kutlanıyor. Çünkü Mikdat Mithat Bedirhan ilk kez 1898 yılında Kürdistan 'gazetesini' yayınlamaya başlıyor. Üstelik de Kürtçe olarak. Gazete İstanbul'da ya da Diyarbakır'da değil, önce Kahire'de, sonra sırasıyla 1902 yılına kadar Cenevre, Londra, Folkstone ve yine Cenevre gibi esas olarak Kürt kentleri olarak tanınmayan şehirlerde hazırlanıp basılıyor. Bozarslan, bu külliyatı günümüz Türkçesine kazandırdı.

Osmanlı döneminde kurulan İstanbul merkezli bazı Kürt aydın ya da öğrenci derneklerinin yayın organı olarak 'Roji Kürd' '1912'de, 1914'e kadar 'Hetawi Kürd' ve 'Jin' adlı yayınlar çıkıyor ama tüm bu dergiler, gerek tiraj gerekse içerik itibariyle günlük gazete ile kıyaslanamayacak kadar mütevazı girişimler. 1923-25 dönemi yeni kurulan Cumhuriyet'in yeni siyasi dengelerin oluşum dönemi. 1925'ten itibaren ulus-devlet inşasında Kürtler, 'Şaki' olarak tanımlanıp, başta siyasi hakları olmak üzere tüm kimlikleri ve en önemlisi dilleri devletçe yasaklanıyor.

1925-38 döneminde, yani İsyanlar Döneminde, Kürtlerin, hem ülke içinde hem de diplomasi alanında önemli sayılabilecek ama sınırlı yayıncılık faaliyetleri mevcut. 1938-84 sürecini Bastırılmışlık ve Sükûnet Dönemi olarak isimlendirmek mümkün. Ama o dönemde bile mesela Musa Anter'in kayda değer yayıncılık faaliyetlerine rastlıyoruz. Kürt dilinin Türkiye'de yasaklanmış olması, Kürt yurttaşları Erivan, Bağdat, Tahran gibi başkentlerin devlet radyolarının Kürtçe yayınlarına yöneltmişti. Son dönemlerde, Amerika'nın Sesi Radyosu da Kürtçe yayınlara başladı.

Dönemin siyasal, ideolojik, kültürel ve toplumsal koşulları/durumu, kaçınılmaz olarak bir şekilde yayıncılık faaliyetlerini belirliyor, bu etkinliğe yansıyor.

1984'ten sonra ise Kürt muhalefeti hem siyasal, toplumsal ve kültürel alanda sahneye çıkarken, silahlı yöntemlere başvurmaya başlamasıyla gündemin üst sıralarına oturdu. Özgür Gündem'in bilahare Med TV'nin kuruluşundan önce, bölgede, Kürtlerin en önemli haber medyası, garip bir şekilde BBC Türkçe Servisi'nin

yayınlarıydı. Yani mesela Cizre'de yaşanan ve haber değeri olan bir olay, ben o dönem BBC muhabiri idim, Cizre'den yola çıkıyor, Londra'ya gidiyor oradan tekrar Cizre'deki dinleyiciye, üstelik yine maalesef Türkçe olarak ulaşıyordu.

Artık 1992 ve Özgür Gündem, sadece Kürt okurların değil, neredeyse tüm Türkiye muhalefetinin, solunun ve demokratlarının büyük bir beklentisiyle yayına başladı. Ben bu gazetenin ilk genel yayın yönetmeni olarak hem çok gururlandım hem de siyasi ve mesleki olarak çok büyük deneyimler kazandım. Ne var ki, çok çeşitli yönetimsel mekanizma sorun ve engelleri nedeniyle, benim gazete yöneticiliğim sadece 2.5-3 ay kadar sürebildi. Bu kadar kısa süre içinde yanılmıyorsam üç muhabirimiz öldürüldü. Ben de sorumlu olarak üç cenazeye katılmak durumunda kaldım. Bir genel yayın yönetmeninin görevi, gazetenin ana omurgasını oluşturmak, genel yayın politikalarını saptayıp uygulamak olmalıydı. Cenazelere katılmak değil... Varlığı inkâr edilen, her tür siyasal, toplumsal, kültürel hakları gasp edilen ve dili yasaklanan Kürtlerin, İstanbul'da Türkçe olarak yayınlamaya çalıştıkları gazetenin yönetici, muhabir hatta gencecik dağıtıcıları vahşice öldürülüyordu. Bu koşullarda nasıl gazete çıkaracaksınız?

Kürt gazetecilik geleneğine bugün artık Özgür Gündem adı veriliyor. Çünkü Özgür Gündem yayına giren ilk gazetenin adı. Oysa 1992'den bu yana sürekli toplatılan, yasaklanan, kapatılan, farklı isimlerde gazeteler yayınlanmıştı. Bir bilançoya göre, Özgür Gündem geleneğinden bugüne kadar toplam 21 yazar, muhabir ve dağıtıcı öldürüldü. Yayınlanan 580 sayının 486'sı hakkında dava açıldı. Sorumlu yazı işleri müdürlerine ve yazar ile muhabirlere toplam 197 yıl hapis cezası verildi. Sadece bu sayılar bile Türkiye'de basın özgürlüğünün durumunu gözler önüne seriyor ve Kürt gazeteciliğinin hangi koşullarda yeşermeye daha doğrusu var olmaya çalıştığını gösteriyor.

Demokratik olmayan her devlet ya da kısaca her devlet basın özgürlüğünü elinden geldiğince kısıtlamaya çalışır. Ulus-devletin ruhunda, yapısında, doğasında vardır bu baskı. Kabul edilecek bir tutum olmasa da bu sınırlama ve kısıtlamaları bilerek yola çıkar gazeteciler. Ama Türkiye'deki baskı, muhabir öldürmekle, gazete bombalamakla başlayıp, mahkeme kararlarıyla gazete kapatmaya kadar giderse gazetecilik yapma olanağı neredeyse olduğu gibi ortadan kalkıyor.

Özgür Gündem'in, siyasi iktidara muhalefet aracı olarak bir Kürt medya organı kimliği, bugüne kadar etraflı bir şekilde ele alınıp incelenmedi. Bu konuda makale düzeyinde ya da anılarda hatta bir sinema belgeselinde ipuçları var. Bu çalışma, Özgür Gündem'in tüm yöneticileri, çalışanları, okurları ve iletişim ile siyasal bilgiler ve sosyoloji akademisyenlerinin katılacağı uzun vadeli belki de akademik bir dizi etkinlikle yapılabilir.

İlk dönemin yöneticisi, daha sonraki yıllarda ise bu gazetelere yazı ya da eğitmen olarak katkıda bulunan bir okur sıfatıyla, ve belki de ileride yapılacak kapsamlı değerlendirmelere başlangıç önerisi olarak Özgür Gündem'in üç önemli eksikliği/hatası üzerinde durmak istiyorum.

Ben medya eleştirmeni olarak, bizatihi eskiden yöneticisi olduğum yayınlara da, piyasadaki gazetelere de hep eleştirel bakmak durumundayım. Öncelikle belirtmekte yarar var: Özgür Gündem'in bilançosu bana göre yüzde 60-70 oranında olumlu ve başarılıdır. Ancak geleceğe yönelik tasavvurlar için, ayrıca da hiç kimsenin yüzde 60 ya da 70'lerle yetinmemesi gerektiği için, yani daha iyisini, daha olumlusunu, daha başarılısını yapmak için bu eleştirel süzgeçten geçmekte yarar var.

Bugünkü Özgür Gündem'in yazarlarından Veysi Sarısözen, Aralık 2013'te Diyarbakır'da Özgür Gazeteciler Cemiyeti'nin düzenlediği bir toplantıda, *"Bugün temel görevimiz, Özerk Kürdistan'ın medyasını inşa etmektir"* demişti. Bu perspektif ışığında, geçmişin eksikliklerinden, hatalarından arınmak için bir döküm, bir eleştiri, bir özeleştiri yapmak şart.

Aynı toplantıda bugünkü (Aralık 2013) Özgür Gündem'in genel yayın yönetmeni avukat Eren Keskin de, *'Özgür Gündem'in bugün belki de en değerli varlığı arşividir. Bizim gazetemizin geçmişinde siyasi olarak kasıtlı bir yanlışlık bulamazsınız. Bakın eski sayılarımıza, bugünün siyasi gerçekleri büyük ölçüde o eski sayılarda var. Egemen medyanın böyle parlak bir geçmişi yok. Onlar duruma göre saf tutup, siyaset belirledikleri için eski sayıları çelişkilerle doludur, yanlış öngörülerle doludur. Biz ise geçmişte de haklıydık bugün de haklıyız'* mealinde bir tespitte bulunmuştu ki doğrudur. Çünkü Özgür Gündem, doğumundan bu yana hep Kürt haklarını savundu, tüm iktidarlara karşı medya alanında muhalefet oluşturmaya çalıştı.

Sarısözen ve Eren'in bu yaklaşımlarına rağmen, üç temel hatayı sıralamak istiyorum. Daha sonra da 'mineur', ikincil önemdeki eksiklik ve hatalara değineceğim:

1- *Siyaset (siyasetçilik) ile gazetecilik arasındaki farkı her zaman net bir şekilde ayırmadık.*

Gazetecilik çok siyasi, çok ideolojik bir meslek, bir faaliyet. Siyaset de bir süredir daha çok medya aracılığıyla/medya üzerinden yapılıyor. İki alanın birbirine benzer birçok ortak ya da benzer yanı var. Ama bu iki alanın, araçları, yöntemleri, hedefleri mutlaka farklı. Keza kadroları, örgütlenme ve işleyiş şekilleri ile zihniyetleri de farklı. Gazeteci, siyasetçi gibi davranamaz, davranmamalı. Keza siyasetçi de gazeteci olmak durumunda değil. Özgür Gündem'de bu iki alan çoğu zaman birbirinden net bir şekilde ayırt edilmedi. Bizim köşe yazarlarımız, yöneticilerimiz, muhabirlerimiz kimi zaman gazeteci gibi/olarak değil, siyasetçi gibi davrandı. Bu durumun son derece olumsuz sonuçları da oldu. Özel olarak beni çok üzüntüye sevk eden vaka, bazı gazeteci arkadaşların, medya alanını, yetersiz olduğu gerekçesiyle terk edip, silahlı mücadele alanına geçmeleri oldu. Burada Gurbetelli Ersöz'ü, Mehmet Şenol'u ve Behzat Eraslan'ı saygıyla anıyoruz. Bu arkadaşlarımız Özgür Gündem'de çalıştıktan sonra ayrıldılar ve başka

bir mücadele yöntemini benimsemişken yaşamlarını kaybettiler. Gazetecilikten, gazeteciliğin sınırlarını aşan beklentiler doğunca ve bu beklentiler de haliyle, gerçekleşmeyince, bu alan geçersiz, zayıf, işe yaramaz olarak addediliyor.

Bir başka olumsuzluk, yani gazetecilik ile siyasetçiliği birbirine karıştırınca ortaya çıkan bir başka olumsuzluk, yasal/meşru bir faaliyet olan gazeteciliği, her zaman aynı özelliklere sahip olamayan siyasi faaliyetle karıştırınca, hem gazete ve gazetecilik hem de sözkonusu siyasi faaliyet darbe yiyor, zayıflıyor. Gazeteciliğin meşruluğu, yasallığı sorgulanmaya başlıyor. Bu alanda yaşadığımız trajik örnekler var. Ayrıntılar gereksiz. Trajik olmayan bir örnek aktarayım: Özgür Gündem'in ilk aylarında, son derece önemli ve olumlu bir girişim olarak özellikle Kürdistan kentlerinde okur toplantıları düzenliyorduk. Gazete ile okuru arasındaki ilişkileri derinleştirmek, talepleri anlamak, eleştirileri öğrenmek açısından bize yol gösterici toplantılardı bunlar. Adana'da o zaman gazetenin toplam satışı 350-400 adet civarındaydı. Sağolsun, Münir Ceylan bize Petrol-İş Sendikası'nın Adana'daki kocaman salonunu ayarladı. Böyle iki bin kişilik bir salon. Aslında bu kadar sınırlı sayıda okuru olan bir gazete toplantısı için fazlaca büyük bir salondu. Bir gittik salona. Tıklım tıklım. Salona sığamayanlar dışarıda bekliyor. Toplantı başladı. Bizim sunumlarımızdan sonra, söz 'okurlara' verildi. Ancak bütün toplantı boyunca gazeteye, gazeteciliğe, haberciliğe ilişkin neredeyse bir tek soru ya da değerlendirme, eleştiri, öneri bile gelmedi. Salondakiler sadece siyasetle ilgileniyordu. Toplantı okur toplantısı değildi sanki. Seçmen toplantısı idi...

Gazetecilikle siyaseti basın alanında bu kadar fazla birbirine karıştırırsanız, sonuca da bakmak gerek. Özgür Gündem geleneğinin yetiştirdiği maalesef bir tane bile kıdemli, tecrübeli bir gazeteci meslektaşımızın adını anamıyoruz. Ama bu gazete mesela çok sayıda milletvekili yetiştirdi, çok sayıda belediye başkanı yetiştirdi; kısaca gazeteciden çok siyasetçi yetiştirdi. Oysaki bir gazete esas olarak iyi gazeteciler yetiştirmeliydi. Özgür Gündem, esas olarak bir Siyaset Akademisi ya da Belediye Akademisi konumunda olmamalıydı.

2- *Her zaman yeteri kadar profesyonel davranamadık.*

Bizim, Özgür Gündem'in ikinci önemli hatası/eksikliği, belki de birinci yanlışlığın bir sonucu olarak, gazetecilikte istediğimiz düzeyde profesyonelleşmeyi gerçekleştirememiz oldu. Özgür Gündem'in muhabiri, Hürriyet muhabirinden teknik olarak/mesleki olarak, daha iyi haber yazmalıydı. Özgür Gündem'in foto muhabiri, Hürriyet'in foto muhabirinden daha iyi fotoğraf çekmeliydi. Bu mizanpajdan editörlüğe, illüstrasyondan köşe yazısına kadar her alanda gerçekleşmeliydi. Ne yazık ki teknik alanda, profesyonel anlamda, eleştirdiğimiz, beğenmediğimiz egemen medyadan geri kaldık. Halbuki üst düzey kadromuz hiç de fena değildi aslında. Burada, ilk yazı işleri müdürümüz rahmetli Taner Kutlay'ı saygıyla analım. İlk haber müdürümüzün de Semra Somersan oldu-

ğunu hatırlatayım. Üst ve orta düzey kadro olarak, egemen medyadaki refik ve rakiplerimizin üstüne çıkamadığımız gibi, onlarla aynı düzeye bile gelemedik.

3- *Günlük gazeteciliği/haberciliği büyük ölçüde siyaset ile sınırladık, hayatın diğer alanlarına (Toplum, Kültür, Spor, Günlük Yaşam, Magazin...vs...) yeteri kadar değinemedik, giremedik.*

Belki yine birinci eksikliğin/hatanın bir tezahürü olarak, 24 saatte bir yayınlanıp, hayatın bütün alanlarını, yönlerini kavramaya ve kapsamaya çalışması gereken günlük bir gazete olarak Özgür Gündem, kendisini esas olarak siyasi alanla sınırladı. Çünkü o zamanki anlayışımıza göre, siyaset tayin edici idi, ama biz bugün de geçerli olan bu yaklaşımı, siyasetin dışındaki her şey çok önemsizdir, diye yorumlamış olsak gerek ki, gazetenin içeriğinin yaklaşık olan yüzde 80'i siyasetle ilgili idi. Oysaki okurlarımız, siyasetle ne kadar ilgilenirlerse ilgilensinler, günlük yaşamla, toplumla, kültürle, sporla, televizyonla, magazinle de bir şekilde muhatap oluyorlardı. Özgür Gündem, siyaset dışındaki konulara hiç girmedi demek pek doğru olmaz. Ama o alanlara girerken de elinde sadece siyasi perspektif olduğu için, okuru tatmin edemedi. Özgür Gündem bu nedenle çok geniş bir okur kitlesi için, neredeyse hiçbir zaman, birinci ve tek gazete olamadı. Biz, sonuç olarak, desteklenmesi gereken, ikinci bir gazete statüsündeydik. Çünkü desteklenmemiz herhalde çok hoş ve iyi bir tutumdu ama okur aradığı her şeyi bizim gazetede bulamadığı için, bu ihtiyacını esas olarak başka bir gazeteden (genel olarak egemen medyanın bir organından) alıyor, Özgür Gündem'i de bir ihtimal siyasi Kürt haberlerini ve fikirlerini izlemek için okuyordu.

İkincil önemdeki eksikliklerimiz/hatalarımız ise:

Her Düzeydeki Kadroda Gerek Kalite Gerek İstikrar Sağlayamadık

Düşük yoğunluklu da olsa, savaş koşullarında gazetede kadro istikrarını sağlamak güçtü. İlk başlarda neredeyse her ay bir muhabirini/çalışanını/mensubunu cinayetlerde kaybeden gazete, hakiki profesyonel gazetecilerin çalışmak için can attıkları bir medya organı olamazdı. Egemen ideolojinin Kürtler, PKK ve Özgür Gündem aleyhindeki ajitasyon ve propagandasının etkili olduğu dönem ve kesimlerde, gerçek profesyonel gazetecilerden ve köşe yazmasını önerdiğimiz aydın ve akademisyenlerden çoğu zaman olumlu yanıtlar alamadık.

Kendi Gündemimizi Her Zaman Yaratamadık

Günlük bir gazeteyi, hele Özgür Gündem gibi bir gazeteyi, yoğun rekabetin yaşandığı medya piyasasında, refik ve rakiplerden ayırt edilmesini sağlamak için yapılması gereken tek şey vardı, o da kendi doğru gündemini yaratıp onu

doğru habercilikle sunmak. Egemen medyanın Kürt meselesi konusunda ya suskunluğu ya da tahrifatı tercih ettiği bir dönemde, Özgür Gündem için gündem yaratmak aslında çok zor bir girişim değildi. Ne var ki bu ortamı çok iyi değerlendirdiğimiz öne sürülemez. Özgür Gündem, ancak yazarları, muhabirleri, çalışanları öldürüldüğünde, yaygın medyanın gündemine girebiliyordu.

Egemen Medyanın Tarz/Üslup/Yaklaşımlarından Yeteri Kadar Uzaklaşamadık

Siyasi bakımdan, ideolojik açıdan, okur kimliği açısından son derece özgün bir kimliği ve yapısı olmasına rağmen, Özgür Gündem, ne habercilikte ne de gazetecilik tarzında kendine has bir stil yaratamadı. Egemen medyanın kalıpları işimize ve kolayımıza geldiği için, onları benimsemiştik. İçerik kuşkusuz farklıydı hatta çoğu zaman egemen medyanın tam zıddı idi. Ancak, egemen medyada yayınlanan bir haberdeki tarzı, sadece devlet/ordu sözcüklerini PKK/Kürtler ile değiştirince içeriğe uygun bir tarz yaratmış olmuyorsunuz.

Mesleki Alanda Refiklerimizle Doğru/ Kalıcı İlişkileri Yeteri Kadar Sağlayamadık

Özgür Gündem yayınlandığı dönem içinde, İstanbul'da yayınlanan diğer gazeteler ve bu gazetelerde çalışan meslektaşlar ile kurulması gerekli olan mesleki ilişkileri pek geliştiremedi. Dışlanmıştık; çevremiz devlet, ordu, polis, Kürt karşıtı kesimlerce sarılmıştı. Biz bu ablukayı kırmak için özel olarak herhangi bir girişimde bulun(a)madık. Gazete saldırıya uğradığı zaman, belki de bu nedenle, bizi az sayıda insan ve kesim destekledi, bizle dayanışma içine girdi.

Burada aktarmaya çalıştıklarım sadece kişisel değerlendirmeler.

Özgür Gündem, 1945'te yağmalanan Sertellerin Tan gazetesindeki siyasi ve mesleki ruhu sürdürmeye çalıştığı için, çıktığı günden bu yana sürekli saldırı altında ve 1994 yılında bombalanmıştı. Bu durum da, Türkiye basın tarihinin büyük ölçüde, sansür, otosansür, yasaklama, gazete kapatma, muhabir-yazar öldürme, gazete yağmalama ve gazete bombalama tarihi olduğunu gösteriyor.

Önümüzdeki dönemde, barış gazeteciliği, yurttaş gazeteciliği, hak arama gazeteciliği gibi çeşitli boyutları olan, özellikle de Gezi direnişinden sonra güçlenen yeni sosyal medya ve yeni gazetecilik/habercilik anlayış ve uygulamaları, Özgür Gündem'in de içinde bulunduğu tarihi sürecin ayrıntılı, derin, eleştirel ve yaratıcı bir değerlendirmesiyle ortaya çıkacak.

BİR ALTERNATİF MEDYA ÖYKÜSÜ: BİRGÜN

Barış İnce[1]

"Yarın ummak ahirete hazırlanmak gibi olmamalıdır. Yarın bugün içindedir."
Melih Cevdet Anday

BirGün gazetesi sadece benim kişisel tarihim açısından değil, ülkedeki gazetecilik tarihi açısından da önemli deneyimlerle dolu. Bağımsız medya, medya-siyaset ilişkisi, "alternatif medya" kavramları ve yönetim sorunları gibi konularda âdeta bir laboratuvar... Ancak şimdi fark ettim ki laboratuvar ne kadar soğuk bir kelime... Halbuki şu an yazarken de çok afili olacağını düşünmüştüm. Aslında bir kurumu; insandan yabancı bir obje olarak görüp onu ete kemiğe büründüren insanların duygusundan, karakterinden azade düşünmek sosyal bilimciler açısından önemli bir gelenek. Ancak nesnel koşulların size açtığı alan içerisinde ("burada oynayın topunuzu, uzağa gitmeyin babanız kızar" gibi...), başarı ya da başarısızlık, 'özne' ile de ilişkilidir. Örneğin "Gezi direnişi olmasaydı BirGün büyüyemezdi abi yaae" tespiti konjonktürel perspektife sahip ve doğru bir tespittir, koşulların önemini yansıtması açısından da diyalektiktir. Ancak o koşulları kavrayan bir bağımsız gazete yaratıp "Gezi'nin rüzgârıyla yelkenlerini doldurmak", tarihte öznenin rolü tartışması açısından önemlidir. O yüzden BirGün bir öykü ise eğer, o öykünün kahramanları soyut tarihsel figürler değil, kanlı canlı yanınızda duran ve hatta belki de şu an yan masanızda birileriyle küfürleşen "sizin çocuklarınızdır".

Medya Sahipliği ve BirGün

BirGün gazetesi 2004 yılında kurulduğunda, çok ortaklı yapısı ile ülkedeki bağımsız medya tartışmalarında önemli bir yerde durdu. BirGün'ü herkesin küçük ücretlerle ortak olabildiği bir gazete olarak tasarlamak, aslında dünyadaki

1 BirGün gazetesi yazı işleri müdürü.

kooperatif medya tartışmalarından süzülmüş ve Türkiye'deki patron medyası yapısına bir tepki olarak gelişmiş bir fikri gerçekleştirme iradesiydi. Bu yıllar sonra "ben bu gazetenin ortağıyım, benim haberim neden çıkmadı, ben bu yazarı beğenmedim neden yazıyor, amcamın oğlunu köşe yazarı yapsana" gibi aforizmalarda bulunan binlerce ortağın yurt sathına hızla yayılması gibi, çalışanlarda âdeta biber gazı etkisi yaratan bir duruma yol açsa da çok önemliydi.

Bu çabanın nedenini anlamak için "medya sahipliği" olgusunu tartışmak gerekir. Pierre Bourdieu, "Kitle medyasının davranışlarının temelinde ekonomik baskılar vardır"[1] derken hiç de haksız sayılmaz. Medya sahipliğinin neoliberal dönemde tamamen sermaye kontrolüne geçmesi ile patronun temel motivasyonunun "şu ihaleyi nasıl kaparım, şu Bakan'a nasıl yanaşırım, bu hükümet bana mama vermedi, bu gitsin" olduğu bir medya âleminde gazetecinin de örtülü ya da açık olarak sansüre uğrama gerçeği kaçınılmazdır. Bu durumda artık "senin patron iyi de bizimki çok köylü", "olur mu canım bizimki tam esnaf" gibi gazetecilerin meyhanede ettiği sohbetler kıvamında gelişen bir piyasa analizi gazeteciyi depresyona sokmanın ötesine geçmeyecektir. Çünkü mevcut durum, patronların iyi ya da kötü insanlar olması ile açıklanamaz. B. Bagdikian 2000 yılında yaptığı "Merger Media and Creativity/Medyada Yoğunlaşma ve Yaratıcılık" başlıklı konuşmasında, "Beni endişelendiren şey, büyük medya konsantrasyonlarının başında bulunanların kötü insanlar olması değil. Büyük medya şirketleri her ticari şirkette dünyanın en doğal olan şeyini yapıyorlar. Pazar payını arttırmak, kârları maksimize etmek, maliyetleri düşürmek... O yüzden yasaları kendi lehlerine çevirmenin yollarını arıyorlar" diyordu.[2] Bu konuşmada geçen "doğal olan şey" vurgusu önemli. Bu vurguyu "aman canım zaten doğalmış" diye algılamak değil, medya sahipliği yapısı değişmedikçe, ya da o medya sahibini dizginleyecek örgütlenmeler güçlenmedikçe, medyanın hiçbir zaman tam anlamıyla özgür olamayacağı şeklinde yorumlamak gerekir. Çünkü patron dediğin ister medya patronu olsun, ister gazino sahibi olsun aynı motivasyonla hareket eder. Yani, Kovach ve Rosenstiel'in dediği gibi, "Yepyeni bir iktisadi gazetecilik örgütlenmesinin yaratıldığı bu yeniçağda, gazeteciliği sadece kamu yararına yapılan bir iş olarak anlamak mümkün değildir".[3]

Bu durum küresel çapta tartışma konusu ve pek çok makaleye ilham olmuştur. Örneğin John Keane, Medya ve Demokrasi kitabında iletişim kanallarının mülkiyeti sorununu teknolojinin "pahalılığına" bağlar. İlk duyduğunuzda "bu da ne sıradan bir yorum, bunu dedem de yapar" denebilir. Ancak Keane şunu söyler, "Teknolojinin edinilmesi ve bakımı çok pahalı olduğu için, uyduların mülkiyeti, fırlatılması ve denetimi birkaç zengin ülkenin denetiminde bulu-

1 Akt., Enrico Morresi, Haber Etiği: Ahlaki Gazeteciliğin Kuruluşu ve Eleştirisi, Çev. Fırat Genç, Dost Kitabevi Eylül 2006 Ankara, s. 171.

2 A.g.e., s. 80.

3 Bill Kovach & Tom Rosenstiel, Gazeteciliğin Esasları, Çev. Serdar Göktaş, ODTÜ Yayıncılık Ocak 2007, s. 19.

nuyor. Bilgi değişimini kolaylaştıracak ortak standartlar ise hâlâ eksik."[1] Keane buradan uluslararası bir sivil toplum aygıtının bu teknolojileri denetlemesi gerektiği noktasına varır. Tabii siz buradan "kahrolsun emperyalizm"e de varabilirsiniz. O da sizin düşlerinizin büyüklüğü ile alakalıdır.

Türkiye'de özellikle kâğıt arzının devlet sübvansiyonundan çıkarılıp medya tekellerinin eline geçmesi ile medyada büyük sermayenin çıkarları dışında haber yapmanın olanaksız hale geldiğini söylemek gerek. BirGün'ün çıktığı dönemde, "medya dördüncü güç mü, birinci güç mü?" tartışmaları yapılırken, 'dördüncü güç' olmanın yasama, yürütme ve yargı erklerini kamu adına denetlemek anlamına geldiği unutulup siyasal ve ekonomik iktidarların hizmetine girmiş bir gazetecilik anlayışı vardı. BirGün çalışanları ise çıkış bildirgelerinde, "medyanın gazetecilikten başka her işi yapan holdinglerin eline geçtiği bir dünya ve ülkede, yalnızca halkın gazetesi olmak ve doğruları söylemek için varız" demişlerdi. Çünkü "bağımsız olmayan yazılı, görüntülü basın yani medya, halka değil sadece bağımlı olduğu holdinge, bankaya hizmet eder. Bu tür basının genel yayın müdürleri, başyazarları ve köşe yazarları tetikçilik yapmak zorunda kalır"dı.

Ben o günlerde üniversitede öğrenciydim ve BirGün ile ilişkim üniversite kapılarında ve Beyoğlu'nda, ilk çıktığı gün ve hafızam beni yanıltmıyorsa sonraki iki gün gazete dağıtımına katılmaktan ibaretti. 2004'ün Nisan ayında, güneşli bir havada, kız arkadaşımla gezmek varken (gerçi sık kavga ettiğim bir kişiydi ama...), beni gazete dağıtımına yönelten şey, sadece o dönem örgütlü olduğum siyasi yapının bana verdiği motivasyon değildi elbet. Çünkü o dönem, sol siyasetin bir seçim hezimetinden çıkmış olduğu (2002 seçimleri) ve toparlanmak için arayışlar içine girdiği gençlik siyasetinin de dağınık olduğu bir dönemdi. Evde bilgisayar oyunları oynamak benim için daha büyük bir motivasyon kaynağıydı. Başıma siyaseten bir şey gelmeyecekse bunu buradan ifade etmek isterim.

Ama BirGün projesi beni heyecanlandırmıştı ve bu heyecan, gazetenin "patronsuz gazete" oluşundan kaynaklanmamıştı bence. Hatta "patronsuz gazete" lafının o günkü aklımla bende negatif etki yarattığını söylemeliyim. Çünkü sıradan insan, ilk etapta "ürün"ün arkasındaki güce değil "ürün"ün kendisine bakar. "Ürün"ün arkasındaki gücün tartışmaya açılması belli bir bilinç seviyesi ile mümkündür. O "ürün" eğer gazete ise, bilinç illa ki medya kitapları okuyarak elde edilmeyebilir. Ülke siyasi tarihindeki kimi kırılmalar ve medyanın aldığı pozisyon, gazetenin aslında bir "ürün" olmaması gerektiği bilincini ya da en azından hissini yurttaşa verebilir. Patronsuz gazete fikrinin önemi, hem bende hem diğer insanlarda, ülkedeki siyasi kırılma anlarında "siyasi davalar, Gezi direnişi, AKP'nin despotizmi vs..." daha fazla algılanabilmiştir. Barry Sanders, "Bilincin (consciousness) Latince kökü (con-sciere) 'başka biriyle birlikte bilgi

1 John Keane, Medya ve Demokrasi, Ayrıntı Yayınları, 1999, s. 137.

sahibi olmak' anlamına geliyor. Böylece bilinç toplu yaşama ait bir şey oluyor"[1] derken biraz da bunu kastetmiş olmalı.

Kendi lafımı balla keserek, BirGün'ün çok ortaklı yapı çabasına dönmek isterim. Yukarıda saydığım nedenlerden ötürü gazeteciliğin patronaj ilişkisinden kurtulma çabası BirGün'ün çok ortaklı bir yapıya kavuşmasına yol açtı. Ancak bu kez de benim 22 yaşındaki küçücük aklımla (sorun yaşta değil bendeydi), "patronsuz iyi olmaz ki" gibi düşündüğüm şey, maalesef ortaya çıktı. Aslında öz yönetimle ilgili pek çok tartışma ve deneyim, ulusal ve uluslararası boyutta biriktirilmişti ve bunlardan benim haberim yoktu. Yani "maalesef" diye belirttiğim sorun ortaya çıkmayabilirdi. Ama çıktı... Çünkü iki noktada paradoks hâkimdi. Birincisi gazetenin öz yönetimi nasıl olacak, ikincisi siyasi tavrı nasıl belirlenecek? Peki ilkeleri ve anayasası belli bir gazetede neden paradoks devreye girerdi ki? (Bu soru kalıbı ile yazının yeni bölümüne geçişi Hollywoodvari bir heyecanla başlatmak istedim, umarım bunda da başarılı oldum.)

Yönetim Zaafları ve Tabii ki BirGün

BirGün kurulduğunda "örgütlenme şeması, yönetim biçimi ve çalışanlarıyla ilişkisi bakımından da dünya ölçeğinde bir örnek oluşturma iddiasında" idi. "Örgütlenme felsefesinin temelinde hâkim medyaya alternatif bir kanal ve bir vatandaşlar gazetesi olma anlayışı" vardı. Bu yüzden de yukarıda belirttiğim ortaklık yapısı hayata geçirilmeye çalışıldı. Sermaye yapısı itibarıyla bir patrona dayanmayan, toplumun değişik kesimlerinden çalışanların birikimleriyle kurulmuş olan bir şirket üzerinden "patronsuzluk" iddiası gerçekleştirildi. Ancak bu toplanan paralar iyi şekilde yönetilebilecek miydi ve gazetenin çizgisi kolektif olarak nasıl belirlenecekti?

Gazetenin çizgisi ana hatlarıyla BirGün anayasasında çizildi. Ülkedeki sağ-liberal ve milliyetçi hegemonyaya karşı emekten, temel hak ve özgürlüklerden, barıştan yana bir habercilik anlayışı güdülecek, siyasi tavır da bu hattaki köşe yazıları ile beslenecekti. Gündelik haber trafiği sırasında idare biçimi BirGün anayasasında ilk etapta şöyle tariflendi: "BirGün'ün çıkışından bir yıl sonra gazetenin genel yayın yönetmeni, en az 10 yıl deneyimli gazete çalışanları arasından gazete çalışanlarınca seçilir. Çalışan gazetecilerin seçtiği genel yayın yönetmeni, yayın denetleme kurulunun onaylaması ve yönetim kurulunun ataması sonucu görevine başlar. Gazetenin işleyişinde son söz sahibi olan genel yayın yönetmeni, gazetenin bölümlerinin (dış politika, kültür-sanat, spor, çalışma hayatı, vb) editörleri ve Ankara Temsilcisi'nden oluşan bir grupla gazeteyi yapar/yönetir. Burada son söz hakkı genel yayın yönetmeninin olmakla birlikte, kararların kolektif aklın ürünü olması asıl tercihtir."

---

1 Barry Sanders, Öküzün Âsı, Elektronik Çağda yazılı kültürün çöküşü ve şiddetin yükselişi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 14.

Görünen o ki ilk etapta çizilen çerçeve, yazı işleri ekibi ve başındaki genel yayın yönetmeni ile birlikte kolektif bir sürecin yaratılması, ancak GYY'nin (*genel yayın yönetmeni*) bunu "tercih" etmemesi durumunda kolektif aklın, "akıl akıl gel GYY'nin aklına takıl" şeklinde birilerinin peşine takılması şeklinde idi. Sonuçta genel yayın yönetmenliği çok afili bir kavram. Özellikle 1980 sonrası Türkiye'de basının plazaya dönüşümü ve teknolojik yatırımlarla bezenip "yeni Türkiye"nin elit yetiştirme merkezleri olmaya başlamasıyla, gazete çalışanları garip bir şekilde "güç sahibi olma" ve "dünyayı yönetme ve yönlendirme"[1] duygusu kazandı. Can Ataklı özellikle Babıali'den plazaya geçişle başlayan bu duyguyu, "İnsansın tabii açıkçası sen de etkileniyorsun. Başbakanın odasından güzel bir odan var mesela, insansın sonuçta" diye anlatır.[2] İbrahim Tatlıses'in "Ben karıncayı bile incitmem, karınca da olsa o da bir insan" sözünü hatırlayıp biraz neşelenmek suretiyle genel yayın yönetmenliği mevzusuna geri dönmek isterim.

Türkiye medyasında "dünyayı yöneten adam" duygusuna en fazla sahip olanlar, tabii ki genel yayın yönetmenleri idi. Bir dönem Ertuğrul Özkök şahsında cisimleşen "plaza yöneticisi genel yayın yönetmeni" havası, ister istemez ismiyle müsemma bir şekilde tüm genel yayın yönetmeni sıfatlı muhteremlere sirayet etti. BirGün gazetesi alternatif medya olma ve ortada yenecek bir para olmaması hasebiyle belki de bu havadan en az etkilenmesi gereken yerdi. Öyle de oldu, ancak azıcık etki bile gazetenin kolektif yaşamını zehirlemeye yetti. Gazetenin ilk dönemlerinde kimin GYY olacağı tartışmaları, o GYY'lerin zırt pırt başarısız olup istifa etmeleri ve yeni GYY arayışları öz yönetimci havayı dağıtan etkenlerdi. Gazetede herkes eşit ama genel yayın yönetmeni daha eşitti!

Burada bir parantez olarak öznenin bir kariyer durağında nasıl kendinden geçtiğine de değinmek isterim. Muhtemelen BirGün gibi bir gazetede GYY koltuğu basit bir kolaylaştırıcı olarak kalabilirdi. Üstelik o koltuğa oturan isimlerin hepsi de normalde demokrat, vicdan sahibi, kolektif irade kavramını çokça benimsemiş, mütevazı insanlardı. Fakat bazen koltuğun kendisi iç kolektif yaşamı zehirlemeye yetebilir. O yüzden bugünlerde örneğin pek çok sol-sosyalist siyasi parti, genel başkanlık koltuğunu tartışmaya açıyor. Ya onu esnetiyor ya da komple ortadan kaldırıyor. Bunun nedeni, başkanın kendisinin iyiliği kötülüğü değil, kamuoyunda ve parti içinde yaydığı kolektivizme zarar veren algıdır. Üstelik bu tarz etiketli işler, bir süre sonra kişinin kendisini "başarının tüm sorumlusu" olarak görmesine ve "benden sonra buralar biter" algısının yeşermesine yol açar. Maddi bir gelir olmasa da manevi tatmin, "koltuğun" tekrar kendini üretmesine olanak tanır. Bu tarz etiketler gelir getirici olmasa da Ernest Mandel'in bürokrasi tanımında belirttiği üzere "tatmin edici"[3] görülmelidir.

---

1 Rıfat N. Bali, Tarz-ı Hayat'tan Lifes Style'a, İletişim Yayınları, 2002 s. 204.

2 Age, s. 205.

3 Ernest Mandel, İktidar ve Para (Bürokrasinin Marksist Bir Analizi), Çev. Bülent Tanatar, Yazın Yayıncılık, Mart 1992, s. 98.

Genel yayın yönetmenliği koltuğunun bulunduğu bir gazetede öz yönetim kanallarının yeterince işletilemeyeceği görüldü ve BirGün'de bu koltuk 2-3 yıl içerisinde ortadan kaldırıldı. Hiyerarşik yapı yazı işleri müdürleri, haber müdürü, editörler ve muhabirler olarak biçimlendirildi. Bu ileri adım sağlanırken, gazetenin siyasi çizgisi de bir şekilde konsolide edildi. Bu aslında bir mecburiyet olarak gazete çalışanlarının ve yönetiminin karşısına çıktı.

2007-2011 yılları arasındaki süreç, devlet içerisinde bir el değiştirme sürecinin yaşandığı, medyanın da ona göre pozisyon aldığı bir dönemdi. Siyasi davalarla, operasyonlarla ülkede büyük bir değişim yaşanıyor, 12 Eylül 2010 referandumu ile yürütme tüm diğer erklerin üzerinde tahakkümünü artırıyordu. Gazeteler, bu süreçte iktidarın yanında ya da karşısında konumlanıyor ancak karşıtlığın da nasıl yapılacağı büyük sorun oluyordu. BirGün böylesi bir dönemde sol içi tartışmaların merkezi olduğu kadar ondan yara alan da bir pozisyondaydı. BirGün gazetesi, maddi olanaksızlar nedeniyle amatör bir kadro ile "devrimci değerlere sahip çıkma" iddiasıyla AKP'ye karşı açık bir sol pozisyon almıştı. Gazetenin iç örgütlenmesi amatör ruh ve devrimci bir inançla içine kapanmış, "etrafımızın düşmanlarla sarılı" olduğuna dair çoğu zaman abartılı, kimi zaman haklı bir inançla âdeta yumak olunmuştu!

Benim gazetede işe başlama serüvenim bu dönemin başına rastlar. Yani ortada bir yumak varsa baş müsebbibi de benim. 2007 yılında 25 yaşında, BusinessWeek dergisinde aslında başarılı bir şekilde çalışırken, "ulan devrimciyiz diyoruz, hizmet ettiğimiz insanlar Business Class" gibi bir "class"sal bilinç hoplaması ile "yakarım bu kariyeri" nidaları zihnimde beliriverdi. O zamandan beri BirGün'de yönetici olan arkadaşın, bir otogar kapısında otobüs beklerken bana, "sen çok para istersin" dediğini hatırlarım. Ben de "para önemli değil" diyerek fakir ama gururlu bir yaşama adım atmış, bir arkadaşın dedesinin "fakirde gurur ne arar" sözünün üzerine sigara izmariti gibi basmıştım. Ancak paranın bu kadar az olabileceğini hatta hiç olmayabileceğini, mübalağa sanıyorsun ama gerçekten hiç para olmayabileceğini, tahmin etmemiştim.

Buradan gelmeye çalıştığım nokta aslında yönetim zafiyetinin sadece iç demokrasi üzerine tartışılamayacağıdır. Alternatif medya yönetiminde asgari düzeyde bir profesyonellik de bulunmalıdır ki ekonomisi yönetilebilsin, çalışan da parasını alabilsin. Burada kastım yabancılaşmaya yol açmasına müsaade etmeden bir iş bölümünün yaratılmasıdır. "Kolektif yapıyoz işimizi abi" diyerek aslında kimsenin bir iş yapmadığı ve herkesin işi birbirine attığı "kan, ter ve gözyaşı" edebiyatının nevrotik hale geldiği yapılar kaderimiz olmamalıydı. Ama oldu... Reklamın yönetilmediği, internet mecrasının hiçe sayıldığı, dünyadaki okuma alışkanlığının nasıl değiştiğinin takip edilmediği, uzun vadeli ekonomik projeksiyonların yapılmadığı bir yönetim biçimi BirGün'de hasıl oldu. Hali hazırda kâğıdın tekelleştiği, dağıtımın iki kartel firma üzerinden yürüdüğü bir ortamda bağımsız bir gazetenin kendi ekonomik kaynaklarını yaratamaması demek, çalışanların yoksulluk içerisinde kendisini geliştiremediği ortamlara

mahkûm etmesi anlamına geliyordu. En büyük yönetim zafiyeti de buydu ve maalesef insanlar bir süre sonra "başımıza astığı astık bir lider lazım olm" diyen yurttaş gibi, "profesyoneller gelsin gazeteyi yönetsin" diyecek bir bilinç geriliğine düştü. Kolektif yaşam ile profesyonellik paradoksu tam da buydu. Bu sürecin hem kolektif hem de düzgün yönetilebileceğine dair fikirlerim elbette var fakat tüm "engin fikirlerimi" bir yazıda paylaşarak ileride benden başka kitaplar için de yazı talep edilmesinin önünü tıkamak istemem.

İçerik Tartışmaları, Köşe Yazarları ve Yine BirGün

BirGün'ün nasıl yönetileceği kadar içinin nasıl doldurulacağına dair de bir tartışma vardı ve bu "nasıl bir medya tartışması" ile paraleldi. Alternatif gazete tartışmaları içinde, özellikle "Popülerlik ve kalite ne denli birbirlerine terstir? Bunlar bütünüyle karşıt durumlar mıdır veya ne ölçüde birbirlerine yaklaştırılabilirler? BirGün popülerlik, kalite-ciddiyet-fikir ayırımında, eğer böyle bir ayırım varsa, nerede duracaktır?" tartışması BirGün'ün kuruluşundan bugüne gazetecilik tartışmaları ile paralel olarak hayatımızın bir yerinde olmuştur.

Gazetelerin sahipleri tarafından ticari bir meta haline getirildikten sonra sansasyon, cinsel çağrışım/etkileşim, sonu olmayan merak, provokasyon gibi kavramların satışı nasıl etkilediği açığa çıktı. Bu durumda her birinci sayfada kadın fotoğrafı, arka sayfa güzelleri, içi boş "şoklama" yöntemleri, magazin ve metafizik zırvalar, satış uğruna gazeteleri doldurdu. Batı basınında *tabloidleşme* dediğimiz bu durum "medya ve etik" tartışmalarının başını çekti. Kimileri medya içeriklerinde tabloidleşmenin 1980 ortalarından itibaren ortaya çıktığını, kimileri ise daha önceleri de bu eğilimin var olduğunu belirtir.[1] Ancak Türkiye'de 80 sonrasında Sabah gazetesinin başını çektiği plaza gazeteciliği dönüşümüyle tüm gazeteleri bu algı farklı veçhelerde ele geçirdi. Okuyucu artık şok edici haberi daha fazla okuyor ve olaya iktisadi yaklaşan medya da bunu göz ardı etmek istemiyordu.[2]

Habermas'a göre tabloidleşme süreci, "kültür tartışan toplum kavramının yerini kültür tüketen topluma bırakmasının doğal uzantısı" idi.[3] Türkiye toplumu 80 sonrasında bu "kültür tüketme" evresine geçmiş, basın da bilhassa Ertuğrul Özkök'ün "Hürriyet süpermarket gibi olacak. Her görüşten insan gazetede olacak ancak okur istediğini okuyacak"[4] mottosuyla buna ayak uydurmuştu.

BirGün gazetesi buna bir tepki koymak durumundaydı ve bunu da büyük ölçüde başardı. BirGün, ana akımın kadın bedenini meta haline getiren "arka

1 Bülent Çaplı, Medya ve Etik, İmge Kitabevi Yayınları, Ekim 2002, s. 92.

2 Nıchola Reneé Haris, "Tabloidization In The Modern American Press", Georgia State University, s. 14.

3 Jurgen Habermas, The Structural Transformation of the Public Sphere, Cambridge, Massachusets, 1989, s. 110.

4 Rıfat N. Bali, age, s. 224.

sayfa güzeli" yöntemini mizahi bir şekilde eleştirerek arka sayfasında günün en anlamlı fotoğrafını, fotoğrafı çekenin ismini unutmadan "arka sayfa güzeli" köşesi ile yayımlamaya başladı. İntihar haberlerini sosyolojik boyutu dışında ilgi çekmek için yayımlamadı. Kadın cinayetini de toplumsal boyutu ile irdeledi. Tabii tüm bunları yapınca da satışı yerlerde sürünmeye devam etti!

Aslında BirGün'ün kuruluşunda altı çizilen bir şey daha vardı ve bunu yapmak Gezi direnişi sırasında gazetenin başında olan kadroya düştü: "Haber bombardımanı içinde doğru ve önemli haberi öne çıkarırken, 'bilinmesi hoş ama boş bilgilerin' karşısına 'bilmeye gereksinim duyduğumuz bilgileri' dikerken, hiç çekinmeden popüler gazetelerin kullandığı yöntemleri ve teknikleri kullanmak"; yani ortada bir gerçek var ve o gerçeği en sıradan insanın ilgisini çekebilecek bir şekilde verebilmek. Bunun yolu ucuz popülizm olmamalıydı ama popülerleşmekten kaçmak da ucuz bir elitizmden başka bir şey değildi. Kimsenin anlamadığı yazılar yazarak entelektüel seviyesinin ne kadar da "high level" olduğunu göstermek isteyen bir yaklaşımın alternatif olabilme şansı yoktu. "Sıradan ve sahici" olunmalıydı ki BirGün'ün satışını iki katının üzerine taşıyan da buydu.

Gazetelerde içerik denince akla gelen ikinci bir olgu da köşe yazarlarıdır. Köşe yazarlığı aslında Rıfat Bali'nin "Tarz-ı Hayat'tan Lifes Style'a" kitabında müthiş örneklerle anlattığı üzere, yeni dünya düzeninin misyonerlik faaliyetidir. Her konu hakkında bilgisi olan ve "güzel yaşamayı" öğreten, yeni bir yaşantıyı özendiren gusto köşe yazarları özellikle 90'larda ülkenin liberal dönüşümüne büyük katkı sunmuştur. Okurun neyi tüketmesi gerektiğine dair bolca akıl veren, daha sonra da hızını alamayıp siyasetten futbola, seksten eskrime, sosyalizm tahlillerinden çaça danslarına kadar her konuya dair yorumlarını halkın hizmetine sunan köşe yazarları, "yeni aristokratlar" olarak hayatımızda yer edindi.

İşte köşe yazarı Güneri Cıvaoğlu'dan bir hafta sonu gezisi anısı: "Bir gece önce Bordo'da dünyanın en zengin ailelerinden birinin olan Rotschild şatosunun bahçesinde ve salonlarında aperatif olarak şampanyalar ve beyaz şarap yudumlandı. Sonra Avrupa'nın dahi mimarı Ricardo Bofil'in planlarını çizdiği muhteşem kavda (şarap mahzeni) unutulmaz bir akşam yemeği yedik."[1] Aynı Cıvaoğlu bayramda Miami'ye uçtuğunu ve orada da ne kadar hoş sürprizlerle karşılaştığını okurlara büyük bir şehvetle anlatmayı ihmal etmiyor.

Köşe yazarlığı hayatımızda geniş bir yer edinip, okur bağımlılığı yarattıkça gazeteler için olmazsa olmaz bir hal aldı. BirGün ilk başta bu duruma haklı olarak tepki gösterdi. Çıkışında şu ifadeler yer aldı: "BirGün'de diğer gazetelerde gözlenen köşe yazarı enflasyonu olmayacak. Haberi köşe yazısı gibi sunan yazarlar da olmayacak. BirGün muhabirlerin uzmanlaşmasını ve uzman muhabirlerin kendi alanlarında haber-analizler yazmasını özendirecek. Ancak, okurun

1 Age, s. 238.

dünyayı anlamasını, algılamasını ve anlamlandırmasını kolaylaştıracak, keyifle okunacak köşe yazarları da olacak gazetenin."

Şimdi bu çıkış bildirgesinden ne anlamak gerek? İlk üç cümle ile son cümle arasındaki uyumsuzluk sonucunda BirGün de bol köşeli bir gazete olarak yayın hayatına başladı. Öyle bir yazar listesi vardı ki reklamlara sığdırmak olanaksızdı. Hatta bir dönem BirGün için "herkesin yazdığı ama kimsenin okumadığı gazete" şakalarının yapıldığını hatırlarım.

Bir süre sonra BirGün de diğer gazeteler gibi köşe yazarlığı başvurularının tavan yaptığı, gazetenin güzellik algısının köşelerin bolluğu ile tanımlandığı bir noktaya geldi. Hatta köşe yazarları âdeta Pacman oyunundaki o üçgen ağızlı şirin şey gibi kare ağızlı bir şeye dönüşüp sayfaları yutmaya başladı. O kadar uzun yazıyorlardı ki tüm gazeteyi ona versen onu da yazacaktı. Çünkü onun fikrini bu gazetede söylemesi, aslında büyük bir lütuftu, hem BirGün kimdi ki? Kazara bir yazısı yayımlanmasa kuzenlerini, amca çocuklarını örgütleyip gazeteyi telefon yağmuruna tutabilir, sansüre uğradığını el altından ya da üstünden yayarak mağduriyetini pek de güzel taçlandırabilirdi. Sonuç olarak bir alternatif medya projesi olan BirGün tüm bu tartışmaları bilmekle beraber ülkede yerleşik okuyucu algısını değiştirecek güce sahip olmadığından köşe yazarları ülkesinin bir sömürgesi olmaktan maalesef kaçamadı. Ancak ülkedeki siyasi konjonktür sebebiyle diğer gazetelerden iktidar baskısı ile kovulan yazarların sığınacağı bir liman haline gelme başarısını göstererek itibar görmeyi de başardı.

Sonuç ve Sizin BirGün

Medya, demokrasi, alternatiflik vb... tartışmalarının odağında kendisine özgün bir yer edinen BirGün, yaptıkları ve yapamadıkları ile düşe kalka da olsa "başka bir dünya ve medya" algısını yeşertti. Geçtiğimiz yıllarda önemi çokça fark edilmese de gazetenin bir "ürün" olmadığının, farklı sorumluluklar barındırması gerektiğinin Gezi direnişi ile geniş kesimlerce anlaşılması ile BirGün de farklı bir noktaya ilerledi. Yarını düşlerken bugünü ihmal etmemek o yüzden önemliydi. Marcos, "Zapatistalar geleceğe hitap eder. Sözlerimizin bugüne uymadığını fakat tamamlanmamış bir bulmacayı tamamlamak üzere sarf edildiğini söylemek istiyorum" der. Yani yıllardır bıkmadan söylediğimiz sözler belki de 2013 Haziranı içindi ve bugün söylediklerimiz de gelecekteki bir bulmacayı tamamlamak içindir. Bu arada yanlışlıkla gazetedeki bulmacanın yanıtlarını basarak veren bir ekip olarak, kimi zaman Marcos gibi yüzümüzü gizlemek zorunda kaldığımızı da söylemek isterim.

BirGün; medya sahipliği, öz yönetim, içerik ve yazarlık konusunda önemli bir deneyimdir. Neyin yapılabileceğini, neyin zorluk olduğunu, neyin yapılması ve yapılmaması gerektiğini bundan sonrası için de göstermektedir. Geçmişteki tüm BirGün emekçilerinin emeğine saygı ile Gezi'deki BirGün'e de ufak bir parantez açmak isterim. Gezi direnişi ile birlikte muhalefet yapma biçimi, muha-

lefetin birbirini anlama biçimi değişirken, muhalif bir gazete olarak BirGün'ün o dili ve o talepleri algılamaması intihar olurdu. 2013 yılı BirGün için bir başarı yılı ise, Gezi'de akşam direnip sabah gazete çıkaran genç çocukların dilinin ve algısının başarısından daha genişçe söz edilmelidir. Gerçek olanı popülerleştirme konusunda Gezi ile açığa çıkan zekânın, bir günlük gazeteye nasıl harmanlanacağının örneğidir. Satışın artması ile elde edilen gelir, nihayet profesyonel bir dağıtım ağının kurulmasını sağlamış, sosyal medyanın ve internetin etkin kullanımı için projeler hazırlanmış ve nihayetinde ek gelirler artırılmıştır. Bu gelirler de yine okuyucunun hizmetine sunularak daha fazla ek, daha iyi renkler, daha hızlı haber gibi bir geri dönüşüme sunulmuştur. Tabii gazetenin hâlâ daha boya çıkarıyor olması belki de kaderin bir cilvesidir.

BirGün öyküsü benim için bir otogar sohbetinde başlayan ve düşlerimizi el yordamıyla, düşe kalka hayata geçirdiğimiz bir yolculuktur. Asla bir kahramanlık öyküsü değildir ki kahramanlık öykülerini de sevmem. Bir başarının içinde dahi, "yapamama-edememe" hali bana daha naif ve eğlenceli gelir. Ülkeyi değiştirecek olanlar da, TOMA'ları püskürten cengâverlerle, "ben biraz arkada durayım en iyisi" diyen, "lan kızla da yeni tanıştık tırsak zannetmesin" diyen çocukların bir arada yürümesidir. Bence alternatif medya da böyle bir şeydir.

O yüzden benim de öyküm, arada hatta sıkça kızdığınız ama onsuz da yapamadığınız şımarık çocuğunuzun, ama hep sizin çocuğunuzun öyküsüdür.

YENİŞAFAK'IN GEZİ PARKI KARNESİ: ENTELEKTÜEL GAZETEDEN PARTİ BROŞÜRÜNE...

İsmail Saymaz[1]

Yenişafak gazetesi, kurulduğu 1994 yılından bu yana Refah Partisi'nden Adalet ve Kalkınma Partisi'ne (AKP) uzanan çizgideki tüm partilerin savunuculuğunu üstlendi. Aynı eksende yayın yapan Millî Gazete'nin "resmî parti yayını" çizgisinden ve Akit/Vakit gazetesinin "şeriatçı militan" tutumundan farkı bir hat izledi. Daha çok siyasal İslamın entelektüel ağırlığını temsil etti. 28 Şubat sürecinde kapılarını liberal ve solcu isimlere açan Yenişafak, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı'ndan itibaren Recep Tayyip Erdoğan'a yakın durdu. Necmettin Erbakan liderliğindeki Fazilet Partisi'ndeki (FP) bölünmeden sonra Erdoğan ve arkadaşlarının kurduğu AKP'yi destekledi. Bu destek, maddi beklentilerden çok, "iki yol arkadaşının kader birliğini" andırıyordu.

AKP iktidarına değin muhalif bir kimliğin taşıyıcısı olan Yenişafak, 2002 yılından itibaren adım adım iktidarın sözcüsü haline geldi. Özellikle Gezi Parkı gösterilerinin ülkeyi kasıp kavurduğu günlerde gazete, tarihinde hiç olmadığı kadar "manipülasyon" ve "dezenformasyon" içerikli habere imza attı.

Gezi Parkı'nı "darbe" olarak nitelendirirken, gösterilerin başlayıp bittiği 27 Mayıs'tan 16 Haziran'a kadarki süreçte hemen hemen her gün "dış bağlantı" aradı. Gezi Parkı göstericilerinin başörtülü kadınlara saldırdığı ve hakaret ettiği iddiasını, herhangi bir kanıt olmaksızın ve iç çatışma yaratacak ölçüde dillendiren Yenişafak, 19 yılı geride kalırken, "militan" yayıncılığın en radikal örneklerine imza attı. Şimdi Yenişafak sayfalarını çevirelim...

29 Mayıs: İş Makinesine Saldırı

Gezi Parkı gösterileri 27 Mayıs'ta park duvarının yıkılmasıyla başladı. Ve bir grup çevreci hemen parka gelerek, araçların önüne geçti. Ardından BDP'li

1 Araştırmacı gazeteci -Radikal gazetesi muhabiri.

Sırrı Süreyya Önder çalışmayı durdurdu. O gün ve 28 Mayıs'ta yüzlerce kişi parka gelerek, yıkımı durdurmak için çadır kurdu. Polis 28 Mayıs sabahında gazlı müdahalede bulundu. Yenişafak, bir günlük suskunluktan sonra, 29 Mayıs'ta, Gezi Parkı'nı iç sayfalarında küçük bir haber olarak gördü. "Gezi Parkı'nda gergin gün" başlıklı haberde, "Gezi Parkı'nın Elmadağ yönüne bakan duvarlarının yıkılması üzerine nöbet eylemi başlatan bazı kişiler, iş makinesine saldırdı" dedi.

30 Mayıs: Biz Kararımızı Verdik

Bu müdahalenin ardından göstericiler tekrar parka yerleşti ve sayı binleri buldu. Erdoğan, 29 Mayıs'ta, adını "Yavuz Sultan Selim" koyduğu üçüncü boğaz köprüsünün açılışına katıldı. Burada, "Biz Gezi Parkı için kararımızı verdik. Biz burada tarihi yeniden ihya edeceğiz" dedi. Yenişafak, 30 Mayıs'ta, sadece bu açıklamalara yer verdi.

31 Mayıs: Şafak Baskını

Geziye yönelik ilk müdahaleyi gazete "Gezi Parkı'na şafak baskını" diye duyurdu. BDP'li Önder'in "Direnişi provoke etmek istiyorlar" görüşüne yer verildi.

1 Haziran: Orantılı Haber

Gezi Parkı'na yönelik ikinci müdahale, 31 Mayıs sabahında gerçekleştirildi. Park dışına sürülen eylemciler Taksim ve Şişli'ye dağılıp polisle çatıştı. Böylece gösteriler İstanbul'a ve ülkeye yayıldı. Yenişafak ilk gün temkinli bir dil kullandı. Polis şiddeti için de, göstericiler için de "İkisi de orantısız" ifadesi kullanıldı. İç sayfalarda "Taksim'de tehlikeli restleşme" diye başlık atılırken, "polise şişe atılması" öne çıkarıldı. Aynı gün gazetenin yazarı Ayşe Böhürler, "Neden?" başlıklı yazısında, AVM inşaatına karşı olduğunu açıkladı. Ali Bayramoğlu polis şiddetini eleştirerek, iktidarın toplumsal tepkiyi dindirmek yerine, hoyrat tutumu ve politikasıyla işi çığırından çıkardığını savundu.

2 Haziran: Yenişafak Bir Provokatör Arıyor

Artık gösteriler Gezi Parkı'ndan çıkarak, AKP'ye yönelik toplumsal muhalefete dönüşmüştü. 1 Haziran'da bütün ülke sokaktaydı. Haliyle Yenişafak'ın 1 Haziran'daki "orantılı" tutumundan eser kalmayacaktı. 2 Haziran'da gazete, sürmanşetine Twitter'daki Gezi Parkı twitlerini taşıdı ve "Yalan rüzgârı" başlığını attı. Haberde, "Gerilimi körüklemek isteyen provokatörler Facebook ve Twitter'da yalan bilgileri devreye soktu. Yalan haberlere ünlü isimler de alet oldu" deniyor, twitter için "Provokasyon kuşu" ifadesi kullanılıyordu.

Manşette "Bu öfkeyi kim yönetiyor" sorusu vardı. Spotta, "Medyanın körüklemesiyle, CHP muhalefetini aşan öfke dalgasını kimin yönettiği sorusuna cevap aranıyor" deniyordu. İç sayfada, gösteriler nedeniyle polisin çekilmek zorunda kalması, "Polisten gerilimi düşüren hamle" diye ele alındı. Alanı CHP'lilerin doldurduğu, gece marjinal grupların polisle çatıştığı, taraftarların ve MHP'lilerin eyleme katıldığı yazıldı. Bu arada, TÜSİAD'ın Gezi Parkı ile ilgili açıklaması, "Beyaz Saray diliyle konuştu" diye aktarıldı.

Gazetenin bu diline karşın yazarları Işın Eliçin, farklı siyasi gruplardan insanların sokağa indiğini, göstericilerin itibarsızlaştırılmak istenmesinin çok hatalı olduğunu, pasif direnişçilere haksız şiddet uygulandığını yazdı. Kürşat Bumin de başbakanı eleştirdikten sonra, gösteriler hakkında "tertip değil, sahici ve demokratik şehir hareketi" tanımını kullandı. Süleyman Gündüz ise Cumhuriyet Mitingleri ile Gezi Parkı'nı karıştırmanın hata olduğunu, tepkileri dikkate almak gerektiğini vurguladı.

Karşı görüşteki yazarlardan çeken Cem Küçük, "amacın darbe ortamı yaratmak olduğunu" kaydederken, "Amerikan İngiliz medyası bizi eleştiriyor ama kendi devletlerinin ne halt yediğini görmüyor" dedi. Abdülkadir Selvi ise "Gezi Parkı'nın üç beş ağaç işi olmaktan çıktığını, Taksim'den Tahrir çıkarılmak istendiğini" savunurken, polis şiddeti nedeniyle vali ve Emniyet müdürünün görevden alınmasını istedi. İbrahim Karagül ise "ortada Gezi Parkı'nda toplananları da CHP'yi de aşan bir durumun olduğunu, amacın Erdoğan'ı devirebilmek olduğunu" ileri sürdü.

Aslında bu görüş, başbakana aitti. Zira aynı gazetede Erdoğan'ın da açıklaması bulunuyordu. Erdoğan, "Sandıkta kazanamayanlar farklı yollarla üzerimize geliyorlar" demişti.

3 Haziran: Suriye Bağı

Yenişafak'ın bulduğu ilk sorumlu ise, "daha önce boyunu aşar" dediği CHP oldu. "Altı örgüt, üstü CHP" başlıklı haberde, "CHP'liler demokratik tepkilerin sokak hareketine dönüşmesinde baş aktör oldu. Bazı CHP'liler işi polise hakarete vardırdı" denildi. Tencere tavalı eylemlerin 28 Şubat'ı hatırlattığını savunan gazete, "Güle eğlene yıkım" başlığı altında vatandaşların CHP'nin güçlü olduğu ilçelerde ışık söndürmeye ve tencere tava eylemine yönlendirildiğini, başörtülülere saldırıldığını, Twitter'da ünlüler tarafından "gaz verildiğini" yazdı. 27 Mayıs öncesi hatırlatması yapan gazete, "istihbarat birimlerinin teyakkuz haline geçtiğini" ileri sürerken, inceleme sonunda, "Taksim olaylarının özellikle Türkiye'nin Suriye yönetimine Cenevre'de oluşacak baskıyı kırmak için kullanılmak istendiği, söz konusu güçlerin Türkiye'yi iç meseleleriyle baş başa bırakarak, çevresinde olup bitene karşı kapalı hale getirmeyi hedefleyen bir örgütlü psikolojik hareket olduğunu" iddia etti.

Bu arada, "Gezi Parkı olaylarına destek veren uluslararası reklam ajanslarının televizyon ve gazeteleri baskı altına almak için reklam anlaşmalarını iptal etmekle tehdit ettiğini, bunun siyasi operasyon görüntüsü verdiğini" savundu.

Yasin Aktay, "bu olaylar vesilesiyle Taksim'den Tahrir'e yol arandığını fakat en çok Harbiye'ye gidilebileceğinin fakat o yolun da artık kapalı olduğunu" yazarken; Selvi de hedefin başbakanlık, amacın cumhurbaşkanlığı seçimlerini etkilemek olduğunu yazdı.

4 Haziran: Yabancı Ajanlar Var

Yenişafak, "Meydanda yabancı var" başlıklı haberinde, bir "istihbarat raporu"na istinaden, "Gezi Parkı için başlatılan gösterilerin yabancı parmağı ile provokasyona dönüştüğü istihbarat raporlarına yansıdı. Göstericilerin içine sızarak kalabalıkları yönlendirenleri tek tek tespit eden Emniyet birimleri, olayların Türkiye geneline sıçramasında bin kadar provokatörün görev aldığını belirledi. Listede yabancı ajanlar da var" dedi. Yüzünü kapatmış bir gösterici "yabancı ajan provokatör" diye hedef gösterildi. Taksim'de bir araçtan "göstericiler öldü" anonsu yapanların olayların büyümesine neden olduğu, "ajanların" CHP ve İP içine sızdığı savunuldu. "İsmini açıklamak istemeyen bir twitter fenomeni" olduğu iddia edilen kişi, twitter'da "Diren Gezi Parkı" etiketine destek vermesi için reklam ajanslarından para teklif edildiğini, fakat bunu kabul etmediğini söyledi.

"Miraç gecesi provokasyonu" başlığı altında, "Gezi Parkı'ndaki ağaçları bahane ederek sokaklarda terör estiren çevrelerin... İslam aleminin en kutsal gecelerinden biri olan Miraç Gecesi'nde tüm ülkede kitlesel şiddet eylemlerine hazırlandığı" yazıldı. Ayrıca gösteriler sırasında revir olarak kullanılan Dolmabahçe'deki Valide Sultan Camisi'ne ayakkabılarla girildiği yazılırken, bir göstericinin elindeki kola şişesi, bira şişesi diye yansıtıldı.

"Bu ilk değil" başlıklı haberde, Türksolu'nun açtığı "Ordu göreve" yazılı pankartı hatırlatarak, bu eylemleri Cumhuriyet Mitingleri, 27 Nisan Bildirisi, Danıştay Suikasti, Balyoz Planı ve parti kapatma davasıyla ilişkilendirdi. CHP'nin kumanya dağıttığı ve iki general eşinin de gösterilere katıldığı ifade edildi.

Ekonomi sayfasında, "Sadece polisle çatışanların görüntülerini yayınlayan CNN, BBC ve Bloomberg'in yabancı yatırımcıları korkutarak, istikrarı zedelediğini, borsayı düşürdüğünü" savunuldu.

Başbakanın danışmanı Yalçın Akdoğan'ın görüşlerine yer verdi. Eylemi 28 Şubat sürecine benzeten Akdoğan, "Erdoğan'ı yedirmeyiz" dedi. Salih Tuna, Gezi Parkı için destek eylemi yapacak sendikaların kararının Hürriyet'te yayınlanmasını "Hürriyet 2'nci 28 Şubat'ı başlattı" diye yorumlarken; Mehmet Metiner "Bilumum iç ve dış Yezidler diye adlandırdığı Esedçilerin Erdoğan'ı ve AKP'yi alaşağı etmek için karanlık bir dümen çevirdiğini" ileri sürdü. Akif

Emre "Türk tipi Baasçılığın yeniden diriltilmek istendiğini" savunurken; Tamer Korkmaz da Gezi Parkı'nın "İnce ayarlanmış kalkışma provası olduğunu, Amerikancı ve İsrailci baronlarca desteklendiğini, içinde iliştirilmiş Müslümanların da bulunduğunu" iddia etti. Karagül ise "derin yapıların Atlantik ötesi yapılarla işbirliğine giderek, barış sürecini bozmaya çalıştıklarını, iç savaş çıkartmak istediklerini; Fransa'dan, İngiltere'den, Almanya'dan adamların Türkiye'de sokakları coşturduğunu" iddia etti. Selvi de gazetesinin başörtülü cumhurbaşkanlığı muhabirinin ve hamile bir başörtülü kadının Kızılay'da hakarete uğradığını öne sürerek, "Yetti artık" diye yazdı.

5 Haziran: Zello

Yenişafak android cep telefonlarında kullanılan "Zello" adlı bas-konuş sistemiyle eylemcilerin haberleştiğini ve şehir merkezlerindeki kitlesel hareketlerini kontrol ettiklerini yazdı. Bu haber için "Telefonda provokasyon kanalları" başlığı atıldı. Öte yandan, "Beyaz Kuvvetler yeniden sahnede" başlığı altında "Seferberlik Tetkik Kurulu'nun sivil unsurları olarak bilinen Beyaz Kuvvetler'in Gezi protestolarında aktif rol aldığı ileri sürüldü. Birçok kentte gösterileri bu yapının yönlendirdiği iddia edildi. Polis 16 sol örgütün kullandığı yöntemi de deşifre etti. Eylemcilerin Zello kanalından sokak hareketlerini yönettiği belirlendi" denildi. "Ergenekon, Kafes, İnternet Andıcı, Zirve Yayınevi, Dink ve Danıştay gibi davalarda ciddi şekilde yıpranan ve eski gücünü kaybeden Beyaz Kuvvetler'in Gezi Parkı ile tekrar güç kazandığı belirlendi" denildi. Ankara'da gözaltına alınan İranlı müzisyen ve sığınmacı Shayan Shamloo hakkında "İranlı ajan gözaltında" denildi.

Hilal Kaplan, kendisi dahil, başörtülülerin eylemciler tarafından taciz edildiğini; Ömer Lekesiz ise "başörtülü öğrencilerin otobüslerden atıldığını" yazarken; Selvi 28 Şubat'ın yol haritasının izlendiğini savunarak "Tek hedef Erdoğan" dedi.

6 Haziran: Houston'dan Emir

"Houston'dan ölüm emri" başlıklı manşetinde, "istihbarat birimlerinin tespitine" göre ABD'nin Teksas eyaletinin Houston şehrindeki bir IP adresinden, internet üzerinden ve Zello üzerinden Türkiye'de, içinde CHP, İP ve sol örgüt üyelerinin bulunduğu 200 bin kişilik bir gruba, "Ölseniz de çekilmeyin, bir şey yapamazlar" diye talimat gönderdiğini yazdı. Yenişafak'a göre New York'taki Wal Strett gösterileri için geliştirilen Zello ile eylemlerin Ankara ve İzmir'e doğru genişletildiği iddia edildi. Bir başka haberde, "Zello örgütlenmesinin ilk olarak Ankara Kuğulu Park'ta CHP'nin 31 Ocak'ta yaptığı bir toplantıda ortaya çıktığı, sokaklarda yasadışı eylemlerde görünmek istemeyen CHP'nin Zello örgütlenmesinde İP yandaşlarıyla birlikte perde gerisinde rol aldığı belirlendi" denildi.

Bu arada Erdoğan, Kuzey Afrika'da geziye çıkmıştı. Başbakana eşlik eden Hilal Kaplan'ın görüştüğü, adını açıklamak istemeyen Başbakanlık yetkilisi, "Gezi olaylarına yönelik olağanüstü uluslararası ilginin bölgede ve dünyada yükselen Türkiye'yi ehlileştirme operasyonu olarak" yorumladı.

Yenişafak aynı gün, "Ekonomiye saldırı" başlığı altında, "İngiliz ve Amerikan medyası Gezi eylemlerini bahane ederek, Türkiye ekonomisini yıpratma kampanyası başlattı. Reuters hiçbir somut veri olmadan gayrimenkul sektörüne ilginin azaldığını ileri sürdü" dedi. Bu arada Yenişafak, "İranlı ajan" dediği Shamloo'nun sınırdışı edildiğini bildirirken, İtalyan Konsolosluğu'nda görevli bir kişi ile bir Amerikalı'nın daha eylemlerde gözaltına alındığını savunarak, "Diplomatik provokatör" başlığını attı. "Yakayı ele verdi" denilen İtalyanın serbest bırakıldığı belirtildi. Yabancıların "gece yarısı sokakta" dolaştıkları ve içlerinde Arapça konuşanların bulunduğu ifade edildi. Gezi Parkı gösterileri sırasında "75 örgüt liderinin tespit edildiği" ifade edildi.

Gazete, "eylemlerin çirkin yüzünü deşifre ettiği" için sanatçılar ve gazeteci provokatörler ile Red Hack tarafından karalandığını iddia etti. Metiner, "Gezi Parkı gösterileri ile başbakanın şahsında barış ve çözüm sürecinin hedeflendiğini" iddia etti. Selvi ise "Erdoğansız bir AKP ve AKP'siz bir Türkiye'nin kurulmak istendiğini" savundu. Karagül de İran istihbaratı ile Avrupalı bazı istihbarat servislerinin ortak amaç için Gezi Parkı'nda birleştiklerini ileri sürdü. Küçük ise Şili'de Allende'den önce başlatılan tencere tava eylemleri ile Gezi Parkı'ndaki eylemleri birlikte andıktan sonra, "Şili'de Allende'yi devirmek için kullanılan CIA yöntemi tencere tava vurmayı nasıl izah edeceğiz?" diye sordu.

7 Haziran: Faiz Lobisi

Afrika'dan dönen başbakan, Gezi Parkı'nın arkasında "faiz lobisi" olduğunu ilan edince o tarihe kadar bu fikir aklına gelmeyen Yenişafak, "Faiz lobisine sert mesaj" manşetiyle çıktı. Erdoğan, Gezi Parkı'nı organize edenlerin dış bağlantılı olduğunu savunarak, "İki üç ay öncesinden benzer haberleri alıyorduk. Ama bir çevre bahane edilerek bu adımın atılacağını düşünmüyorduk" dedi. Ayrıca başbakan, "Bayrak yakacak kadar azgınlaştılar" diyerek, Yenişafak'a ikinci bir sufle daha verdi. Yenişafak, başbakan için Atatürk Havalimanı'nda yapılan karşılama için de Erdoğan'ı "yüzbinlerin karşıladığını" savunarak, "Orantısız sevgi" başlığını attı.

Gezi Parkı gösterileri nedeniyle Türkiye'deki fonlarını sıfırladığını söylediği iddia edilen ABD'li David Rafael Kotok'ın hisselerini Gezi'den önce satışa çıkardığını bulan Yenişafak, "Sahtekâr David" diye başlık attı. Gazete, bu kişinin "kumarhane yatırımcısı" olduğunu duyurdu. Erdoğan'ı sultan kılığında gösteren The Economist için "densiz" ifadesini kullanan Yenişafak, CNBC-E'nin de operasyona alet olduğunu yazdı. Bu arada, İçişleri Bakanlığı'na istinaden, yedi yabancının gözaltına alındığı bildirildi.

Faruk Beşer, AKP'yi yıkmak için ilk denemenin Reyhanlı'da yapıldığını, ikincisinin de Gezi Parkı olduğunu yazdı. Yazar Murat Menteş, can kaybı ve yaralıların sorumlusunun polisler olduğunu, kamu malına zarar verilmesinden çok, insanların onurlarının incindiğini, hiç kimsenin başbakanı alaşağı etmek gibi bir niyetinin olmadığını yazdı. Bu yazılar Menteş'in sonunu getirdi.

8 Haziran: Kirli Pazartesi

"Kirli Pazartesi" diye manşete atan Yenişafak'a göre, "Gezi'de hedefin uluslararası medya işbirliğiyle Türkiye'ye ekonomik operasyon olduğu netleşmeye başlarken, SPK pazartesiden bu yana borsadaki manipülatif işlemleri mercek altına aldı" dedi. Eylemleri "Türk baharı" diye sunan BBC, CNBC ve Reuters "Üçlü ittifak" diye suçlanırken, bir ABD'li yatırım fonunun Türkiye'den çıkma kararı alması, "Tezgâh deşifre oldu" diye yorumlandı. Ayrıca gazete, Gezi Parkı'nın ardından "iktidara yüksek faiz kıskacı" uygulandığını savunurken, faizlerin yüzde 40 arttığım kaydeden gazete, "Faiz lobisi geçmişini özlüyor" dedi.

9 Haziran: Olan İmama Oldu

CHP'nin Gezi eylemlerine destek verilmemesine karşın KESK mitingine partinin otobüsünün tahsis edilmesi, Yenişafak'ı kızdırdı. Gazete, "Altından CHP çıktı" dedi. Çarşı Grubu liderlerinden Alen Markaryan'ın "Beşiktaş taraftarını yönlendiriyorlar, ben dışındayım" sözleri, "Çarşı karıştı" başlığıyla sürmanşete çıkarıldı. Keza manşette, AKP MYK'sında Başbakan Erdoğan'ın Gezi Parkı'nı masaya yatırıp "Sivil darbe engellendi" dediği yazıldı. Bu arada, gazetenin yazarı Süleyman Gündüz, "Camide bira içildi" şayiası nedeniyle Bezmialem Valide Sultan Camisi'ne giderek, müezzin Fuat Yıldırım'la görüştüğünü ve Yıldırım'ın "içki içilmedi" dediğini anlattı. Daha sonra Emniyette ifadesi alınan Yıldırım, camiden uzaklaştırıldı. Bu arada, Gezi Parkı göstericilerinin Kabataş'taki iddiaya karşılık "Örtüme dokunma" diye yürüdüğü haberi verildi. Fakat bu da Yenişafak'ı teskin etmedi. Zira aynı gün Kaplan, Gezi Parkı gösterileri sırasında "İslamofobik ve ırkçı saldırılar" olduğunu iddia etti.

10 Haziran: Mi Minör

Yenişafak, Gezi Parkı'na destek veren tiyatrocu Mehmet Ali Alabora'nın yönetip sahnelediği "Mi Minör" adlı oyunla aylarca eylemin provasının yapıldığını, "Bu ne tesadüf" diye manşete çekti. Ankara ve İzmir'de iki kez sahnelenen oyunun Gezi'den önce dört kez "topik" olduğuna dikkat çekildi. Bir diktatörün devrilişini ve isyanı anlatan oyunla aslında Erdoğan'ın kastedildiği vurgulanırken, sosyal medyadan izleyenlerin de oyuna mesajla katılabildiği ifade edildi.

Yenişafak, iş adamı George Soros'un finanse ettiği, Georgetown Üniversitesi'nde yayınlanan Jadaliyya dergisi ile "Erdoğan'a yönelik kirli kampanyaya el attığını" yazdı. "Kirli ittifakın Türkiye merakı" başlığı altında Jadaliyya'nın "Türk Baharı" ifadesini kullanan ilk kuruluş olmasına dikkat çekildi. "Şeytan üçgeni" başlıklı devam haberinde Soros'un Arap Baharı ve Turuncu devrimlerin yaratıcısı olduğu ve Yahudi kimliği vurgulandı.

Yazar Fatma Barbarosoğlu, Bağdat Caddesi'nde saldırıya uğrayacağı korkusuyla sokağa çıkamadığını iddia eden bir okurun mektubunu yayınladı. Kaplan "Hemen her gün başörtülü bir tanıdığımdan taciz haberleri alıyorum" dedi. Karagül ise aklına, petrolü kamulaştırdığı gerekçesiyle 1953'te ABD ve İngiltere tarafından devrilen İran Başbakanı Musaddık'ın geldiğini yazdı.

11 Haziran: Alabora Hedefte

Yenişafak, Mi Minör'de başrol oynayan Pınar Öğün'ün başka yayın organında yayınlanmış söyleşisini "ele geçirdi". Bu söyleşide Öğün'ün iki Amerikalı'nın özellikle oyunu izlemek için geldiği, Fransa'dan gelen bir misafirin de "Özgürlük söylemi her ülkeye ulaşmalı" dediği ifade edilerek, "Mi Minör oyununu ABD'liler çok beğendi" diye manşete çekildi. Ayrıca bu söyleşinin Yenişafak'ın bir gün önceki manşetini teyit ettiği ileri sürüldü. Aynı haberde Mehmet Ali Alabora'nın basın toplantısına yer verildi. Alabora Twitter'daki "Mesele sadece Gezi Parkı değil arkadaş, sen hâlâ anlamadın mı? Hadi gel" şeklindeki twitine açıklık getirdi. Alabora'nın açıklaması, "Mesele kelimesiyle şiddeti ve yakıp yıkmayı kastetmediğini" söyledi. Twit nedeniyle Alabora'ya soruşturma açılırken, sanatçıya koruma verildi. Öte yandan, AKP'li Hüseyin Çelik'in "Gezi'ye destek vermeyen sanatçıların baskı altına alındığına" ilişkin açıklamasına yer verildi.

12 Haziran: O Gelin

On günün ardından polis, Taksim Meydanı'na müdahale etti ve Yenişafak o gün "Yerinde müdahale" manşetiyle çıktı. İç sayfada ise "Militanlar sahnede" deniyordu. Haberde ise "Gece geç saatlerde örgütlerin şiddeti tırmandıracağı istihbaratını alan polis, marjinallerin saldırması üzerine göstericilere müdahale etti" dedi. Ardından "Polis çevreciyle provokatörü ayırdıktan sonra Taksim Meydanı'na girdi ve pankartları temizledi" denildi. Haberde "Temizlik istemediler" ve "Sabaha kadar saldırdılar" ara başlıkları vardı.

Yenişafak, başbakanın açıklamalarını "Gözlerinizden öpüyorum, eylemi bitirin" başlığıyla verdi. Fakat haberin içerisinde şunlar vardı: Başbakan, Kabataş'ı anımsatarak, "Bir yakınımın gelinini, yanında altı aylık çocuğu yerlerde sürüklediler" dedi. Ayrıca başbakan, Dolmabahçe Camisi'nde içki içildiği iddiasına değinerek, "Camideki rezaletin görüntüleri elimizde" dedi ve müezzin Fuat Yıldırım'ın tehdit edildiğini iddia etti. Kaplan "Başörtülere cüretkâr saldırılar"

olduğundan söz ederken, Selvi ise "Başbakanın söz ettiği gelin" başlıklı yazısında, Z.D.'nin tekmelendiğini, erkeklerin de tekme attığını, yere düşürüldüğünü, bebek aracının parçalandığını ve "iğrenç davranışlar" yapıldığını yazdı.

13 Haziran: CNN ve Twitter

Bu kez hedefte CNN İnternational vardı. "CNN'in yalanları" başlıklı haberde, "Bugünlerde Gezi Parkı gösterilerini canlı yayınlayarak kendince önemli bir misyonu(!) üstlenen CNN'nin geçmişi pek parlak değildir. Amerika'daki savaş lobisinin temsilcisi gibi davranan CNN, gerektiğinde sipariş haber, gerektiğinde manipülasyon yapıyordu" denildi ve CNN'in 1. ve 2. Körfez Savaşı'ndaki haberleri anlatıldı. Ayrıca "Dış basın cephe savaşı veriyor" başlıklı haberde de, aynı günlerde İrlanda'daki G-8 Zirvesi'ni protesto edenlere yönelik müdahaleye yer verilmediğinden yakındı. Haberde, "Başta CNN ve BBC olmak üzere Batı medyası Gezi Parkı eylemlerinde âdeta cephe savaşı verdi. Taksim'e gönderdiği savaş muhabirleriyle saatlerce canlı yayın yapan CNN, molotofları görmeyip orantılı polis müdahalesine karartma uyguladı" dedi. Yenişafak, CNN'nin "kullandığı abartılı ifadeler ve militan diliyle eylemcilere gaz verdiğini" ve Amanpour'un İbrahim Kalın'a uyguladığı iddia edilen sansürün "uluslararası komployu ortaya koyduğunu" iddia etti.

İç sayfada "Küresel karartma" başlığını atan Yenişafak, başta CNN olmak üzere Batı medyasının olaylardan önce canlı yayın aracı kiraladığını ve "kargaşaya önceden hazırlık yaptığını" savundu. BBC'nin de "bugünlerde dikkatini Alevi vatandaşlara verdiği" ve Samandağ'da "provokatif sorular sorduğu" iddia edildi.

Bu arada, "Twitter örgütü" başlığı altında Yenişafak, MİT Kontrespiyonaj Dairesi, Emniyet Siber Suçlarla Mücadele Dairesi ve Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'nun ortaklaşa yaptığı çalışma sonucunda, "Gezi olaylarını alevlendiren Twitter'daki mesaj trafiğinin merkezinde dört ismin yer aldığı" ve tam 15 milyon mesajı tetikleyen bu dört kişinin Tunus, Libya, Mısır, Yemen ve Bahreyn'deki gösterilerde de aktif olarak yer aldıkları ileri sürüldü.

14 Haziran: Gezi Parkı Öldürdü

Yenişafak o gün "Gezi baskısı ölüm getirdi" manşetiyle çıktı. Habere göre; TED Koleji'nde okuyan A.E. adlı genç kız okuldaki çevresinin baskıyla Gezi Parkı gösterilerine katıldı. Taksim'deyken "Evime gitmek istiyorum" diye twit attı. Babasının sabaha karşı bulabildiği kız, yurda teslim edildi. "Yurt yönetiminin çıkmasına göz yumduğu" genç kız Gezi Parkı'na gitmek üzere taksiye bindi. Yolda taksiyi durduran A.E., bir viyadükten atlayarak intihar etti. Baba F.E. de iddiaya göre "Gezi Parkı gösterilerine katılmayanları şerefsiz diye niteliyorlar. Kızımın bu baskıya dayanamadığını düşünüyorum" dedi. Öte yandan, kolejdeki

öğrencilerin "organize şekilde" "Her yer Taksim, her yer direniş" diye slogan attıkları yazıldı. Bu arada, bir önceki gün başbakanla görüşen heyette yer alan işkadını Zehra Öney, Yenişafak'a verdiği özel söyleşisinde, kızını artık eylemlere göndermeyeceğini belirterek, "Başbakana detaylı açıklamalarından ötürü teşekkür ederim. Benim gözümde resim daha anlaşılır hale geldi" dedi. Ayrıca "Aileler el koydu işin şekli değişti" denilerek, katılımın azaldığı ifade edildi.

15 Haziran: Otpor

Yenişafak, "intihar ettiği" iddia edilen A.E'nin babasıyla yaptığı söyleşiye devam etti. Baba F.E., kızının "ezik" denmesin diye eyleme katıldığını, çocuğunu öğretmenlerinin yönlendirdiğini iddia etti ve "Benim çocuğum öldü, başka gençler ölmesin" dediği ileri sürüldü. Haberde ayrıca TED'in öğrencileri teşvik ettiği savunuldu. Bu arada, "TOMA kahraman torbacı çıktı" başlıklı haberde, "Polisin müdahale etmesine engel olmak için TOMA'nın altına giren Furkan A.'nın uyuşturucu ticareti yapmak suçundan arandığı" duyuruldu.

"Gezi'nin provası ODTÜ'de" başlığıyla, "Gezi Parkı gösterilerinin benzerinin 2012 sonu ile 2013 başında ODTÜ'de sahnelenmek istendiği, fakat başarılı olamadığı" ileri sürüldü. Ayrıca bu eylemlerin Sırp gençlik örgütü OTPOR'u akla getirdiği ifade edilerek, "CIA ve ABD destekli sosyal medya organizasyonu OTPOR ilk olarak Miloseviç'in devrilmesinde rol aldı" denildi. Yine "Emniyet raporuna" dayandırılan haberde; OTPOR'un eylemcilere ilk etapta kara mizah yapmayı, sonra da sokaklara dökülmeyi önerdiği yazıldı.

16 Haziran: Kod Adı İstanbul İsyanı

Bir önceki gün Gezi Parkı'na müdahale edilmesini Yenişafak sevinçle karşıladı ve "19 günlük Gezi işgali sona ersin" diye başlık attı. Ayrıca "Kod adı İstanbul isyanı" manşetiyle çıkan Yenişafak, "eylemlerin şubat ayında ABD'deki Yahudi destekli lobisi AIPAC'in desteğiyle çalışan Amerikan Girişimcilik Enstitüsü'nde masaya yatırıldığını iddia etti. Yapılan toplantıda, apolitik Türk gençliğini sokağa indirerek canlı tutmak" için bir similasyon yapıldığı belirtildi. Türkiye'nin son on yılının mercek altına alındığı, bu toplantıya Rumsfeld, Wolfowitz, Bernard Lewis gibi Neocon'ların katıldığı iddia edildi. Türkiye'den de altı ismin katıldığı iddia edilen bu toplantının İsrail tarafından desteklendiği yazıldı. Selvi, AKP'nin Sincan'daki mitingi için, Kabataş göndermesi yaparak, "Millet gelinini almış gelmiş" diye yazdı.

Sonuç

Yenişafak, Gezi Parkı sürecinde aykırı görüşler dile getiren Kürşat Bumin, Murat Menteş ve Işın Eliçin gibi yazarlarıyla yolunu ayırırken, yorum sayfası-

nı da Murat Aksoy'dan alıp Cem Küçük'e teslim etti. Böylece Ali Bayramoğlu dışında kalan bütün aykırı sesler bastırıldı. Tipik parti yayın organına dönüşen Yenişafak, demokrat kesimler nezdindeki itibarını kaybetti. AKP'nin "Millî Gazetesi" kimliğine bürünen Yenişafak; aynı kulvardaki Sabah, Star, Takvim ve Türkiye ile birlikte Gezi Parkı'na karşı "cephe savaşı" verdi. Bu savaşta kazananların kim olduğu henüz netleşmedi. Fakat kaybeden taraflardan biri, gazetesinin gerçekdışı yayınları ile aldatılan Yenişafak okuru oldu.

GEZİ DİRENİŞİ VE PENGUEN MEDYASI

Savaş Çoban[1]

"Türkiye siyasi tarihinin en önemli toplumsal muhalefet hareketlerinden biri olarak tarihe geçen Gezi Parkı olaylarının başlangıcı, 27 Mayıs 2013 akşamı Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi'ni protesto etmek amacıyla Gezi Parkı'nda yaklaşık 50 göstericinin toplanmasına dayanmaktadır" (Ete ve Coşkun, 2013:22). 27 Mayıs gecesi sabaha karşı, polis ve yıkım ekiplerinin iş makineleri eşliğinde Gezi Parkı'nı yıkmak ve ağaçları sökmek için harekete geçmeleri sosyal medyada karşılığını buldu. "Sosyal medya, tek başına devrimin ya da toplumsal değişimin aracı değilse de toplumsal değişimi arzulayan bireylere ve sosyal hareketlere hızlı haberleşme, örgütlenme ve eyleme geçme imkânı"nı sundu (Şener, 2013:269-270). Sosyal medyadan gelen haberler üzerine hızla örgütlenen küçük bir grup direnişçiye polisin sert müdahalesi, daha önce benzer olaylara karşı kalınan sessizliğin, tepkisizliğin son bulduğu, yaşanan bütün haksızlıklara ve yapılan baskılara karşı birikmiş tepkilerin birleşerek patladığı bir mekân olarak Taksim'in simgeleşmesine yol açtı. Polisin sert müdahalesi ile liseli, üniversiteli, işsiz, çalışan gençlik ile taraftar grupları; çocuklarını merak ettikleri halde geri çağırmayıp onların peşinden giden anne babalar; avukat, mimar, mühendis, doktor, öğretmen, akademisyen vs gibi beyaz yakalılar ve işçiler, esnaflar, daha düne kadar herkesin aşağıladığı LGBT bireyler, anti-kapitalist Müslümanlar ve daha birçok kesim Taksim'de ve çevresindeki sokaklarda başlayan direnişin bir parçası oldular. Ayrıca Kürt hareketinin bazı temsilcilerinin Gezi eylemleriyle ilgili olarak yaptıkları açıklamalarda kullandıkları talihsiz yakıştırmalara Sırrı Süreyya Önder'in direnişin sembol ismi haline gelmesinin de etkisiyle, duyarlı BDP gençliğinin direnişte yerini aldığını da söylemek gerekiyor. CHP'nin de yönünü Taksim'e çevirmesi ve 'gerici' iktidarın uygulamalarının 'laik' tabanında yarattığı tepkinin kitlesel olarak alana akmasını sağladı.

Sosyalist yapılar onlarca yıldır eylemlerinde, kitlelerden uzak bir şekilde polis şiddetine uğruyor ancak direnmeye çalışıyorlardı. Bu durum Gezi direnişi sürecinde halk kitlelerinin çok kısa bir süre içinde ve beklemedikleri bir direngenlikle yanlarına gelmesiyle son buldu ve tersine döndü. Gezi Parkı'na

1 Dr. - Bağımsız araştırmacı - iletişimci.

yürüyen kitleye polisin yaptığı sert müdahaleler, kitlenin dağılmasına değil, sayısının artmasına ve direnişin güçlenmesine neden oluyordu. Desteğin sürekli olarak artması ve kitlenin kalabalıklaşması topluluğu 'radikalleştirdi' ve 'barikat' kurmayı bilmeyen bir halk çok büyük barikatlar kurdu. "Birçok birey kendini aşağılanmış, sömürülmüş, görmezden gelinmiş, yanlış temsil edilmiş hissediyorsa korkularını aşar aşmaz öfkesini eyleme dönüştürmeye hazırdır" (Castells, 2013:28). Gezi Direnişinde de böyle oldu korkunun duvarları hızla aşıldı.

> *"Korku eşiği, bireylerin bir toplumsal harekete dahil olabilmek için aşmaları gereken başlıca eşiktir, çünkü baskın elitlerin egemenliklerini korumak için diktikleri sınırları aştıklarında şiddetle karşı karşıya kalacaklarını gayet iyi bilirler. Toplumsal hareketlerin tarihinde caddelere dikilen barikatların savunma açısından değeri pek az olmuştur, aslına bakarsanız bunlar bağlamına göre, havan topu mermileri ya da özel timler karşısında kolay hedef olmuşlardır. Ama her zaman 'içeri ve dışarıyı', 'bize karşı olanları' tanımlamışlardır, öyle ki bir yerin işgaline katılarak ya da mekânın bürokratik kullanım kurallarına karşı çıkarak başka yurttaşlar da bir ideoloji ya da örgütlenmeye başvurmaksızın, sadece kendi gerekçeleriyle orada bulunarak hareketin bir parçası haline gelebilirler."* (Castells, 2013:24)

Gezi direnişinin başlangıcından, polisin Geziyi boşaltıp Taksim'i tamamıyla boşaltmasına kadar sosyal medya hem örgütlenme hem de haberleşme açısından çok büyük bir öneme sahip olduğunu gösterdi.

> *"Başta birkaç kişiydiler, sonra onlara yüzlercesi katıldı, sonra binlere ulaşıp ağlar kurdular, sonra ne kadar bulanık olursa olsun ideoloji ve yutturmacaları kesip atan, yeniden hak iddia edilen gerçek insani deneyimin içindeki gerçek insanların gerçek kaygılarıyla birleşmeye çalışan milyonların sesiyle ve içlerindeki umut arayışıyla desteklendiler. Her şey internetteki sosyal ağlarda başladı, çünkü bunlar tarih boyunca, iktidarlarının dayanağı olarak iletişim kanallarını tekelleri altına almış hükümetler ve şirketlerin kontrolünün büyük ölçüde dışında kalan özerklik alanlarıdır."* (Castells, 2013:17)

Tüm dünyaya yayılan direnişlerde sosyal medya etkin olarak kullanıldı. İnternetin ve internet sayesinde her yerden yayın imkânı sunan akıllı telefonların sayesinde ana akım medyanın gözlerden uzak tutmaya çalıştığı şeyler bile daha görünür bir hal almaya başladı.

> *"Esnek ve merkezi olmayan (ademi merkezi) bir iletişim altyapısı sunan internetin sosyal hareketleri karakterize eden, daha gevşek formları organize eden özel bir çekiciliği mevcut. Coğrafi sınırları aşan hızlı ve ucuz iletişimi kolaylaştıran İnternetin, hoşnutsuzluğu âdeta kitlesel ortak bir eyleme hızlı ve etkili bir biçimde dönüştürebilme yetisi var. Online araçlar sosyal hareketlerin enformasyona ulaşmasına ve dağılımına, katılımcıların da karar alma sürecinde etkin ve işbirliği içinde olmalarına yardımcı olurlar. Ancak bu, geleneksel anlamda, online iletişimin kolaylığı ve hızının uzun ömürlü ve istikrarlı bir biçimde aktivist ağ şebekelerine kılavuzluk edeceği anlamına da gelmez. Yine de yüz yüze yapılan toplantılar, iyi tanımlanmış projelerde işbirliği içinde olmak, istikrarlı bir biçimde hafıza ve işbirliği on-line alanlarının tesisinin yanı*

sıra, farklı yorumları da kapsayacak şekilde toplumsal hareketin hedeflerini tamamlayacak açık öykülerin yaratılması da bu networkları uzun ömürlü kılmaya yardımcı olacaktır." (Kavada, 2010:101)

"Sosyal medya ile birlikte birçok yeni kavramı hayatımıza sokan bilişim çağının Türkiye'de çok daha fark edilir hale gelmesini sağlayan ve bugüne kadarki en sert sinir testinin yaşandığı olay, hepimizin yakından takip ettiği Gezi Parkı Olayları oldu" (Banko ve Babaoğlan 2013:12). Diğer taraftan ana akım medya iktidarın üzerinde uyguladığı baskıya boyun eğmiş bir şekilde olayları görmezden geliyordu. Mısır'da yaşananları canlı olarak veren medya organları Taksim'i ekrana getirmiyordu.

> *"Taksim Gezi Parkı'nda polisin direnişçilere olan müdahalesiyle yaşanan olayları Türkiye'deki haber kanalları görmedi. Haber kanalları ise binlerce insanın polis müdahalesi karşısındaki direnişini yayınlamak yerine belgesel göstermeyi tercih etti. Bunlardan en ironik olanı da dış basından CNN International'ın Taksim'deki olayları gösterdiği sırada CNN TV'de 'penguen' belgeselinin yayınlanıyor olmasıydı. NTV'de hayvan belgeseli yerine 'Hitler: Öldüren Karizma' adlı tarih belgeseli yer aldı. Habertürk'te ise 'Cehennemin Şifreleri' adlı bir program ve ardından da '130 yaş hayal değil' adlı bir başka program yapıldı.*
>
> *Twitter kullanıcıları, duruma tepkilerini 'Uyanıp ülkemde neler oluyor diye haber kanallarına bakmak yerine Twitter'a bakıyorum' şeklinde özetledi. CNN International ayrıca internet sitesinden görgü tanıklarına seslendi. Görgü tanıklarından; hikâyelerini, fotoğraflarını talep eden CNN, bunlardan seçtiklerini yine internet sitesinden yayımladı."*[1]

CNN Türk kanalı, Gezi Parkı direnişini ekrana taşımak yerine penguenlerle ilgili bir belgeseli yayına sokunca, sosyal medyada alay konusu haline geldi. Ana akım medyaya meydanlardan yükselen tepkilerin odağında da yine penguen vardı. Hayat TV, başbakanın Tunus'tan döndüğünde konuşması yerine penguenler hakkında çizgi film ve belgeseller yayınlandı. Halk TV de, benzer görüntüler yayınlayarak ana akım medyanın tutumunu teşhir etti. Böylece penguenler Türkiye televizyon tarihindeki özel yerini aldı.

Direnişin habercisi olarak soysal medya, direnişi göstermeyen ana akım medyanın ve yandaş medyanın karşısında bir alternatif oluşturdu. Kitleler direnişe devam ederken kendi medyasını yaratmaya çalıştı. Facebook, youtube özellikle twitter, tüm Türkiye'ye yayılan direnişin önemli bir haber kaynağı oldu. Sokakta direnenler internet sayesinde sosyal paylaşımın sağladığı olanaklardan yararlanarak aynı zamanda direnişin gönüllü muhabirleri oldular. Türkiye için yeni bir deneyim olan internetten canlı yayın yapma yani 'streaming' direnişin içindeki insanlar tarafından sıkça kullanıldı. Buna en başarılı örneklerden biri direniş sırasında yandaş basına karşı gerçek haberleri yansıtabilmek için oluş-

1 Taraf gazetesi (2013) "Penguen medyası Gezi Parkı'nı görmedi", http://www.taraf.com.tr/haber/penguen-medyasi-gezi-parki-ni-gormedi.htm (son erişim tarihi - 03.06.2013)

turulan Çapul TV oldu. Ankara'da 'Ankara Eylem Vakti', Ankara'daki tüm alanlarda gözlerden uzak kalan birçok eylemi bilgisayar ekranlarına taşıdı. Bu arada 'streaming' uygulamasının daha net görüntü vermesi için neler yapılması gerektiği de hem facebook sayfalarında hem de yapılan yayınlarda aktarıldı. Gezi Parkı'ndan, çatışma alanlarından sürekli internet üzerinden canlı yayın yaparak yeni bir habercilik anlayışının gelişmesine katkı sağladı, gönüllü muhabirlerle birlikte etki alanı genişledi. Bu anlamda 'penguen medyası'nın göstermediklerini kitlelerin içinde imkânı ve bilgisi olan kişiler internet üzerinden aktardılar. Vatandaş gazeteciliği bu anlamıyla yeni bir boyut kazandı.

Direnişin öncesine medyanın durumuna bakarsak ana akım medya nasıl 'penguen medyası' oldu sorusunun yanıtını geçmişte aramak gerekiyor. İktidarın baskıları ve birçok gazetecinin bizzat başbakan tarafından hedef gösterilmesi ile işlerinden olmalarıyla başladı. Gazete patronları tehdit edildi. İktidar yanlısı ya da yandaş denilen medya giderek güçlenmeye başladı. Biraz başa dönersek, başbakan Recep Tayyip Erdoğan, AKP'nin 15 Mart 2011 tarihinde yapılan meclis grup toplantısında yaptığı konuşmada, basın özgürlüğü ihlallerine ilişkin tepkileri değerlendirirken uluslararası medyaya da çağrıda bulunarak, "Türkiye'de gazeteci kisvesi altında ne tür kirli oyunlar oynandığını, medyanın terör örgütlerine nasıl değirmen altından kirli su taşıdıklarını görmelerini istiyorum" dedi. Uluslararası medyada Türkiye'deki muhalif gazetecilerin susturulduğu yönündeki haber ve yorumların artmasından rahatsız olan hükümet böyle bir açıklama yaparken, henüz sonuçlanmamış bir davadan yargılanan gazetecileri terör örgütü mensubu gibi göstermeye çalışması, sürmekte olan bir dava açısından da, siyasi açıdan da yanlış bir yaklaşımdı. Ayrıca bu gazetecileri sorgulayan polisler ve gözaltına aldıran savcılar bugün iktidarla kanlı bıçaklı haldedir.

'İleri demokrasi'yi getirdiklerini iddia eden AKP'nin, Parti Programında medya konusunda dile getirilen taahhütleri hatırlayalım. AKP Parti Programının 'Yazılı ve Görsel Basın' başlıklı bölümünde şunlar yazılı:

> *"Özgür, bağımsız, çok sesli bir yazılı ve görsel basın, demokratik rejimin önemli güvencelerinden biridir. Doğru bilgi ve haber alma hürriyetinin korunması esastır. Böyle bir ortamın tesisi için her türlü önlem alınacak; medya-siyaset ve ticaret ilişkilerinin toplumun doğru haber alma özgürlüğünü kısıtlaması, medya aracılığıyla vatandaşın istismar edilmesi önlenecektir. Yazılı ve görsel basın sektöründe tekelleşme ve kartelleşmenin önlenmesi için ilgili mevzuat yeniden düzenlenecektir. Medyanın, toplumun ihtiyaçlarını ön planda tutan yayınlar yapması özendirilecektir. Kültürel değerlerin, tüketicilerin, ailenin, çocukların ve gençlerin korunması, genel ahlak kurallarına riayet edilmesi, kişilerin ve sosyal grupların haklarını ihlal edici yayınlardan kaçınılması esastır. Meslek örgütleri ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapılarak medyanın toplumsal sorumlulukları ile ilgili yeni kriterler geliştirilecektir. Özel hayatın ve özel haberleşmenin güvenliği ile ilgili her türlü teknik ve yasal önlemler alınacaktır. Medyada etkili denetim yöntemlerinden biri öz denetimdir. Bununla beraber, tarafsız basın meslek kuruluşlarının ve gönüllü*

teşekküllerin denetimiyle art niyetli yayınların doğal bir toplumsal muhalefet sayesinde kontrol edilmesi özendirilecektir. Medya çalışanlarının iş güvencesi ve sosyal güvenlik sorunları dolaylı olarak haber alma özgürlüğünü etkilemektedir. Bu nedenle medya çalışanlarının uluslararası standartlarda bir çalışma ortamına ve iş güvencesine kavuşturulmaları sağlanacaktır. Sansür ve benzeri kavramların tanımı, şüpheye mahal bırakılmaksızın ve tamamen sivil inisiyatif tarafından belirlenecek ve önlemler de yine siyasi iradenin dışında alınacaktır. Yerel medya desteklenecektir. Medyayı denetleyen kurumların objektif kriterlerle hareket etmesi sağlanacak, bu kurumların medya üzerinde siyasi baskı aracı haline gelmeleri engellenecektir. Medyanın haber ve bilgi edinme özgürlüğü korunurken bireyin özel hayatına müdahale edilmesine izin verilmeyecektir." (Ak Parti, 2011)[1]

Parti programında yazanlar ve AKP hükümeti iktidarı döneminde medya konusunda gözlemlenen uygulamalar birbiriyle çelişmektedir. AKP iktidarı kendisine karşı yapılan hiçbir eleştiriye tahammül edememekte ve eleştiri yapan kişi ve kurumları enterne etmeye çalışmaktadır. Bu medya anlamında kendini çok net biçimde göstermektedir. Holding medyası da bu anlamda diğer iş alanlarında hükümetin etkisiyle kayba uğramamak için sessiz ve uysal bir tutum sergilemektedir. Ortaya çıkan ses kayıtları ('Alo Fatih' adıyla anılan ve Habertürk televizyonu ve gazetesinin başındaki ismi ve Fatih Altaylı'nın yayıncılık konusundaki anlayışlarını ortaya koyan konuşma kayıtları) ve daha sonrasında medyada yeralan isimlerin Kabataş olayı hakkında yalan söylediklerinin ortaya çıkması (Kabataş olayı olarak geçen ve başörtülü bir kadına Gezi direnişi sırasında saldırıldığım iddia eden hükümet ve yandaşı medyaya destek, görüntüleri izlediğini iddia eden İsmet Berkan'dan gelmişti. Görüntülerin ortaya çıkmasıyla bu yalanlar da ortaya dökülmüştür...), medyanın halini ve iktidarın nasıl bir medya yarattığını çok açık bir biçimde ortaya koymuştur. Bu anlamda yukarıda AKP tüzüğünde yer alan ifadelerin hiçbir anlamı ve geçerliliği yoktur.

Diğer taraftan iktidara eleştirel gözle bakan gazeteciler ve haberciler işsiz kaldıklarında internet üzerinden çalışmalar yapmaktadır. "Dünyanın ve insanların karşı karşıya bulunduğu temel sorunlarla ilgili bilgi ve haberin yayılması ve tartışılması demokratik hassasiyetin gelişmesi ve demokratik eylemlerin gelişmesi için insanların ortak sorunları hakkındaki bilgi ve haberin yayılması ve tartışılması bir zorunluluktur" (Belsey ve Chadwick, 1998:16). Bu sorunlar tartışılırken unutulmaması gereken bu tartışmaların hangi zeminde ve hangi aktörlerce yapıldığıdır. Çünkü sorunların büyümesini istemeyen egemenler sorunu yansıtır ve çeşitli kişilerin görüşlerini de medya aracılığıyla verirler. Toplum ve sorun hakkında konuşanlar demokratik bir ortam var yanılgısına kapılarak düzene fark etmeden eklemlenirler. "Çünkü biliyoruz ki, demokratik hassasiyet ve eylemler olmazsa sorunlar çözülmeyeceği gibi, daha da artacaktır. Barışın refahın ve ilerlemenin gelişmesine katkıda bulunmak için şimdi medyanın elinde

1 Adalet ve Kalkınma Partisi Parti Programı, Yazılı ve Görsel Basın http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi#bolum_ (son erişim tarihi: 25.02.2014)

büyük bir fırsat var. Acaba medya bu fırsatı iyi değerlendirebilecek mi?" (Belsey ve Chadwick, 1998:16). Burada sorulan iyi niyetli soruya olumlu ya da olumsuz bir yanıt vermek, yaşananlara ve haber bültenlerine, gazetelere, internet haberlerine bakıldığında şu an için imkânsız görünmektedir. Çünkü haberin dağıtılması ve yayılması internetle birlikte daha özgür bir hal almıştır ancak unutmamak gerekir ki internetin fişi iktidarın elindedir. İktidar internet üzerinde sınırlandırmalar yapmak için yoğun çalışmalar yaptığını gizlememektedir.

Gezi Direnişi iktidarı birçok anlamda korkuttu. Gezi direnişine katılanlar, egemen medyanın direnişi görmemesi üzerine sosyal medyayı kullanmaya başladı. Sosyal medyanın kullanımının oldukça kolay olması, her kesime eşit iletişim imkânı sağlaması ve zaman konusundaki sürekliliği direnişin en önemli iletişim aracı olmasını sağladı. Bu nedenle Türkiye'de Twitter'da aktif kullanıcı sayısı 29 Mayıs günü 1.8 milyonken, 10 Haziran Günü 10 milyonu buldu. Direnişin sokakları şenlendirdiği ve en yoğun çatışmaların yaşandığı 1 Haziran'da atılan tweet sayısı 18 milyon civarındaydı. Sosyal medyanın kullanıcı sayısının birkaç gün içerisinde milyonlar düzeyinde artması iktidarı internet yasakları konusunda çalışmak zorunda bıraktı. AKP, internet sitelerinin "erişime engellenmesine / sansüre" yönelik olarak 5651 S.K.'da yeni düzenlemeler yapmaya çalışıyor. Şanlıurfa milletvekili ve iletişimci olan Zeynep Karahan Uslu eliyle TBMM'ye sunulan yasa teklifine göre: 1- TCK 216 md.si 5651 S.K.'un 8. maddesinde sayılan katalog suçlara ekleniyor. TCK 216'nın katalog suçlara eklenmesinin sonuçları neler olacağı ise belirsizliğini koruyor.

> *"TCK MADDE 216. - (1) Halkın sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge bakımından farklı özelliklere sahip bir kesimini, diğer bir kesimi aleyhine kin ve düşmanlığa alenen tahrik eden kimse, bu nedenle kamu güvenliği açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması halinde, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*
>
> *(2) Halkın bir kesimini, sosyal sınıf, ırk, din, mezhep, cinsiyet veya bölge farklılığına dayanarak alenen aşağılayan kişi, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*
>
> *(3) Halkın bir kesiminin benimsediği dini değerleri alenen aşağılayan kişi, fiilin kamu barışını bozmaya elverişli olması hâlinde, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır."*

Yasa teklifine göre oluşturulacak Erişim Sağlayıcıları Birliği'ne üye olmayan internet servis sağlayıcıları faaliyette bulunamayacak. Teklifle, koruma tedbiri olarak verilen erişimin engellenmesi kararının gereğini yerine getirmeyen yer veya erişim sağlayıcılarının sorumluları için hapis cezası müeyyidesi yer sağlayıcılar için kaldırılıyor, erişim sağlayıcılar için de adli para cezası getiriliyor.

İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Yaman Akdeniz ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Kerem Altıparmak, son günlerde gündemde olan ve bu hafta içerisinde meclis gündemine de taşınacak olan "5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan

Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi" üzerine bir değerlendirme raporu hazırlayarak kanun teklifinin ne ifade ettiğini ortaya koydular.

> *"Rapora göre, teklif edilen değişikliklerin hukuki süreci fazlasıyla hızlı ve alelacele olmuştur, zira 42 farklı yasa bir aydan kısa bir sürede herhangi bir kamusal müzakere dahi olmaksızın değerlendirilerek bir Torba Yasa Tasarısı içine konulmuştur. Raporun açıkça ortaya koyduğu gibi Tasarının her bir maddesinin ayrı ayrı hukuksal sorunlara kaynaklık etmesinin ötesinde metin bir bütün halinde değerlendirildiğinde hukuk devleti açısından ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Bu husus özellikle iki noktada tekrarlanmaktadır. Birincisi; yasa, kanuni idare ve hukuk devleti ilkesine aykırı olarak idareye keyfi düzenlemeler yapma, idare yaptırımlar uygulama yetkisi vermektedir. Bu uygulamaların yasal sınırları belirsiz olduğu gibi TİB hem yasama, hem yargı hem de yürütme yetkilerini tek elde toplamaktadır. İkinci temel sorun, yasa tasarısının keyfi uygulamalara karşı çıkmayı mümkün kılacak etkili başvuru yollarını içermemesidir. Bütün tasarı,internet üzerinden bilgi ve belge paylaşan kullanıcıların başta ifade özgürlüğü olmak üzere Anayasal hakları hiç dikkate alınmadan hazırlanmıştır.*
>
> *Rapor hukuka aykırı içeriğin uyar-kaldır yoluyla kaldırma uygulamasından çıkıp URL tabanlı engelleme yoluna gidilmesi kişisel Twitter, Facebook hesapları ve YouTube videoları veya hesaplarının da erişim engelleme kararlarına konu olacağını belirtmektedir.*
>
> *Raporda belirtildiği üzere hükümetin, kanuni dayanaklardan yoksun ve ifade özgürlüğü, politik söylem ve bilgiye erişim gibi temel hak ve özgürlükleri orantısızca kısıtlayan mevcut tasarı yerine ifade özgürlüğünün internet üzerinde korunmasını daha da genişleterek Anayasa ve insan hakları sözleşmesine, uluslararası standartlara uyulan yeni bir politika geliştirilerek geniş bir kamuoyu yoklaması ile beraber şeffaflık, açıklık, çoğulcu, hukuki, temel hakları baz alan yeni bir mevzuat düzenlemesine gitmesi gerekmektedir. Aksi takdirde Yasa Tasarısının her bir maddesinin Anayasa ve insan hakları sözleşmelerine aykırılığı bir yana, bir bütün olarak hukuk devletini yok etme yolunda atılan bir adım olacağı düşünülmektedir."*[1]

Bütün bu düzenlemelerin ve kısıtlamaların temelinde Gezi direnişinin iktidar üzerinde yarattığı korku yatmaktadır. Diğer taraftan iktidarın Cemaatle olan kavgasında ortaya çıkacak/çıkabilecek belge ve bilgileri engelleme çabası içinde olduğu da bir gerçektir. Seçim öncesi ortaya çıkabilecek önemli yolsuzluk vs. görüntüleri, ses kayıtları ya da yazılı belgeler iktidarı zor durumda bırakabilir. Bu anlamda iktidar önlemini alma telaşına da düşmüştür. Çünkü kavgalı olduğu güç hem Emniyet güçlerini hem de yargıyı uzun süre elinde tutmuştur ve birçok bilgi ve belgeye sahiptir.

1 Yeni Medya (2014) "5651 sayılı Kanunun Değişiklik Tasarısı ile ilgili Rapor", http://yenimedya.wordpress.com/2014/02/09/5651-sayili-kanunun-degisiklik-tasarisi-ile-ilgili-rapor/ (son erişim tarihi: 09.02.2014)

Günümüzde artık insanlar 'penguen medyası' olarak adlandırdığımız iktidara karşı yapılan eylemleri ya da iktidarın yaptığı olumsuzlukları göstermeyen medyaya mahkûm değildir. İnternet ağları üzerinden her yerde ulaşılabilen sosyal medya 'alternatif' bir mecra olarak kendini kabul ettirmiştir. Bu anlamda "artık medya açısından hiçbir şey eskisi gibi olmayacak, olamayacak" iddiamız iktidar tarafından engellenmeye çalışılmaktadır. Ancak baskının ve yasaklamanın arttığı yerlerde bunların üstesinden gelmek için yeni yol ve yöntemler her zaman bulunmuştur.

KAYNAKÇA

Banko, Meltem ve Ali Rıza Babaoğlan (2013), *Gezi Parkı Sürecine Dijital Vatandaş'ın Etkisi*, (e-kitap) http://geziparkikitabi.com/

Belsey, A. ve R. Chadwick (1998), *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Castells, Manuel (2013), *İsyan ve Umut Ağları*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Ete, Hatem ve Coşkun Taştan (2013), *Kurgu ile Gerçeklik Arasında Gezi Eylemleri*, SETA Vakfı Yayınları, İstanbul.

Şener, Gülüm (2013), "Toplumsal Mücadele Alanı Olarak Sosyal Medya", *Sosyal Medya ve Ağ Toplumu 2: Kültür, Kimlik, Siyaset*, ed. Can Bilgili, Gülüm Şener, Reklam Yaratıcıları Derneği, İstanbul.

Kavada, Anastasia (2010), "Activism Transforms Digital: The Social Movement Perspective", *Digital Activism Decoded The New Mechanics of Change*, ed. Mary Joyce, international debate education association, New York & Amsterdam.

HEGEMONYA MÜCADELESİNDE FEDA EDİLEN GAZETECİLİK: TARAF ÖRNEĞİ

Fatih Polat[1]

Türkiye'de bazı gazeteler devletin o anki siyasetini anlamak açısından önemli veriler sunar. Örneğin, Hürriyet böyle bir gazetedir. Ülke içindeki büyük iktidar savaşlarında ya da iktidarların ülkedeki siyasi ortamı kontrol altına alma hedefleri içinde Hürriyet'i kontrol etme, onun yayın politikasını belirleme ya da ona olabildiğince nüfuz etme arayışları hep olmuştur, AKP hükümeti döneminde de böyle oldu. Yayın yönetmeni değişikliğinden sonra, gazeteye âdeta siyasi komiser atanması şeklinde yorumlanan Akif Beki gibi bir ismin transfer edilmesi bu kontrol çabasının göstergeleriydi.

Buna ek olarak, Türkiye gazetesinin, Taraf'ın eski yönetici kadrosuyla birlikte hükümet çizgisini daha aktif bir tarzda destekleyebilecek bir vizyona kavuşturmak amacıyla yeniden yapılandırılması; başından beri hükümete yakın yayın yapan Yeni Şafak gazetesine ek olarak, Star ve Sabah gazetelerinin de Gülen Cemaati ile hükümet arasındaki kapışmada AKP hükümetini daha aktif destekleyecek biçimde dizayn edilmesi, Türkiye'deki gazete haritasını belirleyen temel gelişmeler arasında yer aldı.

2013 yılında iyice belirginleşen ve 2014 yılında da devam eden Gülen Cemaati ile hükümet arasındaki çatışmada basın organları ve özellikle de gazeteler çok etkin bir rol oynadı. Bir iktidar içi çatışma olan Cemaat-hükümet çatışması, her iki kanadın gazetelerinin köşe yazıları ve manşetleri üzerinden sürdü.

İktidarın ilk iki dönemi Gülen Cemaati ile AKP arasında bir koalisyon ortaklığı gibi devam ederken, İslami basının önemli isimleri bu iki güç odağına destek vermişti. Ancak hükümetin üçüncü döneminde, karşılıklı kılıçların çekilmesiyle birlikte, âdeta düşman kampın tarafları haline geldiler. Bu durum, tek tek gazeteci ve yazarların kendi mesleki, düşünsel süreçlerini de etkileyen sonuçlar doğurdu. Bunun somut göstergelerinden biri, daha önce analitik ya-

1 Gazeteci-Evrensel gazetesi genel yayın yönetmeni.

zılarıyla dikkati çeken İbrahim Karagül'ün Yeni Şafak'a genel yayın yönetmeni olur olmaz Gülen Cemaati-hükümetin çatışmasının sorgusuz sualsiz silahşoruna dönüşmesidir. Karagül'ün Gezi sürecinde yazdığı pek çok benzer yazıda olduğu gibi, "Cemaat dış güç haline geliyor" başlıklı yazısındaki ifadeleri bu savaş diline bir örnektir:

> *"BBC'de konuşursanız. The Wall Street Journal'a söyleşi verirseniz. Türkiye'de yol açtığınız, üzerinizden şekillenen siyasi krize dışarıdan ortak ararsanız. Yarın Financial Times'a, The Economist'e de konuşup Türkiye'de ekonomi çöküyor algısını da oluşturursunuz. Hem siyasi krizin hem de ekonomik krizin mimarı olursunuz.*
>
> *Daha sonra, yirmi yıldır Türkiye ve bölgeye yönelik yayınlarını, bakışını, kötü niyetini çok iyi bildiğimiz bütün yayın organlarına, Neocon/İsrail aşırı sağına mensup yayın organlarına da çıkıp, Türkiye toplumunun öfkesini kazanmış bu yapılarla aynı karede görünürsünüz.*
>
> *Konuşulan, söyleşi verilen, seçilen adreslerin temsil ettiği güç/çevreler son derece dikkat çekici. Her biri güçlü, merkezi, Batı sistemi içinde etkili, derin yapılar. Bu yapıların Türkiye'ye bakışı ortada. Türkiye'ye yönelik siyasi ve ekonomik, bölgeye yönelik yıpratıcı tasarruflarına bakınca sicillerinin ne kadar kabarık olduğu ortada.*
>
> *Bu güç odaklarına yakın durmak, onlar üzerinden Türkiye'ye mesaj vermek, onların eliyle Türkiye'yi dövmek, onların etkileriyle hükümete operasyon çekmek hiç de hayra alamet görünmüyor.*
>
> *Görünen o ki; bundan sonra izlenecek mücadele yöntemi de büyük ihtimalle benzer yapılar, odaklar üzerinden sürdürülecek, mesajlar bu çevreler üzerinden verilecektir. Türkiye'ye dışarıdan baskı uygulanacak, siyasi yıpratma ve algı inşası o derin yapılar üzerinden servis edilecektir.*
>
> *Fethullah Gülen'in mesaj verme biçimi, cemaatinin savaş yöntemi kararlı biçimde Türkiye dışı aktörlere bel bağlar hale geliyor. Onlarla ittifak kurulması, dayanışma içine girilmesi, 'hükümeti içeriden olmadı dışarıdan yıkalım' hesabına dönüşüyor.*
>
> *(...) Burada anlatmak istediğim şu: Cemaat içerideki eylem biçimiyle, dışarıda dayanışma içine girdiği çevrelerle bir 'dış güç' haline geliyor. Belki de başından beri bu böyleydi. Ama biz bu değerlendirmeyi, atılan somut adımlar üzerinden yapmayı tercih ediyoruz.*
>
> *Çünkü görünen hareket stratejisi 'dış unsur' boyutunu hızla güçlendiriyor. Türkiye'deki taban üzerinden çatışma stratejisi üreten bir 'dış akıl' öne çıkıyor. Başkalarının dış politikası, başkalarının ekonomi politikası ve başkalarının Türkiye projesi Cemaat önceliklerinin önüne geçiyor. Çok tehlikeli bir yol bu."*[1]

Gülen Cemaatinin amiral gazetesi Zaman'ın genel yayın yönetmeni Ekrem Dumanlı da, bu süreçte benzer bir tutum aldı. Dumanlı'nın 'Maskeler Düşünce' başlıklı yazısı, her ne kadar Karagül'ünki gibi hırçın bir dille kaleme alınmamış olsa da, yapılan saptamaların içeriği bakımından çok da farklı sayılmaz:

1 İbrahim Karagül, Yenişafak, 29 Ocak 2014.

"Paralel maralel hikâye; bu ülke resmen 'parti devleti' olmaya sürükleniyor. Partinin direktifleri doğrultusunda atanan ve icraat yapan bürokratlar yetmezmiş gibi, hazır ol vaziyetinde her gün manşet bekleyen medya türetiliyor.

Görünen o ki 'örgüt' telkini üzerinden yargıya baskı yapılacak ve belki uydurma davalar açılacak. Eski Ergenekoncular dan alınan akıl ve taktikle bir yandan Camia sindirilmek istenecek öbür yandan da yolsuzluk ve rüşvet iddiaları örtbas edilecek.

(...) Hangi birini yazacaksın! Maskesine bakınca adamı entelektüel birisi sanırsın. Yıllardır kendine öyle bir hava vermiş, öyle bir eda ile dolaşmış. Nerden bileceksin ki bir gün bir piyango çıkacak adamın karşısına ve maskesi bir anda düşüverecek. Bir hitabet bin kıyamet! Mikrofon şehveti ile papyon şöhreti bir araya gelince insanlara hakaret savurmak hangi irtifa kaybının feci neticesidir acep!"[1]

Bunu iki tarafın eğilimlerini yansıtan gazetelerin savaş dilini göstermek için diğer etkin köşe yazarlarını kapsayacak şekilde örnekleri genişletebiliriz. Ancak, bu yazının asıl odaklandığı nokta, bu iktidar içi kapışmanın eğilimlerini tekil bir örnek üzerinden ele almak olduğu için, şimdilik AKP ve Cemaat medyasından sadece bu iki yazarla yetinelim.

AKP hükümeti ile Gülen Cemaati arasındaki iktidar içi çatışmanın en dolaysız sonucunu yaşayan gazetelerden biri kuşkusuz Taraf gazetesi oldu. Taraf'ın bir 'misyon gazetesi' olarak ortaya çıkışından, gazetenin eski ve yeni yazı işleri üyelerini 'kullanışlı aptallık' tartışması etrafında karşı karşıya getiren süreç, bu iktidar içi çatışmanın seyrinde saklıdır.

Bu tartışma içinde yer alan tek tek gazetecilerin kendi duruşları ve tutumları da, bu ilişkiler ile birlikte anlam kazanacaktır.

2007 yılı Kasım ayında yayın hayatına başlayan Taraf gazetesine ilişkin en çarpıcı tartışmalardan biri, gazetenin eski yöneticisi ve yazarı olan Yıldıray Oğur'un yeni gazetesi Türkiye'de yazdığı bir yazıyla başladı. Oğur, "Nasıl 'Kafes'lendik?" başlığını taşıyan bu yazısında eski yazarı ve yöneticisi olduğu Taraf'ın Kasım 2009'da duyurduğu Kafes Eylem Planı hakkındaki çelişkileri yazdı:

Davanın hâlâ 5'i tutuklu olan 33 sanığını sanık yapan tek delil işte o DVD'de adlarının birtakım dijital kâğıtlarda geçmesi. Peki, gerçekten Levent Bektaş'ın DVD'sinden Kafes Planı çıktı mı?

TÜBİTAK'a göre "evet". Sanık avukatlarının incelettiği Boğaziçi Üniversitesi'nden uzmanlara göre "hayır". DVD ve CD'leri inceleyen New York Polis Teşkilatı'nda Dahili Araştırmalar Bölümünün Bilgisayar Suçları Soruşturma Birimi'nin kurucusu ve şube müdürü adli bilirkişi Yalkın Demirkaya ise sadece "hayır" dememiş ve eklemiş:

"Meslek hayatımda bu kadar pervasızca işlenmiş bir suça daha şahit olmadım. Bu kişiler, o derece kasıtlılar ki, el konulan kanıtlardan (CD1 ve

1 Ekrem Dumanlı, Zaman, 3 Şubat 2014.

DVD3) çıkmadığı aşikâr olan raporlar hazırlamakta hiçbir çekince hissetmemişlerdir. Bu, yaptıklarından sorumlu tutulmayacaklarına dair belli bir özgüven içerisinde hareket ettiklerini göstermektedir. Bu özgüven ise, ancak güç sahibi kişi/kurumların doğrudan desteği sayesinde mümkün olabilir."

Bu arada İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Jale Bafra, plandaki Levent Bektaş'a ait olduğu söylenen imzanın sahte olduğunu tespit etmiş.

Daha bir sürü şey. Mide bulandıran, ne kadar aptalmışız dedirten bir sürü çelişki. Neyse zaten artık kimsenin umurunda değil Kafes Eylem Planı. Gayr-i müslimlerin sorunlarına, Hrant Dink, Zirve davalarına duyarlı insanlar bu planlarla iktidar mücadelesinde seferber edildi, onlar üzerinden kamuoyu yapıldı, o desteğin üzerinden ordu içinde alan açma, mevzi kazanma operasyonları meşrulaştırıldı. Fethiye Çetin, kitabına Kafes kelimesini dahi sokmayarak en doğrusunu yapmış. Bu iddianamelerin hiçbirini okumayıp, davaların seyrini izlemeyip, neredeyse tamamı AKP'ye karşı olan bu planlarla ilgili AKP iktidarı bile yeniden yargılanmayı (ki deliller güçlüyse bundan neden korkuluyor?) savunurken, iktidarı Ergenekonculukla suçlayanlar kullanışlı ahlaksızlıklarına devam edebilir.

19 Ocak'ın yıl dönümünde herhalde yapılacak en iyi iş, tüm bu cinayetlerin karartılmasına hizmet ederken bazı askerlerin hayatını karartan bu planlara zamanında inanmış insanlar olarak kullanışlı aptallığımızı kabul etmektir. Bizi "Kafes"leyenler bulunursa belki katillere de bir adım daha yaklaşmış oluruz...[1]

Taraf gazetesi de Yıldıray Oğur'a ve yine Balyoz davası belgelerinin 'gerçekliği' hakkında Taraf'ı açıklama yapmaya çağıran Fehmi Koru'ya yanıt verdi. Neşe Düzel'in genel yayın yönetmeni olduğu Taraf, sürmanşetinden, Oğur'a hitaben *"Sen, belki de bugün kafesleniyorsun. Kullanışlı bir aptal olarak bugün kullanılıyorsun! Olayları kavrayacak bir zekâya sahip olmadığın anlaşıldığına göre, bugün kandırılmadığını sen nasıl anlayabileceksin ki?"* ifadelerini kullandı. Ardından, *"Tek aptalla bahar gelmediği için, daha tecrübeli olanları da göreve çağırdılar"* diyen Taraf, metinde Star yazarı Fehmi Koru için de "gariban" ifadesini kullandı. Koru ve Oğur için "Hep rüzgâra göre döner bunlar" diyen Taraf gazetesi, *"Kalıptan kalıba böyle rahatça giren bir cıvıklık karşısında, insanın içi kalkıyor,"*[2] ifadelerini kullandı.

Yıldıray Oğur ise, aynı gün, CNN Türk'te yayınlanan Medya Mahallesi programında Taraf'ta hakkında kaleme alınan yazı hakkında şöyle konuştu: *"Yazıyı okudum, liseli ergen tavrıyla 'sensin salak' tarzı bir yazı. Kusura bakmasınlar kullanışlı bile olmayan bir aptallık görüyorum. Ben kendim kullandım bu kelimeyi. Bana karşı kullanamazsınız. Ben özeleştirimi yaptım. Haberi yapan arkadaşlarımız hâlâ orada çalışıyor. Tek vesayet asker değil. Biz üniformalarının rengine gıcık olduğumuz için yapmadık bu tavrı. Başka üniformalılar da var."*

1 Yıldıray Oğur, Türkiye, 17 Ocak 2014.

2 Taraf, 3 Şubat 2014.

Oğur, programın sunucusu Aslı Aydıntaşbaş'ın: "Başka üniformalılar derken polisten mi bahsediyorsun?" sorusuna da şu yanıtı verdi: *"Evet. Kullanışlı Aptallar olmak için çaba sergiliyorlar. Meşru bir hükümete güvenmeyip gayrimeşru otoriteye yandaş olmak tuhaf olsa gerek. Bilmediğimiz karanlık heyulanın yanına geçmek nasıl bir tavır. Bu yazıda içerik yok. 5 nolu CD ile ilgili eleştirilerde 'nefret ettikleri eski çalışanlardan' bahsetmeleri ilginç. Taraf'ın haberi 5 nolu CD ile ilgili değildi. Bir gazetenin kendi haberini savunmasını anlarım da haberle ilgili olmayan yeni bir belgenin sahte olduğu halde arkasında durmak kullanışlı ahlaksızlık demektir."*

Tartışmaya bir gün sonra da Taraf yazarı Murat Belge, "Kullanışsız âletler" başlıklı yazısıyla katıldı:

> *"Kullanışlı aptal" diye bir kategori olduğunu bilmiyordum, duymamıştım, dünkü Taraf'la okuyup öğrendim. Bu kavramı icat eden, bunu öncelikle kendisi için söylemiş; onun için, "Ne yapalım? Demek öyle münasip görmüş" deyip geçmek mümkün. Ama bu sıfat, ortaklaşa bir eylemde bulunanları kapsamak üzere türetilmiş ve ben de o eylemde bulunanların arasında varım. Dolayısıyla, sıfatı kabul edemediğimi bildirme ihtiyacı duyuyorum. Kendimi "kullanışlı"dan çok "kullanışsız" kategorisinde görmüşümdür. Ne işe yaradığımı hâlâ çok iyi bilmiyorum. Aptallık üstüne hüküm biçmek daha zor. Genel olarak aptallıktan mutlaka nasibimi almışımdır; ama bu özel bağlamda, kastedilen anlamda bir "aptallık" yaptığımı düşünmüyorum. Bir de öbür tarafından söyleyeyim, daha sağlam olsun: yaptığım şeyin bir "aptallık" olduğu kanısında değilim.*
>
> *Konu malûm. AKP başbakanının izinde Gülen Cemaatine savaş açarken "millî orduya kumpas" hamlesini de yapma gereğini duydu. Mademki "Fethullahçılar" bize yolsuzluk yaptınız diyorlar, o halde en büyük düşmanımız onlardır; peki bu "Fethullahçılar" başka ne iş yapmışlardır? Yıllarca süren darbe davalarını onlar yürütmüşlerdir. (...)*
>
> *Bu gidişle, "28 Şubat'ı da Fethullah yaptı" denilecek noktaya fazla mesafe kalmadı gibi görünüyor. Böyle düşünmeye başladıktan sonra, 12 Eylül'ler, 12 Mart'lar da insanın zihnini kurcalamaya başlar. Acaba orada da Fethullahçılar...*[1]

Bu tartışmanın hemen ardından Terörle Mücadele Kanunu'nun (TMK) 10. maddesiyle yetkili savcılık, Taraf ve sorumluları hakkında soruşturma başlattı. Soruşturmaya neden olan suç duyurusu Sakarya Adalet Platformu adlı bir grup tarafından İmdat Geyve adına yapıldı. Türkiye gazetesi yazarları Yıldıray Oğur, Alper Görmüş, Akit yazarı Ali Karahasanoğlu ve Yenişafak yazarı Cem Küçük'ün köşe yazıları da iddialara delil olarak gösterildi. Yani, çok ironik bir biçimde, eski Taraf yönetici ve yazarlarının, eski gazeteleri hakkındaki ifadeleri bir "darbe" soruşturmasının delili olarak kullanılmıştı.

Suç duyurusunda Taraf'ın yayınlarının ülkede "kaos" yaratma amaçlı olduğu öne sürüldü ve suçlamalar şöyle sıralandı: *"Türkiye'de kaos çıkarmak, anayasal düzeni değiştirmeye teşebbüs etmek ve edenlere yardım etmek, yasama*

1 Murat Belge, Taraf, 4 Şubat 2014.

yürütme ve yargının faaliyetlerini engellemek, hukuka ve kanunlara alenen uymamak ve uymamayı teşvik etmek, halkı kin nefret ve düşmanlığa sevk etmek, çıkar amaçlı organize suç örgütü kurmak, yönetmek ve üye olmak, kaosa sebep olmak, insanları korkutmak, ekonomik ve toplumsal krizlere sebebiyet vermek, insanlığa karşı işlenen suçlardan (TCK 77. madde) topluma karşı baskı, işkence yapmak, görevi kötüye kullanmak." Suç duyurusunda 28 Kasım-5 Aralık 2013 arasında yayımlanan "*Gülen'i bitirme kararı 2004'te MGK'de alındı*", "*Hükümete Ters Düşen Cemaatler Fişleniyor*", "*Ne Sızdırması! Fişlemeleri Başbakanlığa Bildirdiler*" başlıklı Mehmet Baransu ve Emre Uslu imzalı haberler gerekçe gösterilerek Taraf ve yazarlarının Emniyet ve yargı içindeki illegal bir oluşumla bağlantılı olduğu iddia edildi. Dilekçede, bu haberlerin yalan olduğunun ortaya çıktığı ancak Taraf'ın bilinçli olarak tekzip yayımlamadığı savunuldu.

Bu arada, Taraf'a yönelik soruşturmaya yazdıklarıyla delil oluşturan köşe yazarları ise, "pişmanlık yasası"ndan yararlanmış birer "itirafçı"dan daha soylu bir görüntü altında bu işi yaptılar. Çünkü onlar eski gazeteleriyle hesaplaşmayı da yine sözde "darbeye karşı" bir platformdan yapıyorlardı. AKP hükümetini, bakanları, başbakanın oğlu da dahil bakan çocuklarını kapsayan iddialarla dolu 17 Aralık rüşvet ve yolsuzluk operasyonu, hükümet tarafından "Seçilmiş iktidara karşı darbe girişimi" olarak sunuluyor ve bunu da devlet içine yuvalanan Gülen Cemaatinden oluşan bir "paralel devlet" yapılanmasının yönetip yönlendirdiği öne sürülüyordu. Hükümetin ve onu destekleyen ya da onun tarafından kontrol edilen medya organlarının sürece yaklaşımı bu şekildeydi.

Alper Görmüş, Türkiye gazetesindeki köşesinde "Tanıklığa çağrılırsam, söyleyeceklerim.." başlıklı yazısıyla, hem ortaya çıkan bu ironik tablonun kendince yarattığı soruların yükünden kurtulmaya çalıştı, hem de önceki tavrının arkasında durdu. Şöyle dedi Görmüş yazısında:

> *Taraf'ın dünkü sürmanşetinden öğrendik ki, bir ihbarı değerlendiren savcılık, Taraf ve sorumluları hakkında soruşturma başlatmış.*
>
> *Bu arada benim, Taraf'ın 2004'te Millî Güvenlik Kurulu'nda (MGK) alınan kararlarla ilgili haberlerini tamamen habercilik kriterleriyle eleştirdiğim birkaç yazım da "suç delili" olarak dosyaya girmiş. (...) Bu yazıların "delil" olarak kullanıldığı bir mahkemeye "tanık" olarak çağrılırsam, iddia makamına, "Bu gidişle -ve sayenizde- artık gazetecilik eleştirisi bile yapamaz duruma düşeceğiz, lütfen gazetecileri rahat bırakın" diyeceğim.*
>
> *Taraf'taki meslektaşlarıma da bir çift sözüm var: Yazdığım eleştirilerde haklı olduğumu biliyorsunuz, onlara dair tek laf edemediniz, fakat şimdi birilerinin işgüzarlığını, hiçbir şerh koymaksızın karanlık imalarla gazetenin sürmanşetinden üzerime boca ediyorsunuz.*
>
> *Bir daha soruyorum: Gerçekten, n'oldu size?*[1]

Taraf gazetesi ile gazetenin eski yazarlarını bu düzeyde karşı karşıya getiren süreç, Alper Görmüş'ün eski gazetesine '*Gerçekten, n'oldu size?*' tepkisiyle

1 Alper Görmüş, Türkiye, 6 Şubat 2014.

açıklanıp geçiştirilemeyecek kadar geniş boyutlu ve politik bağlamlar içeriyor. Görmüş, eski gazetesiyle politik bir tartışmayı daha çok belli haberlere yaklaşım biçimine ilişkin gazetecilik esasları üzerindenmiş gibi ele alırken, aslında güncel siyasal duruşunun ve tutum farklılıklarının zeminini oluşturan politik atmosferi es geçiyor.

17 Aralık yolsuzluk ve rüşvet operasyonu kapsamında hakkında ciddi iddialar gündeme getirilerek köşeye sıkıştırılan AKP hükümeti, bu süreci atlatabilmek için, iktidarının ilk iki döneminde 'koalisyon ortağı' gibi hareket eden Gülen Cemaatini hedefe koyuyordu. Siyasal olarak elini güçlendirmek için de, ulusalcı kesimleri ve Kürt siyasi muhalefetinin desteğini arkasına almaya öncelik veren bir taktik hat izliyordu. Hükümetin Gülen Cemaatinin Emniyet ve yargı içindeki kadrolarıyla ortak hareket ederek yürüttüğü Ergenekon, Balyoz ve KCK gibi büyük siyasi davaların bütün sorumluluğu 'paralel devlet' olarak adlandırılan Gülen Cemaatine yüklenmeye çalışıldı. Özel yetkili mahkemeler ve TMK ile ilgili düzenlemeler bu taktikle bağlantılı olarak gündeme getirildi. Her ne kadar öncelik Ergenekon ile "barışmaya" verilmiş olsa da, hükümetin, Cemaate karşı Kürt hareketini de bir biçimde yanına almaya yönelik bir tutum içinde olduğu birçok vesileyle görüldü. Hükümetin, 17 Aralık yolsuzluk ve rüşvet operasyonunun doğrudan 'çözüm ve müzakere' sürecini hedef aldığı yönündeki iddiaları da bunun bir doğal sonucuydu.

Ancak hükümetin ilk başlangıç noktası dediğimiz gibi "millî güçler" cephesiydi. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın siyasi başdanışmanı Yalçın Akdoğan'ın "millî orduya kumpas kurdular" söylemi, bu sürecin işaret fişeği oldu. Siyasi yelpaze bu taktik etrafında yeni bir saflaşmaya doğru yeniden yapılandırılırken birçok önemli köşe yazarı gibi eski Taraf yazarları da burada 'öncü' rol oynadılar. Hükümet ile Gülen Cemaatinin birlikte hareket ettiği yıllarda Taraf gazetesi, 'liberal-muhafazakâr' koalisyonun 'misyon' gazetesi gibi iş görüyor ve çeşitli darbe girişimi haberlerini sistemli nokta atışı niteliğindeki yayınlarıyla manşetinden gündeme getiriyordu.

Siyaset üzerindeki askerî vesayetin sorgulanmasında önemli iş gören bu haberlere dair belgelerin devlet bürokrasisi içindeki Cemaat kadroları tarafından sızdırıldığı genel bir kanı olarak kabul görürken, bu haberlerle kendisi için âdeta bir alan temizliği yapılan hükümet de, sürecin aksamadan işlemesinin siyasi garantisini sağlıyordu. Cemaatin bu süreçte amiral gazetesi konumundaki Zaman'ı değil de neden Taraf'ı tercih ettiği de sıkça sorulan sorulardan biriydi. Kanımca, hem Zaman bu kritik kapışmada yıpratılmamış oldu, hem de bu belgelerin kamuoyundaki etkisi ve yaratacağı sonuçlar açısından Taraf, Zaman'a göre çok daha uygun bir araçtı. Zaman gazetesi doğrudan Gülen Cemaatinin yayın organı olarak bilindiğinden, sistemli olarak Zaman üzerinden bu tür haberlerin gündeme getirilmesi Cemaatin 'Laik generallerden intikamı' gibi algılanabilir ve böyle bir yayıncılık bırakın gerekli etkiyi yaratmayı, tepki bile çekebilirdi. Oysa Taraf gazetesi Ahmet Altan gibi demokrat bir ismin genel yayın yönetmenliğin-

de ve Yasemin Çongar gibi Cemaat medyası dışında çalışmış etkili bir gazetecinin yöneticiliğinde yayın hayatına başlamıştı. Yazar kadrosu içindeki Orhan Pamuk, Murat Belge, Oya Baydar, Erol Katırcıoğlu, Mithat Sancar gibi sol ve liberal isimlerin varlığı da, Ergenekon davasına zemin oluşturan sızıntı belgeler zincirinin ikna sürecinde elverişli bir demokratik çerçeve oluşturuyordu.

Taraf, bu süreçte art arda sızıntı belgeler yayınlayarak dikkat çekmenin yanı sıra, askere karşı dik duran manşetler attı. Örneğin, dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ'un, PKK'nın Aktütün baskınına dair haberler nedeniyle parmak sallayarak konuştuğu o meşhur basın toplantısının ertesi günü Taraf', 'Tehdidi Bırak, Hesap Ver'[1] başlığını manşete taşımıştı.

Yıldıray Oğur, Alper Görmüş ve Rasim Ozan Kütahyalı'nın da içinde yer aldığı Taraf gazetesi kadrosu o süreçte sadece askerî vesayetle mücadele misyonunu yerine getirmiyor, aynı zamanda hükümetin karşısında olan (ve genel olarak da 'liberal' olmayan) neredeyse bütün sol yapıları Ergenekon'a destek veren 'ulusalcı' bir çizgi izlemekle suçluyordu. Ergenekon davası sürecinde İşçi Partisi'nden (İP) başlayan ve solun çeşitli kesimlerine kadar uzanan bir alanda Ergenekon'a yaklaşımda 'ulusalcı' bir tavır ortaya konduğu biliniyordu ve bu konuda o dönem sol içinde de hararetli bir tartışma yürüyordu. Ancak Taraf yazarları açısından bu suçlamanın sınırı yoktu. Türkiye devrimci hareketinin simge isimlerinden Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının da aralarında bulunduğu çeşitli kesimler bile desteksiz bir biçimde 'darbeci sol' gelenek ile ilişkilendirilirken, 1977 1 Mayısı'ndaki katliamda gerçekleşen ölümler de solun panik halinde kendi kendini vurması sonucu gerçekleşen ölümler olarak sunulabildi.

Eski Taraf yazarı Yıldıray Oğur, Türkiye'deki yazısında, eski yöneticisi olduğu Taraf'ta, başka kesimlerin değil de, sadece askerlerin "mağdur edildiği" haberler için "kullanışlı aptallık" ifadesini kullandı. Aslında bu da onun yeni koşulları açısından kullanışlı bir tespittir. Çünkü bu satırları yazdığı Türkiye gazetesi, hükümetin Cemaate karşı elini güçlendirmek için "millî ordu"nun desteğini arkasına alma politikasında ona destek vermektedir. Nitekim, Taraf gazetesinin eski yazarlarından Rasim Ozan Kütahyalı'nın da sıkça eleştirdiği Ulusal Kanal'a konuk olmasını aynı bağlamda değerlendirmek gerekiyor. Ulusal Kanal'da yayınlanan Gülgün Feyman Budak'ın sunduğu 'Nasıl Yani' programına konuk olan şimdinin Sabah gazetesi yazarı Rasim Ozan Kütahyalı, *"Şu an Gülen Cemaatinin amacı, hükümeti devirerek Ergenekon sürecinde olduğu gibi generalleri, Mustafa Balbay'ı, Perinçekleri aldıkları gibi Abdullah Gülleri, Erdoğanları içeri almak"* diyordu. Cemaatin yayın organı Sızıntı dergisinin ismine göndermede bulunan Kütahyalı, *"Cemaat sızar. O derginin adı boş yere Sızıntı değildir. Kemalist rejim döneminde de özel yetkili savcıların tümü Cemaattendi. Bu model askerî vesayet adı altında milletin askerî vesayet ile mücadele talebini istismar*

1 Taraf, 16 Ekim 2008.

ederek kendi Cemaatçi subaylarının önünü açacak bir rejim kurmuş. Şimdi hedefi mevcut hükümeti devirmek"[1] ifadelerini kullanıyordu.

Taraf'ın eski yazarlarını eski gazeteleriyle çatışmaya iten motivasyonun temelinde gazetecilik ilkeleri değil, bir parçası oldukları politik ilişkiler bütünü belirleyici olmuş, bu da bu yazarların geçmişe dair muhasebelerine doğrudan yansımıştır. Eski Taraf yazarlarının sadece geçmişe yönelik değerlendirmelerinde değil, daha güncel gelişmelere yaklaşımlarında da aynı tutum belirleyici olmuştur. Bunun en çarpıcı örneklerden biri Gezi eylemleri sürecinde öne çıkan isimlerden biri olan sanatçı Mehmet Ali Alabora'yı hedef alan yayınlarda görülmüştür.

Yeni Şafak gazetesi "Bu Ne Tesadüf" başlığını taşıyan bir manşetinde şu ifadelere yer verdi:

"Sivil darbe girişimine dönüştürülen Gezi eylemlerinin kurgulandığını ortaya koyan bilgiler gün yüzüne çıkmaya başladı: İngiltere merkezli bir ajansın desteği ile İstanbul'da sahnelenen 'Mi Minör' oyununda, aylarca eylemlerin provası yapıldı."

Gazetenin manşet haberinde ünlü sanatçı Mehmet Ali Alabora şu ifadelerle hedef alınmıştı:

> *"Eylemlerin ilk gününden beri sosyal medyada halkı tahrik edici mesajlarıyla dikkat çeken oyuncu Mehmet Ali Alabora'nın yönettiği ve AK Parti'ye ait şekilleri çağrıştıran sembollerin hedef gösterildiği oyunda, halkın nasıl isyan etmesi gerektiği, isyan ederken de sosyal medyada nasıl örgütleneceği anlatılıyor. İngiltere'deki Londra merkezli bir ajans tarafından da desteklenen oyun, Gezi eylemleri başlamadan önce Türkiye'de tam 4 kez 'trend topic' olmayı başarmış. Hükümeti düşürme kampanyasına dönüştürülen Gezi Parkı eylemlerinin başka bir mecrada bir süredir sahnelenmiş olduğunu kanıtlayan 'Mi Minör' oyununu, eylemlerin aktif katılımcısı Mehmet Ali Alabora yönetiyor. Alabora'nın hem yönetip hem oynadığı oyunda, diktatör bir başkan tarafından yönetilen 'Pinima' ülkesinde seyircilerin de katıldığı bir tepki hareketi başlatılıyor. Oyunda Facebook, Twitter gibi sosyal medya araçları aktif olarak kullanılırken, bunlar aracılığıyla yaşananlar dünyaya duyuruluyor. Seyircinin de oyunun bir parçası olduğu oyunda, seyirciler salona, elinde cop olan polis kıyafetli kişilerin kontrolünden geçtikten sonra alınıyor."*[2]

Kamuoyunda ciddi tepki uyandıran bu manşet üzerine oyuncu Mehmet Ali Alabora bir açıklama yaparak, "Can güvenliğim yok, tehdit ediliyorum" dedi. Yeni Şafak ile birlikte hükümete açık destek veren gazetelerden biri olan Star gazetesi de, Alabora'nın bu açıklamasını "Mehmet Ali Alabora Yeni Şafak'ı hedef gösterdi" başlığı ile haberleştirdi.

Bir sanatçı, sadece hükümetin protesto edildiği Gezi eylemlerine verdiği aktif destek nedeniyle tamamen kurgusal bir manşetle hedefe konulabiliyor, ama bu sanatçının uğratıldığı mağduriyet, Yıldıray Oğur gibi eski Taraf yazarları açı-

1 Ulusal Kanal, Nasıl Yani programı, 31 Ocak 2014.

2 Yenişafak, 10 Haziran 2013.

sından dikkate alınması ve mesleki etik açısından tepki gösterilmesi gereken bir mağduriyet olmuyordu. Çünkü Gezi zaten Yıldıray Oğur'un ve onun gibi eski Tarafçıların yazdıkları yeni gazetelerin de hedefindeydi. Hükümet ile Gezi direnişçileri karşı karşıyaydı ve Yıldıray Oğur gibi eski Taraf yazarları da hükümetin destekçisi olan gazetelerde, televizyonlarda hükümetin argümanlarıyla Gezi muhalefetini itibarsızlaştırmaya çalışıyorlardı. Artık Taraf'ın eski dönemlerindeki yayınlarında bazı askerlerin "hayatının karartılması"nda "kullanışlı aptallar" olarak rol almış olmanın özeleştirisi yapılabilirken, ülkede geniş kesimlerin sevgisini kazanmış sanatçıların hükümete yakın gazetelerin manşetlerinde "linç" edilmek istenmesine ise hâlâ sessiz kalınabiliyordu.

Bu sorgulamayı Taraf gazetesi açısından başka detaylardan da yapabiliriz. 2007 yılı Kasım ayında yayın hayatına başlayan ve pek çok sızıntı belgeyi manşetine taşıyarak dikkat çeken Taraf gazetesi yöneticileri, bunun yanında, gazeteciliğin temel ilkelerini yok sayarak yayımladıkları skandal haberlere de imza attı. Taraf'ın skandal haberlerinden en çarpıcılarından biri, BBP Genel Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu'nun helikopterinin NTV televiyon kanalının içinden yapılan telefon görüşmeleriyle düşürüldüğü iddiasıdır. O zamanlar *NTV'de çalışan* Mirgün Cabas, bu habere yanıt olarak Taraf gazetesi genel yayın yönetmeni Ahmet Altan'a yazdığı açık mektubunda şöyle diyordu:

> *Sayın Ahmet Altan,*
>
> *Gazeteniz bir soruşturma belgesine dayanarak Muhsin Yazıcıoğlu'nun helikopterinin NTV tarafından defalarca arandığını, helikopterin bu yüzden düştüğünü iddia ediyor. Biz de diyoruz ki, "Evet biz aradık ama aradığımızda helikopter düşmüştü. Zaten İHA, 'muhabirimiz aradı, düşmüşler' dedikten sonra aramaya başladık." Dün "Yazı İşleri" yayınında "Bu haberin içinde belgeler, uzman görüşleri gibi unsurlar var ama temel bir şey eksik; akıl yok" dedim.*[1]

NTV ayrıca Taraf'ın iddiasını çürüten telefon dökümlerine de haberlerinde yer verdi. Bunun üzerine Taraf gazetesi bir gün sonra manşetinden hem NTV'den hem de okurlarından özür diledi. Gazete, "Kayıtlar Yanlış" başlığıyla verdiği manşetinde "NTV haklı, biz haksızız. Yazıcıoğlu'nun helikopter kazası öncesi NTV tarafından arandığı doğru değil. Aramalar kazadan sonra" dedi.

Taraf gazetesinin özür yazısı ise şöyleydi:

> *BBP Genel Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu ve yanındaki 5 kişinin kazadan önce NTV santralinden defalarca arandığına dair haber yapan Taraf yanıldı, daha doğrusu yanıltıldı. Telekomünikasyon İdaresi (TİB) Başkanı Fethi Şimşek, Taraf'ın yayınları üzerine yaptıkları araştırmadan sonra soruşturmayı yürüten savcılığa NTV'nin kayıtlarını GMT saatine göre gönderdiklerini fark ettiklerini açıkladı.*
>
> *Taraf, soruşturmayı yürüten savcılıktaki telefon kayıtlarına dayanarak Kahramanmaraş'ta düşen helikopter havalanmadan önce BBP Genel Başkanı*

1 Mirgün Cabas'tan Ahmet Altan'a açık mektup, www.ntvmsnbc.com, 23 Ekim 2009.

Muhsin Yazıcıoğlu, İHA muhabiri İsmail Güneş, pilot Kaya İstektepe ve BBP Sivas İl Başkanı Erhan Yazıcıoğlu'nun NTV santralinden 295 defa arandığını yazmıştı. Halbuki gerçek böyle değildi. Bu yanlıştan dolayı NTV'den özür diliyoruz. NTV yayınlarında Taraf'la dalga geçti, haklıydı.[1]

Taraf gazetesi haberinde NTV'den ilk aramanın 14.34'te gerçekleştiğini yazmıştı. Ancak bu zamanlama, İngiltere Greenwich'e göre ayarlanan GMT'ye göre doğruydu. GMT ile Türkiye saati arasında 2 saatlik fark olduğu için, gerçekte ilk arama 16.34'te, yani helikopter düştükten sonra yapılmıştı. Taraf muhabirleri arama kayıtlarının GMT'ye göre tutulduğunu basit bir araştırmayla öğrenilebilecekken, akıl dışı bir komplo senaryosunu manşetine taşımayı tercih etmişti. Taraf'ı böylesine büyük bir gazetecilik hatasına düşüren en temel şey, önüne konulan ya da kendisine ulaştırılan belgeleri en üst seviyede doğrulatma çabasını göstermek yerine, yeni bir başarıya daha imza atmanın şehvetiyle, hiç gazetecilik yapmadan habere dönüştürmesiydi. Diğer bir motivasyon duygusu da, o dönemde attığı manşetlerle, yayınladığı belgelerle sürekli gündemin ön sıralarında olan bir gazete olarak Taraf'ın, haber televizyonculuğu açısından o dönemde henüz iddiasını koruyan bir konumda olan NTV'ye ayar vermiş olmanın hazzını yaşamak istemesi olabilirdi. O haberin yayınlanmasına giden sürecin arkasındaki ilişkiler başka ihtimalleri de akla getirmiyor değil. NTV'yi çok ciddi bir biçimde zan altına sokmayı hedefleyen bu haberi Taraf'a verenler, NTV'nin patronu ve Doğuş Grubu'nun Sahibi Ferit Şahenk'e *"Ayağını denk al, gözümüz üzerinde"* mesajını da göndermek istemiş olabilirlerdi. Eğer Taraf çeşitli nedenlerle böylesi bir tehdidin bilinçli bir parçası olmadıysa, o zaman, -Yıldıray Oğur'un ifadesini kullanmadan söylersek- kendisini aklın sınırlarını zorlayacak bir yemleme yöntemiyle kullandırtmış oluyordu.

NTV'nin sonraki yıllar içinde, içi âdeta boşaltılarak hükümet kanalı TRT'den farksız bir kanal haline getirilmesine yönelik süreç de dikkate alınırsa, o haberin NTV'yi hizaya getirmeye yönelik bir nokta atışı olma ihtimali yüksek görünüyor. "İhtimal" kelimesiyle birlikte kurduğumuz her cümlede nihayetinde bir analiz çerçevesi içinde bir akıl yürütmede bulunmuş oluyoruz kuşkusuz. Ama, ondan da önemlisi, bugün AKP hükümetinin amigosu gibi hareket eden gazetelerin yazarları haline gelen eski Taraf yönetici ve yazarları bir yana, gazetenin "misyon" adına gazeteciliğin temel ilkelerini kolayca ihlal edebildiği de ortadadır. NTV'yi hedef alan ve sonrasında Taraf'ı özür dilemek zorunda bırakan bu haber, yayın organının temel gazetecilik kurallarını ihlal etme alışkanlığına verilebilecek örneklerden sadece biri.

Özetle birçok ilke imza atmış olmakla övünen Taraf gazeteciliği, -bu gazetede pek çok önemli habere imza atmış tek tek gazetecilerin kendi duruşlarından bağımsız olarak- hegemonya mücadelesinde belli bir misyonu başarılı ve etkili bir biçimde yerine getirmek adına gazeteciliğin temel ilkelerinin kolaylıkla feda edilebildiğini göstermiştir. Yayın politikası olarak benimsenen misyon, çoğu za-

1 Taraf, Kayıtlar Yanlış, 24 Ekim 2009.

man gazetenin gazeteciliğini de ezmiştir. Sadece Taraf'a özgü olmayan ve hâkim gazetecilik alışkanlığının temel bir özelliği olan bu tutum, Taraf'ta kendisini belirgin bir biçimde hissettirmiştir.

Kuşkusuz gazetecilik her şeyden önce bir ideal işidir. Dolayısıyla gazetelerin bir misyon sahibi olması onlar için bir kusur değildir. Ancak, bir belgeyi manşetine taşımadan önce olabildiğince doğrulatma koşulu, doğrudan habere konu kişi ve kurumlara karşı gazeteci ve gazetelerin sorumluluklarının gereğidir. Hiçbir ulvi amaç uğruna gazeteciliğin temel ilkeleri ayaklar altına alınamaz.

28 ŞUBAT'I BİRİKİM VE AKSİYON DERGİLERİNDE OKUMAK: SİYASİ BİLİM KURGUDAN MEDYA KURGUSUNA

Esra Arsan[1]

Giriş

Siyaset bilimi, sosyoloji, psikoloji, ekonomi gibi sosyal bilimlerin birçok dalı 1997'nin 28 Şubatında Türkiye'de gerçekleşen postmodern askerî darbeyi ve onu takip eden süreci farklı açılardan incelemiş, sonuçlar çıkartmıştır. Lakin, Parenti'nin çok güzel ifade ettiği gibi, bilimsel bilginin nasıl oluşacağı genellikle egemen ideolojinin iklimi tarafından önceden belirlenir. Şöyle der Parenti (1997: 246): *"Egemen görüşler, siyaset ve toplum araştırmalarıyla müzakere alanlarını, alternatif perspektifleri marjinal noktalara iter ve önemli bilimsel soruların yanıtsız kalmasını sağlar. Böylece, kanıtları ve görüşleri özgürce tartışılarak değil, onları emir ve yasakla kabul ettirerek önceden belirler."*

28 Şubat 1997 günü yapılan Millî Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısı, Türkiye siyasi literatürüne "28 Şubat postmodern askerî darbesi" olarak geçmiş ve bu darbede medyanın oynadığı rol genelde medya çalışmaları, özelde de haber incelemeleri alanında pek çok araştırmaya konu olmuştur. 1980 sonrası Türkiye medyasında tabu olan pek konuda (ordu, Atatürkçülük, laiklik, sınıf çatışması,vb.) olduğu gibi, 28 Şubat'ta da neler olduğunun tartışılması ve (öz)eleştirisi hayli zaman almıştır. 28 Şubat darbesinin normal yaşamın abes bir kesintisi olmadığı, tam tersine, sistemin yapısal hastalığının bir sonucu olduğu, ancak bir 10 yıl sonra kamusal alanda serbestçe konuşulmaya başlanmıştır. Aynı işçi-işveren ilişkilerinin büyük ekonomik güçlerle ilişkisi olmayan izole olaylar, durumlar olduğu; grevlerin endüstriyel kapitalizmin yapısal sorunlarından kaynaklandığının medya

1 Doç. Dr. - Bilgi Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.

metinlerinde ustalıkla gizlenmesi gibi, 2000'li yılların ortalarına kadar, ana akım medyada 28 Şubat sürecinin de "zorunlu bir kötü uygulama" olduğu çerçevelemesi hâkim olmuştur. Yine Parenti'nin tarifiyle, "vahşi bir komplonun, bir şekilde kahramanca bir demokrasi kurtarıcılığına dönüştürülmesi, modern propaganda sanatının gerçek mucizelerinden biridir (1997: 159)." Basın ise, kirli gerçeklerin ileri adım olarak aktarılmasında ve meşrulaştırılıp, mazur gösterilmesinde her zaman olduğu gibi aracı olarak kullanılmaktadır.

28 Şubat 1997'ye gelen sürecin doğduğu koşulları kısaca anımsamak gerekirse, şöyle bir özet yapılabilir: 1997 yılı Susurluk kazası ile kapanmıştır. Susurluk'ta açığa çıkan kontrgerilla toplumsal muhalefetin öfkesine neden olmuştur. Merkez sağın tümünün, MHP ve BBP'nin, ordu, polis örgütü ve MİT'in karanlık ilişkilerin tümüne bulaştığı bir ortamda yükselen toplumsal muhalefet, usta bir spin doktorluğu çalışmasıyla başka bir noktaya kanalize edilmiştir. Kamuda uyandırılan yeni korku iklimi "şeriat geliyor" mesajları üzerine kurgulanmıştır. Yükselen "şeriat geliyor" korkusunun körüklenmesiyle birlikte, Susurluk skandalının aydınlatılması için kamusal alanda başlatılan "1 Dakika Karanlık" (her gece aynı saatte ışıkları söndürme) eylemleri ustaca bir manevrayla "İslami tehlike" karşıtı eylemlere dönüştürülerek amacından saptırılmıştır. "1 Dakika Karanlık" eylemlerine katılan askerî lojmanların ardından, dönemin hükümeti Refahyol (Doğru Yol Partisi ve Refah Partisi koalisyonu) hedef gösterilmiş, RP hakkında yıllardır devletin arşivlerinde bekletilen dosyalar birer birer basına sızdırılmıştır.

Bölügiray'a göre (1999) 28 Şubat'ı meşrulaştıran söylem şu temel argüman üzerine oturtulmaktadır: 28 Şubat, Refahyol koalisyonunun iktidar olması sonucu irticanın T.C.'nin temel niteliklerini tehdit eder boyutlara ulaşması üzerine, MGK'nın asker üyelerinin getirdiği önerilerin hükümetçe onaylanması ile başlayan süreçtir. Bu ortamda, Türkiye'nin siyasetsiz kalmaması için müdahale şarttır. İrticanın ülkedeki birincil tehlike olarak gösterilmesi, özellikle Kemalist ve laikçi ana akım medyada tüm Müslümanların "düşman" görülmesi gibi bir çerçevelemeye dönüşmüştür. Yoksa, dahili bedhahlar işbaşında mıdır?

Kimileri, Türkiye'de aşırı dincilere karşı Türk Silahlı Kuvvetleri'nin de "mecburen" aşırı laik olduğunu ileri sürerken, ordunun siyasal yaşamda dindarlık veya din karşıtlığı ile varoluşunun abdürditesi dönem koşullarında pek tartışılamamaktadır. Çünkü, Bayramoğlu'ya bakılırsa (2007: 12), "90'lı yıllar modernliğin kaçınılmaz aşamalarından birisini oluşturan merkezle çevre arasındaki mesafenin azalmasından kaynaklanan kriz dönemine tanıklık yapmıştır. Ancak, bu mesafe azalışının sadece ekonomik aktörlerle ilişkili olmaması, kültürel unsurların belirleyici bir rol oynaması, merkez çevre karşılaşmasının şiddetini arttırmış, hatta niteliğini etkilemiştir." Bayramoğlu'ya göre, merkez, çevreyi dışarıda bırakmak konusunda ısrarcıdır. Bunu sağlamak için de otoriterlik başta olmak üzere, her türlü aracı kullanmıştır. Bu modern bir durumdur. Buna mukabil, 1990'lar, aynı zamanda kimlik politikalarının tüm dünyada etkin olarak gündeme geldiği bir dönemdir. Hak ve özgürlüklerin anlamı değişmekte, gelişmekte

ve genişlemektedir. Bu manada, demokrasi ve serbest piyasanın koşulları (neoliberal politikalar) modern bakışa kafa tutmaya başlayan postmodern durumu ortaya çıkarmıştır. Lakin, bu postmodern durum ne kadar "şeriat tehlikesine" vurgu yapmaktadır? 1997'de Strateji Mori araştırma şirketi tarafından yapılan bir araştırmada halka "Şeriatın Türkiye'de bir devlet düzeni olması fikrini destekliyor musunuz?" sorusu sorulmuş, bu soruya olumlu yanıt verenlerin oranı % 18, olumsuz yanıt verenlerin oranı ise % 68 çıkmıştır (Bölügiray; 1999: 63). Buna mukabil, gazetelerde Refah Partililerin silahlandığına ve şeriat için savaşacaklarına dair haberler yayımlanmaya başlamıştır. 15 Mart 1997 tarihli Milliyet gazetesinde yayımlanan bir habere göre, RP'lilerin silahlanma haberleri konusunda bir Refahlı bakan şunu söylemektedir: "DSP, CHP, ANAP'lılar, hepsi silah alıyor. Refah Partililer alınca mı silahlanmış oluyorlar?" Bölügiray'a bakılırsa, "Refahlı bakanın dediği ilk bakışta doğru gibi görünüyordu. Ancak, RP dışındaki partilerin hiçbiri RP gibi T.C.'nin temel ilkelerini değiştirmeyi, teokratik bir düzen kurmayı ve iktidara kanlı da olsa gelmeyi düşünmüyordu." (Bölügiray; 1999: 70)

İşte, tam da bu söylem üzerine inşa edilen meşruiyet zeminine dayanılarak, 28 Şubat 1997'de ordu tarafından yayınlanan muhtıra, Türkiye'deki siyasal rejimin önünde öncelikli tehdit olarak "irticai hareketi" göstermektedir. İktidardaki Refah Partisi (RP)-Doğruyol Partisi (DYP) koalisyonunun istifası ile sonuçlanan bu toplantı, özellikle dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı'nın kullandığı çok sert üslup ile basına yansımıştır. Toplantıda, Ankara'daki Refah Partili (RP) Sincan Belediyesi'nin düzenlediği "Kudüs Gecesi" anma töreninden hareketle, irticai faaliyetlerin masaya yatırıldığı söylenmektedir. MGK ile dönemin başbakanı Necmettin Erbakan başkanlığındaki 54. hükümet arasında yapılan bu kritik toplantının ardından alınan kararlar, Türk siyasal tarihine "28 Şubat Kararları" olarak geçmiştir. Tarihi toplantıda alınan ve "bir çeşit sivil muhtıra" olarak tanımlanan kararlar, toplam 18 maddeden oluşmaktadır.[1]

---

1 Millî Güvenlik Kurulu'nun 28 Şubat 1997 tarih ve 406 Sayılı Kararına Ek-A (rejim aleyhtarı irticai faaliyetlere karşı alınması gereken tedbirler)

1- Anayasamızda cumhuriyetin temel nitelikleri arasında yer alan ve yine anayasanın 4'üncü maddesi ile teminat altına alınan laiklik ilkesi büyük bir titizlik ve hassasiyetle korunmalı, bunun korunması için mevcut yasalar hiçbir ayrım gözetmeksizin uygulanmalı, mevcut yasalar uygulamada yetersiz görülüyorsa yeni düzenlemeler yapılmalıdır.

2- Tarikatlarla bağlantılı özel yurt, vakıf ve okullar, devletin yetkili organlarınca denetim altına alınarak Tevhîd-i Tedrisat Kanunu gereği Millî Eğitim Bakanlığı'na devri sağlanmalıdır.

3- Genç nesillerin körpe dimağlarının öncelikle cumhuriyet, Atatürk, vatan ve millet sevgisi, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma ülkü ve amacı doğrultusunda bilinçlendirilmesi ve çeşitli mihrakların etkisinden korunması bakımından:

a- 8 yıllık kesintisiz eğitim, tüm yurtta uygulamaya konulmalı.

b- Temel eğitimi almış çocukların, ailelerinin isteğine bağlı olarak, devam edebileceği Kuran kurslarının Millî Eğitim Bakanlığı sorumluluğu ve kontrolünde faaliyet göstermeleri için gerekli idari ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

O günlerde, darbecilerin Sincan'da "Kudüs Gecesi" düzenleyen halka nazire olarak sokaklarda dolaştırdıkları askerî tanklar, egemen sınıfın istikrar arayışını simgeler şekilde basına yansıyordu. Henüz Türkiye'de cumhuriyetin kuruluşun-

---

4- Cumhuriyet rejimine ve Atatürk ilke ve inkılaplarına sadık, aydın din adamları yetiştirmekle yükümlü, millî eğitim kuruluşlarımız, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun özüne uygun ihtiyaç düzeyinde tutulmalıdır.

5- Yurdun çeşitli yerlerinde yapılan dini tesisler belli çevrelere mesaj vermek amacıyla gündemde tutularak siyasi istismar konusu yapılmamalı, bu tesislere ihtiyaç varsa, bunlar Diyanet İşleri Başkanlığı'nca incelenerek mahalli yönetimler ve ilgili makamlar arasında koordine edilerek gerçekleştirilmelidir.

6- Mevcudiyetleri 677 sayılı yasa ile men edilmiş tarikatların ve bu kanunda belirtilen tüm unsurların faaliyetlerine son verilmeli, toplumun demokratik, siyasi ve sosyal hukuk düzeninin zedelenmesi önlenmelidir.

7- İrticai faaliyetleri nedeniyle Yüksek Askerî Şûra kararları ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nden (TSK) ilişkileri kesilen personel konusu istismar edilerek TSK'yı dine karşıymış gibi göstermeye çalışan bazı medya gruplarının silahlı kuvvetler ve mensupları aleyhindeki yayınları kontrol altına alınmalıdır.

8- İrticai faaliyetleri, disiplinsizlikleri veya yasadışı örgütlerle irtibatları nedeniyle TSK'dan ilişkileri kesilen personelin diğer kamu kurum ve kuruluşlarında istihdamı ile teşvik unsuruna imkân verilmemelidir.

9- TSK'ya aşırı dinci kesimden sızmaları önlemek için mevcut mevzuat çerçevesinde alınan tedbirler; diğer kamu kurum ve kuruluşları, özellikle üniversite ve diğer eğitim kurumları ile bürokrasinin her kademesinde ve yargı kuruluşlarında da uygulanmalıdır.

10- (Bu maddenin tam metnini Türkiye'nin uluslararası ilişkilerini ilgilendirdiği için yayınlayamıyoruz.)

11- Aşırı dinci kesimin Türkiye'de mezhep ayrılıklarını körüklemek suretiyle toplumda kutuplaşmalara neden olacak ve dolayısıyla milletimizin düşmanca kamplara ayrılmasına yol açacak çok tehlikeli faaliyetler yasal ve idari yollarla mutlaka önlenmelidir.

12- T.C. Anayasası, Siyasi Partiler Yasası, Türk Ceza Yasası ve bilhassa Belediyeler Yasası'na aykırı olarak sergilenen olayların sorumluları hakkında gerekli yasal ve idari işlemler kısa zamanda sonuçlandırılmalı ve bu tür olayların tekrarlanmaması için her kademede kesin önlemler alınmalıdır.

13- Kıyafetle ilgili kanuna aykırı olarak ortaya çıkan ve Türkiye'yi çağdışı bir görünüme yöneltecek uygulamalara mani olunmalı, bu konudaki kanun ve Anayasa Mahkemesi kararları taviz verilmeden öncelikle ve özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında titizlikle uygulanmalıdır.

14- Çeşitli nedenlerle verilen, kısa ve uzun namlulu silahlara ait ruhsat işlemleri polis ve jandarma bölgeleri esas alınarak yeniden düzenlenmeli, bu konuda kısıtlamalar getirilmeli, özellikle pompalı tüfeklere olan talep dikkatle değerlendirilmelidir.

15- Kurban derilerinin, mali kaynak sağlamayı amaçlayan ve denetimden uzak rejim aleyhtarı örgüt ve kuruluşlar tarafından toplanmasına mani olunmalı, kanunla verilmiş yetki dışında kurban derisi toplattırılmamalıdır.

16- Özel üniforma giydirilmiş korumalar ve buna neden olan sorumlular hakkında yasal işlemler ivedilikle sonuçlandırılmalı ve bu tür yasadışı uygulamaların ulaşabileceği vahim boyutlar dikkate alınarak, yasa ile öngörülmemiş bütün özel korumalar kaldırılmalıdır.

17- Ülke sorunlarının çözümünü "Millet kavramı yerine ümmet kavramı" bazında ele alarak sonuçlandırmayı amaçlayan ve bölücü terör örgütüne de aynı bazda yaklaşarak onları cesaretlendiren girişimler yasal ve idari yollardan önlenmelidir.

18- Büyük Kurtarıcı Atatürk'e karşı yapılan saygısızlıklar ve Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkındaki 5816 sayılı kanunun istismar edilmesine fırsat verilmemelidir.

28 Şubat 1997 tarih ve 406 sayılı MGK Kararı'nın Eki'dir.

dan beri varolan "askerî vesayet rejimi" eleştirilemiyordu. Ancak Bayramoğlu (2007) ve Çandar (2001) gibi yazarlar TSK'nın darbelerle inşa edilen ve mevzuat desteğiyle elinde bulundurduğu gücü icracı-denetleyici-hükümet devirip, hükümet kurucu şekilde kullanmaktan çekinmediğini dile getiriyorlardı. Refahyol'un 28 Şubat darbesiyle devrilmesini RP'nin kapatılmasını, sekiz yıllık kesintisiz eğitimle İmam Hatip liselerinin orta kısımlarının kapatılması, Erbakan ve önde gelen RP'lilere siyasetin yasaklanması ve üniversitelerde başörtüsü yasağı izledi. Süreç, ana akım medyada ordunun şeriatçı harekete saldırısı olarak çerçeveleniyordu. Ancak, bu saldırının sonuçları sadece şeriatçı hareketle sınırlı kalmadı. 28 Şubat ertesinde işçi hareketi de geriletildi. Devlet güçlendi. Güneydoğu'daki savaş şiddetlendi. Derin bir laik-şeriatçı saflaşması topluma dayatıldı.

28 Şubat kararlarının açıklanmasının ardından, irticai faaliyetlerde bulundukları gerekçesiyle çok sayıda kişi ve kuruma karşı bir dizi operasyon başladı. Bu operasyonlarda 7 bin 400 kişi gözaltına alınırken, ana akım medyada haklarında çokça olumsuz haber yayımlanan Aczimendi grubunun lideri Müslüm Gündüz 1997'de, İBDA-C örgütünün lideri Salih Mirzabeyoğlu da 1998'in son günlerinde İstanbul'da gözaltına alındılar.

Türkiye'nin 28 Şubat sürecine aslında 1989 yılında dünyadaki uluslararası konseptin değişmesiyle girdiğini iddia edenler de oldu. Onlara göre, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte büyük güçlerin komünizm gibi yeni bir tehlike icat etme ihtiyacı doğmuş ve bu yeni tehlike de İslam olarak belirlenmişti. Nitekim, İslam Dünyası ve Kültürü Araştırma Merkezi (İDKAM) tarafından 2001 yılında düzenlenen "28 Şubat ve Müslümanlar" konulu panelde konuşan Şemsettin Özdemir şöyle demektedir:[1]

> *İran Devrimi'nde hazırlıksız yakalananlar, konsept değiştikten sonra daha tedbirli olarak tabiri caizse 28 Şubat'ı 89'da Müslüman dünya için ilan etmiş oldular. Ama 12 Eylül'den önce darbe şartlarının olgunlaşmasını binlerce insanın ölümü pahasına bekleyen sistem, 28 Şubat darbesini meşrulaştıracak şartların hazırlanmasını bekledi.*
>
> *Yoğun bir psikolojik savaş yürütüldü Türkiye'de. Refahyol'un iktidar olmasıyla birlikte korkunç bir mücadeleye başladılar. Bütün medyayı olağanüstü tarzda kullandılar. En küçük hatayı abartarak yansıttılar. Ve maalesef o psikolojik savaş, darbe ortamını olgunlaştırdı. İnsanların çoğu demek ki biz çok suç işledik, hata bizde diye düşünmeye başladılar. Sonra, malum olduğu üzere, tankları devreye soktular. Refah Partisi'ni iktidara geldiğinde başarısızlığa mahkûm etmek istiyorlardı; ekonomik alanda başarılı olması, arzu etmedikleri bir sonuç doğurdu.*

Türkiye, son yarım yüzyıl içinde dört askerî darbe yaşadı. Bunların hepsi farklı nitelikler taşıdı. Ancak, bunların en özgün ve en uzun süreye yayılanı 28

1 Konuşmanın tam metni ve panel hakkında detaylı bilgi için bkz: http://www.kazimsaglam.com/index.php?option=com_content&view=article&id=137:28-ubat-suerecinde-tuerkiye-ve-muesluemanlar--haksoez-dergisi&catid=15:roeportajlar&Itemid=65

Şubat postmodern askerî darbesi oldu (Çandar; 2001: 139). Bayramoğlu da, 28 Şubat'ı diğer darbelerden farklı kılanın "süreklilik-kalıcılık-meşruiyet" zemini üzerine oturması olduğuna dikkat çekmişti (2007: 99). Türkiye'nin, Silahlı Kuvvetlerin belli aralıklarla siyasal sürece doğrudan müdahalelerde bulunmakla kalmayıp, diğer zamanlarda da rejim üzerinde sürekli bir gözetim uyguladığı ülkelerden biri olduğuna Özdemir de dikkat çekmekteydi (1993: 9). Hikmet Özdemir'e göre, Türkiye'nin de aralarında yer aldığı bu tür rejimlere "millî güvenlik rejimleri" denilebilirdi (1993:21). Bu ülkelerde, rejimin, tamamen kontrol altında tutulduğu askerî diktatörlük dönemleri haricinde de ordu tarafından gözetim altında tutulması, tamamen anayasa ve ilgili yasalar çerçevesinde sağlanmaktaydı. Özdemir, Türkiye'de millî güvenlik rejiminin tarihini kısaca şöyle özetlemektedir (s. 40):

> *Türkiye'de rejim, II. Dünya Savaşı bitiminden 1970'lerin başına kadar ağır çekim bir film gibi, garnizon-devlet uygulamalarından millî güvenlik devletine doğru ilerlemesini sürdürürken, ordunun zabıta kuvveti olarak üstlendiği asayişi koruma görevinde esaslı bir değişim gözlemlenmektedir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki ayrılmacı Kürt aşiretlerin ayaklanmalarına karşı sözkonusu bölgelerde görev yapan ordu, 1960'lı yıllarda ve sonrasında işçi sınıfının büyük bir yoğunluğa ulaştığı İstanbul, Kocaeli, Zonguldak, İzmir, Bursa, Ankara, Adana, İçel... gibi metropollerde asayiş görevini üstlenmiştir. Bu metropollerin hemen hepsinde üniversitelerin bulunması, işçi ve memur kesimine göre radikal düşünceye daha açık öğrenci ve aydınların, uygulanan resmî politika gereği nüfusun potansiyel tehlike taşıyan kesimi olarak gözetimde bulundurulmalarını gerektirmiştir. Nitekim, rejimin askerî yönetim dışında kalan dönemlerde sıkıyönetimi olağan bir yönetim biçimi şeklinde kullanması, uygulamanın süreklilik kazandığını göstermektedir.*

Nitekim, Üskül de *Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları* adlı kitabında şu örneği vermektedir (1997: 11): "Cumhuriyetin ilan edildiği 29 Ekim 1923'ten 19 Temmuz 1987 tarihine kadar geçen süre 63 yıl 8 ay 20 gün. Bu süre içindeki sıkıyönetim uygulamalarının toplam süresiyse 25 yıl 9 ay 18 gün. Yani, Cumhuriyet tarihinin yüzde 40'ı."

Çalışmanın Amacı ve Yöntem

Weber, "devlet, belli topraklar üzerinde fiziksel şiddetin meşru kullanım tekelini (başarılı şekilde) elinde tutan bir insan topluluğudur," der (1948). Toplumdaki çıkar çatışmaları ve çıkar gerçekleşmeleri (egemenlik ve mücadeleleri) aynı zamanda a) devlet üzerinde ve b) devletten geçerek yapılır. Devlet, bu nedenle egemenliğin temsilcisidir ve önemli bir mücadele alanıdır. (Erdoğan; 1997: 192)

Egemenlik ve mücadele alanı denildiğinde, kamunun rızası da öne çıkar. Rıza ve ikna siyasal iletişim kanallarıyla (medya kullanılarak) yapılabileceği

gibi, silahlı ikna ile de yapılabilir. Devletler tarihinde kaba güçle iknanın iletişimi askerlik kurumuyla yapılmıştır. Orduların kuruluş ve tutuluş amacı iç ve dış düşmanlara karşı koruma, savunma, gerektiğinde de saldırmadır. Yani ordu, içe ve dışa karşı, silahlı iknayı iletişir. (Erdoğan; 1997: 198)

28 Şubat'ta yaşanan egemenlik mücadelesi, yaygın medya kanallarında genellikle "devletçi" bir bakış açısıyla çerçevelenmiş ve postmodern darbeye "silahsız ikna/rıza" sürecinde medya üzerine düşen görevi yerine getirmiştir. Bu süreç, Refah Partisi'nden ayrılan bir grup siyasetçi tarafından kurulan İslamcı-muhafazakâr Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) Türkiye'de tek başına iktidara geldiği 2002 sonrası "sivilleşme ve askerî vesayetten kurtulma" söylemleriyle birlikte detaylıca incelenmiştir. Ana akım medyanın 28 Şubat sürecinde takındığı "orducu" tutum, hem dönemin tanıkları hem de aktörleri tarafından yazı dizileri, itiraflar ve belgeseller aracılığıyla 2000'li yıllarda dile getirilebilmiştir.[1]

Ancak, yaygın medya dışında kalan ve daha çok entelektüel (sol/sağ) kesime hitap eden gazete ve dergilerde durum farklıdır. 28 Şubat sürecinde en azından bu tür yayın organlarında toplumsal gerçekliğin irdelenmesi, olay, durum ve açıklamaların eleştirel bir gözle incelenmesi mümkündü. İşte bu çalışmada 28 Şubat sürecinde merkez medya kanalları dışında kalan iki düşünce dergisinin olayları nasıl çerçevelediğinin irdelenmesi amaçlanmaktadır.

Bu çalışmanın yoğunlaştığı nokta, sistematik olarak haber metinleri üzerinden giden bir "eleştirel söylem analizi" yerine, haberlerde üretilen anlam ve sosyal data üzerinden bir çerçeveleme analizi yapmaktır. Araştırma kapsamında, biri Marksist solu temsil eden (Birikim) bir diğeri ise siyasal İslami kesimi temsil eden (Aksiyon) iki haber dergisi incelenmiştir. Bu çalışmada, iki derginin de devam etmekte olan bir olayı (28 Şubat askerî müdahalesi) tanımlamak için seçtikleri sözcüklere, haberi güvenilir kılmak için kullandıkları argümanlara, kullandıkları haber kaynaklarının niteliğine (resmî, gayriresmî), kullanılan doğrudan alıntıların sürmekte olan tartışmada egemen ideolojinin argümanlarını mı, yoksa bastırılmış ideolojinin argümanlarını mı yansıttığına, haber dilinin nötr veya taraflı oluşuna ve haber içeriğinde yer alan önyargılı, aşağılayıcı ve/veya övücü söyleme bakılmıştır. Amaç, bu iki ayrı ideoloji ekseninde aynı olayın nasıl farklı yöntemlerle inşa edilebildiğini göstermektir. Araştırma kapsamında Aksiyon dergisinin 8-15 Mart 1997, 16-21 Mart 1997 ve 22-28 Mart 1997 tarihli sayıları ile, Birikim dergisinin Mart 1997 (sayı 95), Nisan 1997 (sayı 96) ve Mayıs 1997 (sayı 97) sayıları incelenmiştir.

1 Mehmet Ali Birand'ın CNN Türk için hazırladığı "Son Darbe: 28 Şubat" belgeseli buna bir örnektir. http://www.cnnturk.com/2012/cnn.turk.tv/02/10/son.darbe.28.subat.bu.aksam.cnn.turkte/648638.0/index.html

Birikim'de Militarizmin ve Devletin Eleştirisi

Mart 1997 Sayısı: İslami Hareket: Tarih, Kültür ve Cemaat/ Türkiye'de Devlet/Kadın Hareketi

"Laiklik/anti-laiklik: Dayatılan kutuplaşma"

Ömer Laçiner (Mart 1997)

Mart 1997 sayısında derginin yayın yönetmeni Ömer Laçiner tarafından kaleme alınan yazıda 28 Şubat'ın ve dağılan DYP-RP koalisyonunun detaylı bir değerlendirmesi yer almaktadır. "Geçen ayın birikimi" başlıklı köşede, hem silahlı kuvvetlerin hem de devrilen koalisyonun eleştirel analizi yapılmaktadır. Yazının tonu ve içerikte kullanılan söyleme bakıldığında, dönemin koalisyon ortakları Necmettin Erbakan ve Tansu Çiller'in olayın gerçekleşmesine zemin hazırladıkları ve başlarına gelecekleri hak ettikleri yolunda bir anlam çıkmaktadır:

> *"Tansu Çiller'in RP oylarıyla aklanmasından sonra Refahyol koalisyonunun fiili varoluş amacının ikinci öğesi de gerçekleşmiş oldu. Dolayısıyla bundan böyle Refahyol hükümeti her an sona erebilir. Çünkü her iki taraf da bu koalisyondan beklediği yararı esas itibariyle elde etmiş sayılır artık. Bu yararların karşılığında, genelde -ve özel olarak birbirlerine karşı- kullandıkları bazı önemli kozlarını da büyük ölçüde geçersizleştirmiş oldular." (s. 3)*

Laçiner, yine aynı yazısında Susurluk skandalı ile ortaya çıkan olumsuz tablonun nasıl olup da Erbakan'ın kendi beceriksizliği sayesinde RP aleyhine dönmüş olduğuna bakarak, bu durumu da eleştirmektedir:

> *"Oysa bilindiği üzere Susurluk olayının üzerine gidilmesi, devletteki kirlenmenin örtbas edilmemesi yönünde doğan toplumsal duyarlılığı canlı tutmak için başvurulan bu pasif eylem (bir dakika karanlık), Erbakan ve RP merkezi tarafından eleştirilmiş, alaya alınmış hatta hakarete yeltenilmiştir. RP'nin doğrudan kendisini hedef almayan bu eylemin kendisine karşı da yönelmesine çanak tutan bu tavrını az sonra tekrar ele alacağız..."*

Ayrıca, yazar Türkiye'de 28 Şubat'ta olup bitenin laiklik yanlısı seküler ordu ya da Kemalist halk kitlelerinin demokratik talepleri veya Cumhuriyet'in temel kavramlarının korunması ile bir ilgisi olmadığını da vurgulamaktadır:

> *"Bu dergide defalarca açıklandığı üzre, bu ülkede laiklik politikalarının devleti dinden arındırmakla pek az ilişkisi vardır... Ama Türkiye'de laiklik denen şey, bu ad altında toplum çoğunluğunun dini veya öyle sanılan hayat tarzlarını zorla değiştirmeleri, zorla 'çağdaş' denilen bir kalıba sokulmaları için yürürlüğe konulan politikalardır. Dini hayat tarzının kamusal alanda görünmesi -sokakta çarşaf giyilmesi, dini elbiselerle dolaşılması- ve o hayatın grupsal formları, ritüelleri -ayin, dini öğretim- yasaklanmıştır ve örneğin bunların dinin devlet işlerine karışması ile hiç ilişkisi yoktur."*

"Üstadım, Asker Gelecek mi?.."

Derginin Mart sayısı İslam ve laiklik üzerine yazılarla doludur. Bunlardan bazıları doğrudan 28 Şubat ile ilintili yazılar olmakla birlikte, bazıları ise genel olarak İslam felsefesi veya düşüncesi ile ilgili, hatta daha önce bazı yayın organlarında yayımlanmış makalelerdir.

Ancak Mart sayısının 28 Şubat eleştirisi anlamında dikkat çeken iki içeriği var. Bunlardan bir tanesi Kemal Gökhan Gürses'in karikatürü. Karikatürde iki entelektüel karşılıklı konuşuyorlar. Birisi değerine soruyor:

- Peki üstadım, asker gelecek mi ne diyorsun?

Diğer bantta bir Mehmetçik görüyoruz. Cephede sipere konumlanmış olan asker, olağanüstü hal bölgesinde çevresinde dört bir yana dağılmış "düşman" tabelaları arasında şöyle düşünüyor:

- İnsanın aklına türlü türlü şey geliyor... Mesela "Acaba asker hiç gitmiş miydi?" diye sorası geliyor insanın.

Diğeri ise Ahmet İnsel tarafından kaleme alınan "Siyasal rejim bunalımının nedeni olarak devlet" başlıklı yazı.

Makalede İnsel siyaset biliminde "pretoryen diktatörlüğü" kavramının neye tekabül ettiğini anlatmaya çalışıyor. Siyaset bilimci Maurice Duverger'ye göre pretoryen diktatörlüğü kavramının ordunun toplumsal güçlerin taleplerini izleyerek, onların bir tür aleti olarak yaptığı siyasal müdahaleleri kapsamaması gerektiğini anlatıyor ve "Duverger'ye göre, pretoryen diktatörlüğü, halkın genel istemlerini tatmin etmekten çok, siyasal müdahaleyi gerçekleştiren grubun özel kaygılarına cevap veren teknik bir diktatörlüktür" diyor.

Türkiye'de asıl siyasal bunalımın bu pretoryen nüfuz mevkileriyle parlamenter rejimden gücünü alan siyasal iktidar odakları arasında olduğuna dikkat çeken İnsel, bunalımın siyasal rejimden kaynaklanmadığına, bunun esas kaynağının kendisini devletle özdeşleştirmiş pretoryen güç ve çevreler olduğuna dikkat çekiyor. Dolayısıyla, yazının içinde hiç 28 Şubat göndermesi olmasa dahi, siyasi krizlere gönderme yapılarak Türkiye'de laikçi-Kemalist çevrelerin içinde derin devleti temsil eden kesiminin giderek artan bir biçimde pretoryen davranışlar sergilemeye başladığı düşüncesi işleniyor makalede.

Nisan 1997 Sayısı:

Ordu ve Siyaset/İran Devrim Türkiye/Devlet ve Tahakküm

"MGK hükümetleri ve kesintisiz darbe rejimi" (Ahmet İnsel)

Birikim dergisinin Nisan sayısında 28 Şubat sürecini işleyen en detaylı makale, Ahmet İnsel'in yukarıdaki başlıkla yayımlanan yazısı. Bu yazıda, MGK ve MGK hükümetlerinin derin bir analizine girişmeden önce, bir önceki sayıda

Ömer Laçiner'in yaptığı gibi, RP-DYP koalisyonunun aslında bir anlamda kendi sonunu hazırladığı görüşünü tekrar ediyor İnsel:

> *"Susurluk kazasının ardından ortaya dökülenlerin üstünü örtmek konusunda DYP ve Refah'ın gösterdiği ortak çaba ve bunu bile yeterli bulmayıp, bu çete faaliyetlerinin açıkça savunulmasını isteyen faşizan partiler, devletin kutsallığını yüceltenlerin çok geniş bir yelpaze içinde yer aldıklarını gösterdiler..."*

Refah'ın Susurluk dosyasının üzerini "kahramanca" örttüğünü söyleyen yazar, yine de yaranamadığı devlet güçleri tarafından cezalandırıldığını söylüyor ve hemen ardından Türkiye'de MGK'nın tarihini anlatıyor:

> *"Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri var olan askerî ağırlık, 1960 darbesiyle kurumsallaşmış, onu izleyen müdahale ve darbelerle bu kurumsallaşma pekiştirilmişti. 30 yılı aşkın devam eden bu süreçte, bu kurumsallaşmanın merkezine adım adım Millî Güvenlik Kurulu yerleştirildi. Zamanında sivil ve askerî generallerin kendi partilerini MDP'yi %25 oyla iktidar yapmak için ölçüp biçip diktikleri seçim sisteminin Refah Partisi'ni belediyelerde ve daha sonra mecliste iktidara getirmesi karşısında, aynı çevreler, bu kez MGK'yı fiili bir ikinci hükümet olarak faaliyet gösterecek yetkilerle donatmaya başladılar. Amaç, MGK'yı sadece fiilen değil, aynı zamanda resmen iç devletin hükümeti olarak kurumlaştırmaktı."*

28 Şubat ile ortaya çıkan sivil siyasette MGK gölgesini detaylarıyla anlatan yazar, askerî vesayetin 12 Eylül askerî darbesiyle meşrulaştırıldığını da anlattığı yazısında laikçi-devletçi-Kemalist çevrelerin bu duruma sempati ile yaklaşınalarını da eleştiriyor:

> *"12 Eylül askerî cunta hükümeti sistemini bir şekilde yasallaştıran, MGK'nın gerçek hükümet gibi işlev gördüğü, MGK genel sekreterinin bir ikinci başbakan olarak faaliyet gösterdiği askerî demokrasimiz, bu yönetmelikle beraber tüm devlet teşkilatı içinde yönetime sessizce ve yasal biçimde el konulmasına uygun zemin hazırlamıştır."*

Sincan'da gösteri yapan tanklar, sessizce çıkarılan yönetmeliği, gerçek iktidarı eline alan MGK, gölge iktidar durumuna düşen hükümet ve üstü örtülen devlet çetelerinin arasında kaldığımızı belirten yazar, makalesinde açıkça 28 Şubat'a karşı bir tavır ortaya koyuyor.

Derginin Nisan sayısında yer alan bir başka 28 Şubat ilintili yazı, Serdar Şen tarafından kaleme alınan *"Geçmişten geleceğe Silahlı Kuvvetler"* başlıklı makale. Osmanlı'dan günümüze ordunun askerî, kültürel ve siyasal alandaki girişimlerinin ve gelişme safhalarının değerlendirildiği yazının ana fikri, Türk ordusunun "kısa sayılmayacak" bir süre daha siyasal yaşam içindeki yerini eski ağırlığı ile koruyacağı, ancak bu durumun özellikle Batılılaşma hareketine ters bir görünüm arzedeceğidir:

> *"Çeşitli gerekçelerle daha dar grupların çıkarlarıyla çakışan müdahalelere yönelme zorunluluğu ordunun meşruiyet sorununu da daha fazla dikkate almasını gerektirecektir. Silahlı Kuvvetler dünyanın birçok yerinde olduğu*

gibi en geniş toplumsal desteği almadan da müdahalede bulunabilir. Fakat, o zaman Batılılaşma hareketi ile ortaya çıkan ve süreç içinde şekillenen ordu imajını terk etmek zorunda kalır."

Mayıs 1997 Sayısı:

Bilim, Felsefe, İdeoloji/Ekoloji ve Toplum/Ordu ve Kadın

"Merkez sağda yaşanan süreç"/Geçen ayın Birikimi (Ömer Laçiner)

Birikim dergisinin Mayıs 1997 sayısı, görece olarak 28 Şubat-Ordu-MGK-Siyaset konularına daha az yer ayırmış. Lakin, derginin başyazısı niteliğinde olan Ömer Laçiner imzalı "Geçen ayın birikimi" köşesi, yine 28 Şubat ve sonrası sürecin irdelenmesine ayrılmış. Şubat sonundaki tarihi MGK toplantısının ardından RP-DYP koalisyon hükümetinin sonunun geldiğinin anlaşıldığını belirten yazar, âdeta bir satranç oyunundaki hamleler gibi bu sonun hazırlandığına dikkat çekiyor. "Bundan sonra bir askerî darbe olur mu?" sorusuna ise, "28 Şubat'tan beri zaten ordu denetiminde bir hükümet süreci yaşıyoruz," cevabını veriyor.

Serdar Şen tarafından kaleme alınan "Kadının toplumsal konumu ve Silahlı Kuvvetler" başlıklı yazı ise, 28 Şubat sürecine zemin hazırlayan Merve Kavakçı olayı ve türban tartışmalarıyla paralel okunabilir. Çünkü makalede de anlatıldığı gibi, Türkiye'de ordu bir yandan modernleşmenin, Batılılaşmanın öncüsü olarak algılanırken, bir yandan da Batılı kadın tipini zorlayan Kemalizmin de bekçisi konumundadır. Dolayısıyla, Silahlı Kuvvetlerin, özellikle türban olayları karşısındaki sekter tutumu, Türkiye'de kadın sorununa doğrudan etkide bulunmaktadır. Yazar, araştırmasında, ordunun kadın hareketi üzerine olumlu etkileri olduğu görüşünü savunmakta, ama yine de aynı ordunun aynı zamanda erkek bakış açısını da pekiştirdiği kanaatini dile getirmektedir:

> *"Fakat, altı çizilmesi gereken nokta, modernleşme mücadelesinin geleneksel ilişkileri çözmesi nedeniyle kadının toplumsal konumunun olumlu etkilendiği buna karşın erkek egemenliğinin yeni bir boyut kazandığıdır. Erkeklerin yeni toplumsal ilişkilere kadınlara göre daha önce ve donanımlı dahil olmasına yol açan ordu, farkında olmadan Türkiye modernleşmesinin erkeksi içeriğini güçlendirmiştir."*

Aksiyon'da "Kesintisiz Demokrasi!" Tepkisi

8-15 Mart 1997 Sayısı:

Fethullah Gülen (Nur Tarikatı) Cemaatinin yayın organı olarak da bilinen Aksiyon dergisi, 28 Şubat 1997 MGK toplantısı ve arkasından gelen tartışmalı ortamda yayımlanan ilk sayısında (16-21 Mart) S. Ahmet Aydın imzasıyla "Kesintisiz Demokrasi!" başlıklı bir yazıya yer vermiş. Başlığın hemen arkasından gelen -(!)- işareti, bir anlamda bir olumsuzlama içeriyor ve bize "Kesintisiz

anti-demokrasi"yi çağrıştırıyor. Siviller, askerler, siyasi krizler ve arkasından gelen askerî müdahalelere mahkûm olup olmadığımız sorularının sorulduğu haber, açıkça 28 Şubat karşıtı bir tonda yazılmış:

> *"Bugüne dek üç askerî darbe yaşandı. Ancak demokrasiyle yönetilen bir ülkede sorulması gereken bir soru var: 'Askerlerin sivil rejime müdahale hakları var mı?' Bu can alıcı ve bazı kesimler tarafından asla sorulmaması gerektiği düşünülen sorunun 'evet' şıklı cevabı için anayasal ve yasal açıdan bazı dayanak noktaları bulunabilir. Günümüz yasal düzenlemelerine bakıldığında müdahalelerin anayasal zemininin bulunduğunu, daha açıkçası her müdahale sonrası bu zeminlerin hazırlandığını söylemek mümkün. Fakat bu 'yasal' zeminin meşru, hukuki ve demokratik olduğunu söylemekse görüşlerini aldığımız aydınların da belirttiği gibi pek mümkün değil."*

Türkiye Cumhuriyeti'nde egemen gücün millet mi, ordu mu olduğunun sıklıkla birbirine karıştırıldığına dikkat çekilen yazıda, açıkça millet iradesiyle hükümet olmuş RP-DYP koalisyonunun askerler tarafından düşürülmüş olmasına tepki dile getiriliyor. Ve TBMM duvarlarında yazılı olan "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" sözünün artık geçerliğini yitirdiği söyleniyor.

Türkiye'de demokrasinin acaba ne zaman vazgeçilebilir bir kavram olmaktan çıkıp asıl hüvviyetiyle hayatını devam ettirebileceği sorusunun sorulduğu makalede gazeteci-yazar Ali Bayramoğlu'nun şu görüşlerine yer veriliyor:

> *"Hangisi rejimi tehlikeye sokar: Bir meczubun cinsel ilişkisi mi, yoksa hükümet istikrarını sürekli tehdit eden, askere davetiye çıkaran, askerin sözcülüğünü yapan anlayış mı? Bir belediye başkanının yaptığı bir konuşma mı, yoksa Silahlı Kuvvetleri siyasi arenaya davet eden bir zihniyet mi?"*

Haberin tonu 28 Şubat karşıtı olmasına karşın, haberde yer verilen haber kaynaklarında dengeli bir dağılım sözkonusu. Aksiyon editörleri ve muhabirleri mümkün olduğunca dengeli bir haber hazırlamak istediklerinden, hem kendi düşüncelerini pekiştirecek haber kaynaklarına, hem de karşıt görüşün temsilcilerine, yani Kemalist-laikçi haber kaynaklarına da yer vermişler. Yazıda yer alan kaynaklar şunlar: Ali Bayramoğlu, Aytunç Altındal, Çetin Altan, Mümtaz Soysal, Cengiz Çandar, Ahmet Tan ve Koray Düzgören.

MGK'nın sistem içindeki yeri ve yıllar içinde nasıl siyasetin merkezine oturduğunun anlatıldığı diğer bölümlerde ise, 28 Şubat'ta alınan kararların tepki ile karşılandığı görüşü işleniyor. Lakin, Türk medyasında 28 Şubat'ı destekleyen görüşlere sıklıkla rastlanması da eleştiriliyor:

> *"Türk basınının son zamanlarda sergilediği tavır demokrasi açısından kaygı verici. 12 Eylül sonrası askerî yönetimi destekleyen basın, aradan geçen zaman içinde muhalif kimliğe bürünerek ihtilalcilerden gazete sütunlarında hesap sormaya başladığında, ihtilalin lideri Kenan Evren bile şaşırıyordu. Anılarının ikinci cildinde ihtilal öncesi basın ve siyaset dünyasından insanların kendilerini nasıl teşvik ettiğini 'Ne duruyorsunuz paşam' dediklerini yazan Evren, acımasızca eleştirilmeye başlandığında 'Bizi o zaman övenler şimdi yerme yarışına girdiler' serzenişinde bulunuyordu."*

Türkiye'de genel tavrın millete ve demokrasiye güvenmemek olduğu görüşünün dile getirildiği haber metni, âdeta bir yorum yazısı niteliğinde bitiyor:

> *"Herhalde hiçbir demokratik ülkede, varlık nedeni demokrasi olan siyasi partiler ve onun liderleri kendi geleceklerini bizdeki gibi parlamento dışı operasyonlara endekslememiştir. Türk demokrasisi, daha uzun süre vesayet şemsiyesi altında yaşamaya mahkûm görünüyor."*

8-15 Mart 1997 Sayısı:

"Refahyol Oksijen Çadırında"

Aksiyon dergisinin 8-15 Mart tarihli sayısında yer alan bu başlıklı haberde, hükümet içindeki rahatsızlıklara yer veriliyor. Hükümetin iki ortağının da aslında koalisyonu sona erdirecek bir durum görmediklerinin anlatıldığı haberde, daha çok DYP tarafından "koalisyonu bozalım" anlayışının hâkim olduğu dile getiriliyor. Haberde, özellikle DYP lideri Tansu Çiller'in yaşadığı bir tedirginlik olduğu söylemi hâkim:

> *"Ancak DYP, RP kadar rahat değil. MGK kararlarından 'koalisyonu bozalım' sonucunu çıkaranlar da var. Ayvaz Gökdemir, Ünal Erkan gibi isimlerin açıkça muhalefeti hükümetin geleceği açısından problem oluşturmuyor. Ancak yeni isimlerin bu muhalefete katılma eğilimi Çiller'i endişelendiriyor. DYP yöneticilerinin tavrı çok net: Hükümeti bitirecek bir durum yok. Kaldı ki RP kamuoyunda gündeme getirildiği gibi yoldan çıkarsa protokolü de çiğnemiş olur ve DYP'nin imajını zedeler."*

Haberin tonundan çözümleyebileceğimiz gibi, Aksiyon haber merkezi koalisyonun bitirilmesi düşüncesinin gereksiz olduğu söylemini işlemekte. Ama yine de, MGK'nın sert üslubuna bakıldığında, koalisyonun ömrünün pek de uzun olmayacağı görülüyor. İşte bu nedenle, dergi de hükümetin ısrarcı olamayacağının farkında:

> *"MGK kararlarının hükümetin ömrünü nasıl etkileyeceği konusunda çeşitli senaryolar ortaya atılırken, değişik sonuçlar çıkarmak mümkün. İlk sonuç, hükümetin ömrünün uzun olmayacağı şeklinde. Erbakan her ne kadar paketi imzalasa da RP'nin yapısının bunları uygulamaya engel olduğundan koalisyona kısa ömür biçenlerin sayısı az değil. Bu nasıl olacak? Gerçekleşmesi en makul formül, hükümete muhalefet edenlerin sayısının artmasıyla DYP'nin çekilmeye mecbur kalacağı şeklinde. Gittikçe hızını arttıran rüzgârın diğer sonucu da merkezleri birleştirecek şartları oluşturma beklentisi. Hedef ise merkez sağ. 'ANAP ve DYP birleşseydi RP'nin hükümet olması mümkün olmazdı' düşüncesinden hareketle, merkez sağın etrafında birleşebileceği bir lider arayışı önümüzdeki günlerin ağırlıklı konusu olabilir."*

Ülkede demokrasinin ikinci plana atıldığı ve bunun da hem halk kitlelerini hem de RP'li milletvekillerini çok şaşırttığının dile getirildiği haberde Türkiye'nin önemli bir demokrasi sınavından geçmekte olduğu düşüncesi ağır-

lıklı olarak işleniyor. Nitekim, haberde adı geçen haber kaynakları da bu yönde demeç vermiş:

> *"İstanbul Milletvekili Süleyman Arif Emre'nin 'Olayları medyadan izlerken sanki Alfred Hitchcock'un korku filmlerini izler gibi hissediyorum kendimi. Ama sağduyu ile değerlendirdiğimde bunun ne kadar yersiz olduğunu görüyorum' tespiti RP'nin bakışını özetliyor."*

29 Mart-3 Nisan Sayısı: Doğan Güreş'ten Demokrasi Dersi!: "Gerilimi Ajanlar Körüklüyor."

Aksiyon'un 29 Mart-3 Nisan sayısında yer alan, 28 Şubat'la ilgili tek haber, Mustafa Ünal tarafından gerçekleştirilen bir Doğan Güreş söyleşisi. O Doğan Güreş ki, Genel Kurmay Başkanlığı döneminde en çok eleştirilen askerlerden olmuş, yıpratılmış ama daha sonra da DYP saflarından politikaya atılmış bir şahsiyet. Ancak, DYP'nin de MGK tarafından koalisyonu bozmaya, iktidardan çekilmeye zorlandığı bir konjonktürde, Güreş paşayı askerî değil, sivil otorite olarak haber kaynağı yapmış Aksiyon. Tahmin edileceği gibi, bu söyleşide emekli paşa Doğan Güreş MGK kararlarını eleştiriyor ve sivil otoritenin devam etmesi gerektiği yolunda görüşlerini bildiriyor:

> *"Laik-antilaik, dindar-dinsiz ayrımı yapmak kimseye bir şey kazandırmaz. Ben bu cepheleşmenin Türkiye'yi zayıf düşürmeyi hedefleyen ajanlar tarafından çıkarıldığı düşüncesindeyim. Biz daha önceleri de bu tür olaylarla karşılaştık. Güçlü ülke olmamızı istemeyenler yaralarımızı sürekli kaşıyorlar. Toplum olarak uyanık olmak zorundayız. Her kesim dikkatli davranmalı. Meclis de, sivil toplum kuruluşları da hepimiz sağduyulu davranmak zorundayız."*

Bu söyleşiye baktığımızda, emekli bir general tarafından mevcut TSK'nın eleştirisine tanıklık ediyoruz ki, aslında derginin yapmaya çalıştığı hiç de yabana atılacak bir şey değil. Türkiye'de demokrasi ve laiklik tehlikeye giriyor diye postmodern darbe yapmaya çalışan ordunun eski bir komutanından görüş alması oldukça akıllıca. Ayrıca, Doğan Güreş sadece bunları söylemekle kalmıyor, İmam Hatip liseleri ve sekiz yıllık eğitim konusunda da görüş beyan ediyor:

> *"İmam Hatip okulları hakkındaki tartışmayı da yersiz bulduğunu söyleyen Güreş, 8 yıllık eğitimin yıllar önce kanunlaştığını ve bu konuda önemli mesafeler kaydedildiğini, Türkiye genelinde yüzde 75'lere varan oranda 8 yıllık eğitimde süreklilik olduğunu söylüyor."*

Sonuç

28 Şubat'tan sonra neler oldu? TSK'nın Türkiye'de laikliği kurtarmak amacıyla gerçekleştirdiği girişim amacına ulaştı mı? Bugün dönüp baktığımızda şöyle bir tablo ile karşı karşıya kaldığımızı görüyoruz: İslami hareket tasfiye edilemedi. RP kapandı, FP kuruldu. Türban yasağına karşı direniş tüm ülke-

ye yayıldı. 18 Nisan seçimlerinde FP sadece birkaç puan geriledi, ama gücünü aldığı büyük şehirlerde oyunu korumayı başardı. Ardından, Fazilet Partisi'nin kapatılması ve Necmettin Erbakan'a getirilen siyaset yasağı, yepyeni bir İslami partiyi, Adalet ve Kalkınma Partisi'ni (AKP) iktidara taşıdı.

Birikim ve Aksiyon dergilerinin her ikisi de 28 Şubat müdahalesine karşı tavır sergilerken, kuşkusuz ana akım medyanın banal, orducu, hegemonyacı söyleminden çok daha farklı bir yayıncılık pratiği sergiliyorlar. Andıç'larla, dezenformasyonla, Genel Kurmay'ın paketlenmiş haberleriyle birinci sayfalarından darbeyi alkışlayan gündelik gazetelerin tersine, Birikim ve Aksiyon 28 Şubat postmodern darbesine eleştirel bakıyor ve ülkede olan biteni entelektüel açıdan yorumlamaya çalışıyorlar.

Birikim söylemsel açıdan RP ve DYP hükümetinin attığı yanlış adımlarla kendi sonunu hazırladığı görüşünden hareketle, aslında bu sürecin kaçınılmaz olduğu yönündeki görüşünü yansıtıyor. Lakin, bunu yaparken, Türkiye'de demokrasinin sürekli yara almasından da orduyu sorumlu tutuyor. Oysa Aksiyon dergisi, biraz gizli kapaklı da olsa, RP-DYP koalisyonunun olan bitenden korkmaması gerektiğini ve koalisyonunun devam etmesi gerektiği görüşünü pekiştirmeye çalışıyor. Yine de, koalisyonun ömrünün pek de uzun olamayacağının ip uçları haber içeriklerinde gözleniyor.

Birikim, kendisinden beklenmeyecek bir tavırla, 28 Şubat sürecine keskin ve direkt olarak tepki vermiyor. Ancak Türkiye'de askerî vesayetin tarihi ve laikçi-Kemalist yapısı üzerine derinlemesine analizlere geniş yer veriyor. Aksiyon ise, islami kesimin özeleştirisini yapmak yerine, mevcut iktidarın devam etmesi gerektiği -ki bu ekonomik ve siyasal hegemonya demektir- dışında bir önermede bulunamıyor. Ancak, ana akım medyanın yaptığı gibi, kendinden menkul bir ciddiyetle, bütün baskı ve yasakları, eziyetleri de sadece zorunlu bir uygulama olarak mazur göstermeye de çalışmıyor.

KAYNAKÇA

Bayramoğlu, Ali (2007), *28 Şubat: Bir Müdahalenin Güncesi*, İletişim Yayınları- Bugünün Kitapları Dizisi, İstanbul.

Bölügiray, Nevzat (1999), *28 Şubat Süreci*, Tekin Yayınevi, İstanbul.

Çandar, Cengiz (2001), *Çıktık Açık Alınla*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Erdoğan, İrfan (1997), *İletişimde Egemenlik, Mücadeleye Giriş*, İmge Kitabevi, Ankara

Michael, Parenti (1997), *Kirli Gerçekler: Politika, Medya, İdeoloji, Komplo Kuramı, Etnik yaşam ve Sınıf Gücü Üzerine Düşünceler*, Çev: Ali Tartanoğlu, İmge Kitabevi, Ankara.

Özdemir, Hikmet (1993), *Rejim ve Asker*, İz Yayıncılık, İstanbul.

Üskül, Zafer (1997), *Siyaset ve Asker: Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları*, İmge Kitabevi, Ankara.

evrensel
kültür kitaplığı

"... Medyanın tanımı gereği bağımsız, tarafsız ve iktidarlardan uzak olması gerekir. Peki ya kendisi iktidarsa? Ya da sistemin ta kendisiyse? İşte o zaman insanların 'kişileşme' sürecini tamamlamadığı bir ülkede, verili olan devreye girer. İktidarın düşüncesi ne ise, toplumunki de o olmaya başlar. En azından çoğunluğunki... İktidar güçlendikçe, kitlesi de güçlenir. Bir zaman olur, medya, düşüncesini değiştirse bile kitlesinin düşüncesini kolay kolay değiştiremez. Yılların pompası, kemikleşmiş düşüncelere neden olur.

Türkiye'de medyanın erkek, Türk ve Müslüman olduğunu düşünüyorum. Ve bu üç unsura Türkiye ortalamasında tam da 'iktidar' kavramının karşılık geldiğini... İktidarlar kendi sistemlerini üretirler. Ürettiklerini ya zorla ya da arz-talep ilişkisi ile sunar, karşılığını toplarlar. Devridaimdir bu. İşte bu noktada 'trafik terörü', 'dost hayatı', 'aşk yapmak', 'eli kanlı', 'sözde', 'tehdit' gibi kavramlar bilinçaltında yer edinir. Sonra bu kavramlar durumlarla özdeşleşir, ardından da tavır oluşur. Alkollü araba kullanan trafik teröristleri, evlilik dışı ilişki kuran namussuzlar, eli kanlı teröristler, sözde vatandaşlar, ülkenin tehdit altında olması... Bir zaman sonra seferberlik ruhuna girmiş, her an mahvolacağını düşünen ve buna göre tutum belirleyen vatandaşlar ordusu oluşur... Medya önce tanımlar, sonra tanıma riayet ister ve karşılığını alır. Herkesin ortalama aynı şeyi düşündüğü, aynı kavramlar etrafında döndüğü, aynı lügatı kullandığı bir toplum oluşmuştur artık... Özetle medya iktidardır ve iktidarlar ideolojilerin kendini üretim yerleridir."

Evrim Alataş / Önsözden

ISBN-978-605-331-075-4
9 786053 310754